

5544

Արարիւ
նօր Ժ

84
Բ-99

በቆላሽ ሀገር

viy 2 3064 30/18y

[illegible]

Տպագր. Ա. Բ. Ե. Ի
Պ Ո Լ, Ի Ս, 1927 Մայիս

ՉՈՆ ԱՌ ԿԱՍԹՈՆ ՔՐԷՀԱՆԺ

Սիրելի բարեկամս, օրեր ու օրեր անցած են մեր մանկութենէն ի վեր, բայց մեր երբեմնի գուրգուրանքը անայլայլ մնացած է: Իբր յիշատակս եւ մտքի մտերմութեան մը, որ անամպ եղած է, ինծի շատ քաղցր կը թուի քու անուով դնել սկիզբը այն գրքիս, զոր նախընտրած ես բոլոր գրքերուս մէջէն: Նոյնպէս, այս գրքին մէջ է որ ամենէն աւելի անկեղծօրէն յայտնած եմ իմ մտածումներս մեր ժամանակաւորացանի բարոյական կեանքի եական խնդիրներու մասին:

Անշուշտ հմայուած ես այս անկեղծութենէն, դուն որ ամենէն ուղղամիտ եւ ամենէն հեմարտաւեր մարդն ես, զոր հանչցած ըլլամ երբե՞. երանի՜ քե լրիւ անկեղծութիւնը այս գրքին ջատագովը ըլլայ այն ընթերցողներուն մօտ, որոնք կը խոսչին կարգ մը յանդուգն նկարագրութիւններէ եւ անողով վերլուծումներէ: Սակայն, ի՛նչ որ ալ ըլլայ հանրային վնիւր մանրակրկիտ ախտահանումի մասին հոգեկան հիւանդութեան մը, զոր ՍԻՐԱՅԻՆ ՈՃԻՐ ՄԸ յորշորջած եմ, ինծի համար մեծ արժանիք մը ունի ան. քեզի հանդ պիտի թուի, սիրելի Կասթօն, ու ես ալ պիտի կարենամ անգամ մը եւս ըսել քե քու հաւատարիմ բարեկամդ եմ միշտ:

ՔՈՒՆ ԳՈՒՐԺԻ

Քաղիկ, 2 Փետր. 1886

28174-60

101.03.2013

55

ՍԻՐԱՅԻՆ ՈՋԻՐ ՄԸ

Ա.

ՄԵՂԱՆԶՈՒՄԷՆ ԱՌԱՋ

Փոքրիկ սրահը լուսաւորուած էր երեք լամ-
պարներու մեղմ լոյսովը, — բարձր լամպարներ,
ճարտական զարդանօթներու մէջ դրուած, ու
րոնց վրայ անցուած էին ապակիէ դունդեր,
բաց կապոյտ երանգով կակուղ լուսամտփոփներէ
շրջապատուած: Օթոց մը կը ծածկէր դուռը:
Ուրիշ օթոց մը, որուն վրայ մեծ անձնաւորու-
թիւններու պատկերներ բանուած էին, երկու
պատերը կը զարդարէին: Թանձր և շատ մուրթ
կարմիր երկու վարագոյրներ, այդ պահուն վար-
քաշուած, կը զարդարէին պատուհանները: Այդ-
պէս փակուած սենեակ մը սերտ մտերմութեան
երեւոյթ մը ունէր, որ ա՛լ աւելի կը շեշտուէր
կահներուն վրայ ցիրուցան ու լիասփիւռ փոքր
ատարկաներուն պատճառով. շրջանակներու մէջ
դրուած լուսանկարներ, ներկի տուփեր, հին
պահպանակներ, Սաքսի քանի մը արձանիկներ,

թղթակազմ գիրքեր՝ այն հին կերպսէ պատ-
եաններուն մէջ դրուած, որոնց նորաձեւութիւնը
սկսած էր 1883ին: Անկիւն մը, կանաչ տունկ մը
կը գալարէր իր սաղարթները: Անոր մօտ, բաց
դաշնակ մը ցոյց կուտար իր ստեղներուն սպի-
տակութիւնը: Անգլիական հողմարդել մը՝ գու-
նաւոր ապակիներով և փոքր սեղան մը, վրան
դնելու համար թէյի գաւաթը, գիրքը կամ ձե-
ռագործը, կը հակէր դէպի վառարանին մէջ
կողմը. կրակը կը վառէր հանդարտ ճարճատիւ-
նով մը, որուն կ'ընկերանար եռոցին աղմուկը,
իր լամբարին բոցէն փայփայուած ու յատուկ
սեղանի մը վրայ դրուած: Այս սրահին կահաւո-
րումը, քիչ մը խճողուած, մեր ժամանակին սե-
փական բարդ յատկանիշը ունէր սա եզակա-
նութեամբ որ, հոն ամէն ինչ շատ նոր կը
թուէր գրեթէ: Առաջին ակնարկով իսկ, փոքր
նշաններէ կարելի պիտի ըլլար կռահել թէ այդ
բարիգեան դրսերեւոյթը դիտմամբ սարքուած
էր: Սրահին մէջ հոս հոն գտնուող առարկաներ
հակադրութիւն մը կը ձեւացնէին. օրինակի հա-
մար, կային արծաթէ փոքրիկ դաշններ՝ հնաձեւ-
անդին կը տեսնուէին, պատերէն մէկուն վրայ,
կրօնական երկու փոքր նկարներու սքանչելի
ընդօրինակութիւններ, որոնք մանկութեան յի-
շատակներու հետ կապ ունէին անտարակոյս, և
գաւառական հին տունէ մը բերուած էին: Նոյն-
պէս, լուսանկարները կը ներկայացնէին ազգա-
կաններ և բարեկամներ, որոնք իրենց զգես-
տաւորումով ու երեւոյթով՝ կը յայտնէին
թէ գաւառական յարաբերութիւններ ունէին

միայն: Այս հակադրութեան տպաւորութիւնը
ա'լ աւելի զգալի պիտի ըլլար, երբ մէկը այցե-
լէր նաեւ միւս սենակաները, հոն ամէն կողմ
նշմարելով սա ակներեւ հետքը թէ այդտեղ հաս-
տատուած անձերը քիչ ատենէ ի վեր կը բնա-
կէին Բարիգի մէջ:

Այս փոքր սրահը կը պատկանէր փոքր բնա-
կարանի մը, որ կը գտնուէր Ռոշֆուք փողոցին
վարի մասին մէջ, թիւ 3 կրկին. ան շատ
ցից զառիվայրով մը կ'իջնէ Սէն-Լազար փողո-
ցին վրայ, ու կը բովանդակէ մասնաւոր տուններ,
բոլորովին այլազան շինուածքներով, ինչպէս
նաեւ քանի մը անհատական բնակարաններ,
պարտէզներով չրջապատուած: Այն բնակարանը,
ուր կը գտնուէր այդ փոքր սրահը, նշանաւոր
դրամատէրի մը կողմէ շինուած էր առաջին կայս-
րութեան օրով, դերասանուհիի մը համար, այն
ժամանակ, երբ Թուր տէ Տամ փողոցին մէջ ա-
պաստանած էին թատրոնի համբաւաւոր դերա-
սաններ ու դերասանուհիներ: Այդ բնակարանը,
որ շատ նեղկճուկ էր հարուստ ընտանիքի մը հա-
մար, տեղաւորումի կարգ մը անբաւականու-
թեանց պատճառով՝ շատ անյարմար պիտի գար
այնպիսի վարձակալներու, որոնք վարժուած են
անգլիական հանդստաւէտ պայմաններուն. այդ-
պիսի բնակարան մը բոլորովին պիտի հրապու-
րէր կէս գիւղական կեանքի ընտելացած անձե-
րը, «ընտանեկան յարկ» մը ունենալու հրապոյ-
րին ու փողոցածայրին հանդարտութեան պատ-
ճառով, ուր կառքերը շատ քիչ կ'երթեւեկեն,
զառիթափը դերբուկ ըլլալուն համար: Նոյնմբերի

այդ իրիկունը, փոքր սրահին մէջ հազիւ անո-
րոշ ու հեռաւոր շշուկ մը կը թափանցէր դուռ-
սէն, ընդամիջուած՝ հիւսիսային հովի փշուռներով,
թէեւ պատուհանները բակին վրայ կը նայէին
և այս վերջինն ալ՝ փողոցին վրայ: Այդ գիշեր
ցուրտ ըլլալու էր, դատելով հիւսիսային հովի
սուրունքներէն. գէթ այդ կարծիքը յայտնեց սրա-
հին մէջ գտնուող երեք անձերէն բաւական երի-
տասարդ մէկը, որ ոտքի ելլելով հառաչեց և ափ-
սէին վրայ դրաւ իր գաւաթը, նայուածքը պատի
ժամացոյցին ուղղած:

«— Ժամը տասն է...: Այս գիշեր պէտք
է որ Մայիսըններուն երթամ: Ա՛հ, ի՛նչ դժբախ-
տութիւն է խելօքիկ կին մը ունենալ, որ ձեր
ապագայովը կը զբաղի: Արմա՛ն, մի՛ ամուսնա-
նար երբեք...: Մտիկ ըրէք սա հովը...: Հոս
որքա՛ն լաւ էի ձեզի հետ: Օ՛ն, Հելէն, ըսէ՛ք,
ի՛նչ կրնայ պատահիլ, եթէ ներկայ չգտնուիմ
այդ երեկոյթին», շարունակեց երիտասարդը,
կրթնելով այն թիկնաթոռին յենարանին, ուր
նստած էր իր կինը:

«— Որքա՛ն անկրթութիւն ըրած պիտի ըլ-
լանք հանդէպ շատ ազնիւ անձերու, ո-
րոնք միշտ անթերի եղած են մեզի նկատմամբ
տարիէ մը ի վեր՝ երբ Բարիզ կը գտնուինք»,
պատասխանեց մանկամարդ կինը, ու ղէպի վա-
ռարանը երկարեց իր երկար ոտքերը, որոնց
վրայ վայելչօրէն ագուցուած էին փայլուն կօշիկ-
ներ ու մոլոշագոյն գուլպաներ, իր շրջագրեստին
երանգովը: «Եթէ շղացաւութենէ չտառապէի՛...»
յարեց մանկամարդ կինը, իր քունքին տանելով

մատները: «Անոնց պիտի յայտնես բոլոր իմ ար-
դարացուցիչ պատճառներս: Օ՛ն, խեղճ Ալֆրէտս,
արիւթիւն ունեցի՛ր...»:

Հելէն ոտքի ելաւ և ձեռքը երկարեց ամուս-
նին, որ իրեն քաջեց զայն, համբուրելու հա-
մար: Ակներեւ տառապանք մը նկարուեցաւ Հե-
լէնի աղուոր դէմքին վրայ, երբ հարկ եղաւ այդ
գգուանքը ընդունիլ: Հելէն այդպէս կանգուն,
մոլոշագոյն ու ժանեկազարդ շրջագրեստ մը հա-
գած, աւելի մտահար հակադրութիւն մը կը ձե-
ւացնէր, իր անձին վայելչութիւնը բազմաթիւ
ամուսնին անշնորհ ձեւերուն հետ: Մանկամարդ
կինը բարձրահասակ, նուրբ և ճկուն էր: Ձեռ-
քին փափկօրէն ագուցուած թեւը, զոր կէս մը
երեւան կը բերէր թեզանիքը, իր թեւերուն
լեցունութիւնը, որոնց վրայ կը շողար ոսկիէ
ապարանջան մը, իր նուրբ մէջքին կլորու-
թիւնը, իր մատղաշ իրանին շնորհը, ամէն ինչ
անոր մէջ երեւան կը բերէր մարմնական գեղեց-
կութեան մը փթթումը, որ կը դաշնաւորէր իր
գլխի գեղեցկութեան հետ: Իր բաց չադանակա-
գոյն մազերը, գլխուն մէջտեղէն հերագիծով մը
անջատուած պարզօրէն, իր շատ բարձր ճակա-
տը կը ծածկէին կէս մը,—ինչ որ հաւանական
նշան մըն էր թէ խանդը անոր մէջ կը տիրա-
պետէր դատողութեան վրայ: Խարտեաչի զարնող
թուխ աչքեր ունէր, այնպիսի աչքեր, որոնք
կաղինի գոյն կամ սեւ երանգ մը կ'առնեն, երբ
բիբը կը կծկուի կամ կ'ընդլայնի. իր դէմքին
վրայ ամէն ինչ կը յայտնէր կիրք, կորով ու հը-
պարտութիւն, սկսեալ իր ձուածեւ դէմքին քիչ

մը չափազանց շեշտ գիծէն, որ ցոյց կուտար գլխի վարի մասին հաստատուն կերտուածքը, մինչեւ բերանը՝ շատ անյողգողդ ուրուագծուած, և ըսկսեալ հին չքադրամի արժանի թուէն մինչեւ ուղիղ քիթը, որ ազնուօրէն զօդուած էր ճակատին: Այդ անբիծ ու կենսունակ գեղեցկութեան յատկանիշը կ'արդարացնէր ամուսնին դէմքին վրայ դրոշմուած հոգեռանգը, երբ ան կը համբուրէր իր կինը, մինչ այս վերջինին ակներեւ խորչէնքը ի յայտ կուգար իր ամուսնին և տիրոջ անշնորհ դէմքին հանդէպ:

Միեւնոյն կարգի երկու արարածներ չէին անոնք: Այֆրէտ Շաղէլ տիպարն էր միջին դասակարգի վերաբերող Ֆրանսացիի մը, որ շատ յարատեւութեամբ աշխատած, շատ մը քննութիւններ պատրաստած և շատ ժամեր անցուցած է թուղթերու վրայ կամ դրատախտի մը առջեւ, այն տարիքին մէջ, երբ մարմինը կը զարգանայ: Հազիւ երեսուն երկու տարեկան, ֆիզիքական մաշուածի մը սկզբնաւորութեան նշանները հետզհետէ կը բազմապատկուէին: Մազերը ցանցառէին, մոյնքը դունատ, ուսերը միեւնոյն ատեն լայն և ոսկրուտ, իսկ շարժուածքներուն մէջ անհրապոյր բան մը կար ու ամբողջ մարմնին վրայ՝ անշնորհ բան մը: Իր բարձր հասակը, իր հաստ ոսկորները և իր խոշոր ձեռքերը տեսնող մը պիտի կռահէր թէ համեմատութիւն չի կար անոր առաջին խառնուածքին, որ շատ կորովի էր, ու այն դաստիարակութեան միջեւ, որ շատ սմբեցուցած էր առաջինը: Շաղէլ միակնոց կը գործածէր, աչքին վրայ միշտ գէշ գետեղուած.

շարունակ վար կը ձգէր զայն, որովհետեւ ձախաւեր շարժումներ կ'ընէին իր երկար ու նիհար մատները. նոյն բանը կը վկայէր նաեւ երեկոյթի սպիտակ փողկապին հանգոյցը, որ այնքան գէշ կը պլլուէր իր արդէն իսկ ճմրթկած օձիքին շուրջ: Երբ միակնոցը աչքէն իյնար, իր բիբերուն կապոյտը աւելի լաւ կ'երեւար, այնքան անբիծ, թարմ ու մանկունակ կապոյտ մը որ ամենէն չարամիտներն իսկ չէին կրնար այդ մարդուն յոգնութիւնը վերագրել մտայինէն տարբեր չափազանցութեանց: Իր յալածը, շատ թարմ մնացած, երեւան կը բերէր խիստ ճերմակ ակռաներ՝ խարտեաշ ու ամբողջական մօրուքի մը տակ և կը դաշնաւորուէր իր նայուածքին մանկունակ անկեղծութեան հետ: Արդարեւ Շաղէլի կեանքը սահած էր սպառիչ, շարունակական աշխատութեան մը և քացարձակ անփորձութեան մը միջեւ այն ամէն բանին նկատմամբ, որ «իր դորձը» չէր, ինչպէս կ'ըսէր ինքը: Այֆրէտ Շաղէլ, որդի քիմիաբանութեան համեստ ուսուցչի մը և թո՛ղ գիւղացիի մը, իր հօրմէն ժառանգած էր ընդունակութիւն մը գիտութեանց և տոկունութիւն՝ իր մեծ հօրմէն. շնորհիւ իր ունեցած կորովին ու միջակ կարողութիւններուն, առաջիններէն հանդիսացած Բազմարուեստեան վարժարանին մէջ. շատ մը ողջամիտ անձեր կը կարծեն թէ այդ վարժարանը իր ծանրաբեռնուած ու կանխահա քննութիւններով մահացու ազդեցութիւն մը կը գործէ մեր երկրին քաղքենի երիտասարդութեան զարգացման վրայ: Քսան երկու տարեկանին՝ Բազմար-

ուեստեան վարժարանէն կ'ելլէր, տասերկուերորորդ հանդիսանալով իր ընկերներուն մէջ. իսկ երեք տարի յետոյ՝ կամուրջներու և խճուղիներու վարժարանէն չրջանաւարտ կ'ըլլար, առաջնութիւնը չահելով: Պուժ զրկուեցաւ Ալֆրէտ, ուր սիրահարուեցաւ Օրիորդ Վէվրի, որուն հայրը աննշան դրամօժիտ մը տուաւ իր աղջկան, ինք երկրորդ անգամ ամուսնացած ըլլալուն պատճառով: Այդ երկրորդ կնոջ և իր զաւկին անակնկալ մահը, ինչպէս նաև Պ. Վէվրի մահը յեղակարծօրէն հարստացուցած էր երիտասարդ ամուր: Յաջորդ տարին, Ալֆրէտ պաշտօնի կոչուեցաւ Բարիզի քաղաքապետութեան մէջ. ճարտարագէտը հարիւրապատիկ իրականացուցած էր իր երիտասարդութեան փառասէր յոյսերը: Իր կնոջ հարստութիւնը գրեթէ ինը հարիւր հազար ֆրանքի կը հասնէր, որուն բերած եկամուտներուն վրայ կ'աւելնային իր տասը հազար ֆրանքի թոշակը ու հօրմէն մնացած փոքր եկամուտները: Բայց այս հարստութիւնը փոխանակ թրմրեցնելու երիտասարդին գործունէութիւնը, կը գերազգրդէր զայն, փառասիրօրէն, պատիւներով փոխարինելու համար այն դիրքի անհաւասարութիւնը, որ կը գտնուէր իր և իր կնոջ միջեւ: Ուստի նոր եռանդով մը անձնասուր եղած էր մաթէմատիքական աշխատութեանց: Կաճառին մուտքը կը շողշողար իր անուրջներու հորիզոնին վրայ, իբր վերջնական աստուածացումը ճակատագրի մը, որուն երջանկութիւնը հիմնած էր իր հօրը սա իմաստուն սկզբունքին վրայ. «Մեծ ճամբուն հետեւիլ»: Ասոր վրայ աւելցուցէք զաւ-

կի մը ծնունդը, որուն մէջ Ալֆրէտ կը գտնէր իր նկարագրին պատկերը. ուրեմն ինչպէս այդ մարդը իրաւունք չունենար ուրախանալու, կեանքը այդպէս ընդգրկած ըլլալուն համար, որով հպատակած էր միջին պայմաններուն այն ընկերային դասակարգին, ուր ծնած էր:

Այս ալյազան խորհրդածութիւնները բրաժ էր միթէ այն երրորդ անձնաւորութիւնը, որուն՝ Արման անունը տուած էր Ալֆրէտ Շազէլ, մինչ կը զիտէր իր առջեւ պարզուած ամուսնական պատկերը, իր նոր վառած ռուսական սիկատէթին ծուխերուն մէջէն. ծխելու այդ համարձակութիւնը ի յայտ կը բերէր իր մտերմութեան աստիճանը տան մէջ. նոյնպէս Ալֆրէտը Արմանէն կ'անջատէր այն հակադրութիւնը՝ որ Հելէնի և Ալֆրէտի միջեւ կը գտնուէր: Իր սփռիքէն շատ աւելի պզտիկ կ'երեւար Արման, թէեւ ան ալ երեսուներկուքը անցուկ ըլլար: Իր թափթըփած թիկնոցը ա'լ աւելի երեւան կը հանէր իր մարմնին նիհարութիւնը և անհաւասարակչուութիւնը. միւս կողմէ՝ պառոն Քէրնի—Արմանի ընտանիքին անունը—րէտէնկոթն ալ լաւ յարմարած էր իր ուսերուն ու իր փոքրակազմ այլ կորովի մարդու իրանին, որ ապահովաբար կը հետեւէր սուսերամարտի, ձիավարութեան, գրնդախաղի և ամէն տեսակ սքոռներու, հարուստ դասակարգի երիտասարդներու յատուկ, Անգլիացիներուն նմանողութեամբ: Եւ ասիկա այն ամենէն ի վեր, երբ քաղաքական ասպարէզներէն զիւանագիտութեան, Պետական Խորհուրդին, Հաշուակալութեան Ատեանին մէջ մուտ

գործելէ արգիլուած են անոնք իրենց իրական կամ արուեստակեալ կարծիքներուն հետեւանքով: Այն խորհրդապահ գոհարեղէնները, որոնցմով զարգարուած էր Արման, իր ձեռքերուն և ոտքերուն նրբութիւնը, իր ձեռոյթին մէջ ամէն ինչ, սկսեալ իր փողկապէն և օձիքէն մինչեւ իր սեւ մազերուն գանգուրները ու իր արհամարհոտ չրթունքին վրայ տեսնուած նուրբ պեխերը, իյայտ կը բերէր արդուզարդի մասին խոր սեթեւեթ մը, որով կ'ենթադրուէր թէ իր անգործ կեանքին մէջ երկար պարապուրդներ ունէր: Բայց ինչ որ պառոն տը Քէրնը կը փրկէր արական նորաձեւութեան ոչնչութիւններով շատ զբաղած անձերուն սովորական տափակութենէն, գրեթէ միշտ անշարժ եղող իր դէմքն էր, մտաւանջ և սուր նայուածքով: Երիտասարդի նայուածք մը չէր ան և կը հակասէր իր ամբողջ էութեան հետ, այնպէս որ զայն դիտող մը արտակարգ նկարագիր մը կը տեսնէր անոր մէջ, թէեւ պառոն Քէրն միշտ կը փափաքէր որ՝ ամէն բանէ առաջ անթերի ըլլար իր հագուստ կապուստը, դիտողութիւններէ խուսափելու համար: Շաղէլի նման, որ օրտով շատ երիտասարդ կը թուէր, հակառակ իր խառնուածքի զեղեւումներուն, պառոն տը Քէրն ալ, միմիայն իր աչքերուն արտայայտութենէն—խիստ սեւ աչքեր—կը հասկցուէր թէ հոգիի և մտքի կանխահաճ ծերութեան մը ենթարկուած էր, իր Ֆիդիքալիան ուժը պահած ըլլալով հանդերձ: Դէմքը քիչ մը երկարածիգ ու մրադոյն էր, այնպիսի մարդու մը պէս որ բարկացոս դարձած է օրին մէկը:

ճակատը առանց խորշումի, քիթը շատ նուրբ. իսկ թեթեւ փոսիկ մը կար բոլորչի ծնօտին վրայ: Անկարելի էր հասկնալ թէ ի՞նչ արուեստի կը հետեւէր կամ ի՞նչ զբաղում ունէր. սակայն իր էութեան մէջ կար գերազանց բան մը, որ չէր հաշտուեր բոլորովին անգործ կեանքի մը՝ դատարկութեան հետ. ինչպէս նաեւ բերնին շուրջը գտնուող մեղամաղձութեան ծալքերը սա գաղափարը չէին ներշնչեր թէ անոր կեանքը ամբողջովին թաղուած էր հաճոյքի մէջ: Սակայն ան կը շարունակէր ծխել կատարեալ հանգարտութեամբ, ամէն անգամ ծուխ արձակելուն՝ ցոյց տալով փոքր և սեղմ ակօռներ, առջեւինները անկանոն շարուած, ինչ որ վայրագութեան հաւանական նշան մը կը համարուի: Շաղէլը կը դիտէր, երբ իր կնոջ քունքը կը համբուրէր ան, մինչ մանկամարդ կինը կը խոնարհէր իր արտեւանունքները, չհամարձակելով Արմանին նայելու. բայց եթէ իր աչքերը հանդիպէին երիտասարդին սեւ աչքերուն, վիշտի մը հետքը չպիտի նշմարէին անոնց մէջ, այլ հեգնանքի ու հետաքրքրութեան տարտամ խառնուրդ մը:

«—Այո՛», ըսաւ Ալֆրէտ, այսպէս պատասխանելով այն լռին մեղադրանքին, զոր անոր կ'ուղղէր կարծես Հելէնի դէմքը. «անվայել բան է իր կինը սիրել հրապարակաւ, բայց Արման կը ներէ ինծի: Ուրեմն մնաք բարով», ըսաւ իր ձեռքը երկարելով բարեկամին: «Մէկ ժամէն աւելի չպիտի բացակայիմ: Ձեզ հոս պիտի գտնեմ, այնպէս չէ՞»:

Արման և Տիկին Շաղէլ առանձին մնացին:

Քանի մը վայրկեան լռութիւն պահեցին, երկուքն ալ չփոխելով այն դիրքը, ուր կը գրտնուէին Ալֆրէտի մեկնած պահուն. մանկամարդ կիներ ոտքի վրայ կանգուն, բայց այս անգամ աչքերը ուղղած Արմանի վրայ, իսկ այս վերջինը՝ ժպիտով մը պատասխանելով անոր նայուածքին և սիկառէթի ծուխին ամպերովը չըրջապատուած, Հելէն կը շնչէր այդ ծուխին թեթեւ կծուութիւնը, կէս մը բանալով իր թարմ բերանը: Պատուհաններուն տակ կառքի աղմուկ մը լսուեցաւ: Շագէյը տանող կառքին թաւալումն էր: Հելէն յամբարար յառաջացաւ դէպի թիկնաթոռը, ուր կը գտնուէր Արման. ազուր շարժուածելով մը՝ սիկառէթը առաւ Արմանին ձեռքէն և կրակին մէջ նետեց զայն. յետոյ երկտասարդին առջեւ ծնրադրելով՝ թեւերուն մէջ առաւ անոր գլուխը, ու անոր շրթունքները փնտռելով համբոյր մը դրոշմեց. կարծես իսկոյն կ'ուզէր անհետացնել այն դժնդակ տպաւորութիւնը, զոր ամուսինն ընթացքը ձգած էր իր սիրականին վրայ, ու իր յստակ ձայնովը, որուն զուարթութիւնը կը մատնէր ազատ սիրագեղում մը՝ երկար բռնադատումէ մը յետոյ, կ'ըսէր.

«— Բարի իրիկուն, Արման: Միթէ կը սիրե՞ս զիս այսօր:»

«— Միթէ դուք կը սիրե՞ք զիս, հարցուց Արման,» որ ձեռքովը կը գգուէր մանկամարդ կնոջ այտը: Հելէն տախտակամածին վրայ ձգած էր ինքզինքը, ու գլուխը իր բարեկամին ծունկերուն վրայ դրած, յափշտակութեան տենդով մը կը գիտէր զայն:

«— Ա՛հ, պէրասէ՛ր», յարեց մանկամարդ կինը. «պէտք չունիմ այդ բանը ըսելու ձեզի, որպէսզի հաւատաք:»

«— Ո՛չ» պատասխանեց Արման, «Գիտեմ թէ կը սիրէք զիս... և շատ կը սիրէք... թէև ոչ այդ զգացումին ծայրը հասնելու աստիճան»: Այն շեշտը, որով արտասանած էր այդ պարբերութիւնը, տոգորուած էր ակներեւ և կծու հեղնութեամբ մը: Ասիկա ակնարկութիւն մըն էր այն տրտունջներուն՝ զոր յաճախ կ'ընէր երկտասարդը: Սակայն Հելէն այդ ծաղրական խօսքերը ընդունեց այնպիսի կնոջ մը ժպիտով, որուն պատասխանը պատրաստ է:

«— Միշտ նոյն կասկածոտն էք», ըսաւ Հելէն. թէև աչքերը բաւականաչափ կը յայտնէին իր երջանկութիւնը, սակայն մեղամաղձութեան ցոլք մը անցաւ իր քաղցր աչքերուն մէջէն, երբ յարեց. «Ուրեմն չէք հաւատար իմ զգացումիս, առանց այդ վերջին ապացոյցին...»:

«— Ապացոյց մը», ըսաւ Արման, «ապացոյց կը կոչէք ատիկա. բայց մարդուն բացարձակ ձիրքը ո՛չ թէ սիրոյ ապացոյցն է, այլ նոյն ինքն սէրն է...» եւ աւելի տխուր կերպարանքով մը շարունակեց. «Որքան ատեն որ մերժես բոլորովին իմա ըլլալ, պիտի տարակուսիմ... ո՛չ թէ քու անկեղծութեանդ վրայ, որովհետեւ կը հաւատամ թէ զիս սիրել կը կարծես, այլ այդ սիրոյն ճշմարտութեան վրայ...: Յաճախ մարդ կ'երեւակայէ ունենալ այնպիսի զգացումներ զոր չունի: Ա՛հ, եթէ սիրէիր զիս, ինչպէս կ'ըսես և

կը խորհիս, միթէ պիտի պայքարէի՞ր ինքզինքդ հետ, ինչպէս կ'ընես հիմա։ Միթէ պիտի մերժէի՞ր այն ժամադրութիւնը՝ զոր քսան անգամ խնդրեցի քենէ։ Բայց այդ ժամադրութիւնը չպիտի չնորհես ինծի որքան քեզի նոյնքան ինծի համար...։

«— Արման...» ըսաւ Հելէն ու կանգ առաւ կարմրած։ Ոտքի ելած՝ կը քալէր սենեակին մէջ, առանց նայելու իր բարեկամին, թեքը մարմնէն հեռացուցած ու ձեռքերուն ներհակ կողմը ազդրերուն վրայ կը թնցուցած, ինչպէս սովոր էր ընել ծայրայեղ մտազբաղման վայրկեաններու մէջ։ Սիրել սկսելէն և իր սէրը Պ.տը Բէրնի խոստովանելէն ի վեր, լաւ գիտէր թէ օր մը պիտի հարկադրուէր հրաժարիլ անրիժ այլ արդիւնած սիրոյ մը գեղեցիկ անուրջէն։ Այո՛, գիտէր թէ բոլորովին անձնատուր պէտք է ըլլար, իր սիրտը տալէն յետոյ, և սիրուհին դառնալ անոր՝ որուն թոյլատրած էր ըսել իրեն. «Կը սիրեմ քեզ»։ Գիտէր այդ ամէնը, և բաւական արիւթիւն ունեցած էր իր անձնապաշտպանութիւնը երկարելու մինչև այդ օրը, ո՛չ թէ պշրասիրութենէ մղուած, — ո՛չ մէկ կին Հելէնի չափ անկարող էր շահագործելու էրիկ մարդու մը անյադ տենչանքը, արծարծելու համար անոր տարիանքը — այլ պարտականութեան զգացումը իր մէջ տեւական ըլլալուն համար։ Ո՞ր ամուսնացած կին չէ գգուած անուրջ մը, իրարու հետ հաշտեցնելու համար սրտի անհաւատարմութիւնը ու ամուսնին առջեւ ըրած երդումը։ Կատարեալ սիրոյ հեշտանքներէն հրաժարումը բաւարար քաւութիւն

մը կը նկատէ սկզբան։ Պոռնկութեան ճամբուն մէջ կը մտնէ, կարծելով թէ որոշ սահմանէ մը անդին չպիտի անցնի. արդարեւ, աւելի կամ նուազ երկար ատեն կը մնայ հոն, իր սիրած մարդուն նկարագրին համեմատ։ Կեանքը վարող անողոք տրամաբանութիւնը կը տիրանայ իր իրաւունքներուն։ Հոգին և մարմինը չեն բաժնուիր իրարմէ, և սէրը ինքնիրմէն զատ օրէնք չի ճանչնար։ Այո՛, ճակատագրական ժամը հասած էր Հելէնի համար, և ինք կը զգար ատիկա։ Երկու շաբաթ է ի վեր, քանիցս այդ սոսկալի վիճաբանութիւնը ունեցած էր Արմանի հետ, մինչ սիրականը միշտ պահանջած էր սիրոյ այդ վերջին նշանը։ Մանկամարդ կինը կ'ըմբռնէր թէ իւրաքանչիւր բանավէճ ա՛լ աւելի վարկաբեկ կ'ընէր զինքը յայտ այդ մարդուն։ Եթէ քանի մը անգամ ալ կրկնուէին այդ բանավէճերը, Արման բնաւ չպիտի հաւատար իր սիրոյն, բացարձակ անխորհուրդ զգացում մը, որովհետեւ Հելէն կը սիրէր զայն, ինչպէս կ'ինքը միայն գիտեն սիրել այն տեսակ սէրով, որ կախարդիչ բնոյթ մը ունի և անդիմադրելի պէտք մը կը զգայ երջանկութիւն պարգեւելու իր սիրած էակին։ Մանկամարդ կինը կը սիրէր զայն, և հաճոյք կը զգար զայն սիրելէն։ Ֆիզիքապէս անհանգուրժելի էր իրեն՝ տառապանք մը նշմարել առոր պաշտելի աչքերուն մէջ. անհանգուրժելի կը գտնէր անոր հոգիին մէջ նշմարել կասկածատնութիւն մը, ընկրկող հոգիի հետք մը։ Ան վերահասու եղած էր այս ամենուն, ճակատ առ ճակատ գիտած էր մեղանչումին անհրաժեշտու-

Թիւնը, ու որոշած էր ինքնաբերաբար անձնատուր
 ըլլալ իր «սիրեցեալ»ին, ինչպէս Արման իր նա-
 մականերուն մէջ միշտ կ'անուանէր զինքը, որով-
 հետեւ բարեկամ բառը պաղ էր, իսկ սիրահար
 բառը ամօթով կը համակէր սիրտը, — այո՛, ըն-
 ընծայել անոր գերագոյն ապացոյցը իր սիրոյն
 զոր կը խնդրէր իրմէ. և ահա՛, հաւանութեան
 րոպէին՝ չէր կրնար այդ բանը ընել: Իր կամքը
 կը զեղեւէր վերջին պահուն: Միթէ պիտի վեր-
 սկսէ՞ր գարշելի սակարկութեան մը, ինչպէս
 կ'ըսէր մանկամարդ կիներ, այդ բանին վրայ խոր-
 հած առեւ: Ա՛հ, ինչո՞ւ համար ազատ չէր, — ա-
 զատ, այսինքն առանց պարտաւորութիւններ
 ունենալու հանդէպ իր տղուն, միակ էակը՝ զոր
 չպիտի կրնար զոհել իր սիրականին — ո՛չ թէ այդ
 մարդուն տալու գաղտնի ժամադրութիւն մը,
 այլ միասին փախչելու, իր ամբողջ կեանքը զո-
 հելու համար: Բոլոր այս մտածումները կը պտուտ-
 քէին իր խեղճ գլխուն մէջ, մինչ ինքն ալ կը
 չափփէր սենեակը: Նորէն նայեցաւ իր բարե-
 կամին, Իրեն այնպէս թուեցաւ որ իր պաշտե-
 լիին դէմքին գիծերը կ'այլայլէին:

«— Արհա՛ն», յարեց, «մի՛ տխրիք: Կը հա-
 ւանիմ ձեր բոլոր ուզածներուն»:

Այս խօսքերը, խորունկ ձայնով մը և այն-
 պիտի կնոջ մը չեղտով արտաբերուած, որ մինչև
 իր սրտին յետին ծալքը կը պրպտէր, զարմանք
 պատճառեցին երիտասարդին, թէեւ զինքը չու-
 գեցին: Իր տարօրինակ նայուածքովը պարուրեց
 Հելէնը: Եթէ մանկամարդ կիներ արիութիւն ունե-
 նար գիտելու Արմանը, անոր սուր աչքերուն

մէջ չպիտի նշմարէր այն աստուածային յուզումը,
 որ սիրունիին յանցանքը կը քաւէ սիրահարին
 առթած երանութեամբ: Նոյն արհամարհող ու հե-
 տաքը իր նայուածքն էր, որով քիչ մը առաջ
 Արման դիտած էր Ալֆրէտը ու Հելէնը: Բայց
 վերջինը շատ չփոթած ըլլալուն՝ չէր կրցած իր
 պաղարիւնը պահել, դիմացինը գիտելու համար:
 Յետոյ Արմանին ծունկերուն առջև կծկուած, երբ
 անոր կուրծքին վրայ կը սեղմուէր, նոր արտա-
 յայտութիւն մը առաւ երիտասարդին դէմքը,
 գրեթէ արքիւ տենչանքի մը արտայայտութիւնը:
 Կը զգար իրեն մօտ սեղմուած այդ դիւրաթեք
 մարմնին գեղեցկութիւնը, իր թեւերուն մէջ կը
 բռնէր անոր հմայիչ ուտերը, զոր կը ձանչնար,
 պարահանդէսին մէջ տեսած ըլլալուն համար,
 կ'արբենար այն անբացատրելի բոյրը, որ կը
 ծփայ իւրաքանչիւր կնոջ շուրջը, ու իր բերանը
 կը դնէր անոր արտեւանունքներուն վրայ, զդա-
 լով անոնց քաբախումը իր համբոյրին տակ:

«— Գէթ երջանիկ պիտի ըլլա՞ս», հարցուց
 Հելէն, տեսակ մը անձկութեամբ, երկու
 զգուանքներու միջեւ:

«— Ի՛նչ հարցում: Բայց դուն բնաւ չե՞ս
 դիտած ինքզինքդ » պատասխանեց Արման, և
 սկսաւ ներքողել անոր դէմքին բոլոր փափկու-
 թիւնները. «բնաւ չե՞ս դիտած աչքերդ», — ու
 իր չրթունքները նորէն կը պտըտցնէր անոր
 աչքերուն վրայ, — «այնքան վարդագոյն այտդ»,
 — ու իր ձեռքով կը գզուէր զայն, — «քու
 նուրբ մազերդ», — ու զանոնք կը հոտոտէր
 ծաղկի մը պէս, — «սիրուն բերանդ», — ուր
 իր կը դնէր սիրազեղ: — Իր գեղեցկութեան այս

պաշտանքին ինչպէ՞ս պատասխանէր Հելէն. կէս մոլորուն ժպիտով մը, անձնատուր եղած էր այդ գգուանքներուն ու խօսքերուն, իբր երաժըշտութեան մը: Այս ամէնը մանկամարդ կնոջ էութեան մէջ կը թրթռացնէր այնքան տարտամ ու մտերմական բան մը որ այս գրկախառնութիւններէն յետոյ ինքզինքը ջախջախուած կը զգար մեռելի մը պէս: Առաջին անգամը չէր որ այսպէս անձնատուր կ'ըլլար Արմանին համբոյրներուն քաղցրութեան: Բայց ո՞րքան ալ անուշ ու զգլխիչ ըլլային այդ համբոյրները, որոնց անկարելի էր դիմագրել, ամէն անգամուն ալ ուժ ունեցած էր խուսափելու յանդուգն զրգուանքներէ: Ո՛չ, երբեք չպիտի հաւանէր այդ բանին, եթէ անակնկալի մը վտանգն ալ չըլլար, այդպէս հրապուրուելու համար փոքր սալօսին մէջ, ուր իր մօր, ամուսնին, զաւկին լուսանկարները կը յիշեցնէին այն բանը զոր տրամադիր եղած էր զոհելու. — Ա՛հ, ոչ այդպէս: Ու երբ Արմանի դէմքին վրայ նշմարեց այն արտայայտութիւնը՝ ուրկէ այնքան կը վախնար, արիութիւն ունեցաւ խոյս տալու, ու նորէն նստաւ ուրիշ թիկնաթոռի մը վրայ, անոր ձեռքէն առնելով հողմահար մը զոր գոցեց ու բացաւ, յետոյ յարեց.

«— Վաղը քուկդ պիտի ըլլամ, եթէ կ'ուզես»:

Արման սթափեցաւ իր անցողակի արբոնութենէն, ուր թաւալած էր: Երիտասարդը նայեցաւ Հելէնի ու այս վերջինը դարձեալ ունեցաւ

այն զգայութիւնը որմէ այնքան տառապած էր, և որ իր ու անոր միջեւ կը տարածուէր: Սակայն ինք, մանկամարդ կինը ի՞նչ անհաճոյ բան ըրած էր անոր: Խորհեցաւ թէ Արման վիրաւորուած ըլլալու էր իր խուսափանքէն, սակայն քիչ մը առաջ արտասանած պարբերութիւնը միթէ կանխաւ անձնատուր ըլլալ չէ՞ր նշանակեր. ու Արման ինչո՞ւ համար պիտի վշտանար իրեն դէմ, քանի որ Հելէն կը փափաքէր ամենօրեայ կեանքի չրջանակը ընդլայնել իրենց երջանկութեամբ. — Բայց Արման պատասխանած էր սա հարցումով.

«— Ո՞ւր կ'ուզես որ գտնեմ քեզ... իմ բընակարա՞նս... կրնամ ծառաս ճամբել կէս օրէն յետոյ»:

«— Օ՛հ, ո՛չ» պատասխանեց Հելէն աշխուժով, «ո՛չ, ձեր բնակարանը...»

Հելէն իսկոյն երեւակայած էր թէ ուրիշ կիներ ալ գացած կրնային ըլլալ Արմանի բնակարանը. նոր սիրուհի մը իր և իր սիրած մարդուն միջեւ կը գտնէ այդ կիները, իբր սպառնալիք աղետալի բաղդատութեան մը, իբր կանխագոյն թօշնումը իր իսկ գգուանքներուն, քանի որ սէրը միշտ նոյն է իր արտաքին ձեւերուն մէջ... ու խորհեցաւ որ միեւնոյն կարասիներուն մէջ չըլլայ «գէթ»:

«— Կ'ուզէ՞ք որ», հարցուց Արման, «իմ բարեկամներէս մէկէն խնդրեմ՝ իր բնակարանը ինծի փոխ տալ...»:

Հելէն գլուխը ցնցեց ինչպէս, քիչ մը առաջ, Երկու բարեկամներուն խօսակցութիւնը կան-

խաւ կը լսէր: Կին էր ինք և մինչև այն ատեն պարկեւտ կին: Լաւ կ'ըմբռնէր թէ այն անծանօթ բարեկամը, որուն զիմում պիտի ընէր Արման, իր սէրը չպիտի դատէր այնպէս ինչպէս ինք կը դատէր զայն: Հեղինի համար տարփանքը կը սրբագործէր ամէն բան, նոյնիսկ ամէնէն յոռի մոլորումները, կը հոգիացնէր ամէն ինչ, նոյնիսկ բուն հեշտանքները: Բայց այդ անծանօթը ի՞նչ պիտի ենթադրէր, եթէ ոչ սիրարկած մը, որուն վրայ ալ պիտի կատակէր: Սարսուռ մը ցնցեց զինքը, ու նորէն նայեցաւ Արմանին: Ա՛հ, որքան սոսկում պիտի պատճառէին իր սիրեցեակին մտածումները, եթէ կարենար կարգալ զանոնք: Ինք Արման տը ֆէրն առաջին անգամ չէր որ այսպիսի սիրարկած մը կ'ուսնենար, և չէր կարծեր որ մանկամարդ կնոջ ալ առաջին տկարութիւնը ըլլար: Հեղին ճիշդ ըսած էր, յայտնելով թէ իր առաջին սէրն էր ատիկա: Բայց ի՞նչ ապացոյց տալու էր իր պնդումներու ճշմարտութեան մասին: Արման նոյն ինքն չատ ստած էր և չատ սուտեր ալ ըսած էին իրեն, որով կասկածոտութիւնը եղած էր իր ամենէն բնական զգացումը: Իրենց ժամադրավայրին վրայ բացած էր այդ դժպիսի վիճաբանութիւնը, որպէսզի Հեղինի տուած պատասխաններուն մէջ կարենար ուսումնասիրել անոր ունեցած սիրային փորձառութիւնները. ու լոկ հետաքրքրութիւնը կը մղէր զինքը պնդելու այդ կէտին վրայ, որ այդ պահուն ամօթի մէջ կը խեղդէր մանկամարդ կինը: Այն խղճահարութիւնը զոր Հեղին ցոյց կուտար իր բնակարանին մէջ անձնատուր չըլ-

լալու, հեշտանքի հաշիւ մը կը թուէր Արմանի. իսկ այս վերջինին բնակարանը ժամադրավայր չընտրելու խղճահարութիւնն ալ՝ խոհեմութեան հաշիւ մը: Երբ մանկամարդուն մերժեց բարեկամի մը բնակարանը երթալ, «կը վախնայ որ մտերիմ խորհրդակից մը կ'ուսնենամ», խորհեցաւ Արման, «բայց ի՞նչ կ'ուզէ այս կինը?»

«— Կ'ուզե՞ս որ փոքր յարկաբաժին մը կահաւորել տամ...», հարցուց Արման: Մանկամարդ կինը ցնցեց իր գլուխը, թէև իր թաքուն երազն ալ «տըլլար» Բայց կը վախնար որ եթէ ընդունէր, Արման պիտի ենթադրէր թէ ժամանակ չահիլ կ'ուզէ. ու յետոյ իրենց ժամադրութիւնները միեւնոյն տեղին մէջ տալով, այդ տան մարդոց ուշադրութիւնը պիտի գրաւէին, դէմքերին քղով ծածկուած այն կլիններուն պէս, որոնց գալուստը հետաքրքրութեամբ կը դիտուի... — Թերեւս հաւանէր այս վերջին կարգադրութեան, ծախսուելիք գրամի խնդիրը սոսկում ազդելով հանդերձ, եթէ իր մէջը յուզուող ուրիշ զգացում մը գոյութիւն չունենար, միակը զոր բարձրաձայն ըսաւ, իր գլուխը ցնցելով, որ հետըզհետէ կը տաքնար:

«— Դէ՛լ մի՛ դատեր զիս, Արման, այլ ըմբռնէ իմ էութիւնս: Կ'ուզեմ քու կողք ըլլալ այնպիսի վայրի մը մէջ, որմէ բան մը չմնայ յետոյ...: Այն յարկաբաժինը, զոր ինծի համար կահաւորել պիտի տաս ի՞նչ պիտի ըլլայ, եթէ երբեք զադրիս զիս սիրելէ: Կը տեսնես որ հիմա իսկ չեմ կրնար հանդուրժել այդ զաղափարին: Բարեկամ, անիրաւ մի գտնե՛ր զիս, այլ քիչ մը ըմբռնէ իմ էութիւնս:»

Հելէն այսպէս կը խօսէր պարզելով իր բնաւորութեան խորապէս վիպային հանգամանքը ինչպէս նաև իր սրտին թաքուն վէրքը: Թէև ճշգրտօրէն չէր ճանչնար Արմանի նկարագիրը, — դժնդակ նկարագիր մը՝ չորութեամբ թրծուած, արտաքին հաճելի ձեւերու տակ, որովհետև այդ մարդուն մէջ երեւակայութիւնը ու սիրտը իրարու հետ խզուած էին բոլորովին — բայց լաւ կը նշմարէր թէ ամենափոքր նշաններն իսկ դէշ կը մսկնուին անոր կողմէ: Մանկամարդ կիներ կը տեսնէր որ կասկածոտութիւնը անոր մէջ ծնունդ կ'առնէր, գրեթէ հիւանդոտ յեղակարծութեամբ մը: Աղէկ ըմբռնած էր թէ Արման կը տարակուսէր իրմէ, բայց ենթադրած էր որ այդ տարակոյսը առաջ եկած էր իր անձնատուր ըլլալու մերժումէն: Այս պատճառով հաւանած էր այդ վերջին ապացոյցը տալ: «Այլ եւս չպիտի տարակուսի», խորհեցաւ Հելէն և այդ միակ մտածումը կը ջնդկեցանէր սիրտը: Ոտքի ելաւ մանկամարդ կիներ, Արմանին քով երթալու համար, և իր թիկնաթոռին յենարանին կրթնած, ձեռքերովը շրջապատեց անոր ճակատը: «Ահ», ըսաւ հառաչով մը, «եթէ կարենայի կարդալ ատոր տակ անցած դարձածը... այնքան փոքր միջոց մըն է ան և սակայն այդ փոքր միջոցին մէջ կը գտնուին իմ բովանդակ երջանկութիւնս ու դժբախտութիւնս»:

«— Եթէ կարենայի կարդալ զայն», պատասխանեց երիտասարդը, «քու պատկերդ միայն պիտի տեսնէիր հոն»:

«— Վաղը, պիտի կարդամ», ըսաւ Հելէն նրբամտութեամբ:

«— Վաղը», կրկնեց Արման ժպիտով մը, «բայց մեր ժամադրավայրը: Կահաւորուած յարկաբաժինը կամ օթէլը կը մնայ անդին»:

Կահաւորուած յարկաբաժին... օթէլ... այս բառերը սարսոցացոյցին Հելէնը: Պոռնկութեան բոլոր ամօթը կարծես պարփակուած կը գտնուէր անոնց վանկերուն մէջ: Կռք պիտի նստէին՝ կառապանին հեգնական ժպիտին ներքեւ, յետոյ ներս մտնելու համար տունէ մը որուն սեմը տեսած էր այնքան կիներու գաղտագողի մուտքը՝ արոփուն սրտով մը. իր աստուածային զգացման շրջանակ պիտի կազմէին այնպիսի կարասիներ, որոնք թերեւս գործածուած էին նմանօրինակ տեսարաններու: Այո՛, բայց անանուն, անանձնական, օտարոտի բան մը կար: Եւ քանի որ ամէն բան պղծութիւն էր, ամէնէն նուազ պղծութիւնն է որ հոտ կը գտնուէր: Հելէն մեծապէս վստահ՝ Արմանի փափկանկատութեանը վրայ, չէր կարծեր որ զինքը առաջնորդէր այնպիսի վայր մը, ուր գացած էր ուրիշ կիներու հետ: Անձնական դարչանք մը պիտի զգար, բայց տօնկա չպիտի վիրաւորէր իր զգացման էութիւնն իսկ: Ուստի արի վճռականութեամբ մը պատասխանեց իր բարեկամին.

«— Առտուն միջոց պիտի գտնէ՛ք»:

«— Այո՛», ըսաւ Արման, պահ մը խորհրդածելէ յետոյ, «կը խորհիմ իբր ժամադրավայր ընտրել շատ յարմար տուն մը, ուր միշտ կ'իջեաւի իմ անզլիացի բարեկամներէս մէկը... Տեսնենք», շարունակեց, «ժամը տասնին տասնըմէկին ատենները ձեզի պիտի բերեմ գիրքեր

և երկտող մը: Անոր մէջ ձեզի պիտի տամ տան հասցէն և սննեակին թիւը, իբր թէ ինչ խընդ-
րած ըլլայիք այդ հասցէն, գաւառի ձեր բարե-
կամուհիներէն մէկուն համար: Սակայն ասիկա
պատճառ մը թո՛ղ չըլլայ տոմսակը իսկոյն չայ-
րելու... Կրցած ատեննիդ եկէք. ամբողջ կէս
օրէն յետոյ ձեզի պիտի սպասեմ, և եթէ չգաք,
չպիտի սրդողիմ, այլ պիտի կարծեմ որ չէք
կրցած...»

Վշտի ու հիացման խառն զգացումով մը
մտիկ կ'ընէր մանկամարդ կինը, — վիշտ կը զգար
որովհետեւ այն բովանդակ հոգածութիւնը զոր
ցոյց կուտար Արման, այդ մանրամասնութիւնները
առաջ բերելով, փոխանակ զինքը լուսաբանելու
այդ երկտաւարդին սրտին էութեան վրայ, անոր
սիրոյն մէկ նշանը կը թուէր իրեն: Ու խօս-
ուողտուքը կ'երկարաձգուէր հանդարտիկ սալօնին
մէջ, կրակին առջև որ մարելու վրայ էր, մինչև
այն վայրկեանը երբ կառք մը կանգ առաւ դրան
առջև, ծանուցանելով Ալֆրէտի ժամանումը:

«— Մնա՛ս բարով, անուշա... ըսաւ Հելէն,
բռնելով Արմանի ձեռքը և զայն համբուրելով,
ինչպէս երբեմն ընել պովոր էր քնքուշ քծինքով
մը. մանկամարդ կինը արդէն իսկ ձեռքին մէջ
բռնած էր նոր սկսուած ձեռագործ մը, երբ Շա-
զէլ ներս մտաւ: Ալֆրէտ իսկոյն իր կինը գիտեց,
ազնիւ և բարի նայուածքով մը ու ըսաւ զուար-
թօրէն. «Ո՛ւ՛՛ֆ»: Արման լաւ կը ճանչնար այդ
նայուածքը որ չէր փոխուած իր մանկութեան
օրերէն ի վեր, երբ երկուքն ալ կը գտնուէին
Վանապուսթի կրթական հաստատութեան մէջ,

ու կը հետեւէին Հանրի Դ.ի լիսէի դասերուն:
Այս գիշերօթիկ վարժարանը կը գտնուէր Բան-
թէօնին ետին, Բուի-Քի-Բարլ փողոցին ան-
կիւնը, որ այսօր Ամիյեօ կը կոչուի: Իր մանկու-
թեան ատեն ճանչցած մէկ մարդ խաբելու
խղճահարութիւնը չէր որ յանկարծական անհան-
գստութիւն մը պատճառեց ^{Ալֆրէտ} ~~Ալֆրէտ~~ տը Քէրնի,
այլ սա մտածումը թէ Հելէն կը խաբէր այնքան
վստահելի անձ մը: Արական եսասիրութիւնը
ունի այդպիսի հրէշային միամտութիւններ: Հը-
րապուրող այր մը որ կին մը գլխէ կը հանէ,
իրեն տեղի տալու համար, կ'արհամարհէ զայն և
կը մոռնայ ինքզինքը արհամարհելու, չայն հը-
րապուրած ըլլալուն համար: Սակայն Ալֆրէտ
բռնեց Հելէնի ձեռքերը ու հարցուց. «Այս իրի-
կուն շնորհքով ձանձրացայ, ի՞նչ պիտի տաս ին-
ծի՛ իբր վարձատրութիւն»: Որքա՛ն կը նեղանար,
երբ իր ամուսինը կը զուղէր զինքը: Մանկա-
մարդ կինը որքա՛ն փափաք կը զգար կռակած
չունեցող այդ ամուսնին երեսն ի վեր ազազա-
կելու. «Ձէ՛ք տեսներ որ ուրիշ մը կը սիրեմ:
օճիքս ձգեցէ՛ք... Չեմ ուզել ստել...» Բայց
երկու սննեակ անդին, փոքր մահճակայ մը կը
պարզէր իր սպիտակ վարագոյրները, որոնց տակ
պառկած էր իր զաւակը, փոքրիկ Հանրին:
Խնչո՛ւ համար այդ գանգրահեր զլխուն պատկերը
չառ անզօր էր՝ զայն կասեցնելու համար պոռ-
նկութեան աղետալի ճամբուն վրայ, և քաւա-
կան ուժգին՝ զայն արգիլելու համար իր
սիրոյն հետեւելէ մինչև վերջը: Իր զաւակը
աչքին առջև բերաւ, մինչ ամուսինը կը խօսէր
իրեն հետ: Բնաւ չխորհեցաւ Արմանը արհամար-

հել, իրեն ներշնչած սիրոյն համար, թէե բա-
րեկամի մը կինը ըլլար ան: Ընդհակառակը,
ինքզինքը արհամարհեց, պէտք եղածին չափ
չսիրելուն համար, որովհետեւ չէր սիրեր այն
տառապանքները, որոնց պատճառ կ'ըլլար: Սա
գաղափարն ալ ուժ կուտար Հելլէնի թէ այդ
ամէնը կ'ընէր Արմանի սիրոյն. ուստի հպար-
տութեան չարժուժով մը իր ճակատը երկարեց
ամուսնին և ըսաւ շնորհալից. «Ասանկ են այ-
րերը. պէտք է վարձատրել զանոնք, և անմի-
ջապէս, իրենց պարտքը կատարելու համար:»

Բ.

ՍԻՐԵԼՈՒ ԱՆԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ

Ժամը տասնըմէկուկէսն էր, երբ Արման սը
ֆէրն դուրս ելաւ Ռոշֆուքօ փողոցի տունէն:
Հովը աւլած էր բոլոր ամպերը և երկինքը լեցուն
էր աստղերով: «Աղւո՛ր գիշեր է», ըսաւ Արման
մտովի. «մինչեւ տուն պիտի քալեմ»: Ծամբան
երկար էր, որովհետեւ Շան զ'ելիզէի վերի կողմը,
Լինքոլն փողոցը կը բնակէր: Հոն տան մը երկ-
րորդ յարկին և պարտէզին վրայ նայող մասին
մէջ վարձած էր յարկաբաժին մը, ու հաճոյք
զգացած էր ատենօք. զայն կահաւորելով սրպտող
սեթեւեթով մը և ամէն տեսակ հին գեղօրներով:
Բայց որքա՛ն ատեն է ի վեր չէր կրցած այդ տան
մէջ անցնել գիշերները...: Հիմա կը յառաջանար
Սէն-Լազարի փողոցի մայթին վրայէն, որ սկզբան
նեղ և նուրբ, յանկարծ կ'ընդլայնէր գետի մը
պէս, որուն կը միանան ուրիշ գետակիցներ,
Թրինիթէ հրապարակէն սկսեալ, զինքը գիմա-
ւորեց անցորդներու ու կառքերու հոսանք մը
որոնք կուգային Շաթօտէօն, Շօսէ-տ'Անթէն և
Լոնտրը փողոցներէն: Կառքերը ու օմնիպիւս-
ները կը թաւալէին, ամբոխը կ'ալեծփար: Մերթ
ցնծուհի մը կ'անջատուէր դրան մը անկիւնէն

ու լպիրշ բառերով կը մօտենար Արմանին, որ ձեռքովը կը հրէր զայն մեղմօրէն: Միթէ հակադրութիւն մը չի կա՞ր փոքր սալօնին մտերմութեան ու մայթին վրայ վժացող անպատկառութեան միջեւ: Մահացու դժբախտութիւն մը կը զգար: Չէր կրնար աչքին առջեւ չբերել Ալֆրէտի և Հելէնի դէմքերը, իրարու մօտիկ: Կը նախանձէ՞ր արդեօք: Ո՛չ: Մանկութեան պատկերներ միտքը կ'իյնային, ինչպէս քիչ մը առաջ. բայց այս անգամ աւելի ճշգրիտ, որոնք իրենց ցոյց կուտային Շաղէլը՝ «Վանապոսթ»-ի համազգեստը հագած, — պզտիկ բաճկոնէ մը բազկացած, Պարպիսթներու հագածին նման: Դպրոցը, կարգին մէջ՝ միշտ միատեղ կ'երթային: Խեղճ Շաղէլ հարուստ չէր: Հաստատութեան տնօրէնը իբր ձրիավարժ ընդունած էր զայն, բէքլամ-աչակերտ մը ու գործիք մը դարձնելու նպատակով, որպէսզի մրցումի քննութեանց մէջ մրցանակ չահի: Քանի՞ քանի՞ անգամներ, Շաղէլի համար Արման դրամ վճարած էր ղոնապանին, որ աչակերտներուն կը ծախէր քաղցրաւենիներ, չաքարով օծուած շաքանակներու կտորներ, շոկաստեաներ և քէմ բարիզիէն, — շոքոլայի պնակիտներ, մէջը թանձր ու խիստ չաքարոտ հեղուկով մը լեցուած: Չորրորդ կարգէն սկսեալ, ամէն տարի միասին փոխած էին իրենց կարգերը ու միասին անցուցած Հասարակուրդի գէշ օրերը. երկուքն ալ իրենց գաւառէն դարձած՝ պաշարումէն յետոյ, ինքզինքնին պաշարուած գտած էին Բարիզի մէջ: Ալֆրէտ Բազմարուեստեան վարժարանը

մտած էր: Բաւական ծիծաղելի երեւոյթ մը առաւ իր զինուորական համազգեստին մէջ. թուրին գործածութիւնը չփոթութիւն կը պատճառէր իրեն ու գլխարկը դնելու կերպը չէր գիտեր, գէմքը միշտ ծածկուած ըլլալով ամբիթի ձախաւեր շարժումներէն առաջ եկած վէրքերով, երբ չորեքշաբթի և կիրակի օրերը այցելութիւն կուտար իր նախկին ընկերոջ, որ Սէնը անցած ու հիմա սկսած էր վարել հարուստ և անզբաղ երիտասարդի մը կեանքը...: Մինչ Ալֆրէտ կամուրջներու և խճուղիներու վարժարանը կը գտնուէր, Արման կը ճամբորդէր: Աշխարհի չըջանը կատարած էր ամաթէօր նկարչի մը ընկերակցութեամբ: Դարձին՝ իր բարեկամը Բարիզ չէր գտնուեր այլ ևս: Երկու բարեկամներուն միջև փոխանակուած նամակները հետզհետէ ցանցառ կը դառնային: Պիտի կրնայի՞ն բացատրել ատոր պատճառը: Թերեւս Արման կարենար, իր և Ալֆրէտի կեանքին միջեւ հասարակաց կէտ մը չի կար: Ալֆրէտ ամուսնացած էր օրիորդ Վէվրի հետ և միասին Բարիզ եկած էին, փոքր ճամբորդութիւն մը ընելու համար, ու Արման լաւ կը յիշէր թէ այն ատեն հմայուած էր Հելէնի վայելուչ կերպարանքէն, մինչ կը սպասէր գտնել ձախաւեր, յաւակնոտ ու թափթփած կին մը: Բայց այն միջոցին ուրիշ կնոջմով մը զբաղած էր, Ալին անուն պչրուհիով մը, որուն նկատմամբ ունեցած էր իր միակ ճշմարիտ զգացումը, այն է ցաւազին նախանձ մը՝ զգայարաններու զառանցանքին խառնուած: Աւելի յետոյ, մէկը Հելէն Շաղէլի վրայ խօսած էր Արմանի, տգեղ պատմութիւն:

ներ ընելով անոր վրայ...: Բայց ո՞վ էր ան: Ուրիշ ընկեր մը, Ալֆրէտի և իրեն պէս վաճառողի վարժարանին մէջ կրթուած, յաղթանա՜ղամ լիւսիէն Ռիէօմ, որ մտերմական ճաշի մը տեսն յայտնած էր այդ ամէնը, երբ սովորաբար սիրտերը իրարու կը բացուին ոտորէներու պէս, երկու քօլէճական ընկերներու միջեւ: Լիւսիէն չափազանց շաղակրատած էր, սրտաբաց, անզաղտնապահ ու անտանելի կերպով, երբեմնի բարեկամներուն վրայ գիտցածը ըսելով խառնի-խռն: «Սեղճ Շաղէլ այս դէմքը չունէր... կ'երեւայ թէ կիներ է պատճառը... անուն մը տուին, պարոն... Մարատ կամ Թարատ, չէ կեցի՛ր... տը վարատ... Թնդանօթածիգներու սպայ մը... Սիրելիս, Պուրժի մէջ ամէնուն բերանն էր... սպան տունէն դուրս չէր ելլեր...»: Արմանի նկարագրին մէկ գէշ կողմը այն էր որ չէր կրնար դիմադրել կասկածի փորձութեան: Երբ չարիքի մը գոյութիւնը հաստատէին, անջնջելի տպաւորութիւն մը կը կրէր: Բոլորովին չէր հաւատար, բայց բաւական հաւատ կ'ընծայէր, որպէս զի ազդու տարակոյս մը իր մէջ բոյն դնէր: Երբ տասը ամիս առաջ, Շաղէլները եկած հաստատուած էին Բարիզի մէջ և Արման սկսած էր հետաքրքրուիլ Հելէնով, թերևս հին բարեկամութեան պատճառով ունեցած խղճահարութիւնները աւելի զօրաւոր ըլլային քան հետաքրքրութեան քմայքը, եթէ յաղթանա՜ղամ Լիւսիէնի խօսքը չցցուէր իր միջոցութեան առջև: Արման ըսած էր մտովի. «Իրաւ որ շատ տխմար բան պիտի ըլլայ...» — ոճրապարտ բառ մը, որ իբրեւ չքմեղացում կը

ծառայէ մարդոց, իրենց գործած այնքան վատութեանց համար: Հելէն սկսած էր քիչ ատենէն տեսակ մը տարփանք ցոյց տալ, զոր Արման վերագրած էր զաւառացի կնոջ բնական յափըտակութեան: «Առաջին Բարիզցիին եմ որ կը սիրաբանեմ հետը», ըսած էր Արման մտովի, և որովհետև Հելէն շարժուածներու մէջ հրապուրիչ շնորհ մը և դէմքը շատ քաղցր արտայայտութիւն մը ունէր, ու իր ամբողջութեան մէջ այնքան փափուկ և իր ամբողջ անձին մէջ այնքան ազնիւ բան մը կար որ Արման հաճոյք զգացած էր անոր վայելչութիւնը կատարելագործել, միեւնոյն ասան խորհելով թէ հեշտալի սիրուհի մը պիտի ըլլար: Բայց օրերէ ի վեր, ան կը մերժէր իրական սիրուհին ըլլալու, և այս յամառութիւնը աւելի զրգոած էր զինքը: Մոլեգին ճիգեր թափած էր իրեն անձնատուր ընելու համար Հելէնը, մտաբերելով սպան և ըսելով թէ միակ սիրահարը եղած չէր ան: Արման քանիցս Ալֆրէտի հետ ունեցած ճարտար խօսակցութիւններու շնորհիւ հասկցած էր թէ վարատ անուն սպան Պուրժի մէջ սեղանակից եղած էր Շաղէլներուն, այդ սպան ալ Ալֆրէտի առաջինանով եղած չէ՞ր միթէ Բազմարուեստեան վարժարանէն: Արման ու է տարակոյս չէր ունեցած, և Հելէնի մերժումները իրեն անձնատուր ըլլալու համար, նկատած էր պարզ պչրանք մը: Այս մասին նման այն ամէն այրեւուն, որոնք հրապուրողներու յատուկ տարօրինակ բարոյական մը ունին, Արման այնպէս կը նկատէր որ կնոջ պչրանքը արդարացում էր

գործ դրուած յոռի միջոցներուն: Վերջապէս այդ երկար պաշարումը կը յանգէր բաղձացուած արդիւնքին: Տիկին Շաղէլ ժամադրութիւն մը տուած էր յաջորդ օրուան համար: Քսանըչորս ժամ յետոյ՝ նոր սիրուհի մը պիտի ունենար, այնքան տենչալի ու գեղեցիկ որքան նախորդը, որուն յիշատակը ամենէն աւելի կը զգուէր իր մտքին արժանապատուութիւնը: Ուրիմն ինչո՞ւ մահու չափ տխրութիւն կը զգար, փոխանակ երջանիկ զգայու ինքզինքը: Միթէ խղճահարութիւն ունեցած էր իր բարեկամը խաբելուն համար:

Իր բարեկամը: Ալթրէտ իր ճշմարիտ բարեկամն էր միթէ: Այո՛, այդպէս համարուած էր երկուքին միջև և յաշտ ուրիշներուն: Բայց բարեկամը մարդ մըն է որ կը ճանչնայ քեզ ու դուն կը ճանչնաս զայն, և որուն ցոյց կուտաս սիրտդ ու ան ալ՝ իրը: Ինք, Արման միթէ պիտի փութա՞ր իր յոյսերէն, իր ուրախութիւններէն մէկը յայտնելու այդ հաշուի մեքենային, որ Շաղէլ կը կոչուէր: Այս վերջինը գաղտնիքներ յայտնա՞ծ էր իրեն: Աւելի լաւ, որովհետեւ խորոխտ անմտութեամբ մը տողորուած պիտի ըլլային գաղափարները այդ լաւ աշակերտին, որ կեանքը կը նկատէր իբր զպրօցին շարունակութիւնը, Քոլէժը ու մանկութեան յիշատակները միութեան կապ մը եղած էին իրենց միջև: Հապա իրենց մանկութիւնը... Արման, որ Ռուսեալ փողոցին անկիւնը դառնալով Շան զ'էլիզէ կը հասնէր, յանկարծ յիշեց Վանապուսթի գիշերօթիկ վարժարանին

մէջ կատարած տողանցումին, հինգշաբթի օրերը, և երեքական հոգի ըրած պտոյտնին, խեղճուկ ուսուցիչի մը հսկողութեան տակ, որ ինքզինքը սքողել կը ջանար տղոց խումբերուն մէջ, անցորդի մը կերպարանքը առնելու համար և ո՛չ թէ պահապան շան մը, աշակերտներու հօտ մը պաշտպանելու սահմանուած: Եւ ի՞նչ հօտ: Ան նցմէ չատերը տոգոյն էին, փոսացած աչքերով, իրենց ամբողջ էութեամբ ջգային ծիրումի ենթակայ, որ երեւան կը հանէր թաքուն մոլութիւնները: Ի՞նչ խայտառակութիւններ ու գծաւթիւններ այդ աշխարհին մէջ, ուր ամէնէն մեծերը տասներինը տարու էին ու ամենէն փոքրերը՝ ո՛ւթը: Ինչպէս բանտին, նմանապէս մեծ լիսէին պատերուն մէջ, ուր օրը երկու անգամ կ'երթային աշակերտները լրբենի տարփանքներ գոյութիւն ունէին մեծերուն և փոքրերուն միջև: Այդ հակաբնական սէրերուն մէջէն ոմանք անկեղծօրէն զգայական էին, իրենց թատր ունենալով վարժարանին ամայի անկիւնները, սկսեալ ննջարանէն մինչև հիւանդարանը: Այդ կարգի քոլէժներու մէջ գիշերօթիկ դրուած քանի՜ երիտասարդ քրանսացիներ այդ պազուտութիւններուն կը մասնակցէին, իսկ ուրիշներ երեւակայութիւննին կ'աղտոտէին, մերժելով հանդերձ այդ մոլութիւնները: Քոլէժի աշակերտներուն միջև հաստատուած յարաբերութիւններէն ոմանք խանդալից ու անբիծ էին: Վիրգիլիոսի մէկ հովուերգութեան, Պլատոնի մէկ տրամախօսութեան ու Շէքսպիրի մէկ քանի հնչեակներուն ընթերցումը կը զինովցնէր ամէ-

նէն աւելի զրական հակում ունեցող աշակերտները. այսպէս՝ Ալֆրէտ Շաղէլ երրորդ կարգին մէջ գտնուած ատեն՝ ճարտասանութեան դասին հետեող աշակերտի մը կողմէ գրուած ոտանաւոր մը ստացաւ. որ սապէս կը սկսէր և որուն վրայ այնքան խնդացած էին. — «Ալֆրէտ, իմ տոգոյն Ալֆրէտս, իմ սիրեցեալս, իմ հեշտանքս...»

«— Ահ, սարսափելի՛ վայր, սարսափելի՛ վայր», ըսաւ Արման մտովի, այդ զարչանքներուն ու տղայամտութեանց խառնուրդը յիշելով: Ալֆրէտ և ինք կը վերաբերէին այն փոքրամասնութեան, որ զերծ մնացած էր վարակումէն: Բայց այդ նողկանքը՝ Արմանի համար սա մեծ օգտակարութիւնը ունեցած էր որ, դեռ երիտասարդ՝ պէրուհիներ հետապնդած էր. բնական հաճոյքներու վերահասու եղած էր ամէնէն ստուրին հանրակիներուն հետ: «Երիտասարդութեան բոլոր այս յիշատակներն է որ պիտի յալգեմ», ըսաւ Արման մտովի: «Թիարանի ընկերը ըլլալու համար՝ միթէ բան մը պարտակա՞ն եմ անոր»:

Ոչ, հազար անգամ ոչ, Ալֆրէտի համար չէ որ այնքան տխուր կը զգար ինքզինքը. քայլերը փութացուց, այս անգամ կէս մը բըրտօրէն հրելով սիրոյ մուրացկանութիւններ, որոնք միշտ միւսնոյն խօսքերով կը մօտենային իրեն: Ահ, այդ անպարտելի ձանձրոյթը. շատ լաւ կը ճանչնար: Այդ ձանձրոյթը յաճախ իր սրտին հիւանդ մասը խածատած էր այն ատենէն ի վեր, երբ չափահաս եղած, երեսուն հազար ֆրանք եկամուտ մը տիրացած էր, և որուն

շնորհիւ սկսած էր իր ուղածին պէս կեանք մը վարել, ու այդ քմահաճ կեանքը ընդհուպ զգայական փորձերու առաջնորդած էր զինքը: Այդ տխրութիւնը կսկծեցուցիչ ու չոր, դեռ շատ երիտասարդ եղած ատենն ալ ունեցած էր, երբ սիրային ժամադրութիւն մը կուտար նոր սիրուհիի մը, որուն շատ կը ցանկար: Մտաւտանջ վախ մը կը զգար, ու հոգիի խուլ, նսեմ հոգեվարք մը կ'ունենար: Սկզբան, Արման այդ զարմանալի երեւոյթը վերագրած էր ֆիզիքական երկչոտութեան, ու սա խղճահարութեան թէ արժանի չէր իր ներշնչած զգացումներուն, ինչպէս նաև անքնութեան որուն կարօտը կը զգար: Բայց հիմա գիտէր թէ ի՞նչ էր ճշմարիտ պատճառը այդ վայրկեանական անձկութիւններուն, որոնք իր կեանքին մոռյալ սրտը կը ձեւացնէին: Աւա՛ղ, սիրելու անկարողութեան ստուգութիւնն էր ատենոյն պահուն ինքզինքին կը հարցնէր. «Միթէ իրաւցնէ՞ սիրահարուած եմ Հելէնի»: Իր ներքին բովանդակ զգացողութիւնը կ'ամփոփէր — ինչպէս բժիշկ մը որ իր մատներովը կը փնտռէ հիւանդ անդամին ցաւած կէտը: Արման չէր հանդիպեր սիրոյ այն կէտին, որ այնքան հեշտագին ցաւ մը պիտի պատճառէր իրեն: «Ոչ», պատասխանեց մտովի, դժնդակ մեղամաղձութեամբ մը ու արիութեամբ, — որովհետեւ հակառակ իր ունեցած սոսկալի թերութիւններուն, ինքնաճանաչումի կորովը ունէր — «Ո՛չ, Հելէնի սիրահարուած չեմ բնաւ: Կը տենչամ անոր, որովհետեւ գեղեցիկ է, կը սիրաբանեմ անոր հետ, որովհետեւ կը ձանձրանամ,

կը յամառիմ հետապնդումիս մէջ, որովհետեւ մերժեց նէ: Արժանապատուութիւն և զգայասիրութիւն, վիպական շաղփաղփումներով խառնուած, ահա՛ իր զգացած սիրոյն հիմը և յատակը: Ի՞նչ հարկ ուրեմն: Ինչո՞ւ յարաբերութիւններս վերահաստատեմ Տիկին տը Ռիւկլի հետ...»: Հիմա, Արմանի միտքը կ'իյնային բոլոր այն սիրարկածները, որոնց մղած էր զինքը հրապուրանքի յոռի ակնորժ մը, իբր աղետաբեր մոլութիւնը իր երիտասարդութեան, իրենց առթած հաճոյքներուն միօրինակութեամբ, խզման դառնութեամբ, տեւողութեան զգուցեցուցիչ դատարկութեամբ: Ի՞նչ բանի կը ծառայէ այս կինը կամ այն կիները... Ի՞նչ օգուտ, երբ անցեալ տարի զուարճացած էր, ինքզինքը սիրցնել տալով Ժիւլիէթի, որ վարժուհի էր այն տան մէջ, ուր կ'ընդունուէր ինք: Ի՞նչ օգուտ այն կատակերգութենէն զոր խաղացած էր Մօտ անուն գեղանի Անգլուհիի մը հետ, որուն հանդիպած էր ջերմուկները: «Երազեցի սիրային յաջողութիւններ ունեցող Տօն Ժուան մը ըլլալ: Կարծես թէ բախտը մեզ կը պատժէ, մեր երիտասարդական գէշ երազները իրագործելով: Այնպիսի սիրարկածներ ունեցայ, որոնք իմ անմիտ սնապարծութիւնս կը զգուեն, սակայն ի՞նչ խեղճութիւն...»: Բոլոր այն կիներէն, որոնց թէ՛ դէմքերը և թէ՛ համբոյրները կը զանազանէր մտքով, և ոչ մէկը երջանիկ ըրած էր զինքը, նոյն իսկ օր մը. և տարօրինակ անկանոնութիւն հիւանդ սրտի մը, անոնց մէջէն չկար մէկը

որ իր մէկ կողմը ցայտուցած չըլլար: Բարոյական ի՞նչ անկարգութեան հետեւանքով էր որ այդ ներքին շարունակական աղէտին մատնուած էր, այսինքն երթարկուիլ սիրոյ չարչարանքներուն, ներկայի նախաձին, անցեալին նկատմամբ զգացած անտանելի նողկանքին, ապագայի նեղութեանց դառն ցնորքին և ոչինչ՝ ֆիզիքական արքայութեան զատ, առանց այն հոգեկան յափտակութեան, որ գոյութիւն ունի սակայն, և որոնք երկնային արտայայտութիւնը տեսած էր իր սիրուհիներէն մէկ քանիին դէմքին վրայ:— Մանաւանդ անոնցմէ մէկը մտքին առջեւ կը ներկայանար, Ալինը, պարուհի մը, որ հիւժախտէ մեռած էր և որուն վրայ տարուած յաղթանակը չէր զգուեր իր ծանծաղամտութիւնը: Կը տեսնէր զայն փոսացած աչքերով, նուրբ այտերով, ուր բնածին անբծութիւնը խառնուած էր մոլութեան: Աչքին առջեւ կուգար Ալինը, իր փոքր քոյրը խնամած ատեն, հազիւ տասներհինգ տարեկան աղջիկ մը: Ի՞նչ խանդաղատալից միամտութիւն կար այդ մոլութեան մէջ և ի՞նչ անմեղութիւն՝ ապականութեան մէջ: Այո՛, Ալին կը սիրէր զինքը, միեւնոյն ատեն ունենալով երեք չորս սիրահարներ: Հաճոյք կը զգար, երբ իր հետ գիւղ տանէր այդ գեղեցիկ և մոլորած կինը, վայելելու համար շինականի յատուկ անոթ մանկական ուրախութիւնները, որով ծաղիկներ կը քաղէր ան, թոյուններ կ'ունկընդդէր, իր թելին վրայ կը կրթնէր իբր կին մը՝ որ իր ցոփութեան արհեստը ի գործ չի դնէր: Ի՞նչ խորհրդաւոր բան է սա յիշողութիւնը: Հե-

լէնի տուած ժամագրութեան նախընթաց օրը, կը խանդաղատէր խեղճ Ալինի վրայ, որ մտքին առջեւ կուգար, այնպէս ինչպէս յաճախ գտած էր Բաթթիէ Լաթէնի իր բնակարանին մէջ, այնպէս ինչպէս սիրած էր զայն, կամ գրեթէ սիրած էր մէկ քանի վայրկեաններ, — զոր օրինակ, ամբարան գիշեր մը երբ Սէնի վրայ նաւակի մը ետին նստած էր և որուն չորս թիավարիկները իր ծանօթներն էին: Այո՛, ան նստած էր բաճկոյն չընկած, չընկած մը հագած և իրեն կը նայէր կարգաւ վեր բարձրացող և վար իջնող երիտասարդներու գլուխներուն վրայէն: Լոռութիւն մը կը տիրէր գետին վրայ: Նարնջագոյն գիծ մը կ'երկարէր երկինքին եզերքը: Ինչ անբացատրելի յուզում մը խեղդած էր իր հոգին զգալով թէ ժամանակը կը սահէր, ջուրը կը սարսռար, էակը կ'ապրէր և լոյսը կը նուաղէր...:

Այս մտածումներուն մէջ խորասուզուած, իր բնակարանի սանդուխէն վեր կը բարձրանար: Ինչո՞ւ ճակատագրականօրէն թերակատար էին իր բոլոր տարփանքները: Ինչո՞ւ անկարող էր հասնիլ բացարձակ սիրոյ մը, զոր կը յղանար, կ'ընդունը մարէր, որուն վրայ կը խոյանար ամէն անգամ որ սիրարկած մը ունենար... Յետոյ ոչինչ... Սակայն որքան բախտաւորութիւններ ունեցած էր, և երբ վերարկուն կը հանէր ծառան ու Արման սալօն կը մտնէր, ըստ սովորութեան կարգաւոր համար, պառկելէ առաջ, մտքին մէջ կը թուէր իր բոլոր բախտաւորութիւնները: Հարըստութիւն մը ունէր, որուն շնորհիւ կրնար իր քմահաճոյքները գոհացնել, առանց շատ հաշ-

ուելու, և բաւական վաւերական ու հին տիտղոս մը, որով կրնար ուզած գիրքը գրաւել ընկերութեան մէջ, կայտառ առողջութիւն մը, որով շաբաթ մը խկ չէր հիւանդացած, մտաւորական բաներէն այնքան ախորժ կը զգար, որքան պէտք է անոնցմով զբաղելու համար, առանց ինքզինքը չարչրելու, որովհետեւ անհատական փառասիրութենէ բոլորովին զերծ, չէր դադրած իբր արուեստագիտ հետեւելէ գրական ու գեղարուեստական նորութեանց: Ասով հանդերձ, յաջորդ օրը ժամագրութիւն տուած էր սիրուն կնոջ մը, որուն կը տենչար. սակայն զգայաբանքներուն հուրքը անոր մէջ չէր մեղմացած կեանքի անկարգութիւններուն հետեւանքով... Ինչո՞ւ իր բնաւորութեան մէկ անորոշ անբաւականութիւնը այնքան վնասեցուցած էր զինքը այդ պահուն խկ: Սենեակի թիկնոց մը հագաւ ու ծառան ճամբելով կրակին քով նստաւ սալօնին մէջ: Նորէն օգեկոչեց Հելէնը, ճշգրիտ յիշողութեամբ մը, որ իր աչքին առջեւ կը պատկերացնէր զայն, սկսեալ իր մոլոշագոյն գուլպաներէն մինչև բերնին աջակողմի անկիւնը գտնուած փոքր նշանը: Է՛հ, ուրեմն, չէր սիրեր զայն և երբեք չպիտի սիրէր: Յուսացած էր որ Հելէնի նկատմամբ պիտի ունենար սրտի այն գերագոյն և ընդոտ շարժումը, որ միշտ խոյս կուտար իրմէ. բայց հիմա այդ յոյսն ալ իր միւս սիրային յոյսերուն պէս կը վիժէր... — Այո՛, միւսներուն պէս... Ու փափաք զգաց ինքզինքը համոզելու թէ միշտ այդպէս եղած էր ինք: Արման պնաց բացաւ արկղիկ մը, ուր դիպուած էին

վեց-եօթը տետրակ, զանազան մեծութեամբ։ Անոնցմէ ոմանք զպրոցական թուղթէ կազմուած էին։ Երկու հատն ալ ճարտնական թուղթէ էին։ Այդ տետրակները իր կեանքին օրագիրը կը պարունակէին, ամենքն ալ տարբեր շրջաններու մէջ գրուած։ Անոնց մէջ կը գտնուէին այնպիսի էջեր, որոնք գիշերօթիկ վարժարանի սերտարանին գրասեղանին վրայ ձափառուած էին, ուրիշ էջեր՝ շոգենաւերուէն եզերքը մրոտուած, պանդոկի սենեակներուն մէջ և նոյն իսկ իր գտնուած սայօնին մէջ։ Արման առաւ այդ տետրակները և սկսաւ թղթատել, անոնց մէջ գտնելով նախկին եւ մը, յար և նման այս օրուան ետին. ատոր պատճառն էին իւր կանխահաւ մարդատեսացութիւնը, իր զգայապաշտութեան յեղակարծ ու անցողակի պոռթկումները, մանացուցիչ վելլուծումը, իր անզօր բազմանքը անմատչելի քաղցրութեան մը, անզործ մեղկութիւնը և լիապէս զգալու բացարձակ անկարողութիւնը։ Ըլլայ էակ, ըլլայ գաղափար։ Այդ ամէնը չատերու պէս գինքը ըրած էր դարուն զաւակը, 1883 թուականին, առանց եղերերգութեան, նաև ոչնչական մը սիրային բախտաւորութիւններ տնեցող, սակայն առանց ճամարտակութեան... Աւատիկ մէկ քանին այն կտորներէն, որոնց վրայ կանգ կ'առնէին իր աչքերը, հիմա մոայլ ու աղօտ։ Այդ աչքերը պիտի խորտակէին Հելէնի սիրաւ, եթէ մանկամարդ կինը երկրորդ տեսողութեան մը մոզական զօրութեամբ օժտուած, կարենար Արմանի մէջ նշմարել այն տխրութեան թմբիրը, զոր չէին կարող ցնցել իր անձին աւարտող հոգիին ձիրքերը։

ՌԱՐԻՉ, Մայիս 1874

Անագորոյն օրեր։ Վանապոսք. Երէկ, ժամը 1ին մեզի բաւ քէ պէսք է պատաստիցք, վարժարանէն մեկնելու համար, եւ քէ Սենր-Պարայի աւակերները արդէն իսկ մեկնած էին իրենց սեօրէնին հետ միասին։ Բանքօն վառօդով լեցուած է եւ օդը պիտի ելլէ։ Առտուրն է վեր, յամբար կը մօտենար հրացանաձուլքինը։ Տարօրինակ աղմուկ։ Կարծես քէ քանի մը միլիոն բնկուց կը նետէին քաղաքին վրայ, հսկայ սաւանի մը մէջ լեցուցած։ Առտուն, ձեղնայարկէն, եւ ու Աթրէս դիտած էինք հրդեհի բոցերուն գալարումը երկինքին վրայ։ Աթրէս շատ խուր էր, իսկ եւ վայրագօրէն գուարք. այնպիսի ջղային գուարքութիւն մը ունէի որ նախասական նեմարսագանցութիւններ ըսել կուտար ինծի — նեմարսագանցութիւններ էին միքէ — իմաստասիրութեան մեր ուսուցչին անցեալ շաբթու ըրած գեղեցիկ տեսութիւններուն առքիւ։ Ո՛վ հեզնանք բախտի. իր վերջին դասը յառաջդիմութեան շուրջը կը դառնար։

Անապարանգով կը պատաստէինք մեր ծրարներ՝ մեկնելու համար, երբ ուսուցիչներէն մեկը խելայեղ ներս մտաւ Թուրքմար փողոցին փոքր դռնէն, որուն նիզը դուռ ներսէն։ Մեզի պատմեց քէ դաշնակիցները չեն ձգեր որ մարդ անցնի իրենց պատկերներուն վրայէն եւ քէ ինքը մեծ դրծուարութեամբ պրծած է։ Եւ անա հեռացած ենք այն բարեմիս ազգ. պահակին քովէն, որ յիսկին դրան առջեւ կ'ըսէր մեզի երկուսեքի օրը. «Կեցցէ՛ Հասարակուրդը, պոռագեք, տղա՛ք, այլ եւր ազատ էք...»։ Վանապոսք գրած բուրքիս պէս սպի-

սակ գոյն մը ստացած էր, այս լուրերը առնելուն պէս: Վերակացուն անկողինները բակին մէջ փռուելու գաղափարը յղացաւ: Սրէ Բանքեօն օգրեցէ, մենք աւելի մեղմօրէն պիտի փլչինք . . . : Գրեթէ երկու ժամ մնացինք այդ անձկութեան մէջ, մենք առակեցներս, բունով տանք չորս, երկու ուսուցիչները եւ սնորհքը: Տարօրինակ հակասութեամբ մը, ես ու Ալֆրէս անկիւն մը բացուած, գրեթէ հանդարտօրէն կը խօսակցէինք: Հակառակ հետզհետէ մօտեցող հրացանաձգութեան եւ գնդակներուն, որոնք պատերուն վրայ կը շառաչէին, քերեսս հարիւր քայլ հեռուն, ո՛չ ես եւ ոչ ալ Ալֆրէս իրականին զգայութիւնը չունէինք այդ պահուն. մեզի կը բուէր քէ վսանգը հեռաւոր. տարած, գրեթէ վերացական բան մըն էր: Ի՞նչ բանի վրայ կը խօսէինք, մեր մանկութեան վրայ: Ալֆրէս կ'ըսէր քէ երջանիկ եղած էր նոյն իսկ վարժարանին մէջ. ես միանգամ ընդ միշտ իր առջեւ բացի սիւսս եւ իմ մտածումներս յայտնեցի այն դպրոցական հանրասան վրայ, ուր զիս դաստիարակել տուա խնամակալս, իր եսամոլութեան պատճառով: Մնաց որ սոյս քիաւանք կը նախընտրէի իմ տունէս:

Այս անօգուտ շատխօսութեան միջոցին, յանկարծ, մենք մէկը մեծ ճիչ մը արձակելով՝ վարկիշներ վերի յարկէն, ուր պատահանին առջեւ կեցած էր, գնդակէ մը վիրաւորուելու վսանգին ենթարկելով ինքզինքը: «Որսորդ զինուորները փողոցին ծայրն են...» Ամենէն անձկալից վայրկեանն էր: Սիւսս կը տոգորէր, պայքելու աստիճան. կողորդս սեղմուած էր, բլլալիքին վրայ խօսնելով...

Անորոշ վսանգը հանդարտ ձգած էր զիս: Որոշ, բիրտ ու ներկայ իրողութեան հանդէպ զեռութիւն կը զգայի...: Հրացանի քանի մը հարուածներ կը պայքին մօտերը. յետոյ հրացանի բունի մոլեղին հարուածներ կը դրդեն դուռը: Միեւնոյն վերակացուն, որ պաղարիւնութիւն ցոյց տուած էր, անկողիններ փռելու զգուշութիւնը երեւակայելով, ճիշդ ասեցինք առաջ կը նետուի, կասեցնելու համար վառօդով սեղծած երկու որսորդ զինուորներու կողմէ մեր վրայ ուղղուած հրացանները: Տեղակալ մը կը հասնի, փոքրակազմ, դեղին մոյլերով, սաղաւարտին ծնօտակապը բուշին սակ անցուցած, ասեցանակը ձեռքին մէջ: Վաճապօր կը խօսի անոր հետ եւ մենք կ'ազատինք:

Այս ամենը երեկ պատահեցաւ: Այսօր, նորէն սերտարանին մէջ կը գտնուինք, խորհրդանշանը մեր մանկունակ կեանքին, գործունէութեան այս ժխորին մէջ: Կը քղբատեմ հոգեպաշտ իմաստասիրութեան ճին զի՞րք մը, զայն քամահելու հանդիք բմբուխնելով. պատշտական խօսքեր կարգալէ յետոյ Աստուծոյ, հոգիի անմահութեան, բարեբաւ ազնուացման, բարոյական ազատութեան, բանավարութեան վրայ, աչքերս կը գոցեմ ու երեկ գիշերուան ընթացքին՝ Բանքեօնի հրապարակին վիճակը կը տեսնեմ. մեռելները մերկ տնկելով, կօշիկները գողցուած բլլալուն, գանկերը հեղուած՝ լաւագոյն համարած բլլալով զանոնք սպաննել հրացանի բուններու միջոցաւ, արեւնակոյտեր որոնք մեր ներքաններուն սակ կը փակչէին, հոգեքի ուրիշ բոցեր հեռաւոր երկնքին վրայ, իսկ մայրին

վրայ պառկած՝ իբր քէ յարդախօսիք մը ըլլար, յոգնած անասուններու պէս կը քնանային այն փոքր օրսորդ զինուորները, որոնք քաղը գրաւած էին.— *Homo homini lupior lupis*.

ՏԵԼԵԲ, Յունիս 1874

Մօրք կը նմանի աղջիկը: Տասերկու տարեկան է դեռ, սակայն կը նշմարեմ քէ պչրասէր է, աչք կ'ընէ ու կիներ արթնցած է իր մէջ, երկի մարդու մը ներկայութեանը. մօրք պէս պիտի ընէ ան ալ. պատշաճութեան համաձայն ամուսնութիւն մը պիտի կնքէ, յետոյ քանի մը անխորհուրդ բաներ պիտի ընէ ու առաջին սիրահար մը պիտի ունենայ, որուն պիտի յաջորդէ սիրահարներու ամբողջ շարք մը, մինչեւ որ պառուն զքէ քերնի նման երիտասարդի մը հանդիպի: Անոր պիտի հաւատայնք քէ միայն զինքը սիրած է—եւ ան քերես պիտի հաւատայ այս խօսքին, իրմէ աւելի անմիջ կամ աւելի խելացի համարելով զայն:

Այո՛, աւելի խելացի, որովհետեւ սիրոյ մէջ, ամենեւնի կարեւորը, կարելի եղածին չափ շատ յուզում ունենալն է. նշմարիս ինքնախաբէութիւն է սիրքը անդամալուծել յսակասեցութեամբ: «Վսանգաւոր յարաբերութիւններ»ու Վալմոնը—սիրելի Վալմոնս— քէ նախագահուիին խաբուած է: Նե՞ որ զգացած է, քէ Վալմոնս որ հաշուած է: Ո՛վ չըմբռներ քէ էլ լիրեն եւ Տօն ժուանէն առաջինը միայն նախանձելի է, քանի որ կրցած է զինովնալ սիրով եւ վերջինը չէ կրցած: Գիտեմ այս ամէնը, բայց ներքին սասանան աւելի զօրաւոր է. ամէն անգամ որ կնոջ

մը դարպասեմ, շատ հոգ կը տանիմ անոր վրայ առնելու այնպիսի տեղեկութիւններ, որոնք անկարող դարձնեն զիս սիրելու զայն...: Իմ տարիքիս մէջ, միքէ սապէս գրեւոր չէի՝ տեսակիս մէջ.— Ո՛վ ասուածային բախտ, որ այնքան շուտ դիմացս հանեցիր իտեալ ու անգուգական կիներ, բոլր-հոգին... (Կունոյի երաժշտութիւնը հարկ է ասոր համար):— Ոչ աղպէս, Պարոն զքէ քերն, այլ փորձառու կիներ մը որ հինգ-վեց սիրահար ունեցած ըլլայ ու բաւական նաշակի տէր, որպէս զի զգացում կոչէ այն զգայութիւնը, որ աղուոր եւ լաւ է, բայց ամէնեւ բիրտն է, — ներքաշ կիներ մը, որ մեծ դժուարութիւններ կ'ապրան ըլլայ. ձեզ համոզելու համար քէ հրապուրած եմ զինքը: — Կրո՛ղ, մտէս չանցնիր հմայիչ կեղծաւորութեան դեմ սրտնեղիլ...: Ի՞նչ հարկ սրտնեղիլ ու եւ է բանի դեմ: Եւրաբան-չիւր մարդկային եակ յաւակնոտ փոքր ժամացոյց մըն է որ կը կարծէ քէ ինքն է աղ շարժման պատճառը, տեսնելով սլաքին շարժումները: Անմտութիւնն է սնապարծութիւն...: Ներքին նուրբ մեքենաներ կան, որոնք կը վարեն ամէն ինչ, եւ ասոնք կ'ուզեն որ Տիկին... զգայնիկ ցոփունի մը ըլլայ, իր աղջիկը՝ ապագայ հանած վարած մը եւ ես՝ յետոյ ցոփակեաց մը, որուն հոգին կը ցամփայ այս ամէնը հաստատելով, փոխանակ վայելելու իրեն տուածը:

ԲԱՐԻԶ, 22 Մայիս 1877

Խօյ զուարճութեան ու ցոփութեան երեկոյք մը անցուցինք երեկ, բայց զուարթ ու առողջ ցոփութեան մը, որ նշմարութիւնն է անուր:

նանչում, առանց երբեք անոնց հանդիպած ըլլա-
լու — եւ ան ինծի կ'երդնու որ կեանք գէշ երա՛գ
մըն է: Պէտք է որ ան կարեւոր «ամեն բան» բ-
սել ինծի եւ այդ «ամեն բան»ին շնորհիւ աւելի
սիրելի դարձնել ինքզինքը, որպէս զի սիրեմ այդ
կիներ:

ՌԱՐԻՉ, Յունիս 1879

Ճաշեր, քնքրիքներ, Ընքրիքներ, ճաշեր: Երե-
կոյրներ, ժամադրութիւններ: Ժամադրութիւններ
եւ երեկոյրներ: — Ա՛հ, որքան դասարկ է իմ կեանքս:
Սիրած բաներս չեմ քներ, ո՛չ քե բան մը սիրե-
լուս համար, քանի որ ոչինչ կը սիրեմ:

Կենդանի եակին հանդէպ՝ սրտս մէջ կարեկ-
ցութիւն միայն կը զգամ անոր նկատմամբ որ կը
ստուապի. քանի որ կեանքի գոյութեան չարիքին
ենթարկուած է

Նրէ մահը, անխոսափելի մահը, կեանքին
դէպի յաւիտեանութիւն երկարող անցիկն մէջ
Ֆիզիքական ցաւ չպատճառէր, ու երեւակայու-
թեան համար անհարկու չըլլար իր քաղաքացի-
նով, ա՛հ, որքան սիրալոծար պիտի դիմէի
մահուան, որուն մտածումը այնքան խանգարած
է կեանքս:

Մարդ կ'ապրի, ինչո՞ւ համար: Կը խորհի,
ինչո՞ւ համար: Սեղանին առջեւ ու մերկ ուսերու
միջեւ բազմած, երբ երկու գաւաթ լաւ գինի
կը ճնկեկ, ինչո՞ւ գերեզմանի պատկերը աչքիս
առջեւ կուգայ շարունակ, եւ ինչո՞ւ անյուծելի
հորըք կը ներկայանայ այն մահաբեր խեղկասա-
կութեան, որ բնութիւն, ընկերութիւն եւ կեանք
կը կոչուի:

Կը խորհիմ փոխադարձ զգացում սիրոյ հե-
տանքներուն վրայ, անհեթեթ անուշ մը՝ զոր քա-
ղաքակրթութիւնը պատուասած է զուգաւորման
պարզ պէտքին վրայ: Ա՛հ, պարզ զգացում մը, որ
իմ ամբողջ զգացողութիւնս կը ներարկէ ուրիշ
եակի մը վրայ, քրջուած բուդքի մը պէս զոր ա-
պակիքն կը փակցնեն:

Ու բոլոր այս նոսր իմաստասիրութիւնը ա-
նոր համար որ, երեկ, Տի՛ինն քր Ռիւկըր տեսայ
Թեաքըր Ֆրանսէի մէջ եւ չլուզուեցայ բնաւ: Ի՛նչ
կ'ըսէ «տա...մաքանութիւնը». ինքզինքը չբռնա-
դասել՝ խանդաղատելու համար, երբ մարդ կը
ստուգէ իր չլուզուիլը, ու ետ դառնալ, սուղելով
Շօքնի բոլորեղքը, զոր Տիկինն քր Ռիւկըր երբեմն
կ'աճէր այնքան բանաստեղծօրէն: — Ասիկա միայն
կը մնայ այդ զգացումէն:

ՌԱՐԻՉ, Յուն. 1881

Կը ստուգեմ որ սոսկալի ու վայրագ եսասէր
մը եղած եմ, եւ այսօր է որ այդ եսասիրութեան
արտաքին արտայայտութիւնները անհաճոյ կը բուին
ինծի, մինչ առանց խղճաւորութեան անձնատու
կ'ըլլայի այդ եսասիրութեան, այն ժամանակ երբ
այսօրուքն աւելի արժեք ունէի՝ ինքզինքիս վրայ
ունեցած անուշոգովս:

Մարդ կը սփոփուի, երբ առանց կեղծիքի
իմաստասիրէ ինքզինքին վրայ, ինչպէս փսխումը
կը հանդարտեցնէ մաղձը: Իմ նկարագրիս պատ-
մութիւնը կը պրպտեմ, սկսեալ մանկութենէս: Իմ
ծայրայեղ երեւակայութիւնս կը տեսնեմ. ան է որ

փնացուցած է զգայականութիւնս, իրականութեան
 եւ իմ միջեւս ցցելով նախապէս ձեւակերտուած
 գաղափար մը: Կը յուսայի որոշակի զգալ,— բայց
 բնաւ չէր իրականացնար այդ յոյսս: Երեւակայու-
 քիւնս, հօրեղբօս գեւ վարմունքէն մրազնաւ,
 սկսած է կասկածներ ունենալ: Ամէն եակներէ
 վախ զգացած եմ միտս: Իմ հօսս եւ մօսս
 մահր արգելք եղած է որ այդ առաջին քե-
 րութիւնս ուղղուի: Քօլեծի կեանքս եւ ժամանա-
 կակից գրականութիւնը պղծած են մտածումս,
 դեռ կեանքս չապրած: Այդ միեւնոյն գրականու-
 քիւնը զիս հեռացուց կրօնէն՝ աստիճանագ
 կանխա մէջ: Ո՛վ ամօք, ամբարշտութիւնը զիս
 հրապուրեց իբր վայելուչ բան մը: Հասարակու-
 դի ջարդերը ինձի յայնեցին մարգուն խորքս եւ
 յաջորդ տարիներուն մէջ տեղի ունեցած ենք իկ-
 ներն ալ ի վեր հանեցին փառափառութեան հի-
 մը: Պէտք ունէի յարելու ո եւ է մեծ գաղափարի,
 բայց որո՞ւն: Տղայ հասակես՝ չափած էի ար-
 ուեստագէտի կեանքի քուսառութիւնը: Մարդ
 պէտք է հանճար ունենայ, եւ կամ քե բանի խառ-
 նուելու չէ: Չարժեք յատուցներորդը ըլլալ գրա-
 գէտներուն եւ երաժշտագէտներուն մէջ: Հարսու-
 քիւնս գերծ կը դառնէ զիս՝ արհեստի հետե-
 ւելէ. ի՞նչ հարկ մտնէ Պետական տոհմաբան, ար-
 տիստ գործերու պատմական կամ գրասենեակի
 մը մէջ Ամուսնանալ: Կեանքս շարժելու գաղա-
 փարք երբեք փորձութիւն չէ պատահած ինձի:
 Եթէ ամուսնանայի, Պ...ի պէս պիտի ընէի, որ
 հարսնիքին օրը, կառ խուսք մտած է, այլ եւս
 չղաղնալու համար:

Ուրեմն ի՞նչ ընելու է: Ոչինչ...: Ոչ իսկ սրտով
 ծեր մըն եմ, այլ վիժած մը: Իմ զգայական ար-
 կածներս, հակառակ ամէն բանի, միտս շարու-
 նակուած են, որովհետեւ կիները, որոնք ամէնէն
 քիչ անտարբեր կը ձգեն զիս, սա համոզումը ներ-
 շնուած են ինձի քե չկան համբոյրներ, որոնք
 չնմանին արդէն իսկ տրուած եւ ընդունուած
 համբոյրներուն: Այս ամէնը այնքան կարեւորէ,
 մակերեսային ու սնամէջ է: Ա՛հ, որքա՛ն պի-
 տի յուսահատէի, խորհելով ինքզինքիս վրայ, այն
 եսին վրայ որմէ չեմ կրնար հրաժարիլ բոլորո-
 վին, — եթէ երբեք այդ մասին խորհէի յանախ:
 Ուրեմն ի՞նչ կը մնայ անդին, եթէ ոչ միսքիւս-
 կաններուն դատապարտութիւնը, այն է ոչ-տէրը...:

Այս տողերը՝ մէկ քանի էջերը կը ձեւացնէին
 ուրիշ բազմաթիւ էջերու, և հոգիի թաքուն հի-
 ւանդութիւն մը նկարագրող այս դարչելի մե-
 նագրութիւնը կ'երկարաձգուէր նմանօրինակ հա-
 ռիւրաւոր էջերու մէջ: Յաճախ օրուան թուա-
 կանը գրուած էր պարզապէս, երկու-երեք իրո-
 ղութիւններու հետ. ձի հեծայ, այցելութիւններ
 տուի, իլիւլ գացի, գիշերը՝ քաւտոն, կամ երե-
 կոյք, կամ պարահանդէս և յետոյ միակ բառ մը
 իբր յանկերգ. ձանձրոյք: Այս տեղադրութիւն
 վերջինին զուխը, երբ Արման զայն կը զնէր
 դարակին մէջ, կարդաց ցանկը իր բոլոր տարի-
 ներուն, սկսեալ 186.էն. իւրաքանչիւր թուա-
 կանէ հետք գրած էր. Տանջանք, և ի վերջոյ
 հետեւեալ պարբերութիւնը. Ես չէի խնդրած

կեանքը: Եթէ ահռելի յանցանքներ գործած եմ, թշուառութեանց ալ ենթարկուած եմ, որով իրարու հանդէպ դնելով զանոնք, կրնամ ըսել այն անիմանալի զօրութեան, որ զիս ստեղծած է, որ կ'աջակցի ինծի, եթէ երբեք այդպիսի զօրութիւն մը կրնայ սիրտ ունենալ. «Գթացէ՛ք իմ վրաս:»

Արման ձեռքով մէկդի հրեց թուղթերու դէզ մը, ուր վերստին կը գտնէր իր այսօրուան բարոյական երաշտութեան այնքան հաւատարիմ պատկերը: Ու սկսաւ յամրաբար քալել սենեակին մէջ: Հոն, իր ներքին ոչնչականութեան բոլոր հետքերը կը տեսնէր ամէն կողմ: Յաճ մատենադարանը քիչ գիրք կը պարունակէր, այնպիսի հատորներ, զոր կ'ըմբռնէր Արման իրենց ցամքեցուցիչ վերլուծութեանը համար. այդ հատորներուն մէջ կային. Լէ Լիեզոն Տանթրեոզ (Վտանգաւոր Յարաբերութիւնները), Ասօլֆ, Լէ գ'Աֆֆիքիքէ (Յարաձգութիւնները), բարոյախօսներէն՝ Շասֆօր, ինքնամփոփ եւ սուր մարդատեսութեամբ տոգորուած, ինչպէս նաեւ յուշագիրներ: Պատերուն վրայ ցիրուցան գտնուող լուսանկարները իրեն կը յիշեցնէին բրած ճամբորդութիւնները. որոնք անօգուտ եղած էին՝ զգացած ձանձրոյթը սպաննելու համար:

Շըմինէին վրայ, մեռած բարեկամներու երկու լուսանկարներուն միջեւ կար առեղծուածային քարթ մը, զոր ձեռքին մէջ կը բռնէր. հոն երկու կիներ կը տեսնուէին, մէկուն զլուխը միւսին վրայ հակած: Ներկայ և կենդանի յիշատակն էր սոսկալի պատմութեան մը, այսինքն ամէնէն

դառն անհաւատարմութեան, որուն ենթարկուած ըլլար երբեք: Երբեմն, անպատկառութիւնը կամ պչրանքը ունեցած էր ատոր վրայ խնդալու երկու հերոսահիւներուն հետ, բայց սրտին մէջ խոր ցաւ զգացած էր: Եթէ դարձնէր այդ լուսանկարը, անոր ետին պիտի կարդար տեսակ մը հեգնական քծներգ, որ սապէս կը սկսէր.—

Մրցակի՞ց ե քե բարեկամ:

Գուցէ երկուքն ալ, ո՞վ սիկիւն...

Բոլոր այս առարկաներուն ի տես, վկանները իր կեանքին, իր զգայական թշուառութեան մասին այնպիսի կատարեալ գաղափար մը կազմեց որ ձեռքերը գալարեց, բարձրաձայն ըսելով.

— «Աս ի՞նչ կեանք է Աստուած իմ, աս ի՞նչ կեանք է»:

Այսպիսի պահերու մէջ՝ իր բերնին և աչքերուն ստացած լոկ մեղմադձութեան արտայայտութիւնն էր որ թերեւս սէր ներշնչած էր Հելէնի: Ամենէն ազնիւ կիները անձնատուր կ'ըլլան կարեկցութենէ մղուած: Բայց տեգնապները երբեք չէին շարունակուեր Արմանի մօտ: Անոր մկանները աւելի զօրաւոր էին քան իր ջիղերը: Լրագիրները ձեռք առաւ, ու աւելի ծիշղը՝ արկղիկին մէջ նետեց զանոնք քան թէ շարեց: «Ահա՛ աղուոր զբաղում մը՝ ժամադրութեան մը նախօրեակին...»: Խորհեցաւ Արման: Իր մտածումը իսկոյն Հելէնի վրայ դարձաւ: Անոր վայելուչ ձեւերուն հրապոյրը յիշելով չափազանց յուզուեցաւ: «Ինչո՞ւ անոր կեանքին մէջ մտայ, քանի որ չեմ սիրեր զայն», ըսաւ Արման մտա-

վի: «Դեռ տասնըմէկ ամիս առաջ, Հելէն չէր ճանչնար զիս և ո՛րքան հանդարտ էր... բայց դեռ ատեն կայ՝ իբր պարկեշտ մարդ գործելու»: Փորձութիւնը ունեցաւ ընելու այն բանը զոր անգամ մը բրած էր ատենօք, այն է հրաժարիլ, դեռ անդարմանելի բան մը չպատահած, այն սիրարկածէն, ուր սիրտ մը կը դրաւէր, առանց իրը տալու: «Թերեւս կը սիրէ զիս», ըսաւ մտովի, ու իր սեղանին առջեւ նստաւ. նոյն իսկ թերթ մը թուղթ պատրաստեց, Հելէնի գրելու համար: Յետոյ թիկնաթոռին վրայ ընկողմանելով սկսաւ խորհիլ: Յանկարծ վարատի յիշատակը գրաւեց միտքը, և այն հանդարտամտութիւնը, որով Հելէն առջի օր իր ամուսնին ստած էր: «Միամիտ տղայ», ըսաւ Արման, ինքնիրեն խօսելով բարձրաձայն, «եթէ ես չըլլայի, ուրիշ մը պիտի անցնէր իմ տեղս...: Երբ պչրուհի մը ցոփակեաց մարդու մը կը հանդիպի, երկուքը միասին զոյգ մը կը կազմեն...»: Արման սկսաւ ծիծաղիլ ջղաձգօրէն և յիշեց թէ երբեմն ի՛նչ մեծ արհամարհանքի ենթարկուած էր այն կնոջ կողմէ, որմէ հրաժարած էր խղճահարութեամբ: Իբր միակ թշնամին էր նէ, բոլոր այն կիներուն մէջ, որոնցմով զբաղած էր Արման...: Ժամացոյցը հնչեց: «Ժամը երկուքն է», ըսաւ Արման, «պէտք է կանուխ ելլեմ վաղն առտու, երթալու համար մինչեւ Տիկին Բալմիբի բնակարանը, որուն փոքր յարկարաժիններէն մէկը պիտի վարձեմ, ինչպէս Տիկին Ռիւկլի հետ սիրաբանած ատենս: Պիտի յոգնիմ...: Պ. տը վարատի վրայ պիտի ցաւին...» — Կէս ժամ յետոյ պառկած էր

Արման, գլուխը թեւին վրայ կրթնցուցած, փոքր տղու մը քունը քաշելով, հակառակ իր վարած կեանքին: Այս դիրքին մէջ՝ Արման կը նմանէր հօրը, որուն պատկերը կախուած էր իր ննջասենեակին պատերէն մէկուն վրայ: Ա՛հ, եթէ իր հանգուցեալ հայրն ու մայրը տեսնէին Արմանը, պիտի՞ դատապարտէին, պիտի մեղքնային զինքը:

ԱՌԱՋԻՆ ԺԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Առտուան ժամը գրեթէ տասնուկէսն էր, երբ Տիկին Շաղէլի յանձնեցին փոքր ծրար մը Պառոն տը Դէրնի կողմէ տրուած: Ծրարը կը պարունակէր երկու գիրք — երկու նոր վէպեր — և նամակ մը, նման այն ամէն նամակներուն, զոր աշխարհիկ մարդ մը կրնայ գրել իր բարեկամունին եղող կնոջ: Բայց նամակին մէջ գտնուած յետգրութեանը սեղմեց Հելէնի սիրտը, իբր թէ ձեռք մը ըլլար ան: Սապէս խմբագրուած էր այդ յետգրութեանը. «Գաւառի ձեր բարեկամունին եթէ որոշած է Բարիդ գալ, կահաւորուած յարկաբաժիններուն մէջէն լաւագոյնը զոր տեսայ, կը գտնուի Սթօքհոլմ փողոց, թիւ 16: Յարկաբաժինը կը գտնուի երկրորդ յարկին մէջ, աջակողմը: Այո՛, Հելէն ներքին գողէ մը բռնուեցաւ. կարգաւորվ այս պարզ տողերը: Այն ինչ սիրոյ ժամը կը մօտենար, որ իր անցեալը մշտնջենապէս պիտի բաժնէր իր ապագայէն, առջի օրուրէն ի վեր զինքը կրժող տենդը կ'աւելնար հետեզհետէ: Հելէն նոր ելած էր լողանքէ, և բոլորովին ճերմակ սենեկազգեստ մը հագած, կրա-

կին անկիւնը կձկտած էր ցած աթոռի մը վրայ, ոտքերը մերկ՝ մուճակներու մէջ, մէջքը ազատ կակուղ կերպասին մէջ, իր մագներուն հիւսակը վզին շուրջը գալարուն: Մանկամարդ կինը կը սարսռար այդ փափուկ զգեստին մէջ. մերթ կը նայէր այն թուղթին, որուն շօշափումը միայն կ'այլայլէր զինքը, մերթ կը դիտէր սենեակը, — ապաստանարան մը՝ զոր կը նախընտրէր փոքր սրահէն, հոն քաշուելու համար իբր իրեն սեփական վայր մը:

Բարիդ հաստատուած ատեն, Հելէն ինքզինքը երջանիկ համարած էր, այդ առանձին սենեակը իր տրամադրութեան տակ ունենալուն համար: Քանի՛ քանի՛ զիշերներ տանջուած էր, պառկելով մարդու մը քով՝ զոր չէր սիրեր, և եթէ կողք կողքի, գրեթէ չունչ չունչի քունը հեշտանք մըն է երջանիկ տարփանքներու համար, ընդհակառակը՝ փիզիքական խորշէնքը կ'աւելնայ այդ մտերմութեամբ, տեսակ մը անասնական ատելութիւն դառնալու աստիճան: Ալֆրէտի շարժումները, անոր շնչատութեան քղմուկը, անոր մարմնին գոյութիւնն իսկ կը զրգոէին զինքը, նեղութիւն կը պատճառէին այն ժամերուն մէջ, երբ Հելէն իր ամուսնին քով կ'անցնէր, մինչ լոռութիւնը կը ճնշէր իրենց վրայ, ու ինք՝ մանկամարդ կինը կը հսկէր, սարսռուն ու ընդվզած: Սենեակներու բաժանումը ինդրելով, անտարակոյս չէր նախատեսած թէ իր անկողնին մենութիւնը, օրին մէկը, իբր զէնք պիտի ծառայէր նիւթական բաժանման դէմ, պոռնկութեան այս անհելի փրկագի-

նը, զոր խոհեմ կիներ կ'ընդունին իբր ապահովութիւն: Իրենց էրիկը խաբողներուն մէջ՝ հաղուազիւտ է գտնել կիներ, որոնք առանձին անկողնի մէջ պառկին: Անոնք կը նախընտրեն որ իրենց սիրահարներուն մօտ գացած ատեն, իրենց վրայ հսկողութիւն չըլլայ, ինչ որ անհաշտ է կատարեալ հաճոյքին հետ: Բայց Հելէն կարող չէր այդ հաշիւները ընելու: Իր նկարագրին ամենէն հմայիչ գիծն էր ինքնաբոլորութիւն մը, որ կրնար զինքը մղել շատ մեծ վտանգներու, և յանցանքին վրայ խորհրդածելէ արգիլել: Այդ պահուն իսկ, ցած աթոռին վրայ կծկտած, ա՛յլ եւս չէր խորհեր իր մօտալուտ արարքին հետեւանքներուն վրայ, չէր տրամաբաներ, այլ կը զգար: Արմանի նամակը շատ բուռն յուզում կը պատճառէր իրեն: Հազիւ ականջ կը դնէր այն աղմուկին, զոր իր փոքրիկ մանչը կը հանէր, իր անկողնին քով խաղացած պահուն: Տղան կը ցնցէր իր խարտեաշ գանգուրները, կը բացագանչէր, կը վազէր: Իրարու քով դրած էր երկու աթոռ, ու անոնց միջեւ կը սահէր, երեւակայելով թէ ինք կառախումբ մըն էր որ փապուղիի մը մէջէն կը յառաջանար: Արմանը սիրելէն ի վեր՝ մանկամարդ կինը ախրութիւն կը զգար, իր փոքրիկ Հանրիին հանդէպ գտնուած ատեն, տարօրինակ ախրութիւն մը, որուն համար ինքզինքը կը մեղադրէր, իբր հետեւանք սիրոյ պակասին, ինչ որ կը վերադրէր խղճի խայթի: Արդարեւ, Հելէն ցաւ կը զգար, տեսնելով որ իր տղան շատ կը նմանէր իր ամուսնին: Նոյն իսկ իր խաղերովը,

փոքրիկ Հանրին կը յիշեցնէր հօրը խօսակցութիւնները, որ իր սկզբունքին համաձայն, գիտական գիրքեր միայն կը յանձնէր զուկին: Ալֆրէտ Շագէլի աչքերը ունէր ան և անոր ձախաւերութիւնը՝ երբ ձեռքերը գործածէր, իսկ մօրմէն՝ ճակատը ու բերանը կը նմանէին: Հելէն ա՛յլ աւելի կը շփացնէր իր տղան, խորհելով թէ ի՛նչ բան խլած էր անկէ, ուրիշի մը նուիրելու համար: Տղան կը շարունակէր խաղալ և երբեմն մօրը կը նայէր: Այս վերջինը մեծ հառաչ մը արձակեց, ձեռքին մէջ բռնած թուղթը ճմրթկեց եւ կրակին մէջ նետեց: Այդ նամակը անտանելի դարձած էր այլ եւս: Հելէն կը խորհէր թէ Արման իրաւունք ունէր, երբ քաղաքավարական շեշտով նամակ մը ուղղելու խոհեմութիւնը գործած էր, բայց խոհեմութիւններ կան, որոնք պաղ ազդեցութիւն կը ձգեն, և իր գտնուած ջղադրգիւն վիճակին մէջ, Հելէն պէտք ունէր այնպիսի նամակի մը, որուն իւրաքանչիւր պարբերութիւնը կարդացողին սրտին վրայ կ'ազդէ աներեւոյթ ու գգուող բերանի մը պէս: Ճմրթկուած թուղթը, նամակ եւ պահարան, կրակին մէջ գլտորեց. այդ պահուն տղան ձգեց երկու աթոռները՝ որոնց հետ կը խաղար և մօրը քով գնաց, տեսնելու համար այրող թուղթը:

— «Ի՞նչ կը նայիս հօտ, սիրունիկս», ըսաւ Հելէն:

— «Իրօնաւորունիներուն, մայրի՛կ», պատասխանեց տղան: Այսպէս կը կոչէր այն լուսաւոր կէտերը, որոնք կը սուրային կրակին մէջ խանձած թուղթին սեւ մասերուն վրայէն: Այդ

կէտերը Հանրիի համար կը ներկայացնէին կրօնաւորութիւններ, այրելու վրայ եղող մենաստանի մը մէջ մոլորած: «Ուրքան կ'աճապարեն», կ'ըսէր տղան, «ուրքան կը վախնան... օհ, մայրիկ, սա կրօնաւորութիւնն է՝... վախքը կը կործանի... Ամէնքն ալ մեռան...»: Տիկին Շագէլին քղինքը: անգոր զգաց այդ զուարթութեան հանդուրժելու: Իր բարոյական կացութեան բովանդակող զօպիկ կողմը չօչս փելի կը դառնար սա աննշան իրողութեամբ. իր տղան խաղալիք կ'ընէր այն նամակը, որով իր սիրահարը առաջին ժամադրութիւնը կուտար: Մանկամարդ կիներ շատ կը փափաքէր որ իր ներքին կեանքը, ուր, մինչեւ վերջը պիտի կատարէր իր մայրական պարտաւորութիւնները, անջատ ըլլար իր սիրոյ կեանքէն, որուն մէջ կը մխրճուէր, իր բանականութենէն աւելի զօրաւոր բանէ մը մղուած, այնքան նսեմ իրեն համար, եւ սակայն իրական: Ուրեմն պէտք էր որ այդ երկու կեանքերու անջատումը բոլորովին անկարելի դառնար, քանի որ առաջին օրունէ իսկ, ամէն ինչ կը խառնուէր այն բանին՝ զոր բաժնել կ'ուզէր:

— Գնա', Միէթին քով խաղա», ըսաւ Հելէն, խօսքը իր տղուն ուղղելով. «Գլխու ցաւունիմ քիչ մը...»:

Միէթ փոքր տղուն դայեակն էր: Սենեկապանուհի մը, խոհարարուհի մը եւ այր ծառայ մը կ'ամբողջացնէին տան սպասաւորներուն թիւը. Միէթ, իր տէրերուն հետ գաւառէն ե-

կած, Հանրիով կը զբաղէր՝ անոր մանկութենէն ի վեր: Դիչերը, զայն քնացնելու համար, կ'երգէր հոգեւոր տաղեր, որոնցմէ մէկը մանաւանդ, կը հմայէր ու կ'ահաբեկէր Հանրին. «Եկո՛ւր, աստուածային Մեսիա...» — «Ո՞վ է Մեսիան», կը հարցնէր դայեակին. «այս վերջինը կը պատասխանէր. «Նեոն է...» — «Քանի՞ տարիէն պիտի գայ», կը հարցափորձէր տղան, — «Եօթը տարիէն», կ'ըսէր դայեակը: «— Այն ատեն եօթը տարու պիտի ըլլամ», կը հաշուէր Հանրի: Դայեակին առջի օր ըրած այս ապշեցուցիչ գուշակութիւնը այնքան ազդած էր Հանրիի վրայ, որ Միէթի անունը լսելուն պէս, սկսաւ իր մօրը պատմել զայն: Ուրիշ ատեն, իր զաւակին գաղտնասացութիւնը պիտի զուարճացնէր զինքը, բայց հիմա անոր բաց գորչագոյն բիրերը այնպիսի նայուածք մը ունէին որ կը ճանչնար մանկամարդ կիներ: «Մի՛ վախնար, քանի որ խելօք ես, և գնա՛ խաղովդ հրաղէ», ըսաւ Տղան ակնարկ մը ձգեց կրակին վրայ, ուր սեւ մնացորդը միայն ցոյց կուտար այրած վանքին տեղը. նաեւ ակնարկ մը՝ աթոռներուն վրայ, որուն յենարանները խորունկ փապուղիի մը պատերը, չէին այլ եւս. մօրն ալ նայեցաւ, հասկընալու համար թէ կրնա՞ր սենեակին մէջ մնալ: Անգիտակցօրէն զգածուեցաւ մօրը դէմքին վրայ պարզուած տխրութենէն: Գրեթէ անասնական եղող այն յայտյանդիմանութիւններէն մէկուն շնորհիւ, որոնք շատ զգայուն տղոց սեփական

են, կոահեց թէ իր ներկայութիւնը սրտնեղութիւն կը պատճառէր մօրը: Անոր ձեռքը համբուրեց. յետոյ մէկէն ի մէկ սկսաւ լալ:

«— Ի՞նչ ունիս հրեշտակօ, ի՞նչ ունիս, ըսաւ Հելէն, իր թեւերուն մէջ սեղմելով զայն և համբոյրներով ծածկելով:

«— Կարծեցի թէ ինծի դէմ բարկացած էիր», պատասխանեց Հանրի: Յետոյ, գգուանքներէն տաքցած, յարեց. «Սենեակէն դուրս կ'ելլեմ, մայրի՛կ, խելօք պիտի կենամ...»

«— Տղաք նախազգացում ունի՞ն արդեօք», հարցուց Հելէն ինքնիրեն, երբ առանձին մնաց: Կարծես թէ Հանրի վերահասու է թէ արտակարգ բան մը կ'անցնի կը դառնայ...»: Ու արմուկները ծունկերուն վրայ, թուշը գոց ձեռքերուն վրայ, այն տենդոտ վիճակին մատնուեցաւ դարձեալ, որ զինքը անքուն պահած էր ամբողջ գիշերը: Իր աչքերը չըջանակող սատափի կապուտութիւնը շատ լաւ ի վեր կը հանէր անքուն մնացած ըլլալը: Առտուն անկողնէն ելած պահուն, հայելին մէջ դիտելով ինքզինքը, ըսած էր. «Գեղեցիկ չեմ... հաճելի չպիտի թուի. ֆանոր...»: Ինչ որ կը վրդովէր զինքը, ո՛չ կեղծապարշտութեան թելադրած պատճառաբանութիւններն էին, և ո՛չ ալ բարոյականի փորձերդածութիւնները: Տեսակ մը սաստիկ մեղկութիւն կը զգար: Մտքով կը տեսնէր Արմանը, ու արեան աւելի տաք ալիք մը կը խուժէր դէպի սիրտը, կոկորդը քիչ մը կը սեղմուէր և և այն ատեն է որ իր կամքը կը տկարանար: Իր առաջին սիրարկածը չէր, այն իմաստով զոր ընկերութիւնը կ'ըմբռնէ զայն, այլ իր

առաջին սէրը: Հելէն Շազէլ, երբ Օրիորդ Վէվր կը կոչուէր դեռ, երիտասարդի մը վրայ ճընշող ամենէն ցաւագին փորձանքներէն մէկուն ենթարկուած էր: Խորթ մօր մը կողմէ չարչորուած էր. ան կ'ատէր Հելէնը, ու միայն սա համոզումը ունէր թէ լաւ կը դաստիարակէր և կ'ուղղէր զայն: Այն տեսակ մը զղեակը, ուր կը բնակէր Վէվր ընտանիքը, Պուրժէն չորս քիլոմէթր անդին, բանտ մը եղած էր փոքրիկ աղջըկան համար Հայրը, թոյլ մարդ մը, որ հնախօսական հաւաքածոյ մը կազմելու անմեղ մեծամոլութիւնը ունէր, գործ մը՝ զոր համբերատարութեամբ ու հաճոյակատարութեամբ կը կատարէր, երբեք մտքէն չէր անցուցած մօրուին և իր խորթ աղջկանը միջեւ տեղի ունեցող տըռամը, տասներկու տարիներու ընթացքին: Տիկին տը Վէվր կը սիրէր իր ամուսինը, և առանց լաւ ըմբռնած ըլլալու զայն, կը նախանձէր անոր մեռած կնոջմէն, այն առաջին կնոջմէն, որուն շնորհը վերակենդանացած կը գտնէր աղջըկանը գիմաշիծերուն, ժպիտներուն և շարժուելներուն մէջ: Ոչ մէկ բան այնքան վտանգաւոր է որքան այն գէշ զգացումը, որուն գոյութեան լաւ վերահասու չենք ըլլար: Ամէն տեսակ չքմեղանքներ կը գտնենք, որոնք միշտ թոյլ կուտան յագեցնելու մեր ատելութիւնը, առանց դադրելու ինքզինքնիս յարգելէ: Այսպէս, Տիկին տը Վէվր ստանձնելով Հելէնի դաստիարակութիւնը, ամէն դաս ու ազդարարութիւն իրեն համար միջոց մը եղան տանջելու զայն: Տիկին տը Վէվր սիրուն ու նորը, բայց

վտիտ, չափ հոգ կը տանէր պատշաճութեան, երկուր ատեն Բարիգի մէջ հօրը քով բնակած ըլլալուն համար, որ պաշտօնական երեսփոխան էր Յուլիսի միապետութեան ատեն, ասով հանդերձ շատ բծախնդիր բարեպաշտուհի մը ու բնազդով շարանախանձ էր, այն անձերուն պէս որոնք վարժուած են երբեք չընդունիլ ուրիշին ճշգրիտ զգացողութիւնը: Ալֆրէտ տը Շազէլ բարեկամութեամբ կապուած էր պարոն տը Վէլլրի հետ, որովհետեւ երկուքն ալ Եսոթօ կը զգային հնազդեցական պեղումներէ եւ հնութիւններէ. ահա այդ միջոցին է որ Տիկին տը Վիլլր տեսած էր որ տակաւ Հելէնի կը սիրահարուէր Ալֆրէտ: Թաքուն հաճոյք մը կը զգար, խորհելով իր խորթ աղջիկը ամուսնացնել հարստութիւն չունեցող մարդու մը հետ, և միջակ կեանք մը անցնելու դատապարտել երկար ատեն, փոքր դրամով մը ունենալուն համար: Սակայն մահը, որ կը խանգարէ մեր գէշ հաշիւները, ինչպէս նաեւ մեր բարի տրամադրութիւնները, եկած էր վիճակներ այդ կնոջ գարշելի յոյսը, զոր չէին կրցած որոշապէս հասկընալ ո՛չ Հելէն և ոչ ալ Պ. տը Վէլլր: Երբ Հելէնին ձեռքը խնդրեց Շազէլ, այն ատեն միայն մանկամարդ աղջիկը կրցաւ սաշափը բմբռնել թէ պիտի ազատէր մօրուին բռնակալութենէն: Որոշապէս կը նշմարէր թէ ի՛նչ բանէ կ'ազատէր ինք: Դալով ամուսնութեան և անոր ֆիզիքական իրականութեան, ի՛նչ կրնար գիտցած ըլլալ: Ուստի, եկեղեցիէն դուրս ելած ատեն՝ բարոյական շատ վտանգալից կացութեան մը մէջ

կը գտնուէր: Իր մանկութիւնը մշտապէս ճնշումի մը ենթարկուած ըլլալուն, վիպականին ճաշակը չափազանցօրէն զարգացած էր իր մէջ. այսինքն այն կարողութիւնը, ոչ ոք կեանքը կ'ըմբռնեն կանխաւ ձեւակերտուած պատկերի մը համաձայն, ու յետոյ կը բազատեն զայն ճշմարտութեան հետ: Իր ապագա ամուսնութիւնը, փերկութեան մասին զգալով բերկրանքին մէջէն ընդհամարուած, հեշտաբի դրախտ մը կը թուէր իրեն: Դժբախտութիւն, այնպէս ուղեց որ Ալֆրէտ Շազէլ մէկը ըլլալ անոնցմէ որոնք իրենց սրտին խորը ունին ամուսնութիւն ու փակկանկատութիւն, բայց միշտ կ'անգիտանան կնոջ բնաւորութիւնը: Ամուսնութեան կատարումը թէ՛ ատելի և թէ՛ սնահիկալ բան մը եղաւ Հելէնի համար, իբրեւ թէ մը որ կը վճարուի անճարակ բրտութեան Այսպէս գէշ պարտկուած զարչանքով մը ընդունեց իր ամուսնին զրգուանքները, ինչ որ ա՛յլ աւելի երկչու դարձուց արդէն իսկ բնութեամբ երկչու և ձախաւեւօրէն կըքոտ այդ մարդը, ինչպէս կ'ըլլան յաճախ ամէն անոնք որ իրենց առաջին երիտաւարութեան հրայրքը չեն մեղմացուցած դիւսարգութեան հրայրքը մէջ: Ալֆրէտ թաքուն վախ մը ունեցաւ, իր զգացած սէրը յայտնելու համար կնոջը, ուստի թաքուն սէր մը տածեց անոր նկատմամբ. այդ սիրուն սաստկութիւնը թերեւս յուզէր մանկամարդ կինը, եթէ կարենար նշմարել զայն: Երկու ամուսիններու բարոյական ամուսնալուծումին առաջին և թաքուն պատճառն է միշտ բնախօսական ամուսնալու-

ծումը: Միասին զգացուած հեշտանքը եթէ ամենամեծ ազդական է նկարագիրներու ձուլման, էրիկ մը տանջող վայելքն ալ կնոջ մը հանդէպ անյաղթելի հակակրօթեան մը ստոյգ շարժառիթը կը ձեւացնէ: Բոլոր նմանօրինակ ամուսնւորու պէս, Շաղէլի ամուսնական կեանքին մէջ ալ այնպէս պատահեցաւ որ այդ առաջին հակակրօթիւնը աճեցաւ շարժէ շարժաթ, սա պատճառով որ կողք կողքի ապրելու դատապարտուած երկու էակներ միշտ շարժառիթներ կը գտնեն ա'լ աւելի զիրար սիրելու կամ ատելու: Կեանքի բոլոր փոքր իրողութիւնները միթէ իրարու դիմաց չե՞ն հաներ զանոնք ամէն վայրկեան: Ծոշակի, գաղափարի, սովորութեանց այն տարակարծութիւնները, որոնք Ալֆրէտը կ'անջատէին Հելէնէն, այս վերջինին պիտի ընծեռէին պատրուակներ՝ սիրային դաստիարակութիւն մը տալու իր ամուսնին, եթէ սիրած ըլլար զայն: Սակայն, էրիկը չսիրելուն համար ա'լ աւելի պատճառներ գտած էր, անկէ զատուելու համար:

Արդարեւ, Ալֆրէտ Շաղէլ ժողովուրդի զաւակ էր, և հակառակ երկու սերունդներու մտաւորական ներբացումին, գեղջկական ծագումը երեւան կուգար իր մէջ, շարժուձեւերու և կեցուածքի ձախաւերութիւններով: Հասարակ մէկը չէր, բայց վայելուչ ձուեր ալ չունէր: Հելէն, ընդհակառակը, ազնուական ընտանիքի մը կը վերաբերէր, ու խորթ մօրը յարատեւ հսկողութիւնը իր մէջ մեծապէս զարգացուցած էր մանրախոյզ հոգածութիւնները իր անձի մասին և

իր շուրջը: Ամուսնին ուտելու կերպը անհաճոյ կը թուէր իրեն, ինչպէս նաև երթալ գալու, նստելու եղանակը, և այն տեսակ մը դանդաղութիւնը՝ զոր Ալֆրէտ ունէր կեանքի նիւթական կողմը կազմող ամէն բաներու մէջ: Երբ հարկ ըլլար արագ ու որոշ շարժում մը ընել պտոյտի ատեն, սեղանին վրայ, վաճառատան մը մէջ, պահ մը կը կենար բերանաբաց, չլմորած կերպարանքով, դիւղացիի մը նման որ մեծ քաղաքի մը կայարանէն կ'անցնի: Մնաց որ, Ալֆրէտ կը սիրէր ըսել թէ վերացական մարդ մըն էր ինք, թէ արտաքին աշխարհը գոյութիւն չունէր իրեն համար: Իրաւ ալ այդպէս էր, որովհետեւ երկու ազդեցութիւններ կրցած էին զինքը արմատախիլ ընել արտաքին աշխարհէն: Նախ իր ընտանիքին յանկարծական տեղափոխումը ուրիշ ընկերական դասակարգի մը մէջ, երկրորդ՝ իր մաթեմատիքական ուսմանց բնոյթը: Հելէն չէր կրցած համոզել իր ամուսինը որ իր միակնոցին շղթան չկտարէ, յետոյ քանի մը տեղերէ չկապէ, իր վերաբերման օձիքը վար դարձնէ, իր գլխարկին մետաքսը ողորկ ըլլայ և փողկապը պատշաճօրէն կապէ: Մտքի մարդոց յատուկ անհոգութիւնը կը նշմարուէր իր բովանդակ անձին վրայ: Հելէն պիտի կարմրէր բարկութեանէն ու ամօթէն, եթէ մէկը իրեն յայտնէր թէ այդ ոչնչութիւնները ի՞նչ դեր կը կատարէին իր ամուսնական հակակրօթեան մէջ: Բայց սրտի կեանքը, ֆիզիքական կեանքին պէս, անհունապէս փոքրերու յաւելում մը չէ՞ միթէ: Մնաց որ, այս մանր իրողութիւնները,

որոնք իրենց համագումարովը զանգուած մը կը ձեւացնէին, պառակտումի էական պատճառը կը խորհրդանշէին երկու ամուսիններուն միջեւ: Հելէն չատ հաստատուն կրթութիւն մը չէր ստացած և դրական ծանօթութիւններու պաշար մը չուներ. ան միայն հաւասարակշռութեան մէջ կը դնէ երազանքի ներուժ զարգացումը: Այսպէս, իբր մանկամարդ աղջիկ ու կին ըրած բոլոր ընթերցումները դարձած էին երեւակայութեան վրայ հիմնուած գիրքերու շուրջը, որոնց նկատմամբ Ալֆրէտ արհամարհանք միայն կը սնուցանէր, գիտունի միամիտ արհամարհանքը, որուն գրական զարգացումը գրեթէ ոչինչ կ'ըլլայ: Ալֆրէտ միամտօրէն կ'ըսէր թէ իրեն զարմանալի կը թուէր որ քիմիաբանութեան, շոգիի և ելեկտրականութեան դարուն մէջ, խելացի էական իրենց ժամանակը կը նուիրեն այդպիսի բարբառնալիքներ յօրինելու: Ահա ինչո՞ւ այր ու կին համակարծիք չէին գտնուել իրարու հետ, երբ ու է նիւթի վրայ կը խօսակցէին: Ալֆրէտ կը զգար թէ Հելէնի և իր միջեւ կը փորուէր անդունդ մը, որ հետզհետէ անանցանելի կը դառնար. ատոր համար կը տառապէր, անիմանալի դժբախտութեան մը մատնուած կարծես: «Ի՞նչ կը պակսի անոր, երջանիկ ըլլալու համար», կը հարցնէր ինքնիրեն, և մտքին մէջ, մէթոտիկ կերպով կը շինէր ցանկը երջանկութեան այն պայմաններուն, որոնք իրականացած էին իր կնոջ շուրջը: «Հարստութիւն և սիրուն զաւակ մը ունինք. Հելէն ուզեց Բարիզ բնակիլ և հիմա հոս ենք. բոլորովին ազատ ձգած եմ զինքը, որովհետեւ բացարձակ վստա-

հութիւն ունիմ անոր վրայ. իմ դիրքս պատուաբեր է անոր համար. ամէն ինչ կը ժպտի, ամէն ինչ կը փայտայէ մեզ. բայց դարձեալ երջանիկ չէ ան»:

Ո՛հ, Հելէն երջանիկ եղած չէր, և ձմրան այդ առտուն, որ անմոռաց թուական մը պէտք է ըլլար իրեն համար, կը զգար թէ ամբողջ մեւաւաղձիկ անցեալը կը յորդէր իր մէջ: Հազար ու մէկ տեսարաններ կը ներկայանային իր աչքին առջեւ, ու կ'ըմբռնէր թէ այդ ամենուն մէջն ուղղուած էր ղէպի այն ժամը, երբ իր կարծիքով պիտի սկսէր ճշմարիտ կեանքը: Յաճախ, Պուրժ գտնուած ատեն, երբ ամուսինն հետ կը շրջագայէր Սէրոքուրի մէջ, մտովի հարցուցած էր թէ այդեօք բնա՞ւ չպիտի ճանչնար երջանկութիւնը, իր մէջ ճառագայթումը տաքուկ լոյսի մը, որ պիտի պայծառացնէր այն ցուրտ աղջամուղջը, ուր կը տառապէր: Ամուսինը իր ծրագիրներուն, զպրոցի կեանքին ու իր դասընկերներուն վրայ կը խօսէր, այն հանդարտութեամբ զոր ամէն բանի մէջ կը պահէր, որովհետեւ սա սկզբունքը ունէր թէ կեանքը պէտք է առնել իր լաւ կողմէն, համակերպիլ և ընդունիլ: Այս ճառախօսութիւնները տրտմութեամբ կ'ընկճէին մանկամարդ կինը: Տարտամօրէն կը հառաչէր, անհուն յուզումէ մը յետոյ, որուն կարելիութեան կը հաւատար և որուն հետքը, ցուրք կը դտնէր իր կարդացած վէպերուն մէկ քանի պարբերութեանցը մէջ, երբ սիրոյ շուրջը դառնար խնդիրը: Կեանքի բոլոր զգացումներէն միակն էր ատ՝ զոր չէր ճանչցած:

Աղջիկնու թեանը՝ սիրած էր հայրը, բայց իր սէրը անգութ յուսախարութեան մը մատնուած էր։ Քոյր եղած էր, բայց փոքրիկն Ատէլ, Պ. տը Վէլրի երկրորդ կնոջմէն ծնած աղջիկը. իր մօրը կը նմանէր ու Հելէն չէր կրցած բոլորովին անոր կապուիլ։ Բարեկամութիւններ ունեցած էր, բայց միշտ իրեն այնպէս թուած էր թէ այդ բարեկամութիւնները չէին զգար իրեն պէս. երբեք չէր համարձակած անոնց հետ խօսիլ՝ իր սրտին ամենէն մտերմիկ ու սիրելի եղող բաներուն վրայ։ Բարեպաշտութիւն մը պիտի ըլլար, եթէ իր խորթ մօրը բարեպաշտութիւնը խորչէնք չազդէր իրեն՝ կրօնական պաշտամունքի մասին, որոնք կրնային ի հարկին չըմեղացնել յոռի եսամոլութիւնները, ինչպէս աչքովը կը տեսնէր։ Մայր էր ու կը սիրէր իր զաւակը. երբեմնի փոքր քրոջը պէս՝ իր տղուն նմանութիւնն ալ կը կասեցնէր իր զգացումը։ Իր առաջին երիտասարդութեան սնանկութիւնը ստուգելէ յետոյ, իր երեւակայութեանը առջեւ պարզուեցաւ վերանորոգիչ զգացման մը արշալոյսը. ի՞նչ կրնար ըլլալ այդ խորհրդաւոր զգացումը, եթէ ոչ այն զգացումը՝ զոր չէր ճանչնար, և որուն քաղցրութիւնը, զօրութիւնը, երանութիւնը կը տարփողէր ամէն բան։

«Բայց ո՛չ», կ'ըսէր Հելէն մտովի, «սիրելի ոճի մըն է, երբ ազատ չէ մարդ...»։ Այն ատեն կը յիշէր Պուլթի իր բարեկամութիւններուն կարգ մը խօսակցութիւնները. բժիշկի մը կնոջը համար ըսած էին թէ թաղապետական ժողովի երիտասարդ անդամի մը հետ խոյս տուած էր։

Արդէն, Հելէն կը հանդիպէր այնպիսի էրիկ մարդոց, որոնք շատ քիչ կը նմանէին իր սիրելիք մարդուն նկատմամբ երեւակայած պատկերին։ Հելէն կը յիշէր այն ցաւագին անակնկալը՝ զոր իրեն պատճառած էր Պ. տը Վարատ, և որուն վրայ խօսած էին Արման տը Բէրնի։ Մանկամարդ կիներ հաւատացած էր որ Պ. տը Վարատ իսկապէս կը համակրէր իրեն։ Իր տունը կը յաճախէր ան։ Միասին կը նուագէին քիչ մը։ Պիչեր մը, երբ առանձին էին տան մէջ, Վարատ չէ՛ր փորձած միթէ բռնութեան դիմել։ Հելէն բան մը չէր ըսած ամուսնին, գայթակղութեան մը ու միշտամարտի մը վախէն, բայց մինակ եղած պահուն այլ եւս չէր ընդունած երիտասարդ սպան։ Մանկամարդ կիներ չէր տարակուսեր որ Պ. տը Վարատ վրէժ լուծած էր, ըսելով թէ իր սիրունին եղած էր ինք։ Հելէն ի՞նչ մտերմութիւն ցոյց տալով զրգոյցած էր այդ սպայ Տօն Ժուանին յանդգնութիւնը։ Սակայն, Հելէն պարտ կին մը չէր։ Անձանօթի մը առջեւ տհաճութեան երկիւղ մը կը զգար քան հաճոյանալու փափաք։ Արման տը Բէրնի հանդէպ ալ պըշտանք ցոյց չէր տուած։ Եթէ կար մէկը՝ որուն մօտենալ չպիտի ուզէր, առանց զայն հրապուրելու, ապահովարար Արմանն էր։ Իր ամուսինը շատ գոված էր զայն, ըսելով. «Երբ գոլէ՛ր կը գտնուէինք Արման և ես... Արման ինծի կ'ըսէր... Արման ինծի գրած է որ...»։ Հելէն նախատեսած էր ուրիշ Արման մը, աւելի յաւակնոտ։ Մտովի ըսած էր թէ, օրին մէկը, անոր ազդեցութիւնը պիտի կրէր իր ընտանեկան

յարկին մէջ, եթէ երբեք գաւառէն հեռանար. այդ բարեկամին ներկայութիւնը, որ թշնամի դատաւոր մը պիտի ըլլար, նոր դժուարութիւններ առաջ պիտի բերէր իր ու իր ամուսնին միջեւ: Եթէ երբեք իրարմէ անջատուած էին շատ մը պատճառներով, իր վերապահումը և Ալֆրէտի բարութիւնը թոյլ չէին տար որ այդ բաժանումը պոռթկար վէճերով ու բանակոխներով: Այդ մանկութեան ընկերոջ մուտքէն յետոյ իրենց ամուսնական կեանքին մէջ ի՞նչ պիտի պատահէր: — Այդ հարցումն էր որ կ'ընէր Հելէն մտովի, գէպի Բարիզ կատարած առաջին ճամբորդութեան միջոցին:

9. առ Քէրնի հետ ունեցած առաջին տեսակցութիւն մը փոխած էր իր վախերուն երանգը: Արման օթէլ երթալով, իր հետ առած էր այդ և կինը, ու երեքը միասին ճաշած էին ծառուզի մէկ ճաշարանին մէջ: Հելէնի հիացումը գրաւած էր Արմանի գրեթեւ լռութիւնը և այն հակադրութիւնը՝ զոր կը պարզէր Ալֆրէտի անփութութեան քով. բայց երիտասարդին հարցումները, դիմացինին ուղղուած սուր նայուածքը, այն հեգնութիւնը՝ որով երանգաւորուած էին իր աննշան խօսքերն իսկ և Ալֆրէտի ներկատմամբ զգացած անսահման արհամարհանքը, զոր կին մը նշմարելու էր իր նրբամտութեամբ, մոլորեցուցած էին զինքը, կասկածի թեթեւ սարսուռ մը պատճառելով: Մանկամարդ կինը կը մաղթէր որ բնաւ տեսած չըլլար այդ մարդը: Հելէն չէր կրցած ինքզինքը զսպել, այդ հակադրութիւնը յայտնելով ամուսնին. այս վերջինը

պատասխանած էր. «Արման այդ կերպարանքը ունի, բայց շատ բարի է. մնաց որ՝ շատ զրգրախտ եղած է...»: Ու իր կնոջ կը պատմէր Արմանի մանկութիւնը, անոր խնամակալին եւ սասիրութիւնը, պատանեկան տխրութիւնները, ու անոր կրած ուրիշ խորհրդաւոր տառապանքներու մասին ալ իր կարեկցութիւնը կը յայտնէր: Ու կ'աւելցնէր. «Գէշ կերպով ընդգրկած է կեանքը: Հարուստ էր: Ան չգործածեց իր գեղեցիկ կարողութիւնները... բան մը չէ ըսած ինծի, բայց միշտ կարծած եմ որ մեծ տարփանքէ մը բռնուած էր...»:

Հելէն շատ պիտի զարմանար, եթէ իրեն յայտնէին թէ այն տեսակ մը անձկութիւնը, որով իր մտածումը կանգ կ'առնէր այդ վրդովիչ անձին մտերմութեան անջեւ, իր մէջ կը բովանդակէր այն տեսակ մը սրտմաշուքը, որ յաճախ սիրոյ նախընթացն է:

Բարիզի մէջ տեղաւորուած էին այլ եւս. Արման օկսած էր զանոնք տեսնելու երթալ, նախ իրենց կահաւորուած յարկաբաժնին, յետոյ Ռոչֆուր փողոցի իրենց փոքր բնակարանին մէջ: Ինքն էր որ գտած էր այդ բնակարանը, հաճոյակատարութեամբ օգնելով այն հազարումէկ գնումներուն, որոնք անհրաժեշտ են նոր բնակարանի մը յարդարման համար: Այս գնումներու միջոցին միշտ առանձին կը մնային իրարու հետ, խանութի մը մէջ կամ հայթայթիչներու մօտ հետիոտն գացած ատեններին. ընդհուպ օկսան կառքով դուրս ելլել. այսպէս՝ Հելէն տակաւ կը նշմարէր Արմանի արտաքին բոլոր գրաւիչ յատ-

կութիւնները: Ալֆրէտի տան մէջ Արման կը հանդիպէր այնպիսի մարդոց, որոնք գիտութիւններով կը զբաղէին կամ իրենց գործին մէջ յառաջացում ունենալու հետամուտ էին. այն ատեն Արման երկրորդական կարեւորութիւն կ'ընծայէր ստացական արժանիքներուն և զրական ծանօթութեանց: Զգացման խնդիրները միայն կը շահագրգռէին զինքը: Զանազան էրիկ մարդիկ տեսնելով Հելէն ստուգած էր որ անոնք միեւնոյն գաղափարը ունէին սիրոյ վրայ, այսինքն երիտասարդութեան վերաբերեալ մէկզի ձգուած բան մը, զոր տրամաբանող մարդիկ պէտք չէ համակշիւն ընտելիքի ու ասպարէզի շահերուն հետ: Արմանի հետ ունեցած վիճաբանութիւնները ի յայտ բերին այնպիսի մէկը, որ շատ խորհած էր երկու սեռերուն յաբաբերութեանց վրայ: Արման ունէր սրտի այն երեւակայութիւնը, զոր կիները այնքան զիւրաւ կը չփոթեն ճշմարիտ զգացողութեան հետ, և սիրային կեանքի այն փորձառութիւնը, որով ցոփակեացները ազդիցութիւն ձեռք կրբերն պարկեշտ կրներուն մօտ: Իր սովորաբար մեկամաղձոտ արտայայտութիւնը կարծես ըսել կ'ուզէր թէ զառն յուսախաբութիւններով շահած էր այդ փորձառութիւնը: Այս անծանօթ վիշտերն էին որ ի գլուխ հանեցին հրապուրանքի գործը, որ երկշտ զարմանքով սկսաւ և Բարիլլիի մը առջեւ գաւառաբնակ կնոջ մը ունեցած զգացումով շարունակուեցաւ. կեանքի մասին ունեցած գերակշիռ ըմբռնումը աչքառու հանդամանք մը կ'ընծայէր Արմանի, ու կը համապատասխա-

նէր շատ մը զսպուած տենչանքներու Հելէնի մէջ. այս պատճառով իսկ անտարբեր չէր կրնար մնալ մանկամարդ կինը: Նոյն ինքն Արմանի ցիրուցան ճաշակն է որ կը գտնէր իր փոքր սալօնին պատերուն վրայ, քանի որ նոյնինքն Արման այդ օթոցը ընտրած ու զետեղել տուած էր սա անկիւնը, շատ մը կարասիներուն մէջէն ասիկա ընտրած էր և կերպասներուն մէջէն ալ անիկա: Այն գողտր հիացումը, որ Հելէնի ըսել կուտար. «Ի՛նչ երջանկութիւն պիտի ըլլար միութարեւ զայն, իր բոլոր տառապանքներուն մէջ», յանգած էր յոյսի մը, որով Արմանի ներկայութիւնը իրապէս քաղցր կը թուէր իրեն, որով հետեւ ակներեւ համակրութեամբ մը կը զբաղէր անով: Հելէն քանիցս լսած էր որ Արման իրեն կ'ըսէր. «Այս գիշեր հրաւիրւած էի Տիկին...ին բնակարանը, բայց օձիքս ազատեցի, ձեզի հետ անցնելու համար իրիկունը»: Օրին մէկը, մանկամարդ կինը ինքզինքին իստառականած էր թէ կր սիրէր Արմանը, այն աննշան իրողութիւններէն մէկին առթիւ, որոնք փոքր լոյսեր են սրտի ազլամուղլին մէջ և ցոյց կուտան անհուն անդունդ մը: Արման, որ Ռոջֆուքօ փողոցի բնակարանը ճաշելու պիտի գար, երկտողով մը ներողութիւն խնդրած էր, իր տկար ըլլալը յայտնելով, Հելէն իր ամուսինը զրկած էր Արմանի բնակարանը, Լինքօլն փողոց, բայց ան ոչ ոք գտած էր հոն: Մանկամարդ կինը իր զգացած վիշտէն հասկցաւ թէ ո՛րքան կը շահագրգռուէր Արմանով. զժբախտաբար ատոր վերանայու եղաւ այնպիսի պահու մը, երբ պար-

տէ, տարակուսիլ թէ իր սէրը կը փոխադարձէր Արման, այն փոքր վիշտերուն պատճառով, որոնք մեծ աղէտներ առաջ կը բերեն սիրոյ մէջ: Փոխանակ մաքառելու այդ սիրոյն գէժ, ինչպէս պիտի ընէր, եթէ ինքզինքը սիրուած կարձէր, Հելէն կ'ըսէր մտովի. «Ինչո՞ւ չյարգեց իր խոստումը: Որո՞ւն հետ անցուց իրիկունը»: Երբ նորէն տեսաւ Արմանը, քիչ մը խոստովեամբ խօսեցաւ և ձգեց որ իր գէժքին այլայլումը նըշմարուի: Երբ Արման մեղմօրէն իր ձեռքը բռնեց, Հելէն փղձկեցաւ արտասուքով: Այդ վայրկեանէն սկսեալ, այլ եւս չկրցաւ ծածկել այն վրդովումը, զոր կ'ունենար, Արմանը տեսնելուն պէս: Հելէն սկսաւ մտնել սիրոյ այն չըջանին մէջ, ուր կեանքը փոխնիփոխ կը թուի ամենագէշ անբախտութիւն մը կամ ծայրայեղ երանութիւն մը: Ուրեմն ի՞նչպէս տրամաբանէր մանկամարդ կինը: Արման, որ շատ լաւ գիտէր սիրոյ հանգրուանները և այդ բանին շնորհիւ կը նըշմարէր Հելէնի սրտին մէջ ըրած իր յատուկութիւնները ճարտարօրէն յայտնեց թէ իր զգացման վրայ կը տարակուսէր և թէ զժրախտ էր տարակոյսին պատճառով: Այսպէս, յաջորդաբար, Արմանը մղեց ըսելու թէ կը սիրէր զինքը, թոյլ տալու որ իր ձեռքերը, թեւերը բռնէ ու մէջքէն գրկէ, այտը, աչքերը, բերանը ընծայէ համբոյրներու համար: Այս յարաճուն ընտանութիւնները բոլորովին հակառակ էին Հելէնի ունեցած այն գաղափարներուն թէ կին մը ի՞նչպէս պէտք է վարուի մարդու մը հետ զոր կը սիրէ: Իսկապէս ուղղամիտ մարդոց պէս, Հելէն կը նկատէր որ քիչ մը խաբելը, բարոյապէս կը

հաւասարի բոլորովին խաբելուն: Սակայն, երբ Արմանի աչքերը տառապանքի ամենափոքր արտայայտութիւն մը ունենային, մանկամարդ կինը տեղի կուտար այնպիսի տկարութեամբ մը՝ որուն համար ինքզինքը կը մեղադրէր ամէն անգամ, նորէն սայթաքելու համար: — «Ա՛հ, մի՛ տառապիր, ի՛նչ փոյթ թէ ես կորստեան կը մատնուիմ...»: այս խօսքը թարգմանութիւնն էր խեղճ կնոջ նայո ածքներուն, խօսք մը զոր կ'արտասանէր բոլորովին ցած ձայնով. Հելէն չէր ստած, երբ սա ցաւագին հարցումը ըրած էր անոր. — «Գէթ երջանիկ պիտի ըլլա՞ս»:

Քանի մը ժամ առաջ այն պահէն, երբ Հելէն անոր անձնատուր պիտի ըլլար լիովին, այդ յոյսը և անստուգութիւնը կ'ընկուզէին իր միտքը: Հելէն կը խորհէր. «Ա՛հ, միայն թէ իր աչքերուն մէջ տեսնէի այդ նշոյլը... Ետոյ ի՛նչ կ'ուզէ թո՛ղ ըլլայ վիճակս... ի՛նչ փոյթ, բա է որ անձնատուր եղած եմ անոր սիրոյն...»:

Իր այս երազանքին մէջ թաղուած էր, երբ համբոյր մը սաբստացուց զինքը: Ալֆրէտ ներս մտած էր, բարի լոյս ըսելու համար: Ժամը ութէն առաջ անկողնէն ելած տակաւին տեսած չէր Հելէնը, ու գեղեցիկ կը գտնէր զայն, իր թուկերպասէ զգեստին մէջ, որ կը չըջագծէր իր շնորհալի ուսերը, իրանը ու սրունգներուն գիծը՝ բոպիկ ոտքերով վերջացած, ուր ձեռմակ ու կապոյտ երակներ կը տեսնուէին սեւ մուճակներուն մէջ: Ալֆրէտ չէր կրցած ինքզինքը արգիլել՝ անոր մօտենալու և համբոյր մը գողնալու համար վզին քնքուշ տեղէն, ական-

ջին և ծոծրակին միջեւ: Գաղափարներու աշխարհէն հեռացումը. ուր մխրճուած էր, Հելէնի համար այնպիսի անակնկալ մը եղաւ որ փոքր ճիչ մը արձակեց:

«— Ծոյլ, մսկոտ, վախկոտ, ըսաւ Ալֆրէտ», փորձելով կատակել, ցրուելու համար այդ հմայիչ դէմքին վրայ իր գգուանքին առաջ բերած զայրոյթի արտայայտութիւնը: «Գիտե՞ս թէ ժամը քանին է: Կէս օրին քառորդ կայ...: Չպիտի կրնաս պատրաստ գտնուիլ ճաշին...: Ի՞նչ կը կարդաս», շարունակեց Ալֆրէտ, ձեռքը առնելով Պ. տը Բէրնի կողմէ դրկուած երկու հատորները, որոնք կը կենային փոքր սեղանին վրայ. «Դարձեալ վէպեր... բայց թերթերը չեն կրտուած դեռ: Ուրեմն ի՞նչ ըրիր ամբողջ առտուն»:

«— Թուղթեր կարգի դրի և հաշիւներ տեսայ»: Այդ կարգի փոքր սուտեր շատ խօսած էր Հելէնի բերանը, և ամենէն թեթեւ ու անմեղ սուտերն իսկ անգութ ճիգ մը պատճառած էին իրեն: — «Ձանգակը կը հնչեցնե՞ս, Ժիւլին կանչելու համար», յարեց մանկամարդ կինը, «գլուխս պիտի շտկեմ. տասը վայրկեանէն պատրաստ կ'ըլլամ»:

«— Նեղութիւն չե՞մ պատճառեր ձեզի, հոս մնալով», ըսաւ Ալֆրէտ:

«— Ո՛չ այնքան... առայժմ», պատասխանեց Հելէն, իր զարդախուցը ուղղուելով: Մանկամարդ կինը պաթիսթէ բարակ բէնեուար մը հագած, իր չափանակագոյն գեղեցիկ մազերը կը քակէր ու կը սանտրէր: Ալֆրէտ ոտքի վրայ կը գտնուէր, ու դրան մէկ թեւին կրթնած,

գրպանէն հանած լրագիրը կը կարդար: Թուղթին հանած ձայնն իսկ կը գրգռէր Հելէնի ջիւղերը, որովհետեւ իրեն կը յիշեցնէր այդ մարդուն ներկայութիւնը, որ այդ պահուն մանաւանդ սրբապղծութիւն մը կը թուէր իրեն: Ա՛հ, եթէ Արման հոն գտնուէր փոխանակ միւսին, որքա՛ն հաճոյք պիտի զգար զայն ականատես ընելով իր արդուզարդին փոքր գաղտնիքներուն: Բայց իրենց չսիրած մարդոց այս ընտանութիւնը այնքան անհաճոյ կը թուի կիներուն որ նոյն իսկ ցնծուհիները չեն հանդուրժեր ատոր: Ամօթխածութիւնը, ամէն կնոջ մօտ, առաքինի կամ ո՛չ, կը սկսի հոն՝ ուր սէրը կը վերջանայ: Ալֆրէտ երբեք չէր հասկցած այս բանը: Սակայն միշտ սիրահարուած էր Հելէնի, և իր յանկարծական մուտքերը անոր զարդախուցը, համար երջանկութիւն մը կը պատճառէին իրեն, երկչոտ տենչանքներէ և զողոնի նայուածքներէ բազկացած: Իր պարզած լրագրին վրայէն կը դիտէր Հելէնի սպլտակ ձեռքերուն երթեւեկը կապուղ մազերուն մէջ, թեւերուն շնորհալի ձեւը, որոնք կը մերկանային, երբ լայն թեզանիքները վեր կ'ելլէին մանկամարդ կնոջ ըրած շարժումներուն հետեւանքով: Որքա՛ն կը փափաքէր բռնել այդ մազերը, բան մը զոր միշտ կը մերժէր Հելէն: Ու մանկամարդ կինն ալ իր մազերուն կը նայէր երջանկօրէն, հակառակ այն տառապանքին զոր իրեն կը պատճառէր ամուսինն ներկայութիւնը, որովհետեւ կը ստուգէր թէ այդ մազերը այնքան երկար ու գանգուր էին որքան իր աղջիկնութեան ատեն: Ամէն անգամ

որ խնամքներ կը շոյալէր իր գեղեցկութեան, տղայական մտահոգութեամբ մը կ'ուսումնասիրէր ինքզինքը, դիտելով ամենափոքր ծալքերը իր քունքերուն և վզին յուրջը, մտովի հարցընելով թէ բաւական գեղեցիկ էր զգլխելու համար իր սիրած մարդը, ու ինքնիրեն կը ժպտէր հայելիին առջեւ, մազերը գալարելով. քիչ մը ծռած պահուն, այդ միեւնոյն հայելիին մէկ անկիւնը տեսաւ իր ամուսնին ցոլացած պատկերը, շող մը աչքերուն մէջ,—տենչանքի այն արագ շողը զոր կը ճանչնար և այնքան կ'արհամարհէր, Հելէն սարսուռ մը ունեցաւ, կարծես երազէ մը արթնցած, ուր մերկ կեցած էր հրապարակի մը վրայ. սաստիկ կարմրեցաւ ու ըսաւ. «Ինչո՞ւ Ժիւլի հոս չէ. կ'աղաչեմ, նո՞րէն հնչեցո՛ւր զանգակը և առանձին ձգէ՛ զիս...» Մանկամարդ կիներ ոտքի ելաւ, գոցեց դուռը, մէկդի հրելով Ալֆրէտը, ու երբ մինակ մնաց, այն ատեն զգաց որ աչքերը կ'արցունքոտէին:

«Ա՛հ», կ'ըսէր ինքնիրեն, «զէ՛ կերպով կը սիրեմ զայն. Միթէ ինձի քաղցր թուելու չէի՞ն այս չարչարանքները, քանի որ անո՞ր համար կը տառապիմ...»: Այսպէս կը խորհէր ճաշած պահուն, մութ գոյն շրջագցեստ մը ու կօշիկները հագած—այն կօշիկները՝ որոնցմով պիտի քալէր քիչ յետոյ—կարճ միջոցի մը մէջ, որովհետեւ պատին վրայ կախուած ժամացոյցը ցոյց կուտար կէս օրը երեսունըհինգ անցած: Սթոք հօլմ փողոցը պիտի երթար քիչ յետոյ, զոր անունով իսկ չէր գիտեր, իր բարեկամին տոմսը չնդունելէ առաջ...: Ո՛ւր կը գտնուէր...: Ի՞նչ

երեւոյթ ունէր տունը...: Այդ միակ գաղափարին հանդէպ՝ իրեն այնպէս կը թուէր թէ արքեպիսկոպիտ ու հրակէզ հեղուկ մը կը հոսէր երակներուն մէջ: Իրեն համար իսկապէս տանջանք մըն էր տան մէջ մնալը, իսկ գալով ճաշելուն, չէր կրնար բան մը դնել բերանը: Կարծես կոկորդը այնքան սեղմուած էր որ նոյն իսկ հացի կտոր մը հոնկէ չպիտի անցնէր: Փոքրիկ Հանրի իր հօրը հետ կը խօսակցէր, և որովհետեւ տղուն երկու երեք հարցումներուն չէր պատասխանած մանկամարդ կիներ, Ալֆրէտ հարցուց.

«— Որքա՛ն տարօրինակ կերպարանք մը ունիս այսօր, անհանգի՛ստ ես միթէ!»:

«— Ե՛ս», պատասխանեց Հելէն, «բայց շատ ուրախ զուարթ եմ», ու սկսաւ ծիծաղիլ և բարձրաձայն խօսիլ.—«Կը կասկածի՞ արդեօք», հարցուց մտովի. «բայց ի՞նչ փոյթ»:

«— Ի՞նչ պիտի ընես կէսօրէն յետոյ», հարցուց Ալֆրէտ մեքենաբար:

«— Մայրի՛կ, հետերնիդ պիտի տանի՞ք զիս», ըսաւ Հանրի:

«— Ո՛չ, սիրունիկս», պատասխանեց Հելէն, խուսափելու համար իր ամուսնին պատասխանելէ. «Շան զ'էլիդէ պիտի երթաս, և հոնկէ անցած պահուս թերեւս ողջունեմ քեզ.—Օղը գեղեցիկ չէ՞ միթէ այսօր», շարունակեց մանկամարդ կիներ, որ առտուընէ ի վեր երկինքը ու ասլայատակները զիտած էր անհամբեր մտատանջութեամբ...: Ու Ալֆրէտի հաստատական պատասխանին վրայ. «Դուն կրնաս կառք նստիլ,

իսկ ես հետիոտն պիտի երթամ ինչ որ աղէկ պիտի գայ ինծի», ըսաւ Հելլէն: Գոց կառք մը վարձած էին ամսականով, զոր փոխնիփոխ կը գործառէին երկուքն ալ, Ալֆրէտ իր գործի երթեւեկներուն, իսկ Հելլէն իր այցելութեանց համար:

«— Վերջապէ՛ս...», հառաչեց մանկամարդ կիներ, երբ առանձին մնաց փոքր սալօնին մէջ: Ալֆրէտ իր գրասենեակը գացած, իսկ Հանրի պտոյտի ելած էր. առտուն զգացած անձկութիւնները յանգեցան հեշտալի թուլացման մը: Արմանի յիշատակով առլցուած այդ փոքր սալօնին մէջ իր սիրոյն անձնատուր եղած էր: Իր ձեռք ձգած ազատութիւնը այնպիսի ուրախութեամբ մը կը լեցնէր զինքը որ այլ եւս իր մտքին առջեւ չէր ներկայանար ապագային ցնորքը: Անմտաբերեց իր սիրողին նայուածքը, և անոր մէջ վառեց երանութեան այն շողը, որ աստղ մըն էր ու դէպի հոն կը բարձրանար իր էութեամբ: «Ամէն ինչ կը զոհեմ անոր համար», խորհեցաւ մանկամարդ կիներ, վայրկեան մը մտքին առջեւ բերելով այդ դժնդակ առտուան մէջ զգացած տպաւորութիւնները. «Ո՛րքան աւելի զոհողութիւն ընեմ անոր, այնքան աւելի պիտի զգայ թէ ինչպէ՛ս կը սիրեմ զինքը: Բայց ո՛րքան կը սիրեմ... ո՛րքան կը սիրեմ...», կը կրկնէր Հելլէն բարձրաձայն ու խանդավառ: Ժամացոյցը նայեցաւ ու ըսաւ. «Ժամը մէկը անցած է: Կէս օրէն ի վեր ինծի պիտի սպասէ: Ի՛նչ անակնկալ, եթէ իրմէ կանուխ հասնիմ: Որովհետեւ չի յուսար թէ իսկոյն...»

Ու արագօրէն, գնաց առաւ գլխարկը, — գըրպանին խորէն ալ թանձր քօղ մը, կառքին մէջ երեսը դնելու համար: Տակաւին Արման երէկ յանձնարարած էր այդ բանը ընել: Հիմա, Սէն-Լազարի փողոցն ի վար կ'իջնէր գիշերաշրջիկի մը պէս, առանց համարձակելու իր շուրջը նայիլ: Իրեն կը թուէր որ ամէն ոք կը դիտէր իր կերպարանքը, իր քայլերը, ո՛ւր երթալը. իր վերացումին յաջորդած էր տեսակ մը վճռական ահաբեկում, արիասիրտ մարդու մը պէս, որ իր առաջին մենամարտին կ'երթայ, երբ համարձակեցաւ կառապան մը կանչել Թրի-նիթէ հրապարակին վրայ:

«— Սթօքհոլմ փողոց», ըսաւ Հելլէն:

«— Ո՛ր թիւը», հարցուց կառապանը:

«— Ծամբան իմաց կուտամ ձեզի», յարեց մանկամարդ կիներ:

Յանկարծ իրեն անկարելի կը թուէր կառքէն վար իջնել տան առջեւ: Իր ձեռքերը կը դողդոջէին, երբ կրկնակ քօղը երեսին կապեց կառքին մէջ, որ սկսաւ թաւալիլ ծանր ու դանդաղ: Գէթ իրեն այնպէս կը թուէր թէ անիւին իւրաքանչիւր թաւալումը վայրկեան մը կը տեւէր: Սէն-Լազարի խանութներուն տողանցումը կը դիտէր. երբ կայարանին բակը տեսաւ որ ուղեւոր մը դրամ կը վճարէր կառապանին, անձկութեամբ փնտոց իր ձեռնամուշտակը: Իսկ եթէ քսակը կոտրուեցած ըլլար...: Ո՛չ, քառասուն ֆրանք ունէր, տասը ֆրանքնոց մանր դրամներէ բաղկացած: Աւելի գէշ. այդ դրամներէն մէկը պիտի տար, փոխանակ մայթին վրայ

սպասելու, որպէսզի այդ զրամին վրադիրքը առնէ։ Բոլոր ա՛յս յուզումները տհաճութիւն կը պատճառէին իրեն։ Կը փափաքէր իր երեւակայութիւնը սեւեռել սիրահարին վրայ— իր սիրահարին... որովհետեւ անոր սիրունին ըլլալու կ'երթար—։ Պերժի իր բարեկամունիներուն ձայնը որքա՛ն արհամարհոտ կը դառնար ատենօք, երբ անոնք պատիւնին վտանգուած կնոջ մը վրայ խօսած ատեն կ'արտասանէին այդ վանկերը։— Յետոյ, Ղլային յուզումը ա՛յ աւելի զօրաւոր կը դառնար. «Բաւ է որ չկռահէ թէ ո՛րքան սուղի նստած է ինծի։ Ա՛հ, երանի՛ թէ իմ վեհերոտ երկիւղներս չխանգարեն անոր երջանկութիւնը»։

Սակայն կառքը անցած էր Բոմ փողոցի զատիթափէն ու բնակարանի մը պատին երկայնքը կը դառնար, որ Սթոքհօլմ փողոցի անկիւնը կը ձեւացնէ. կառապանը կը ծոէր իր նստարանին վրայ, Հելլէնի հարցնելու համար թէ ո՛ւր կանգ պիտի առնէր կառքը։ «Հո՛ս», ըսաւ Հելլէն և վար իջաւ, փոքր ոսկեղրամը դնելով կառապանին ձեռքը ու ըսելով. «Վրադիրքը չեմ ուզեր...»։ Մանկամարդ կինը վախցաւ որ մնացորդ դրամը ետ չուզելուն պատճառը կը հասկնայ կառապանը. ուստի կանգ առաւ և պատին վրայ փակցուած ծանուցումին նայեցաւ, առանց կարդալու զայն, մինչեւ որ լսեց կառքին թաւալումը, որ կը հեռանար։ Մայթին վրայէն յառաջացաւ, գլուխը վեր բարձրացուցած՝ սրտի տրոփումով մը, որ խելայեղ կը դարձնէր զինքը. թիւ 8, յետոյ 10, երկու թիւ ալ կար դեռ... նամակին մէջ նշանակուած տան առջեւ

կը գտնուէր վերջապէս։ Կառանցիկ դռնէն ներս մտաւ, առանց բան մը տեսնելու։ Դռնապանին առջեւէն անցաւ, կարծելով թէ իր սրունքները այլ եւս ուժ չունէին։ Ոտքերը կը կթոտէին գորգով ծածկուած սանդուխի աստիճաններուն վրայ։ Ծիգ մըն ալ, և ահա՛ երկրորդ յարկը գտնուող յարկաբաժնին դրան առջեւ կը զըտնուէր։

Հելլէն կրթնեցաւ այդ գոց դրան դէմ։ Ու է աղմուկ չէր լսուեր սանդուխին վրայ։ Փողոցէն ալ ու է աղմուկ չէր գար։ Ան կրնար իր սրտին տրոփումները լսել, և փոխանակ զանգակը հնչեցնելու. հոն կը կենար։ Կ'ուզէր քիչ մը հանդարտիլ, Արմանի առջեւ ելլելէ առաջ։ Ինչո՞ւ եկած էր հոս։ Երջանիկ ընելու համար զայն...։ Ի՛նչ հարկ անոր ցոյց տալ թէ ո՛րքան տառապած էր ինք, իր սիրտը նուազ արագ կը տրոփէր, կը ջանար ժպտիլ, ու զայն երջանկացնելուն գաղափարը արդէն իսկ մեծ երջանկութիւն մըն էր իրեն համար, աւելի մեծ երջանկութիւն մը քան իր տազնապը։ Վերջապէս կութիւն մը քան իր տազնապը, որուն հնչիւնէն յետոյ լսուեցաւ ոտնաձայն մը, բանալին դարձուեցաւ փականքին մէջ, ու Հելլէն ինկաւ Արմանի կուրծքին վրայ։

Արման իսկոյն զայն տարաւ կապոյտ կահաւորուած փոքր սալօն մը։ Բոցեր կը շողային չըմինէին մէջ։ Առաջին ակնարկով տեսաւ թէ անկողին չի կար հոն։ Ներս մտնելուն պէս՝ անկողնի մը տեսքը այնքան սոսկում պիտի պատճառէր իրեն որ Հելլէն անհուն երախտապարտու-

Թիւն մը զգաց Արմանի նկատմամբ, քանի որ այդ ժամադրավայրը ընտրելով արգելք եղած էր առաջին բաղխումին:

Սակայն Արման քակած էր Հելէնի դէմքին երկու քողերը. ու գլխարկը հանելէ ետք՝ ստիպած էր զայն թիկնաթոռի մը վրայ նստելու կրակին անկիւնը. յետոյ անոր առջեւ ծնրադրած, գրեթէ կատաղութեամբ կը սեղմէր զանի, գոչելով. «Ա՛հ, հոգիս, իսկապէս պաշտելի ես՝ հոս եկած ըլլալուդ համար...»: Արման կը դիտէր այնպիսի աչքերով, որոնք քնքով արտայայտութիւն մը ստացած էին ստոյգ տենչանքի մը յագեցման առթած ուրախութեան շնորհիւ: Տենչանքի ուրախութիւնն էր միայն ատոր պատճառը. որովհետեւ Հելէնի ժպիտը տեսնելով, այն ժպիտը՝ որուն համար ան բռնադատած էր դէմքը, հաճելի թուելու համար, Արման մտովի ըսած էր թէ առաջին անգամը չէր որ նմանօրինակ ժամադրութեան մը կուգար մանկամարդ կինը. այսպէս անոնի երկուութիւն մը առաջ եկած էր Արմանի մտածման ու զգայութիւններուն միջեւ: «Բմայք մը ունի ինծի համար. օգուտ քաղենք անկէ», խորհեցաւ Արման. «բայց ինչո՞ւ բոլոր կիներն ալ մենամոլութիւնը ունին պատմելու թէ իրենց առաջին սիրահարը եղած էք»: Իր համրոյրներուն տակ կ'աւրէր մազերուն փնջիկները մանկամարդ կնոջ, որ իր ձեռքով կը շտկէր զանոնք ճակտին վրայ: «Մի՛ վախճար», ըսաւ Արման, «ամէն բան խորհեցայ», ու զայն առաջնորդեց ննջասենեակին մէջէն մինչեւ դռնը զարդախուցի մը, ուր սեղանի մը

վրայ կը գտնուէին ճամբորդութեան պիտանի առարկաներ. «պիտի կրնաս նորէն սանտրուիլ հոս»:

«— Օ՛հ», ըսաւ Հելէն կարմրելով, «կ'ամրջցնէք զիս...»:

Այս պահուն, Արման ննջասենեակ առաջնորդած էր մանկամարդ կինը, և երբ քօրսաժին վրայէն հագած ժաքէթը կը հանէր, փոքր առարկայ մը զլտորեցաւ գետին: Դեղին խեցիէ գրքպանի սանտր մըն էր, զոր Հելէն հետը առած էր, ինչպէս կ'ընէր յաճախ, առանց խորհելու, երբ տունէն դուրս ելլէր: «Ան ալ մտածեր է», խորհեցաւ Արման. յետոյ գողտրիկ թախանձանքով մը ըսաւ.

«— Ի՛մա եղիր»:

«— Բայց քուկդ եմ», պատասխանեց Հելէն:

Աղօտ լոյս մը կար ննջասենեակին մէջ. Արման վար քաշած էր վարագոյրները պատուհանին և մանճակալին, զոր Հելէն քաջութիւնը ունեցաւ գիտելու, առաջին անգամը ըլլալով: Որքա՛ն կ'ուզէր անկէ խնդրել որ առանձին թողու զինքը... Հելէն անոր ուղղեց իր նայուածքը: Արման սկսած էր քակել քօրսաժին կոճակները Հելէնի, որ քիչ մնաց պիտի ըսէր. «Կորսուէ՛», երբ անոր աչքերուն մէջ նշմարեց երանութեան այն արտայայտութիւնը զոր այնքան երազած էր. ուստի ձգեց որ Արման չարունակէ իր գործը, այնպիսի աստուանային տկարութեամբ մը՝ որուն գերագոյն փաղաքշանքը շատ քիչ այրեր միայն կ'ըմբռնեն:

Եթէ սիրող կին մը կ'ուզէ որ իր սիրածին չափ սիրուի, պէ՛տք չէ քիչ մը ի գործ դնէ այն հնարքները, որոնք յատուկ են ճշմարիտ զգացողութենէ զուրկ կիներուն. ասոնք իրենց անձը տիրապետութեան գործիք մը կը դարձնեն, լաւագոյն կերպով վայելելու համար: Հելէն չէր տարակուսեր այդ մասին, երբ Արման անոր գեղեցկութեամբը արբչիւ, թեւերուն մէջ առած կը տանէր. համբոյրներով տաքցնելէ յետոյ ոտքերը մանկամարդ կնոջ, որ բոլոր իր զարդարանքէն մերկացած էր, սկսեալ իր ապարանջաններէն մինչեւ մազերուն զարդասեղները: Ո՛չ, Հելէն նոյն իսկ այդ պահուն մտքէն չէր անցներ թէ Արման զարձեալ հաւատ չէր ընծայեր իր սիրոյն, հակառակ իր կատարեալ անձնատուութեան, որ այնքան սուղի նստած էր մանկամարդ կնոջ:

«— Երջանի՛կ ես», կը հարցնէր Հելէն, անոր կուրծքին վրայ պառկած, ժամ մը յետոյ, այն նուազկոտ հեշտանքին անձնատուր, որ կը յաջորդէ սիրային գգուանքներուն. «ըսէ՛, երջանի՛կ ես: Կը տեսնես որ ես չափ երջանիկ եմ...»: Ճշմարիտ էր, որովհետեւ Հելէն առաջին անգամը ըլլալով, իր մէջ կը զգար զարթումը նոր յուզումի մը, գգուանքներուն տակ այդ մարդուն զոր այնքան խորապէս կը սիրէր:

«— Օ՛հ, չափ երջանիկ», պատասխանեց Արման. կը ստէր, որովհետեւ կը խորհրդածէր այն փոքր միջազէպերուն վրայ, որոնք պատահած էին այս առաջին ժամադրութեան ատեն, ինչպէս Հելէնի ժպտագին մուտքը, միասին բերուած սանտրը, ուրիշին միջոցաւ հանուելու մա-

սին ունեցած հաճոյակատարութիւնը, իր սիրունիին հրակէզ զգացողութիւնը. դարձեալ մըտովի կ'ըսէր թէ անտարակոյս ինք Հելէնի առաջին սիրահարը եղած չէր: Արդէն թաքուն արհամարհանք մը կը զգար Հելէնի նկատմամբ, խորհելով որ մանկամարդ կինը ոգորած չէր անձնատուութեան ատեն: Այդ կնոջ մէջ խղճի խայթի ակներեւ բացակայութիւնը ապացոյց մը կը թուէր իրեն թէ ու է բարոյական զգացում չունէր՝ ան: Բայց Արման չէր խորհեր որ եթէ խղճահարութիւն ցոյց տուած ըլլար Հելէն, կեղծաւոր պիտի համարէր զայն. սակայն մանկամարդ կինը կ'ըսէր հոռաչազին. «Կը տեսնե՞ս, քեզ տեսնելուս պէս սիրեցի...»: Զգացի որ քու երջանկութեանդ բաժինը չէիր ունեցած այս աշխարհի վրայ, ու երազեցի քեզի քնծայել այդ երջանկութիւնը և բոլորովին փարատել վիշտերդ...: Ծակտիդ վրայ ծալք մը կայ, որուն չեմ կրնար հանգուրժել... Երբ ինէ կը խնդրէիր քուկդ ըլլալ, և ես ո՛չ կը պատասխանէի, այդ ծալքը կը տեսնէի երկու յօնքերուդ միջեւ», ու Հելէն համբուրեց այդ տեղը. «յետոյ, երբ այո՛ պատասխանեցի, ծալքը հոն չէր այլ եւս: Ահա ինչո՛ւ հոս կը գտնուիմ հպարտ եմ հոս ըլլալուս համար, որովհետեւ չափ հպարտ եմ, քեզ սիրելուս համար»:

«Տարօրինակ բան», կը խորհէր Արման. «ո՛չ մէկ կին այնքան գիտակցութիւն ունի որ մտովի ըսէ. անարժան գործ մը կ'ընեմ, կը

ստեմ, կը խաբեմ, և ասիկա կը զուարճացնէ զիս թէեւ անխիղճ գործ մը ըլլայ: Հազորդութեան սփռոցը ու կահաւորուած սենեակի մը սաւանը միեւնոյն բանն են կիներուն համար: —Օ՛ն, հրեշտակս, երգէ՛ քու սիրերգդ», ու Արման անոր բերանը գոցեց համայնեցեցով:

«Ա՛հ», կը խորհէր տակաւին Արման, «չառ աղուոր է: Միայն թէ լռելով արամաւթիւնը ունենայ»:

Դ.

ՉԱՐԹՈՒՄԻ ՍԿԶԲՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տենդի, անձկութեան ու երանութեան այդ անդամանելի օրուան յաջորդող գիշերը չարչարալից ու հեշտալի կարօտով մը անցաւ Հելէնի համար: Իր վայելած երջանկութեան վրայ զըղջալ՝ անոր մասին խորհիլ չի՞ նշանակեր, ինչո՞ւ իր սիրահարէն խնդրած էր այդ գիշեր չգալ Ռոյֆուքօ փողոցը: Հոտ, իր տան մէջ, ժամադրութենէն քանի մը ժամ յետոյ Արմանին մօտ գտնուիլը: Խառնապանք մը պիտի ըլլար իրեն համար: Զիմա, ճաշէն յետոյ, փոքր սալօնին մէջ, սովորաբար Արմանի բազմած թիկնաթոռին վրայ նստած, քրօշէ կը բանէր մեղամաղձօրէն, խորհելով թէ շատ հեշտ պիտի ըլլար, եթէ Արման իր քով գտնուէր: Մերթ իր սիրահարին ձեռքին պիտի քսէր ձեռքը: Պիտի չնչէր թեթեւ բոյրը այն անուշահոտութեան, զոր Արմանէ խնդրած էր գործածել: Մանկամարդ կիներ երեւակայութեամբ կ'ըմբռնէր այդ հրատոյժոր ու միանգամայն գրգռիչ վայելքը կնոջ մը հոգիին:

համար,— այն է լսել բերանը որ ըսած է. «Կը սիրեմ քեզ», երկու համբոյրներու մէջտեղ, կէս օրէն յետոյ ալ. «Տիկին», և «ղուք», այնպէս որ ամենէն աննշան պարբերութիւնն իսկ ձեզի կը զգացնէ հրապոյրը այն գաղտնիքին, որուն կապուած էք: Մինչ Հելէնի նուրբ մատները ճարտարօրէն կը շարժէին ոսկորէ կեռասեղը, Ալֆրէտ գիրք մը կը թղթատէր անձայն... Հելէն տուն դարձին՝ դառն վայրկեան մը ունեցած էր. իր տղան հոն գտնելով թոյլատրած էր անոր որ համբուրէ զինքը, առանց փոխանակելու այդ համբոյրները: Բաւականացած էր զայն սեղմելով և իր այտը փակցնելով տղուն այտին վրայ, ու այդ պահուն զգացած էր թէ իր տղուն չափ կը սիրէր Արմանը, նոյն իսկ ա՛լ աւելի: Այս կարգի բոլոր յուզումները իրենց հետքը ձգած էին իր դէմքին վրայ, որ ընդհանրապէս վարդագոյն, այդ գիշեր արտակարգօրէն գունատ էր, և խոնջէնքի այն հալումաշ տեղանութիւնը ունէր, որ կը յաջորդէ կատարեալ հեշտանքին: Խոնջէնքի ծիր մը կը ծփար աչքերուն շուրջը. հիւանդոտ բան մը՝ ժպիտին մէջ, թոյլ և նուաղկոտ բան մը իր ամբողջ էութեան շուրջը, և այդ «սիրուած» կնոջ կերպարանքը հրապուրիչ կը դարձնէր զինքը, ինչ որ վախ պիտի պատճառէր իրեն, եթէ ջանար տեսնել Ալֆրէտի դիտելը: Այս վերջինը իր աչքէն չէր հեռացներ զայն, մինչ Հելէն իր ասեղնագործութեան վրայ կը հակէր գլուխը՝ քնքօրէն յոգնած: Ճերմակ զգեստ մը հագած, իր արտեւանունքներուն տարտամ մրադոյնը ա՛լ աւելի լաւ կը նշմարուէր, որովհետեւ բուրդին վրայ

ծածկէր զանոնք երեւութապէս, մինչ իրապէս անուրջներու մէջ թաղուած, անոնցմով կը տաքցընէր իր հոգին: Ալֆրէտ հիացումով կը խորհէր թէ Հելէն իր կիսն էր,— իր կնիկը...: Աւելի քան երեք սիրահարուած էր անոր: Միայն թէ, Բարիկ հաստատութենէն ի վեր, իրենց ննջասենեակները զստած էին. ամէն անգամ որ կնոջը զգուանքներուն կը բաղձար, այնպիսի յուզումի մը կ'ենթարկուէր որ հազիւ կրնար զսպել զայն: Հարկ կ'ըլլար իր Հելէնէն խնդրել որ քովը մնայ, կամ թէ անոր ննջասենեակը մտնել. երբ պատկած էր ան: Գործելու այս պէտքը ֆիզիքական ցանկութեան տուայտանքին միացած, այնքան ցաւագին կը դառնայ կարգ մը մարդոց համար որ երկչոտ երիտասարդները սրտի անտանելի տրոփում մը կ'ունենան, երբ ոտք կը դնեն սեմէն ներս այն տուններուն, ուր պատրաստ սէրը կը ծախուի: Ալֆրէտ վստահ էր Հելէնի համակերպութեան վրայ, բայց այդ իրիկուն, ենթակայ եղաւ այն յուզման որ քաղցորդութենէ զուրկ չէ, որովհետեւ ա՛լ աւելի զգալի կ'ընէ տենչանքին սաստկութիւնը: Ալֆրէտ կը դիտէր զայն, և կանխաւ պատրաստած պարբերութիւնը, զոր պիտի ուղղէր անոր, նուաղումի կը մատնէր իր սիրտը: Այնպիսի յամառութեամբ մը կը լռէր որ խեղճ կիսը գրեթէ բոլորովին մոռցած էր անոր ներկայութիւնը, և երբ ոտքի ելաւ, իր ննջասենեակը երթալու համար, ճակատը երկնցուց ամուսնին, ըսելով. «վաղը»:

«— Ի՛նչ, վա՛ղը», պատասխանեց Ալֆրէտ,

փորձելով իր համարոյրը իջեցնել Հելէնի աչքերուն վրայ և աւելի վար: Մանկամարդ կինը սարսուռաց յանկարծ, ետ հրեց ամուսինը և անոր նայեցաւ: Իր արդուզարդի հայելիին մէջ ցոլացած տենչանքի միեւնոյն շողն էր որ առտուն նշմարած էր ամուսինն աչքերուն խորը, երբ իր մագերը կը սանտրէր, միւսին ձեռքը յանձնելու համար զանոնք...: Հելէնի համար յեղակարծ զարթում մը եղաւ իրիկուան իր բոլոր անուրջներէն: Ֆիզիքական բաժանումի մը շօշափելի զգայութիւնը հոտ էր, իր բովանդակ ագեղութեան մէջ, և երբ Ալֆրէտ իրեն կը մօտենար ժպտազին, ըսելով. «Իմ նոնոյիկ Հելէնս...», այս վերջինը թիկնաթոռին միւս կողմը անցաւ արագօրէն ու անկէ բաժնուած, պատասխանեց. «Միթէ չէ՞ք տեսներ որ շատ անհանգիստ եմ այս իրիկուն...»: Այսքան գունատ էր և աչքերը յոգնութեան այնպիսի ծիրով մը չրջանակուած էին որ Ալֆրէտ յուզուեցաւ: «Սաստիկ գլխացաւ մը ունիմ», շարունակեց Հելէն, քունքը շօշափելով. «Լաւ քուն մը այս գիշեր, ոչինչ պիտի մնայ այլ եւս: Օ՛հ, վաղը...»: Մանկամարդ կինը ժպտեցաւ, շնորհալի շարժում մը ըրաւ ձեռքովը և սալօնէն դուրս ելաւ: Ալֆրէտ առանձին մնացած, կը լսէր Հելէնի երթեւեկը մօտակայ սենեակին մէջ, որ կնոջը սենեակն էր: Ինք, Ալֆրէտ, վրայի յարկը գտնուող սենեակի մը մէջ կը պառկէր, որ իր աշխատութեան սենեակին հետ կը հաղորդակցէր: «Որքան կը խանգարուի առողջութիւնը», կը խորհէր Ալֆրէտ գորովալից:

«Ո՛հ, երբեք, երբեք...» կ'ըսէր Հելէն,

բարձրաձայն խօսելով, երբ սենեկապանուհին դուրս ելաւ սենեակէն, ու վար ցատկելով մահճակալէն, երկու դուռներն ալ կղպեց: Ալֆրէտ, որ սալօնին մէջ կը գտնուէր տակաւին, կրակին առջեւ նստած, լսեց սողնակին վրայ դարձող բանալիին աղմուկը: «Ըսել է կը վախնայ ինչ», կը հարցնէր Ալֆրէտ մտովի, տարօրինակ տըխրութեան մը մատնուած. այդ պահուն Հելէն իր անկողնին մէջ տարածուած, կը կրկնէր մեղմաձայն. «Երբե՛ք, երբե՛ք անձնատուր չպիտի ըլլամ այդ մարդուն...»: Իր կացութեան իրականութիւնը կը պարտադրէր զինքը՝ անգելի ակնեւեղութեամբ մը: Կը նախատեսէր ամենօրեայ պայքարը, իր անձին մաքառումը ամէն գիշեր, ամէն ժամ. Բարձր կոչուած դասակարգին մէջ ամէն օր դուրս կ'ելլեն, իրենց առանձնացումը գիւրին է՝ ընակարանին ընդարձակութեան պատճառով, ընկերային պարտաւորութիւններ ու հաճոյքներ ունին, իրարու հետ անհամաձայն երկու ամուսիններ կրնան իրարու քով ապրիլ՝ իրարմէ բաժնուած. բայց այնպէս չէ միջակորեար գիւրակեցիկ դասակարգին մէջ: Անուսնական մտերմութիւնը կանոն եղած է հոն, աշխարհիկ այցելութիւնները բացառութիւն են, այր և՛ կին ամէն ատեն իրարու կը հանդիպին կեանքի բոլոր պարադաններուն մէջ: «Ստուա՛ծ իմ, ի՞նչպէս ընելու է», ըսաւ Հելէն ինքնիրեն. յետոյ, արիւթար. «Միջոցը պիտի գտնեմ...: Ո՛րքան քաղցր պիտի ըլլայ ինձի՝ պայքարիլ անոր համար...»: Իր հոգին յափշտակուեցաւ այդ մտածման ճնշումին տակ, և իսկոյն իր չըր-

Թուեցնեցուն վրայ զգաց Արմանի համբոյրնե-
րուն համը: Հելէն մտաբերեց իրենց տեսակցու-
թեան բոլոր պարագաները, ժամանումի անձ-
կութենէն սկսեալ մինչեւ մեկնումը...: Ահ,
ի՞նչ հրաժեշտի ողջոյն էր և ի՞նչ վերջին գըզ-
ուանք: Դրան սեմին վրայ տրուած, կեանքին
վերագառնալէ առաջ...: Յետոյ, ի՞նչ գը-
նացի փողոցին մէջէն, անցորդներու, կռքերու
և չոզեկառքերու ժխորէն նեղուած: Արման մի-
նակ մնացած էր փոքր յարկաբաժնին մէջ. ան
ի՞նչ խորհած էր հանդէպ այն անկողնին՝ զոր
ուզած էր Հելէն իր ձեռքով շտկել նորէն, զար-
մանալի ամօթխածութեամբ մը, ու իր քնքուշ
շնորհով ըսած էր. «Պէտք է երախտապարտ ըլ-
լամ իմ խորթ մօրս, որ տղայութեանս միջոցին՝
զիս բռնադատած է իմ ձեռքովս տեսնելու գոր-
ծերս...»: Հելէն լսած էր թէ այրերը ընդհան-
րապէս կ'արհամարհեն այն կիները, որոնցմէ
բան մը չունին ստանալիք: Բայց իր Արմանը
չէր նմաներ ուրիշներուն, քանի որ իր ամենէն
զգուիչ համբոյրները չուայած էր, իրենց սիրա-
յին յափշտակութենէն յետոյ: «Հոն էի այդ մի-
ջոցին», խորհեցաւ Հելէն, «բայց հոն չգտնուած
պահուս ի՞նչպէս... դատած է զիս... ամուսինս
խաբեցի անոր համար, բայց խաբեցի...»: Ման-
կամարդ կիներ տոնքան գողտր տարփանքով մը
աչքին առջեւ բերաւ իր սիրահարը որ ժրպ-
տաղէմ քնացաւ, սա մտածումով. «Վաղը գիշեր
նորէն պիտի տեսնեմ զայն»:

Վարիէթէ թատրոնին մէջ պիտի անցնէին
այդ երկրորդ գիշերը, որուն ժամերը շատ քաղցր

Թուեցան Հելէնի, միակ իսկապէս գրաւիչ
ժամերը այդ տխւր սէրերուն մէջ: Արթնալուսն
պէս՝ անվերջանալի նամակ մը գրած էր իր սի-
րահարին, և այն պահուն, երբ իր նամակը
պիտի զրկէր, գրեթէ փաղաքուշ սիրատոմս մը
ստացած էր Արմանէն, որ առաջին անգամ
ըլլալով իր սկզբունքներուն անհաւատարիմ կը
գտնուէր: Առջի իրիկունն ջղային յուզումը ման-
կամարդ կնոջ մէջ իր սաստկութիւնը կոր-
սընցուցած էր: Միայն սրտի դիւրագգածութիւն
մը մնացած էր, տենչացուած բաները ա'լ աւելի
ներքին սարսուռով մը վայելելու համար: Դիպ-
ուածը այնպէս ուզեց որ Ալֆրէտ տունէն դուրս
ձաչէր, և այս բացակայութեան շնորհիւ, առջի
օրուան անգութ տպաւորութիւնները չկրկնուե-
ցան: Այսպէս, երբ Հելէն հասաւ թատրոնի
փոքր գեանթեալին առջեւ, հոգեկան այնպիսի
հեշտալի վիճակի մը մէջ կը գտնուէր որ կար-
ծես թէ ձայն մը կ'երգէր իր մէջ: Այդպիսի
պահերու մէջ՝ ամէն ինչ գգուանք է, ինչպէս ու-
րիշ պահերու մէջ՝ ամէն բան վերաւորանք...:
Ժամը ինն էր: Հելէն ոտքի վրայ կեցած էր,
ներբանցքին մէջ. մինչ օթեակ բացող կինը վե-
րաբերուն կ'առնէր վրայէն, Հելէն չէր համարձա-
կեր հարցնելու թէ օթեակին մէջ մէկը կը գրտ-
նուէր: Դուռը բացուեցաւ, իր սիրտը տրոփեց
ու Արմանը նշմարեց, որ ոտքի կ'ելլէր՝ ողջու-
նելու համար գինքը: Որքան սիրեց Արմանը,
կանխած ըլլալուն համար գինքը և իր ամուսի-
նը: Նստելէն քանի մը վայրկեան յետոյ, Հելէն
անոր նայելու վտանգը աչքն առաւ: Ի՞նչ մը
գունատ կը թուէր ան, ինչ որ մտատանջութիւն
պատճառեց Հելէնի. բայց իր լաւ օրերուն աչ-

քերը ունէր Արման, այն աչքերը որոնք կը ջեռուցանէին իր բովանդակ հոգին, և ո՛չ թէ այնմիւս օրերուն աչքերը, որոնց զաղտնիքը կ'հաւաքեկէր զինքը: Ի՞նչ թատերախաղ կը ներկայացընէին բեմին վրայ... մանկամարդ կինը կը լսէր նուագախումբին երաժշտութիւնը, դերասաններուն ձայները, ծափահարութիւնները, բայց կատակերգութեան շահեկանութիւնը Հելէնի համար կը կայանար սա բանին մէջ թէ Արման օթեակէն դուրս պիտի ելլէ՞ր միջնաբերդէն: Վարագոյրը իջաւ: Իր երջանիկ բախտը այնպէս ուզեց որ թատերասրահին մէջ գտնուէր իրենց ծանօթ ընտանիք մը: Ամուսինը մեկնեցաւ, այդ կիներուն հետ տեսակցելու համար: Հելէն առանձին կը գտնուէր սիրեցեալին հետ — առանձին —, եւ ղէպի անոր դարձած, կը հարցնէր.

«— Միթէ այսօր ալ կը սիրե՞ս զիս:»

Արման չպատասխանեց, բայց գետին ինկած իր դիտակը առնելու պատրուակով, ծոցեցաւ եւ ձեռքով բռնեց Հելէնի ոտքը: Մանկամարդ կինը մետաքսին մէջէն զգաց այդ սեղմումը, որ կարմրեցունք զինքը և արտեւանունքներուն բարախումբին պատճառ եղաւ, իր մէջ խուժող յուզումին տոկալու անկարող գոգցես: Արագ շարժումով մը, Հելէն առաւ Արմանի լամբակին վրայ գտնուած փնջիկ մը, որ կը բաղկանար պտերի ծղօտէ մը և քիչ մը քօղահերցէ, ու իր գողօնը սահեցուց քօրսածին մէջ...: Ալֆրէտ վերադարձաւ, վարագոյրը նորէն բացուեցաւ, տեսիլները ու արարուածները իրարու յաջորդեցին. Հելէն միայն սա գիտէր թէ ինք շատ երջանիկ էր գրեթէ.

եւ երբ խաղը աւարտեցաւ, Արման թեւը տուաւ անոր, կառք երթալու համար. մանկամարդ կինը կրթնեցաւ այդ թեւին վրայ՝ շարժումներու բացարձակ միացումով մը, ինչ որ կատարեալ սիրոյ ստոյգ նշան մըն է քան միւս բոլոր նշանները: Որքա՞ն կը փափաքէր որ Արման իր քով նստէր կառքին մէջ: Բայց արդէն իսկ կը հեռանար ան. երկար նայուածքով մը հետեւեցաւ անոր՝ ամբօխին մէջէն: Յետոյ, կառքը դուրս ելաւ թատրոնի շրջակայքին խճողումէն: «Երթա՛ս բարով, հոգիս», ըսաւ Հելէն մտովի, մինչ ամուսինը, բռնելով իր ձեռքը, կ'ըսէր բարձրաձայն.

«— Այս գիշեր աղէ՛կ ես»:

«— Այո՛», ըսաւ ձեռքերը քաշելով, «բայց թատրոնը գրգռեց զիս: Շատ պէտք ունիմ հանգիստի. հինգ գիշեր եղաւ որ չեմ քնանար:»

Շաղէլ շատ լաւ ըմբռնեց թէ ի՞նչ կը նշանակէր կնոջը այդ պատասխանը: Արման կառքին անկիւնը կը մնար անխօս: Հելէն եւս կը լսէր: Բայց ծրագիր մը հասունցած էր զլիւին մէջ: Յաջորդ օրն իսկ, Ալֆրէտի ընկերակցութեամբ, իրենց բժիշկին պիտի երթար, որուն խորհրդակցութեան օրն էր: Առանձին պիտի մտնէր հիւանդ նայելու սենեակը, ու ո եւ է ախտանշաններու մասին պիտի խօսէր բժիշկին. յետոյ պիտի յայտնէր թէ բժիշկը արգելած էր իրեն, ցնոր տնօրինութիւն, մտերիմ յարաբերութիւն ունենալ ամուսին հետ: Հելէն լաւ գիտէր թէ տեսակ մը երկչոտ ամօթխածութեան ենթարկուած էր Ալֆրէտ. ուստի ամուսինը իր հիւանդութեան գաղտնիքը չպիտի պրպտէր, այլ

պիտի մեղքնար զինքը: Իր այս ծրագրով զօրացած, որ այնքան նողկանք պիտի պատճառէր իրեն, եթէ չապահովէր իր երջանկութիւնը, ի՛նչ հեշտանքով անձնատուր եղաւ քունին, — այն քուններէն մէկուն, ուր մարդ պայծառ երազներ կը տեսնէ կարծես...: Կը քնանանք, բայց բան մը արթուն կը հսկէ մեր մէջ, մեր հոգիին մէկ երջանիկ մասնիկը, որ չի դադրիր զգալէ այն երջանկութիւնը՝ զոր նորէն պիտի գտնենք մեր բարձին վրայ, յաջորդ օրը: Չե՛նք գիտեր թէ նորէն պիտի իմանանք այդ երջանկութիւնը, երբ աչքերնիս բանանք:

Բայց ո՛չ յաջորդ առտուն եւ ո՛չ ալ այն քանի մը շաբաթներու ընթացքին, որոնք յաջորդեցին սիրային առաջին արբընութեան, Հելէն իր աչքերը չէր բանար անմիջապէս, երբ առտուն կ'արթննար: Քանի մը վայրկեան, արտեւանունքները դոց կը պահէր, որպէս զի Արմանի պատկերը յստակ և ամբողջա՛րի ներկայանար մտքին առջեւ, կեանքի ուրիշ տպաւորութիւն մը ունենայէ առաջ: Եթէ սովորական օր մըն էր այդ օրը, այսինքն եթէ ժամադրութիւն չէր տուած Սթօքհոլմ փողոցը, ծոյլի պէս կ'ելլէր անկողնէն: Ժամադրութեան գաղափարը չի կար, որպէս զի տենդոտ վիճակ մը ունենար. ուստի կրնար առանց անձկութեան խորհիլ իր բարեկամին վրայ: Առջի գիշեր, պառկելէ առաջ, Արմանի ուղղուած նամակ մը սկսած էր գրել, զոր կ'աւարտէր քունէն ելածին պէս, որպէս զի գիշեր բարին և բարի լոյսը իրարու հանդիպէին թուղթին միեւնոյն անկիւնը, — ականբեւ խոր-

հրդանշանը իր սիրոյն յարատեւութեան: Մերթ միջոցը կը գտնէր այդ նամակները զրկելու Արմանին, մերթ իր վրայ կը պահէր, երկուքի ծալլուած, քօրսաժին տակ. իր ձեռքով յանձնելու համար: Արմանի պատասխանին չէր օպասեր: Այս վերջինը բացատրած էր թէ ի՛նչ զգուշական պատճառներով չէր գրեր. Հելէն ողբերութեան պակաս մը չէր նշմարեր այդ զգուշութեան մէջ, և ո՛չ ալ սիրային բախտաւորութիւններ ունեցող մարդու մը դիւանագիտական հաշիւը, երբ այս վերջինը կը նախատեսէ մօտալուտ գժտութիւնը ու չուզեր ու է գէնք թողուլ իր ապագայ հակառակորդո՛ւ հիին ձեռքին մէջ: Հելէն այդ առտու գրած նամակը կը փակէր կնիքով մը, որուն վրայ փորուած էր օձ մը Տիճեով, որովհետեւ Տով կը սկսէր այն փողոցին անուէր, որ ապաստանն էր իր լաւագոյն վայրկեաններուն: Հելէն քիչ մը վշտացած էր. տեսնելով Արմանի ծիծաղը իր այդ տղայամտութեան վրայ, Բայց մտովի ըսած էր մանկամարդ կինը. «Այրերը չունին մեր սիրելիներս», Հելէն իր սիրական գործը աւարտելէն յետոյ, տան գործերովը կը զբաղէր զուարթօրէն, առանց դժուարին գտնելու ու է գործ: Աշխատութեան միջոցին սա պարբերութիւնը կը կրկնէր ցած ցայնով. «Կը սիրէ զիս, կը սիրէ զիս...»: Մանաւանդ իր զաւկով կը զբաղէր, զոր կը համբուրէր հիմա, առանց խղճի խայթ զգալու. «Ո՛չ, սիրելի զաւակս, բան մը չյափշտակեցի քեմէ», կ'ըսէր Հելէն սրտին մէջէն. չնորհիւ երջանիկ տարփանքներու յատուկ իմաստակութեան, միեւնոյն

բանը կը խորհէր նաեւ իր ամուսնին նկատմամբ։ Միշտ յարգած էր զայն և հիմա ալ կը յարգէր առաջուան պէս։ Այն օրէն ի վեր, երբ բժիշկին տուած պատուէրը զերծ կացուցած էր զինքը՝ Ալֆրէտի կողմէ կատարուելիք ու է գարշելի փորձէ, մանկամարդ կինը պարզմտօրէն իր ամուսնին ալ կը հաղորդէր այն ուրախութիւնը, որով լեցուած էր հոգին։ Այլ եւս անոր չէր ուղիւն այն դառն պատասխանները, ուր ամենափոքր ժանրամասնութիւններ կը մատնեն կնոջ մը՝ անգիտակից ռիսկալութիւնը այն մարդուն նկատմամբ, որուն կը պատկանի եւ որ չէ կրցած սիրցնել ինքզինքը։ Սեղանին վրայ, ինչպէս երբեմն, երբ հակառակ գաղափար մը կը յայտնէր Ալֆրէտ, ձախաւեր շարժուածք մը կ'ընէր, ձախող հարցում մը կ'ուզէր, Հելէն չէր բարկանար, որովհետեւ իր բոլոր կարողութիւնները կը գործածէր հաշուելու այն ժամը, երբ Արման իր քով պիտի գտնուէր։ Իր աչքին առջեւ կը պատկերացնէր այն երջանկութիւնը՝ զոր պիտի զգար։ Այդ ժամը կը հնչէր, ու Արման հոն էր։ Հելէն այնքան գոհ էր որ ալ ևս մտքէն չէր անցներ սիրահարը գիտել։ Արման կը յայտնէր իր սէրը, եւ ատիկա կ'ապացուցանէր, Հելէնի համար զոհելով աշխարհիկ կեանքը, թատրոնները, ակումբը, և շաբթուան մէջ, երկու երեք իրիկուն միասին կ'անցնէր։ Ի՞նչ չափ պիտի ունենար իրեն ստելու, և ինք ի՞նչպէս անձնատուր չըլլար այդ աստուածային երանութեան։

Երբ կը հասնէր առտուն այն օրուան, երբ ժամագրութիւն ունէին, Հելէն իր առտնին

գործերուն վրայ հսկելու ուժ չէր ունենար։ Երջանկութեան սպասումը այնքան բուռն կերպով կը սեղմէր իր սիրտը որ տառապանքի կը յանգէր գրեթէ։ Ինչպէս առաջին անգամ, ժամադիր եղած օրուան առտուններն ալ երկարատեւ անուրջներու մէջ կը թաղուէր վառարանին քով, ու ժառպառ եւ տենդոտ, ու շատ զգալէն առաջ եկած անձկութիւն մը կ'ունենար, որ հեշտանքներու կը փոխուէր, երբ Սթօքհոլմ փողոցի միշտ միեւնոյն փոքր յարկարածինը կ'երթար։ Երրորդ ժամադրութեան՝ Արման ուզելով ուրիշ յարկարածին մը վարձել միեւնոյն տան մէջ, մանկամարդ կինը խնդրած էր անկէ՝ նախկին յարկարածինը չթողուլ, այն յարկարածինը որ վեկայ եղած էր իր առաջին արբշտանքին։ Այս պատճառով՝ հարկ եղած էր ամսականով վարձել յարկարածինը և ո՛չ թէ օրականով։ Արման նախ զգուշացած էր այդ բանը ընելէ, կարծեցեալ տրամաբանութեամբ մը. բայց իրապէս Արման փորձառութեամբ գիտէր որ խզումները մեծապէս կը դիւրանային, երբ ժամադրավայրը փոխուէր ամէն անգամուն։ Արման առատածեռն և հարուստ էր, բայց առանց ինքզինքին խոստովանելու յայտնապէս, չափազանց կը գտնէր այն տարբերութիւնը որ կար մէկ յետ միջօրէի համար Տիկին Բալմիթի վճարած քսանընթիւգ ֆրանքին և այն չորս հարիւր ֆրանքին միջեւ, որ կը ներկայացնէր ամսական վարձքը։ Ասով հանդերձ, տեղի տուած էր անոր համար որ փոքր չափու խնդիր մըն է, և գծուծ բան մը կը նկատէր ատոր վրայ խորհիլը։ Վեց ամիս պիտի

տեւէ, ու ասոր համար չարժեք...», ըսած էր մտովի: Բայց Հելէնի վստահութիւնը չատ գոհ մնացած էր այս զիջումէն: Հելէն սկիզբէն անհատական բնակարանի մը վերածած էր այդ հասարակ յարկաբաժինը, հոն տանելով կանացի սիրուն առարկաներ, մուճակներ՝ մերկ ոտքերուն անցընելու, ժանեակ մը իր սարսափացող ուսերուն վրայ նետելու, կերպասներ՝ սեղանը ու թիկնաթոռներուն յենարանները ծածկելու, չըջանակ մը՝ Արմանի լուսանկարը դնելու համար անոր մէջ: Մանկամարդ կիներ մտքէն չէր անցուցած թէ այս փոքր հոգածութիւնները կրկնակի մտահոգութիւն կը պատճառէին Արման տը Բէրնի, ապապայ բաժանման զժուարութեան մասին, և կ'ապացուցանէին թէ փորձառու կնոջ մը հետ գործ ունէր: Բոլոր վիպային կիներուն պէս, Հելէն կը զրադէր իր և բարեկամին հեշտանքին փափկութեամբ, զգացման մասին հոգածութիւն մը ունենալով կարծես: Յովակեացի մը համար բոլորովին անիմանալի կը գտնայ այս կարգի կին մը, որովհետեւ ան վարժուած է հաճոյքի բաները անջատելու սրտի բաներէն եւ այդ հաճոյքը վայելելու շուստացուցիչ պայմաններու մէջ. մինչ վիպային եւ սիրող կիներ ամէնէն ազնիւ յափշտակութեամբ խառնուած հաճոյքը ճանչցած ըլլալուն, իր վայելքները կը առգորէ իր բարոյական յուզումներուն համար ունեցած պաշտանքովը: Հելէն խօշ զըզուանքներու եւ գրկախառնութեանց անձնատուր կ'ըլլար սիրային երկիւղածութեամբ, գրեթէ միսթիքական պաշտումով: Այդ երկիւղա-

ծութիւնը կը զգար այն անձին նկատմամբ, որ իբր անվիճելի էակ մը, սիրել սորվեցուցած էր իրեն: Մէկ քանի օրուան անձնալքումէ մը յետոյ, որ առաջ եկած էր ֆիզիքական վայելքի մը նորութենէն, Արման ի զուր ուզած էր բազմապատկել իր եսասիրութիւնը. իր սիրունին միշտ միջոցը կը գտնէր ա'լ աւելի սիրելու գինքը: Եթէ Մթօքհօլմ փողոցի ժամադրութենէն ուշ մնար սիրահարը, Հելէն ո'րքան հպարտութիւն կը զգար, տեսնելով որ Արման կը դերազանցէր սիրոյ մտրիմ պայքարին մէջ, ու ասոր համար գրեթէ երախտապարտ կ'ըլլար սիրահարին հանդէպ: Եթէ, վերջին պահուն, իր հանդստութեան համար միայն, Արման փոխէր ժամադրութիւնը, հեղահամբոյր կիներ դարձեալ հաճոյք կը զգար, խորհելով թէ իր պաշտելի տիրոջ ստրուկն էր, անոր սեփական մէկ բանը, զոր ան ուզածին պէս, իր քմահաճոյքին համաձայն կը վարէր: Միթէ իրեն շատ սուղի կը նստէ՞ր այն յափշտակութիւնը զոր կը զգար սանդուխէն բարձրացած պահուն: Ահ, հիմա փոյթը չէր ընէր ուրիշներու կողմէ դիտուիլ — իր բանալիին ճոնչիւնը լսել փականքին մէջ, — որովհետեւ ինք բանայի մը ունէր, — պտտիլ այն երեք սենեակներուն մէջ, ուր կը գտնուէր իր բովանդակ սիրային կեանքը և մանաւանդ իր քով պահել Արմանը, բոլորովին իր քով...: Մթնելու վրայ էր, առարկաները կը կորսնցնէին իրենց չըջագծերը, ու ինք, մանկամարդ կիներ Արմանի թեւերուն մէջ պառկած, մտիկ կ'ընէր քաղաքին հեռաւոր ազմուկը, մօտակայ երկա-

Թուղիին ժխորը, եւ պատուհաններուն տակ, փոքր աղջիկներուն շրջապարը, որոնք կը յառաջանային երգելով. «Հովուհի մը կար...», այն ատեն Հելէն այնպիսի գորովազեզ համբոյրներ կուտար իր սիրեցեալին որ այս վերջինը հոգածու շնչտով մը կը հարցնէր. «Ի՞նչ ունիս...» — «Բայց քեզ կը սիր...», կը պատասխանէր մանկամարդ կինը: Ա՛հ, ինչո՞ւ տարփանքն ալ փոխանցիկ չէ: Ի՛նչ հրէշային բան է որ երկու սիրահարներէն մէկը այդքան շատ զգայ և միւսն ալ՝ այնքան քիչ:

Այնքան քիչ: Սակայն Արման, իր ժամադրութիւնները վերջացած պահուն, այնպէս կը խօսէր իր սիրուհիին հետ, որպէս թէ խելայեղօրէն կը սիրէր զայն: Իր սրտին իրական չորութիւնը խօսքերով պարտկելով համար միթէ: Պատճառը՝ իր յուզուած ջիզերութիւններով կ'աւարտէր, այնքան քնքուշ որքան չէր նոյն ինքն Արման: Կը ստէ՞ր թէ ոչ: Եթէ վերլուծելու նուազ կարողութիւն ունենար, պիտի կարծէր թէ Հելէնի սիրահարուած էր, որովհետեւ շատ բուռն տենչանքի վայրկեաններ կ'ունենար անոր մօտ: Բայց գիտէր թէ անոր ներկայութենէն հեռու գտնուելուն պէս, բարոյական ընկճում մը, անհուն խոնջէնք մը կը զգար, իրերու ունայնութեան զգացումը կ'ունենար. մէկ խօսքով՝ վերսկսումը այն հոգեկան թմրութեան, զոր կալվանիդէ կ'ընէր իր զգացողութեան տենղը, առանց ցրուելու զայն: Իսկ Հելէն, այդ պահերուն մէջ, կ'ըմպէր Արմանի բերնէն ելած

իւրաքանչիւր բառ, որով պիտի կրնար արբչուութեամբ կտրել անցնիլ այն միջոցը, որ զինքը կը բաժնէր յաջորդ ժամադրութենէն... Սակայն բարձին վրայ կատարուած խօսակցութեան մը միջոցին էր որ, Արման յենած մանկամարդ կնոջ թելին վրայ, իսկ Հելէն անոր կուրծքին վրայ պառկած ու զայն դիտած պահուն, արտասանուեցաւ հրաթափութեան առաջին խօսքը. այնուհետեւ Հելէն սկսաւ իր Արմանը տեսնել ո՛չ թէ իր անուրջին կրկներեւոյթին մէջէն, այլ այնպէս ինչպէս որ էր ան, իր հոգիին ահաբեկիչ ու մահացու չորութեամբ:

«— Ա՛հ, որքա՛ն կը փափագիմ զաւակ մը ունենալ քեռէ՛», մշմնջած էր Հելէն, իր հայեցողութիւններէն մէկուն միջոցին, «զաւակ մը որ քու աչքերդ ունենայ», ու ձեռքը վեր բարձրացուց՝ իր սիրահարին արտեւանունքները շօշափելու համար «որ այս բերանը ունենայ», ու իր մատները քսեց անոր բերնին: «Որքա՛ն պիտի սիրէի զայն:

«— Չեմ մաղթեր այդ բանը», պատասխանեց Արման, «չառ պիտի տխրիմ, տեսնելով որ իբր իր հայրը պիտի համբուրէ մէկը որ ես չեմ»:

«— Բայց այդպէս չպիտի ըլլայ», գոչեց Հելէն:

«— Բայց պէտք է որ այդպէս ըլլայ», յաբեց Արման:

«— Քեզի պիտի հետեւիմ», ըսաւ մանկամարդ կինը, «ու պիտի ստիպուիմ այդ բանը ընել: Արթրէտ ի՛նչպէս վար պիտի դնէ զիս, քանի որ իրեն չեմ պատկանիր այլ եւս»:

Մինչ Հելէն կ'արտասանէր այս պարբերութիւնը, Արման անոր կը նայէր, միեւնոյն ատեն խորհելով. «Աս ալ...: Ի՞նչ տարբերակ պէտք կը մղէ բոլոր կիները՝ ըսելու թէ իրենց ամուսիններուն չեն պատկանիր այլ...»: Ու ակամայ, իր գէշ ժպիտը ունեցաւ, այն ժպիտը՝ որով նմանօրինակ ուրիշ խոստովանութիւններ ալ ընդունած էր տարբեր բերաններէ. այդ ժպիտը բաւ եղած էր որ այն կիները որոնք իր քով եկած էին, այլ եւս չվերադառնան: Կիները որքա՞ն գիւրաւ կը փոխեն իրենց սուտերը...: Բայց Հելէն որ չէր ստեր, չկրցաւ հանդուրժել ո՛չ այդ ժպիտին և ո՛չ ալ անոր ընկերացող նայուածքին: Այդ բաները չտեսնելու համար չէ՞ր որ անձնատուր եղած էր իր սիրեցեալին: Առաջին անգամ ըլլալով՝ իր դէմ կ'ելլէր այն կասկածը՝ որով այնքան տառապած էր Արմանի հետ իր յարաբերութիւնը սկսած ատեն, և որովհետեւ ուղղամիտ, արի ու աննենգ էր, Հելէն թախանձագին ըսաւ.

«— Չե՞ս հաւատար որ միեւնոյն ատեն երկու մարդոց պատկանած չըլլամ... հոգիս, ըսէ՛ թէ այդ կարծիքը չունիս վրաս...: Այն օրէն ի վեր որ քու սիրունիդ եղայ, Ալֆրէտի կինը ըլլալէ դադրեցայ»:

«— Նախանձոտ չեմ», յարեց Արման, «գիտեմ թէ կը սիրես զիս»:

«— Ըսէ՛ որ նախանձոտ չես, որովհետեւ վստահ ես թէ մինակ քեզի կը պատկանիմ»:

«— Եթէ կ'ուզես, կ'ըսեմ», յարեց Արման, Հելէնի թախանձանքէն սրտնեղած, և մանա-

ւանդ շատ անտարբեր՝ հայրութեան, փախուստի եւ տոամի այն հեռանկարներուն հանդէպ, զոր Հելէնի խօսքերը իր առջեւ պարզած էին յանկարծ: Արմանի խօսքերը այնպիսի հեղինակամբ մը տոգորուած էին որ տարաբախտ կիներ մտովի բռաւ. «Ձի հաւատար ինծի, չի հաւատար ինծի...»:

Այդ իրիկուն, Հելէն տուն դարձած ատեն, մահացու տխրութիւն մը և անհանգստութիւն մը կը զգար: Սենեակը ստանձնացաւ և անկողնին մէջ պառկեցաւ, փախանակ սեղան իջնելու: Շատ արտասուեց: Իր վշտին մէջէն տարտամօրէն կը նշմարէր թէ ի՞նչ տարբերութիւն կար իր սիրոյն և Արմանի սիրոյն միջեւ: «Ա՛՛», կ'ըսէր մտովի, «ի՞նչ բան ընելու կարող դատած է զիս...: Ձի սիրեր զիս...» — Ու միեւնոյն վայրագ երկիւղէն բռնուած, որով տառապած էր այն իրիկունն իսկ, երբ անձնատուր եղած էր Արմանի, տակաւին կ'ըսէր մտովի. «Իրաւունք ունի...: Ըրածս այնքան գէշ բան է որ...: Բայց պէտք է հասկնայ որ իրեն համար է ասկա և զիս չքմեղացնէ...»: Ու իր ճակատը կը սեղմէր բարձերուն վրայ, ծայրագոյն երանութենէն յետոյ սաստիկ անձկութեան մատնուած յանկարծ. ինչպէս կը պատահի շատ տարփատեն չիկ հոգիներու: Այս առաջին տպաւորութիւնը շատ բուռն եղաւ, բայց չտեսնեց: Հելէն խորհրդածելով՝ իր վիշտը բաղդատեց զայն առաջ բերող շարժառիթին հետ: Արդիւնքին և պատճառին միջեւ գտնուող անհամեմատութիւնը բաւ եղաւ հանդարտեցնելու զինքը, մանաւանդ որ

Արմանի աչքերը, յաջորդ ժամադրութեան ատեն, կ'արտայայտէին այն բուռն տենչանքը, որուն ջերմութեան մէջ միշտ կը փթթէր Հելէնի սիրտը: Արման հասկցած էր թէ սիրունին կը տառապէր իր ունեցած տարակոյսին պատճառով, ու ըսած էր մտովի. «Ինչո՞ւ չարչրեմ զայն: Կը ստէ, աւելի հաճոյ թուելու համար ինծի և ես կը սրտնեղիմ անոր դէմ՝ իր ստախոսութեանը համար: Շատ անիրաւ բան է...»: Այս պատճառաբանութիւնը, որ թաքուն կերպով կը գրգռէր իր անձնասիրութիւնը, սա արդիւնքը ունեցաւ որ Արման խանդաղատեցաւ Հելէնի վրայ: Բայց երբ յստակատեսութեան շրջանը սկսած է սիրող սրտի մը համար, այնքան շուտ չի փակուիր. այս առաջին ցնցումէն քանի մը օր յետոյ, Հելէն երկրորդ ցնցումի մըն ալ ազդեցութիւնը կրեց:

Այս անգամ, Արման և Հելէն իրարու ժամադիր եղած էին Բուսարանական պարտէզին նրբուղիներէն մէկուն մէջ, որպէս զի միասին քալեն, ինչպէս կը պատահէր երբեմն: Հելէն շատ կը սիրէր այդ դաւառական ու հանդարտիկ դարաստանը, իր գեղեցիկ ծառերուն համար, որոնք իրեն կը յիշեցնէին Պուրժի արքեպիսկոպոսարանին դարատափը: Մանաւանդ կը սիրէր այն տեղը, ուր Արման կը սպասէր իրեն, այն նուրբ և երկայն դարատափին վրայ, որուն եզերքը Ժօֆրուա-Սէնթ-Հելէրի փողոցին երկայնքին կը բարձրանայ: Նստարանի մը վրայ կը բազմէր, և հոնկէ կը հետեւէր սլաքներուն մեծ ժամացոյցի մը, որ դրուած էր Բիթիէ հիւանդ-

դանոցին ներքին տաղաւարներէն մէկուն մէջ: Այդ ցաւի տունին տխուր բակը, իր կտրուած ու տերեւազուրկ ծառերով, իր պատուհաններուն մութ գոյն վանդակներով, իր քարերուն հնամենի ու եղծած գոյնով, հաճելի կը թուէր մանկարդ կնոջ, իբր հակադրութիւն մը իր սիրային գողտր վէպին երջանիկ ու գեռափթիթ մտերմութեան: Հեշտալի թմրութիւն մը կը զգար, իր մտածումը ինքնամոգիփելով, մինչ մեծ օմնիպիւսները դանդաղօրէն կը թաւալէին ցած փողոցին մէջ, իր ոտքերուն տակ: Տղաք կը խաղային ծառերու թանձր թաւուտքին մէջ և անոնց աղաղակները մինչև իրեն կը հասնէին, տարիներու կողմէ ջնջուած հետաւոր տպաւորութիւնները վերյիշել տալով: Վերջապէս, Արմանը նշմարեց դարատափին ծայրը. ոտքի կ'ելլէր՝ զայն դիմաւորելու համար՝ իր սիրահարին նայուածքէն զգալով թէ աւելի գեղեցկացած էր ինք, շնորհիւ այն հակադրութեան, որ կը պարզուէր իր արդուգարդին ու համեստ բնանկարին, և իր վարդագոյն երանգին ու մայրիներու սաղարթին սեւութեան միջեւ: Արման և Հելէն պարտէզին մէկ հանդարտիկ մասին մէջ կը պլտտէին որ տունկերուն յատկացուած է և այն երկու դար ողջունող ծառերուն քով, որոնք կը կրթնին իրենց ծերուկ բուններուն, երկաթ նեցուկներու վրայ հանգչած պատերու պէս: Զըմբան երկինքը կապտորակ ըլլար թէ միգապատ, միշտ արեգակը կը շողար Հելէնի համար, երբ Արման հոն գտնուէր...

Արման և Հելէն, փետրուարի սկիզբի մօտայ

յետ միջօրէ մը, քով քովի կը թափառէին այդ ընդարձակ պարտէզին նրբուղիներէն մէկուն մէջ. մանկամարդ կիներ իր սիրահարին կը զրուցէր Ալիքէտի պաշտօնակիցներէն մէկուն կնոջ պատմութիւնը, զոր ամուսինը վռնտած էր, երեսն հանելէ յետոյ թէ երկու սիրահարուն էր կիներ:

«— Միւս կիներն ալ յաջորդաբար կ'ունենան իրենց սիրահարները...», ըսաւ Արման իր գէշ ծիծաղով. «տարբերութիւնը շատ քիչ է...»:

«— Բոլոր կիներն ալ այդպէս կը կարծէք...» ըսաւ Հելլէն, առջի շաբթուան ամբողջ յուզման ենթարկուած:

«— Բայց անոնց վրայ գէշ կարծիք չունիմ», պատասխանեց Արման: Կարծեմ թէ կիները տկար են իսկ այրերը՝ ստախօս: Կիները շատ այրեր կը գտնեն, իրենց երգուելու համար թէ կը սիրեն զիրենք, և անոնցմէ տասնէն մէկը կը հաւատաք այդ խօսքերուն...: Վերջապէս ազէկ փորձանք մը կը բացուի»:

«— Ուրեմն կը կարծէք թէ չկայ կին մը որ մէկ սէրով գոհանայ»:

«— Քիչ», ըսաւ Արման. «բայց ի՞նչ փոյթ», յարեց գուարթութեամբ. «ամէն սիրարկածի մէջ կիները կ'երեւակայեն թէ անկէ առաջ չեն սիրած ըսաւ, և կէս մը ճշմարիտ է ասիկա— ինչպէս ամէն ճշմարտութիւն— քանի որ միեւնոյն կերպով չեն սիրած...»:

Հարցում մը եկաւ Հելլէնի շրթունքներուն վրայ: Ուզեց հարցնել. «հապա իմ վրաս ի՞նչ կը խորհիս: Կը կարծե՞ս թէ քեռէ առաջ սիրած ըլ-

լամ: Կը կարծե՞ս թէ պիտի սիրեմ քեռէ յետոյ»: Հելլէն չհամարձակեցաւ այդ հարցումը ընելու: Անգամ մըն ալ սա ահագն թ տպաւորութիւնը ունեցաւ թէ անծանօթ բան մը կար իր սիրահարին նկարագրին մէջ: Ո՛չ, իր վրայ չէր որ կը տարակուսէր, և ոչ ալ ուրիշ կնոջ վրայ: Այդ մարդը ո՛չ մէկ կնոջ վրայ հաւատք ունէր: Բայց ի՞նչպէս կրնար սիրել առանց հաւատալու, կը խորհէր Հելլէն: Միթէ գոյութիւն ունի՞ տեսակ մը սէր, առանց վստահութեան: Այս խիստ ցաւազին կէտերուն վրայ ինքզինքին չէր պատասխաներ մանկամարդ կիներ, այլ կ'ընկղմէր ակամայ վերլուծման մը մէջ իր և Արմանի յարաբերութեանց մասին. և ահա՛, յանկարծ, իր մէջ լոյս կը սփռուէր կարգ մը մանրամասնութեանց վրայ, որոնց մեկնութիւն չէր տուած մինչեւ այն ատեն: Խորհելով Արմանի կասկածոտ կողմերուն վրայ, որոնք կ'ահաբեկէին զինքը, յետսահայեաց մտածումով մը կ'ըմբռնէր պատճառը այն կարգ մը լռութեանց, որով Արման ընդունած էր իր սիրազեղումները: Անոր խօսիլը լսելով, Հելլէն կը յիշէր իր գաւառական կեանքը ու բարոյական մեղութիւնը: «Կանխաւ քեզի համար պահեցի ինքզինքս, առանց ճանչնալու», ըսած էր Հելլէն: Արման չէր պատասխանած, չհաւատալով մանկամարդ կնոջ խօսքին: Ուրիշ անգամ մը, Հելլէն խօսած էր ապագային և այն ուրախութեան վրայ՝ զոր կը զգար, խորհելով թէ երկուքն ալ երիտասարդ էին և պիտի կրնային զիրար սիրել երկար ատեն: Արման չէր պատասխանած, անոր խօսքին հաւատ ընծայած չըլլա-

լուսն համար: Երբ Հելէն կ'ընէր թէ ինք շատ հեռուները պիտի երթար, իր բովանդակ կեանքը նուիրելու համար սիրահարին, եթէ իր զաւակը չըլլար, Արման կը լռէր, որովհետեւ չէր հաւատար մանկամարդ կնոջ ըսածին: Ա՛հ, անհաւատութիւն, անհաւատութիւն: Հելէն այդ անհաւատութեան կը հանդիպէր նոյն իսկ դեռ նոր անցեալի մը մէջ, երբ կասկած չէր ունեցած այդ մասին...: Կը սխալէ՞ր միթէ: Արման իրեն հաւատացած էր որքան ատեն որ սիրած էր զինքը, և սկսած էր չհաւատալ իր խօսքին, հիմա որ նուազ կը սիրէր զինքը. արդեօք այդպէ՞ս էր: Նուա՞ղ կը սիրէր զինքը...: Հելէն վայրկեան մը չէր ընդուներ որ Արման սիրած չըլլար զինքը, իրենց յարաբերութեանց առաջին օրերուն մէջ: Պարկեշտ մարդ մըն էր և ո՛չ թէ սիրային ոճրագործ մը: Ան Հելէնէն չպիտի խնդրէր իրեն անձնատուր ըլլալ եթէ տարփանքի բոլոր զօրութիւններէն մղուած չըլլար: Այն ատեն մանկամարդ կինը կը վերլուծէր Արմանի անցեալը, անոր խորհրդաւոր յուսախաբութիւնները, որոնց վրայ խօսած էր երբեմն իր ամուսինը: «Կին մը խաթարած ըլլալու է անոր սիրտը», ըսած էր Հելէն մտովի: Այս կարծիքը տարբեր տառապանք մը կը պատճառէր իրեն: Կը մեղքնար Արմանը, ու նսեմ, տարտամ նախանձ մը կը զգար: Յետոյ կը հարցնէր ինքնիրեն. «Իմ սէրս պիտի կարենայ անոր կորսնցուցած հաւատքը վերադարձնելու ուժը ունենալ»: Իր մըտածումներուն մէջ թաղուած, զոր չէր յայտնե-

Արմանի, այլ եւս չէր ուսումնասիրեր իր սիրահարին վրայ ձգած տպաւորութիւնը:

Երբ Արման ճաշելու կուգար Ռոշֆուքօ փողոցի բնակարանը, և երեքը միասին, Արման, Ալֆրէտ և Հելէն, իրիկունը կ'անցընէին փոքր սալօնին մէջ, մանկամարդ կինը կը թաղուէր լուսնեան անդունդներու մէջ: Ալֆրէտ իբր մանթեմաթիկազէտ, կը սիրէր վերացական վիճաբանութիւնները, և ընկերային, քաղաքական կամ տնտեսական տեսութիւններ կը պարզէր իր բակլամին որ մտիկ կ'ընէր իր դէմքին վրայ նըկարուած զգալի ձանձրոյթով մը: Կուգար վայրկեան մը, երբ Հելէն սթափած իր երազանքէն, կը դիտէր Արմանը: Հելէն կը տեսնէր այդ ձանձրոյթին արտայայտութիւնը և չէր հասկնար անոր փուճ ու անուղղակի պատճառը: Մտովի կ'ըսէր. «Երջանիկ չէ իմ քովս», և յետոյ պարզապէս. «Երջանիկ է...», ինք որ անոր անձնատուր եղած էր, այդ ճակտին վրայ գտնուող մեղամաղձութեան ճալքը անհետացնելու համար, ինք որուն բոլոր մտածումները միակ նպատակ մը ունէին. Արմանի երջանկութիւնը...: Ուրիշ անգամներ, երբ Արման կուգար, մանկամարդ կինը առաջին նայուածքով կը գուշակէր թէ իրմէ հեռու գտնուելուն՝ տխրութեան պահեր ունեցած էր...: Այն ատեն բոլորովին անդամալուծուած կը զգար ինքզինքը: Անոր հետ չէր խօսեր, բառ մը չէր հաներ բերնէն, վախնալով որ թերեւս անհաճոյ թուէր անոր: Տարտամ անհանգստութիւն մը կ'ունենար Հելէն, իր հոգին սիրականին ցոյց տալու վախ մը, ինչ որ ա՛լ աւելի

ցաւագին հանգամանք մը կը ստանար, երբ կը խորհէր թէ իրենց սիրոյն առաջին օրերուն մէջ, ի՞նչ հեշտանքով անձնատուր եղած էր, իր զգացումները բարձրաձայն յայտնելով։ Կիմա այդ անհանգստութիւնը կ'ունենար մինչեւ իսկ իր ժամագրութեանց ատեն, Սթոքհոլմ փողոցի բընակարանին մէջ։

Բայց պատճառը այն չէր որ իր սիրահարը նուազ կը խենթենար իր գեղեցկութեան վրայ, և նուազ հրայրքոտ էր կատարեալ անձնատուութեան յաջորդող օրերուն պէս։ Բայց Արմանի համոյրները ու անոր կատաղի գրկախառնութիւնը Կիմա վախ կը պատճառէին իրեն։ Արմանի ցոյց տուած հոգեկան ակներեւ խոնջէնքին և ֆիզիքական վայելքի ատեն ունեցած յափըշտակութեան միջեւ գտնուող հակադրութենէն կը վախնար Հելէն, երբ գրեթէ ամէն օր կը հանդիպէին իրարու։ Կարծես թէ Արման կը փորձէր իր սիրտը ելեկտրականացնել Հելէնի անձին հանդէպ ունեցած տենչանքովը։ Երբ այդ անգութ ճշմարտութիւնը նշմարեց, ժամագրութեանց հրապոյրանհետացաւ իսկոյն։ Մերթ ամենամոայլ եռանդով, այդ ժամագրութեանց կը բաղձար Հելէն, լսելու համար անոր ձայնը և արբոնութեամբ լեցուն այն պարբերութիւնները որոնք իրենց սիրային յարաբերութեանց սկզբնաւորութեան ատեն պաշտելի երաժշտութիւն մը կը ձեւացնէին, ու անով կը գինովնար մանկամարդ կիներ։ Յետոյ կը վախնար նոյն այդ ժամագրութիւններէն

ու Արմանի զգուանքներէն, ուր զգայարանքները աւելի կը գործեն քան իր սիրտը։

«— Ա՛հ, Արմանս», համարձակած էր ըսել անոր, «աւելի իմ անձս կը սիրես քան թէ զիս»։

«— Բայց ինքզինքդ նուիրած չե՞ս ըլլար միթէ, երբ անձնատուր կ'ըլլաս ինծի», պատասխանած էր Արման։ Արդարեւ, Հելէն չատ կը փափաքէր հարցնել անոր. «Իսկ դուն բոլորովն կը նուիրուիս ինծի...»։ Այս հարցման առջեւ կանգ առած էր Հելէն։ Ինչո՞ւ հարցաքննէր զայն։ Միթէ չէ՞ր գիտեր թէ Արման զինքը պիտի զգուէր բառերու քաղցր քնքշանքով մը, որոնք երեւան չեն հաներ սրտին խորքը. պիտի յաջողէ՞ր լուծել մարդու մը նկարագրին այդ կենդանի սոսկալիւնը, որ իր առջեւ դրուած էր այդպէս, իր դժբախտութեան կամ երջանկութեան համար։ Այդ անգութ սիրտը երբեք իրեն չպիտի՞ յանձնէր իր գաղտնիքը։ Համոյրները կրնան աւելի քնքուշ ըլլալ քան զանոնք տուող անձը. քաղցր նայուածքներ քօղի մը պէս կըր նան ծածկել հոգի մը, մինչդեռ Հելէն այնքան ծարաւի էր ճշմարտութեան...։ Սակայն բարոյական այդ բոլոր անձկութիւնը, որ կը կրծէր զինքը, ո՛ւրիշէ առաջ կուգար։ Երեւութապէս ո՛չ մէկ զէպը պատահած էր երկուքին միջեւ, սակայն Հելէն մտովի հարցուցած էր յաջորդաբար. «Առաջին օրերուն չափ կը սիրէ՞ զիս...։ Երբ և իցէ սիրած է զիս... կրնա՞յ սիրել զիս...»։ Ու ամէն վայրկեան փոքր իրողութեան մը բաղխելուն պէս իր տարակոյսը կ'աւելնար։ Ու միշտ կը հանդիպէր այդ տարակոյսին՝ որ կը

նուստացներ զինքը, այդ հեղու թեան՝ որ կը ճմլէր, սրտի այն չորութեան՝ որ յուսահատութիւն կը պատճառէր իրեն: Երբ Պուրժէն քանի մը հիւրեր ունենար, Ալֆրէտ կ'ըսէր Արմանի.

«— Վաղը գիշեր մեզի մի՛ գար, շատ պիտի ձանձրանաս, որովհետեւ գաւառացի ծանօթներ հիւր պիտի ունենանք...»:

«— Երբ նեղութիւն պատճառելու ըլլամ ձեզի, ինչո՞ւ դուք իսկ կանխաւ չէք իմացներ ինծի, փոխանակ ձեր ամուսնին միջոցաւ հաղորդելու», ըսաւ Արման յաջորդ օրը, խօսքը Հելէնի ուղղելով:

«— Ինչո՞ւ նեղութիւն պատճառէք ինծի», հարցուց մանկամարդ կինը:

«— Է՛հ, ինչո՞ւ ստեմ: Պչրոտ եղած էք գաւառի մէջ. հիմա անոր համար է որ կը կարմրիք հոս...: Ձէք ուզեր որ ստուգեմ ձեր մտերմութիւնը այսինչ կամ այնինչ անձին հետ: Բայց ի՞նչ կ'ելլէ ատկէ, քանի որ չէիք ձանչնար զիս...: Ինչ որ զիս կը նեղացնէ, ձեր ստեղն է...»:

Ստե՛լ, միշտ ստե՛լ...: Այս բառն էր որ կը խառնուէր Արմանի խօսքերուն, — անխոնջ կերպով. Հելէն այդ բառը կը կարդար սիրահարին աչքերուն, շարժուձեւերուն, մտածումներուն մէջ: Երբ, վերջին պահուն, ստիպուած ըլլար բացակայիլ իր մէկ ժամադրութենէն, մանկամարդ կիներ կը գուչակէր թէ Արման չէր հաւատար իր չքմեղանքին...: Բայց այդպիսի մարդ մը չի կրնար սիրել:

«— Ա՛հ, սիրէ՛ զիս, սիրէ զիս... կը մըրմընջէր Հելէն տենդոտ շեշտով և անոր մօտենալով, երբ անձկութեան տագնապի մը մէջ զգացած էր թէ իր սիրահարին սիրտը տաք չէր իր վրայ:

«— Բայց կը սիրեմ քեզ...», կը պատասխանէր Արման, առանց ըրձռնելու այն օրհասականը, որու վերջին հառաչն էր այդ կոչը: Հելէն կ'ըմբռնէր թէ միեւնոյն բառը միեւնոյն նշանակութիւնը չունէր իրեն և անոր համար, ու ամբողջ ներքին ողբերգութիւնը, որուն լռակեաց ու վշտահար հերոսուհին էր ինք, անուշիկ լուսաբանութեամբ մը երեւան կուգար: Պատեւազմական գերիի մը պէս, զոր դիակի մը կապած են իր յաղթականները, մինչ կը քնանար ան, և որ արթնցած պահուն ինքզինքը չգթայուած կը գտնէ սոսկալի ընկերով մը, նոյնպէս Հելէն կը տեսնէր որ դիակնացած, սառուցիկ, անշարժ, սպաննուած սրտի մը կապուած էր իր կենսունակ սիրտը, սիրոյ, երջանկութեան ու կեանքի ատակ իր սիրտը: Երբ այդ ակներեւ իրողութիւնը իր աչքին առջեւ պատկերանար, Հելէն իսկոյն կ'ընկրկէր: Ամէն ինչ որ իրական կարծած էր, այնքա՛ն ստապատիր էր, ամէն ինչ որ յորդ կարծած էր, այնքա՛ն զատարկ էր, — բայց չէր ուզեր ինքզինքին խոստովանիլ: Անուշ կը համարէր գրեթէ անբացատրելի եղող այս դիտողութիւնները, որոնց միջոցաւ, չարատանջ հոգի մը ուրիշ հոգիի մը կը թափանցէ, նոյն իսկ իր ամենախորին ալքին մէջ: Հելէն կը սիրէր Արմանը և կ'ուզէր զայն սիրել: Իր բո-

վանդակ կեանքը այդ թղթախաղին կապուած էր հիմա: Չորս ամիսէ ի վեր՝ անոր սիրուհին էր: Ի՞նչ կարճատեւ եղած էին այս չորս ամիսները: Սոսկալի՛ բան է, այսքան կարճ միջոցի մը մէջ, առանց ակներեւ տոամի մը, գերագոյն յոյսի մը հասնելէն, այսինքն մարդկային ճակատագրին անիրաւութիւնները դարմանելէն յետոյ, իր անկարողութեան ամենէն դա՛ռն համոզումն ունենալ:—Հազիւ չորս ամիս եղած էր դեռ. Արման ալ երջանիկ չէր, ինք ալ: Ասիկա ցոյց չէ՞ր տար այն զառիթափը, ուր գլուորիլը կը զգար...: Անյազթելի անձկութեամբ մը կ'ընդնչմարէր ապագան: Ա՛հ, եթէ ճշմարիտ էր որ Արման չէր կրնար սիրել զինքը, ի՞նչ պիտի ըլլար ինք Հելէնի: Այսօր, միայն անոր համար կ'ապրէր, այլապէս չէր կրնար ապրիլ: Ու Արման կարծես չէր նըշմարեւր այն վշտի տազնապը, որուն ենթարկուած էր սիրուհին...: Սակայն, յանցանքը իրն էր. ինչո՞ւ անոր ցոյց չտար իր ամբողջ հոգին: Այդ բանն ալ չէր կրնար ընել: Երբ և իցէ պիտի կրնա՞ր ընել...: Ու կը մոռնչէր ինքնիւրեն, երբ վիշտը շատ կը նեղէր զինքը. «Տարօրինակ էակ, ինչո՞ւ համար սիրեցի քեզ... բայց չեմ ալ կրնար զղջալ, զայն սիրելուս համար»:

Ե.

ՊՆԻԿԵՇՏ ՄԱՐԴՈՒ ՎԻՇՏԸ

Ալֆրէտ Շազէլ զգացած էր թէ խորհրդաւոր տոամ մը տեղի կ'ունենար իր ընտանեկան յարկին մէջ: Նախ տարտամօրէն զգացած էր: Ըստ բաւականի չէ դիտուած որ երեւակայութեան մասնաւոր բնոյթը, մտքի սովորութիւններով զարգացած, կը նուաճէ զգայնակութիւնն իսկ և կը կերպարանափոխէ զայն: Ալֆրէտ համակ մաթէմատիքական իմացականութիւն մը ունէր, շատ ճարտար՝ վերացական պատճառաբանութեանց մէջ, շատ անճարակ՝ իրականութեան տեսիլին հանդէպ: Իր կնոջ նկարագիրը ճանչցած չէր ամուսնութենէն մէկ քանի տարի յետոյ, այն օրէն ի վեր երբ սիրահարուած էր Հելէնի. Պ. ալ Վէլլրի բնակարանը տրուած այցելութեամբ մը: Բայց միայն Հելէնի հոգին չէր որ իր խորութիւններովը, իր կնճռոտութիւններովը, իր եզականութիւններովը չէր ճանչնար, այլ բովանդակ կեանքը: Իր պատկանած միջին դասա-

կարգին սկզբունքները ընդունելով, անոր գազափարսներն ալ ընդգրկած էր, և ի պատիւ Յրանսայի գաւառական միջակորեար գասակարգին, պէտք է ըսել որ բարձրը հոն շատ մաքուր են բաղդատարար։ Այրերը իրենց երիտաւարգութեան մէջ կը վայելեն շատ ստորին հաճոյքներ։ Բայց այն ամուսնացած կիները, որոնք խօսեցնել կուտան իրենց վրայ, իսկոյն մատով կը ցուցուն, այնպէս որ անոնց թիւը շատ հազուագիւտ է։ Ալֆրէտ, այս մասին հաւատարիմ մնացած էր իր ընտանեկան տպաւորութիւններէն, — տպաւորութիւններ՝ զոր ոչ մէկ փորձառութիւն եկած էր սրբագրել, որովհետեւ շատ ողջախոհ էրիկ մարդիկ կան, ինչպէս նաեւ շատ պարկեշտ կիներ։ Ո՛չ ոք անոնց կ'ընէ այնպիսի գաղտնասացութիւններ, որոնք կը լուսարանեն կեանքի աղտոտ խորքը, զգայական շոայլաբանութեան տակ ծածկուած գոեհկութիւնը, յաւակնութեանց կեղծիքին ներքեւ պարտկուած հաստիւրութիւնը։ Կասկածիլ թէ Հելէն սիրահար մը ռենէր, Ալֆրէտի համար կը նշանակէր կասկածիլ իր կնոջ գոգ կամ կեղծարար ըլլալուն վրայ։ Բայց զօրաւոր պատճառով մը՝ մտքէն չէր անցներ թէ Արման տը Բէրն, իր մանկութեան ընկերը, Հելէնի սիրահարն ըլլար։ Արմանի նկատմամբ կը տածէր բարեկամական զօրաւոր զգացում մը, հիացումով խառնուած։ Երբ վարժարանին միեւնոյն նստարանին վրայ կ'ուսանէին, Ալֆրէտ իր ընկերը կը դիտէր և անոր վայելուչ կերպարանքը, գեղեցկութիւնը, միտ-

քը, ընկերային գերակշռութեան երանգը հիացում կը պատճառէին իրեն, տեսակ մը թանձրապաշտութեամբ։ Ինք, Ալֆրէտ, այնքան համեստ, աշխատասէր ու ժողովուրդին մօտիկ, իբր տարբեր տեսակէ հակ մը նկատած էր իր ըսականմը, և երբ այս կարգի տարբերութիւն մը առաջ չի բերեր ո՛չ ատելութիւն, ո՛չ նախանձ, այն ատեն գրեթէ կոյր պաշտանք մը առաջ կուգայ։ Ծագէլ երբեք դատումներ չէր ըրած Արման տը Բէրնի մասին, որովհետեւ վարժուած էր զայն նկատելու այնպէս ինչպէս որ էր, նոյն իսկ ինքզինքին չէր հարցներ թէ ան ի՞նչ բարեկամութեամբ կը փոխանակէր իրը։ Իրարմէ բաժնուելէն յետոյ, երիտասարդ պատոնը հազիւ երկու երեսնոց նաւակ մը ձափրտելով կը պատասխանէր իր նախկին ընկերոջ անվերջանալի նամակներուն, ու այս վերջինն ալ կ'ըսէր մտովի. «Արման շատ կը սիրէ զիս, բայց կը ծուլանայ գրելու...»։ Ծառ բնական է ասիկա։ Այնքան հաճոյակատար է, Ամէն կողմ կը փնտռուի...»։ Այս էր ամբողջ գանգատը պատուական սրտի մը, որ ամենափոքր համակրութեամբ մը կը խաբուէր։ Ամէն անգամ որ Բարիզ այցելէր, միեւնոյն ընդունելութիւնը կը գտնէր Արմանի մօտ. ձեռքի սեղմում մը, ճաշի, ընթրիքի և թատրոնի հրաւեր։ Ընկերակցութեան մը այս նշանները, միանգամայն անտարբեր ու սիրալիր, հաւատարիմ սիրոյ մը պայացոյցները կը թուէին իրեն։ Պէտք եղածէն աւելի ուսումնասիրած չըլլալով Արմանը և ամուսնանալէն ետքն ալ իր կիներ, ան չէր կրնար չափել խորութիւնը այն անդունդին, որ տարուէ

տարի կը բացուէր իր և իր դասընկերին միջեւ։
 Չէր կրնար հասկնալ Արմանի արժատական ան-
 տարբերութեան սա ակներեւ նշանները։ Բա-
 ցարձակ լուութիւն իր անձին իսկ վրայ, խոհուն
 նայուածքներ՝ իրենց խօսուըստութեան միջո-
 ցին։ Մինչ, օրինակի համար, Ալֆրէտ մանրա-
 մասնօրէն կը պատմէր Օր. Վէլլրի մասին ունե-
 ցած զգացման սկզբնաւորութիւնը, անմեղ ըն-
 տանութիւնները գողունի դարպասին, իր յոյ-
 սերը, Արման սիկառ մը կը ծխէր և կը խորհէր
 իր կեանքին խառնուած տարփանքներուն վրայ,
 վայելչութեան ու ապականութեան բոլոր հետա-
 պնդումներուն մէջտեղ, որոնք Բարիդի մէջ, հա-
 ճոյքի կինը կը դարձնէն այնքան կնճռոտ բան
 մը, ծայրագոյն կէտ մը հեշտանքը նրբացնելու
 արուեստին մէջ։ Իր աչքին առջեւ կը բերէր
 Հելէնի աղջիկնութիւնը, իր բարեկամէն սիր-
 ուած, իբր ձախաւեր և քիչ տենչալի էակ մը,
 որ կարմիր այտեր ունէր, տծեւ շրջադգեստներ
 կը կրէր, սպասուհիի ձեռքեր ունէր և ճեր-
 մակ գուլպայ կը հագնէր։ Նման բոլոր այն մար-
 դոց որոնց մէջ գոյութիւն չունի ցայտուն ու
 ճոխ զգայականութիւն մը, արտաքին փոքր ի-
 բողութեանց մէջ կը գտնէր յափրանքի պատ-
 րուակներ, ու կ'արհամարհէր Շազէլը, իրեն պէս
 յափրացած չըլլալուն համար։ Այս արհամար-
 հանքը այնքան զսպուած էր որ թոյլ չէր տար
 իրեն՝ լրջօրէն նկատի առնելու այդ լաւ աշա-
 կերտին բովանդակ կեանքը, ընկերային գերա-
 զանցութեան այդ մրցանակը, ինչպէս կը կոչէր
 զայն իր մտքին մէջ։ Հելէնի վայելչութեան առ-

թաժ հիացումը ըսել տուած էր Արմանի մտովի.
 «Ասանկ տխմարներ բախտ կ'ունենան Հելէնի
 պէս կիներ երեւան հանելու...»։ Ալֆրէտ սարսը-
 ռացած իր էր նախընտրած ընկերոջ կարծիքը
 լսելով իր կնոջ վրայ, միեւնոյն ատեն գոհ մնա-
 ցած էր, տեսնելով որ Հելէն հաճոյ կը թուէր ա-
 նոր։ Արմանի յաճախակի այցելութիւնները,
 Բարիդ հաստատուած ատենին, մեծ ուրախու-
 թիւն պատճառած էին Ալֆրէտի։ Ալ աւելի կը
 սիրէր իր բարեկամը, որովհետեւ ան կը գնա-
 հատէր Հելէնը, ու ա'լ աւելի կը սիրէր կինը,
 որովհետեւ այս վերջինը կը գնահատէր իր բա-
 րեկամը։ Ալֆրէտ միամտօրէն կ'ըսէր կնոջը.
 «Լաւ գիտէի թէ Արման հաճոյ պիտի թուէր
 քեզի։ Իր սկեպտիկ ձեւերովը այնքան քնքուշ
 է...»։ Ու կը պատմէր թէ իրենց առաջին երի-
 տասարդութեան ատեն, հայր Շազէլ տասը հա-
 զար ֆրանքի պէտք ունեցած էր, իր մէկ եղ-
 բօրը պարտքը վճարելու համար, Արման իսկոյն
 փոխ տուած էր այդ գումարը։ Առաջին ամիսնե-
 րուն մէջ Հելէն մտիկ կ'ընէր այս ներբողները,
 աչքերը շողշողուն, հոգին երջանիկ, ու ա'լ աւելի
 պատճառներ կը գտնէր՝ Արմանը սիրելու համար։
 Այս վերջինին սիրունին ըլլալէն ի վեր, այդ
 միեւնոյն ներբողները կը մթագնէին դէմքը, իբր
 թէ իր սէրը ճմլէին։ Առուսին ցոյց տուած
 վստահութիւնը միթէ չէր նուաստացներ սիրա-
 հարը, եթէ երբեք Ալֆրէտի զգայականութիւնը
 այս և ուրիշ նշաններու միջոցաւ կը կռահէր իր
 կնոջ նկարագրին մէջ առաջ եկած կերպարանա-
 փոխութիւնը, սակայն կարող չէր գուշակելու ա-

նոր թաքուն պատճառը: Արդարեւ, այդ շատ փափուկ զգայականութիւնն էր որ իրեն թոյլ չէր տար հետեւ ողականօրէն խորհիլ գէշ բնազդներու, վատ արարքներու, դաւերու վրայ: Ամէն կասկած կ'ենթադրէ սրտի խստութիւն: Չարիքը ընդունուն պէս՝ կը չարչարուէր Շաղէլ, որով կը ջանար չխորհիլ անոր վրայ:

Սակայն ի՞նչ ունէր Հելէն: Որովհետեւ առաջուան պէս չէր: Նախ Ալֆրէտ լրջօրէն հիւսնող կարծած էր զայն, բժիշկին տրուած այցելութենէն յետոյ, որուն արդիւնքը Հելէնի կանխատեսածին պէս եղած էր: Արման իր կնոջ ընկերացած ու նշանաւոր բժիշկին սրահին մէջ սպասած էր: Արմանի բարեկամն էր այդ բժիշկը: Յետոյ, տուն դարձին, Ալֆրէտ ամօթխածութիւնը ունեցած էր ու է մանրամասնութիւն չհարցնելու Հելէնի: Ալֆրէտ այն անձերէն էր, որոնք պաշտանքով մը կը շրջապատեն կին էաս կը, և որոնց համար սեռային բաները անմատչելի դադարներ մը մէջ սուղուած են, որովհետեւ ամբողջ մերկութիւն մը գիտած չեն անոնք: Ուղղորդ թող իրարու հետ հաշտեցնէ փափկանկատութեան մասին կիներու ունեցած պահանջումը և այն արհամարհանքը զոր կիներուն մեծ մասը կը զգան այդ կարգի այրերուն նկատմամբ, մինչ ամենէն անբիծները տկար կողմ մը ունին ստահակ մարդուն հանդէպ, այն մարդուն՝ որ ամէն ինչ տեսած ու ամէն ինչ ըրած է—ամէն ինչ: Բան մը չեն գիտեր, սակայն կ'երազեն...: Թէեւ Հելէնի շատ սիրահարուած, բառին ֆիզիքական առումով, Ալֆրէտ տեսակ

մը հաճոյք համարած էր այնքան փափուկ առողջութեան մը զոհելու այն հաճոյքները, որոնց բնաւ մասնակից չէր եղած Հելէն, բայց բազդատութեան կէտեր չունենալուն, այլ եւս չէր երազեր: Այ՛, այդ հրաժարումը հաճոյքէ, քաղցր և սակայն անօգուտ կը թուէր իրեն, քանի որ Հելէնի գէմքը կը մոայլէր ամէն օր, և ինք կը տառապէր ակներեւօրէն: Երբ Ալֆրէտ կը տեսնէր անոր խորասուզումը անվերջ լութեանց մէջ, երբ կը ստուգէր Հելէնի այտերուն նրբացումը և դալկութիւնը, զոր այնքան լեցուն և վարդազոյն ճանցած էր, անբացատրելի կարեկցութիւն մը կ'ունենար: Յետոյ կը հարցնէր մտովի. «Ի՞նչ ունի: Արդեօք ծանր վտանգ մը կը սպառնայ իր կեանքին, ու կը վախնայ ինծի յայտնելու, մտաւոր չընելու համար զիս...»: Այս խորհրդածութեանց արդիւնքը սա եղաւ որ միամտօրէն, բժիշկին գիտում ըրաւ վրաստանութեամբ, իր կասկածէն թելադրուած: Հելէն քանիցս պարտք համարած էր իր ամուսնին յայտնելու բժիշկին առած նոր այցելութիւնները, մերձեցման նոր փորձերէ խուսափելու համար: «Է՛հ, ուրեմն» ըսաւ Շաղէլ մտովի, «բժիշկին պիտի երթամ», ու ձմեռնազերջի յետ միջօրէ մը, այս անգամ մինակ, սպասման սրահին մէջ կը դառնուէր, որ հնութեանց թանգարանի պէս կահաւորուած էր, արդիական բնակարաններու յատուկ զեղօրներու շոյալութեամբ: Պատուհան-դուռերը կը բացուէին բնակարանին պարտէզին վրայ, և որուն գետնայարկը կը բնակէր Տօքթ. Լուվէ:

Այս վերջինը կը պատկանէր գիտուններու, աշխարհիկ մարդոց այն սերունդին, որոնք առատուն հիւանդանոց կ'երթան, կէս օրէն յետոյ հիւանդ կ'ընդունին և անգործ մարդոց պէս միջոց ալ կը գտնեն սրամտութիւն ընելու սալօնի մը մէջ, գիշերուան ժամը տասնին: Նոյնպէս խելացութիւնը կ'ունենան իրենց սպասման սալօնը զարդարելու գեղօրներով, որպէս զի իրենց հիւանդ գեղունիները կարենան գտնել քիչ մը այն ամէն առարկաները, զոր ձգած են իրենց տան մէջ, ու իրերու երեւոյթ մը նման անոր՝ որուն վարժուած են: Ալֆրէտ ակամայ անհանգիստ կը զգար ինքզինքը՝ այդ ընդարձակ սենեակին մէջ, որ իր օթոցներով, իր որմատախտակներով ու նկարներով, աւելի կը պատշաճէր մեծ ազնուականի մը ընդունելութեան սրահը ըլլալու քան թէ մարդկային տառապանքին յատկացուած սպասման վայրի մը: Սփոփանքի տպաւորութիւն մը ունեցաւ, երբ բժիշկին աշխատութեան սենեակը մտաւ, ուր գիրքեր միայն կը գտնուէին. թէ՛ ճարպիկ բեմադրիչ և թէ՛ լաւ ախտածանաչ եղող Տօքթ. Լուվէի ցուցադրած մէկ ճարտար հակադրութիւնն էր ատ: Երիտասարդ էր տակաւին, շատ խալտեաչ, այնպիսի զէմքով մը որ քիչ մը կը յիշեցնէր վալուաներու աւանդական տիպարը, ու խիստ թափանցող սեւ աչքեր ունէր: Փոքրակազմ էր ու տոգոյն. մատը քունքին վրայ կը դնէր, և այդ սովորական շարժումէնով էր որ իյայտ կուգար Նիթթիսի կողմէ նկարուած գեղեցիկ ջրանկարին մէջ՝ իր աշխատութեան սենեակէն կախուած. այդ

պահուն բժիշկը կ'ըլլար եզական խառնուրդ մը ծայրայեղ նրբութեան ու ինքնամատոյց կեցուածքի մը, ինչ որ տպաւորութիւն կը գործէր կիներուն վրայ:

«— Ինչպէս է Տիկին Շազէլ», հարցուց բժիշկը, այն քաղաքավար ու համարձակ շեշտով, զոր կը ձեւացնէր միշտ:

«— Բայց ճիշդ իր առողջական վիճակին վրայ ձեր կարծիքը առնելու եկած եմ», պատասխանեց Ալֆրէտ.

«— Է՛հ, ինչո՞ւ համար ինքը չեկաւ», հարցուց բժիշկը:

«— Նոյն իսկ չի գիտեր հոս գալ», յարեց ամուսինը. «շատ մտատանջ կ'ընէ զիս: Գիտէք թէ հալումա՞յ վիճակ մը ունի... վերջերս քանի մը անգամ տեսաք զայն...»:

Տօքթ. Լուվէ մտիկ կ'ընէր, իր կենդանագրին մէջ նկարուած դիրքով, արտեւանունքները կէս մը զոցած: Թէեւ կատարելապէս ինքզինքին տէր, իբր մարդ մը որ վարժուած է քաղմթիւ անձերու ամենօրեայ զաղտնասացութիւնները մտիկ ընելու և վտանգին առջեւ չը կեղծելու, բժիշկը չկրցաւ իր թարթիչներուն շարժումը զսպել, Շազէլի պարբերութիւնը լսելով: Որքա՞ն ալ արագ ըլլար այն շարժումը և անոր ընկերացող նայուածքը, Ալֆրէտի աչքերէն չխուսափեցան, որուն բոլոր կարողութիւնները այդ պահուն կեդրոնացած էին բժիշկին զէմքին վրայ: Ինչո՞ւ այդ նայուածքը փոքր սարսուռ մը պատճառեց իրեն, և փորձութիւն մը՝ հարցնելու. «Ե՛րբ տեսաք կինս...»: Բայց

անհնարին հարցում մըն էր առ: Մնաց որ՝ բը-
ժիշկը կը հարցնէր արդէն. «Երբ Տիկին Շաղէր
վերջին անգամ ինէ խորհուրդ առնելու պատիւը
բրաւ». և այս խօսքը ամէն բան կը յայտնէր
կամ ոչինչ կը յայտնէր, «Ինծի այնպէս թուեցաւ
որ ջղային դրութիւնը խանգարուած էր...».
շարունակեց Տօքթ. Լուվէ: Ու սկսաւ երկարօ-
րէն պարզել կիներու կազմուածքին փափու-
թիւնը, առաջ բերելով այն հակադրութիւնը որ
կը գտնուէր Բարիզի կեանքին և Հելէնի վար-
ժուած գաւառի կեանքին միջեւ: Որքան ալ
նուազ դիտող ըլլար Ալֆրէտ, ճշգրտօրէն տրա-
մարանելու իր սովորութիւնը կը բռնադատէր-
զինքը՝ հասկնալով թէ բժիշկին այդ ճառը տար-
տամ էր. ուստի անխորհրդաբար հարցուց.

«— Ամուսին ընելիք ու է դիտողութիւն
չունի՞ք»:

«— Ոչինչ», պատասխանեց Լուվէ, կէս-
ժպիտով մը, «եթէ ոչ փացնել մեր սիրելի հի-
ւանդը և կարելի եղածին չափ քիչ բարկացնել
զայն...»:

Ալֆրէտի սիրտը սեղմուեցաւ իր կուրծքին
մէջ. մինչ նմանազգեստով ծառան, որ նախա-
սենեակին սպասարկութիւնը կ'ընէր օրուան նո-
րելուկ բժիշկին մօտ, կ'օգնէր իրեն՝ վերարկուն
հագնելու, Ալֆրէտ սա գաղափարը ունեցած էր.
«Հելէն սուտ խօսեցաւ ինծի. բժիշկը չէ որ իրեն
յանձնարարած է ինէ բաժնուած ապրիլ... կը
խորչի ինէ... բայց ի՞նչ ըրած եմ իրեն...»:
Ի՞նչ ըրած էր: Խոր մելամաղձութիւն մը ունե-
ցաւ Տօքթ. Լուվէի տուած այցելութենէն յե-

տոյ, բայց բան մը չյայտնեց իր կնոջ: Ինչո՞ւ
նեղութիւն մըն ալ աւելցնէր անոնց վրայ՝ զոր
կը զգար Հելէն: Որովհետեւ կը տեսնէր թէ իր
կինը կը տառապէր, բայց ինչո՞ւ համար: Միա-
մտօրէն կ'ուսումնասիրէր ինքզինքը, Հելէնի
հանդէպ ունեցած թերացումները գտնելու համար:
Ան իսկապէս կը զգար իր կնոջ նկարագրին համակ
անձանթ էութիւնը, և ահա այս բանն էր որ
կ'ահաբեկէր զինքը: Ամենէն անգութ տխրու-
թիւններէն մէկն է առ, որուն կրնայ ենթար-
կուիլ սիրահար ամուսին մը: Երբ Հելէնի քով
գտնուէր Ալֆրէտ, գլուխ գլխի, օթոցին դար-
դերը կը քաշէր, կնոջը կը նայէր և մտովի կը
հարցնէր թէ ի՞նչ բանի վրայ կը խորհէր ան...
Ի՞նչ բանի վրայ: Իր ուսեալ մարդու ամբողջ
գերակշռութիւնը բանի մը չէր ծառայեր այդ
լռակեաց էակին առջեւ, որուն ներկայութիւնն
իսկ զինքը կը վրդովէր այնքան անստոյգ կեր-
պով: Հելէնի անձին նկատմամբ զգացած տեն-
չանքին գոհացման մասին չէր կրնար պահան-
ջումներ ընել իբրեւունք մը, և այդ տեն-
չանքն էր որ զինքը կ'անդամալուծէր տեսակ
մը ջղագրգիռ տառապանքով, որ միացած՝ բնա-
կան երկչոտութեան մը և Հելէնի յարածուն դալ-
կութեան առթած մտատանջութեան, ճշմարիտ
տանջանքի մը կը յանգէր: Ու երբ Արման տուն
կուգար այս լռութեանց միջոցին, Ալֆրէտ կը
մղուէր բարեկամին համարձակ կերպարանքը
բազդատելու իր նեղուելուն հետ. մանաւանդ
բազդատութեան կը դնէր Հելէնի հետ խօսելու
համար իր ունեցած դժուարութիւնը, և այն

լեզուանիութիւնը, զոր Արման կ'ունենար, երբ իրենց այցելէր: Հելէն եւս նոյն բազմաթիւնը կ'ընէր Արմանի ներկայութեան, որովհետեւ իսկոյն կը շահագորգուէր անոր խօսքերով: Այս այցելութիւնները անհանգստութիւն կը պատճառէին Շաղէի. տարտամ տպաւորութիւն մը կը զգար թէ Արման աւելորդ էր իր տան մէջ: Քանիցս դիտած էր թէ երբ ինքն էր որ կը խզէր Արմանի և իր կնոջ միջեւ տեղի ունեցած գլուխ գլխի խօսակցութիւնը, անմիջապէս լռութիւն կը տիրէր: Հելէնի աչքերուն արձակած շողին յանկարծ մեղմացումէն կը հասկնար այդ բանը: Այն ատեն, իր սրտնեղութիւնը յայտնի չընելու համար, կարգ մը վերացական նիւթերու վրայ կը ճառէր: Ալֆրէտ կը տեսնէր որ իր նախկին դասընկերը իր կնոջ բարեկամը եղած էր այնքան որքան ինք չէր. կր տառապէր ատոր համար, միեւնոյն ատեն ինքզինքը մեղադրելով տառապելուն համար, ու ինքզինքը մեղադրելով հանդերձ, կը խորհէր այդ բանին վրայ: Այսպէս, սովորութիւն ըրած էր միշտ իրարու միացնել իր բարեկամին գաղափարը և իր կնոջ գաղափարը: Երբ երկու կենսունակ էակներու պատկերը միաժամանակ մեր աչքին առջեւ կը բերենք, իսկոյն կ'երեւակայենք թէ անոնք իրարու վրայ կ'ազդեն. ու Ալֆրէտ, հակառակ իր կամքին, կը սկսէր խորհիլ այն առնչութեանց վրայ, որոնք իրարու կը միացնէին Արմանը ու Հելէնը: Իր կնոջ տառապանքին պատճառը հասկնալու համար, Ալֆրէտ յապաւումի գրութեամբ, բնազդաբար կ'ուսումնասիրէր այն

տուեալները, զոր ունէր իր կնոջ վրայ, իբր թէ լուծելիքը չափադիտական խնդիր մը ըլլար. ամէն անգամ որ կը ծանրանար այս գաղափարին վրայ, միշտ կը յանգէր մտածումի մը՝ զոր կը վանէր, հակառակ նորէն երեւան զալուն: Ուրիշ պահերու մէջ մտովի կը հարցնէր թէ Հելէն իր վշտին շարժառիթը չէ՞ր յայտնած Արման տը Բէրնի: Հարցաքննելու կ'ըլլար իր բարեկամը, բայց չէր հարցաքննիր: «Անփափկանկատ բան պիտի ըլլայ», կը խորհէր. «եթէ Հելէն ինծի չի յայտնիր, հարկաւ պատճառներ ունի ատոր համար»: Օր մը, սակայն, այնքան գունատ, այնքան ընկճուած տեսած էր Հելէնը որ արիւթութիւնը ունեցած էր ըսելու անոր.

«— Դուն կը տառապիս. Հելէն: Ինչ լաւագոյն բարեկամ մը պիտի գտնես միթէ, յայտնելու համար վիշտերդ, ինչ որ ալ ըլլան անոնք»:

«— Բայց վիշտ չունիմ», պատասխանած էր Հելէն, ու նորէն կը ստէր: Այն ատեն ինչո՞ւ իր աչքերը տամուկ էին, իբրեւ նշան՝ զսպուած արցունքներու: Ահ, որովհետեւ իր ամուսնին խանդաղատալից քաղցրութիւնը տանջանք մըն էր իր զգացած տանջանքին մէջ, նոյն իսկ եթէ հակադրութիւն մը ձեւացնէր ուրիշ մարդու մը անզգայութիւններուն հետ, այն մարդուն՝ որուն յիշատակը սրտին մէջ կ'արթննար այդ պահուն: Ինչո՞ւ միեւնոյն յիշատակը իրենենար նաեւ Ալֆրէտ, ճիշդ այդ միջոցին: Միայն թէ Հելէն իր մտքին առջեւ կը պահէր այդ յիշատակը, մինչ Ալֆրէտ միշտ կը վանէր զայն: Ալֆրէտ կ'ըսէր մտովի. «Հելէն պարկեշտ կին մըն է,

Արման պարկեշտ մարդ մըն է: Ի՞նչ իրաւունքով անոնց վրայ կասկածելու նախատինքը պիտի ընեմ...: Արման կը չահագրգռուի Հելէնով... ես այնպէս չփափագեցայ միթէ: Հելէն անոր յարած է... Ինչո՞ւ համար չըլլայ: Պարկեշտ բարեկամութիւն չի՞ կրնար գոյութիւն ունենալ էրիկ մարդու մը և կնոջ մը միջեւ...»:

Ասոնք էին այն սովորական պատճառաբանութիւնները, որով Ալֆրէտ կը ջանար խեղդել կասկածին նորածին իմը: Բայց այդ պատճառաբանութեանց մէջ որքա՞ն իյնար, այնքան աւելի կը մեծնար իր կասկածը, որովհետեւ իր կասկածին վրայ տրամաբանելով՝ ա՛լ աւելի կը խորհէր անոր վրայ: Ուստի ա՛լ աւելի շօշափելի կը դարձնէր զայն իր մտքին: Այս գաղափարներուն հետ կը պայքարէր, երբ փետրուարի յետ միջօրէ մը, հետիոտն կը դառնար Օրլէանի կայարանէն, ուր սպասարկութեան գործի մը համար գացած էր: Օդը գեղեցիկ էր. Բարիզի վրայ կը ծփար ձմրան գաղջ օրերու տոգոյն ու թարմ կապուտակը: Ալֆրէտ Բուսաբանական պարտէզը մտաւ, քիչ մը պտտելու համար: Պարտէզին մեծ նրբուղիներէն մէկուն դարձած տեղը, տեւրեւազուրկ ծառերուն տակ նշմարած էր կին մը, որ Հելէնի կերպարանքը ունէր և այր մը, որ Արմանի կը նմանէր. դանդաղաքայլ կը յառաջանային երկուքն ալ, խօսակցութեան մը մէջ խորասուզուած...: Այո՛, նոյն ինքն Հելէնը, նոյն ինքն Արմանն էր...: Այնքան լաւ կը ճանչնար կնոջ համարձակ քալուածքը և միւսին քալուած-

քը, քիչ մը կթոտ, որ այնքան պտոյտներ կը յիշեցնէր իրեն, քօլէժի մը բակին մէջ, ոչ շատ հեռու իր գտնուած հրապարակէն: Բայց ինչո՞ւ սուր տառապանք մը կը զգար անոնց հանդիպած պահուն: Ի՞նչ կար աւելի բնական քան Հելէնի աւ Արմանի միասին կատարած պտ-յա՞ր. կա՞ր միթէ աւելի բնական ու աւելի անմեղ բան մը: Գէշ բան մը ընել ուղղոյնը հանրային պարտէզ մը կուգա՞ն միթէ: Նոյն իսկ իրարու թեւ մտած չէին...: Այո՛...: Բայց ինչո՞ւ Հելէն ճաշի ատեն չէր ըսած թէ Արմանի հետ պտոյտ պիտի ընէր: Միթէ չէ՞ր գիտեր թէ շատ պարզ բան մը պիտի նկատուէր իր կողմէ: Ինչո՞ւ, իր մտադրութիւնները կը ծածկէր: «Անոնց քով պիտի երթամ, տեսնելու համար թէ պիտի այլայլի՞ Հելէն», խորհեցաւ Ալֆրէտ: «Բայց ո՛չ, զանոնք հետապնդող մարդու մը երեւոյթը պիտի ունենամ...: Թերեւս դիպուածով հանդիպած են իրարու... Ի՞նչպէս կ'ըլլայ, եթէ անոնց հետեւէն երթամ...»: Զանոնք լրտեսելու գաղափարը թունդ հանեց սիրտը...: Անոնք միշտ իր առջեւէն կը քալէին այն ընդարձակ նրբուղիին մէջ, որ կ'երկարի դէպի վայրենի եզերու ցանկապատը ու արջերու փոսերը: Հսկայ ծառեր կը բարձրանային իրենց մերկ ոստերով, որոնց սեւութիւնը տիրօրէն կ'անջատուէր կապոյտ երկինքին վրայ: Շագէլ զգալով որ իր սրունքները կը դողդոջէին, նստարանի մը վրայ նետեց ինքզինքը: Ինքնիրեն կ'ըսէր թէ այդ հանդիպումը ամենաբնական բան մը նկատելու էր, և այս պարագային, տղայամտութիւն պիտի ըլլար

չմօտենալ իր կնոջ և բարեկամին, — և կամ թէ...: Ճիշդ այս երկրորդ ենթադրութիւնն էր որ յանկարծական խուժում ընելով մտքին մէջ, կ'անգամալուծէր զայն: «Այս ամէնը պիտի լուսաբանուի տուն գարձին...», կ'ըսէր Ալֆրէտ: Քանի մը վայրկեաններ սահեցան այս անձկութեան ու վարանքին մէջ: Զոյգը անհետացաւ բլրակին կողմը, որ դէպի ծառաբաւիղը կր տանի: Շագել գրեթէ երջանիկ զգաց ինքզինքը, անոնց անհետացումէն յետոյ: Պատրուակ մըն էր, անմիջապէս չգործելու համար: Ուստի Ալֆրէտ պարտէզին հանդիպակաց դռնէն դուրս ելաւ, ինքնիրեն ըսելով թէ ամենէն ստոյգ միջոցը ատ էր, ինչ ընելիքը գիտնալու համար, որպէս զի արգարացնէ իր կամքի անկարողութիւնը, որուն զոհն էր: Եթէ Հելէն իրիկուան խօսք բանսր իր կատարած պտոյտին վրայ, ուրիմն այդ պտոյտը անմեղ հանգամանք մը ունէր, ինչպէս որ կը հաւատար: Եթէ ոչ...: Բայց ինչ զաղափարներ կը պտուտքէին գլխուն մէջ:

Տնցումը այնքան զօրաւոր եղած էր որ փոխանակ տուն դառնալու, քաղաքին մէջ պտտելով անցուց յետ միջօրէին մէկ մասը: Հիմա իր կինը նորէն տեսնելու վայրկեանին, թէ՛ մերձեցման կը բաղձար և թէ կը զարհուրէր անկէ: Գիշ մնաց որ ետ դառնար և Բուսաբանական պարտէզը մտնէր նորէն...: Բայց շատ ուշ էր: Անի վրայ երթեւեկող նաւերէն մէկուն կամըրջակը ելաւ և հոն միջակորեար դասակարգին պատկանող մարդոց խառնուած, կը գիտէր ջուրին փչումը կամըջակամարներուն զեմ և քա-

րափներուն վրայ, որոնց շինուածքը կը քննէր մեքենաբար: Նայուածքով կը հետեւէր այն մեծ տափանաւերուն, որոնք իրենց կեդրոնը ունին մաքուր և ներկուած տնակ մը: Օդը կ'աւրուէր, ինչ որ Օթէյլի մէջ միայն նշմարեց: Անցուդիին տակ ցամաք ելաւ, աղմկալից տօնավաճառի մը մէջ, ուր ամէն կէս օրէ յետոյ կը հաւաքուի աղիճներու և կաւատներու տարօրինակ խումբ մը: Հետիոտն կ'երթար, կամուրջին անվերջ եզերքէն յառաջանալով: Իր անձկութիւնը այնքան զօրաւոր էր որ բնաւ չէր յիշեր թէ այդպիսի բան մը զգացած ըլլար...: Սիրտը կը տատայեց էր զինքը, ձախակողմի ստինքին տակ, այնպէս որ չնչառութիւնը դադրելու պէս կ'ըլլար: Գիշերը վրայ կը հասնէր, ձմրան գիշերը, որուն զալուստը այնքան տխուր է: Այդ պահուն, լոյսին հոգեւորքը անագորոյն կերպով կը նմանի մտածումի օրհասականին: Վերջապէս կը գտնուէր իր փողոցին, իր տան բակին մէջ, իր զրան առջեւ: Զնարցուց թէ իր կինը տունն էր: Ուղղակի Հելէնի սենեակը ելաւ, և անոր դուռը բաղխեց մեղմով, Հելէնի յատակ ձայնը ըսաւ. «Մտէ՛ք»: Իր առջեւ կը գտնուէր մանկամարդ կինը, անոր ոտքերը դիտեց ակամայ: Իր պտոյտի կօշիկներով էր տակաւին, վրան փռչի թեթեւ խառով մը ծածկուած, որ կը յայտնէ թէ կին մը քալած է: Ահ, որքա՛ն կ'ուզէր հարցափորձել Հելէնը, Բայց բնազդով կ'ըմբռնէր բոլոր անգոր նախանձութեանց պատճառը: Ինչ հարկ վիճարանիլ անոր հետ՝ որուն վրայ կը կառկածիք, մանաւանդ որ այդ վիճարանութիւնը կը

դառնայ այդ կասկածին շուրջն իսկ: Ան չպիտի փարատէ ձեր կասկածը, ոչ պատասխանելով, քանի որ անոր վրայ հաւատք չունիք:

«— Ուրկէ կուգաս ուշ ատեն», հարցուց Հելէն հանդարտօրէն.— Ո՛չ, ստելու կարող էակ մը երբեք չէ ունեցած այդ գեղեցիկ աչքերը և այդ աղուոր ժպիտը....

«— Գուշակէ՛...», յարեց Ալֆրէտ աւելի հանդարտօրէն: Անտարակոյս, Հելէն պիտի պատմէր իր պտոյտը, և որովհետեւ կը լռէր. ինք ըսաւ. «Օթէօյէն... քալեցի, որովհետեւ ինքզինքս լաւ չէի զգար... իսկ դո՛ւն», հարցուց անոնի անձկութեամբ մը:

«— Գնումներ կատարեցի...», պատասխանեց Հելէն: Ա՛հ, ինչո՞ւ քաջութիւն չունեցաւ կնոջը ըսելու թէ կը ստէր: Նորէն նստաւ, սուր սլաքը իր սրտին մէջ աւելի խոր մխուժած: Հելէն լուռ մնաց ու իր գիրքը ձեռք առաւ նորէն:

«— Անոնի վէպ մըն է զոր Պ. տը Քէրն փոխ տուաւ ինձի», ըսաւ Հելէն...: «Կնոջ մը պատմութիւնն է որ իր սիրահարը կը խաբէ, սիրելով հաղորդ գայն: Արդի մատենագիրները իրենք ալ չեն գիտեր թէ ի՞նչ նիւթ ստեղծեն...»:

Հելէնի աչքերը կը շողային այս խօսքերը արտասանած պահուն: «Սիրահար» բառը այնպիսի շեշտով մը արտասանած էր որ նեղութիւն պատճառեց Ալֆրէտի: Կարծես թէ այդ երկու վանկերուն մէջ զրած էր խորհրդաւոր խորութիւն մը: Այդ պահուն, սիրայօժար պիտի թափէր իր արիւնը, որպէս զի Հելէն խօսէր իր պը-

տոյտին վրայ: Մնաց որ, Հելէն ու է կարեւորութիւն չէր տար իր պատասխանին: Բայց ո՛չ այդ պահուն, ո՛չ ճաշի ատեն և ոչ ալ այնուհետեւ բան մը չըսաւ այդ մասին: Ժամը 10ին, Արման եկաւ սեւ զգեստով. երեկոյթի պիտի երթար. Հելէն սա խօսքերով ընդունեց զայն. «Երէկունէ ի վեր ի՞նչպէս էք...»: Ա՛հ, ստախօս կին, ստախօս կին...: Ալֆրէտ նստած էր սեղանի մը անկիւնը, կարգ մը թուղթեր քննելու պատրուակով բայց մերթ ընդ մերթ կը դիտէր խօսակցութիւնը այդ երկու անձերուն, զոր ամենէն աւելի կը սիրէր աշխարհի վրայ: Կարելի՞ բան էր որ ոճրապարտ գաղտնիք մը միացուցած ըլլար զանոնք, ի հեճուկս խաբուած մարդուն: Այդ Արմանը, որուն խաղալը տեսած էր քաջժականի տարագով,— եթէ եղբայրը ըլլար, այնքան չպիտի սիրէր զայն...: Ի՞նչ ազնուութիւն այդ ճակտին վրայ: Ի՞նչ շնորհ իր շարժուձեւերուն մէջ...: Ու այդ մարդը ապիրատ մը պիտի ըլլար, որովհետեւ իրեն պէս բարեկամ մը խաբելը ապիրատութիւն պիտի ըլլար...: Հապա՛ Հելէն, իր շքադրամի նմանող կիսադէմքովը, որքա՛ն ամօթխած, խրոխտ ու վերապահ կերպարանք մը ունէր: Ո՛չ, ինքը, Ալֆրէտ խենթ դարձած էր: Պտոյտ մը պարտէզի մը մէջ, ի՞նչ կար աւելի անմեղ: Թերեւս— որովհետեւ Արման գիտէր թէ Հելէն և Արման բարեսիրտ էին—երկուքն ալ աղքատներու այցելած էին միասին: Բայց ինչո՞ւ այս լռութիւնը: Ինչո՞ւ

այս ստախոսութիւնը: Ինչո՞ւ կը լռէր նաև Ալֆրէտ: Այս հարցման չկրցաւ պատասխանել ինքնիրեն. մնաց որ՝ խօսիլը իր ուժերէն վեր բան մըն էր, ինչպէս քիչ մը առաջ գործելը: Արդէն Արման ու Հելէն կը խօսէին ցած ձայնով: Կը լսէր անոնց ձայները, որոնք աննշան խօսքեր կ'ընէին, ու բոլոր տարտամ կասկածները, զրսպուած տարակոյսները կ'անդրադառնային իր հոգիին մէջ:

2.

ԱՄՈՒՍԻՆԸ ԵՒ ՍԻՐԱՀԱՐԸ

Երբ Ալֆրէտ Շագէլ իր սովորական գիշեր բարին ըսաւ Հելէնի ու առանձին մնաց, սկսաւ սաստիկ տառապիլ. բան մը որուն մէջ անկարող կը կարծէր ինքզինքը: Հիմա այլ եւս վիճելի չէր իրողութիւնը: Հելէն ստած էր: Այս միակ ակներեւ իրողութիւնը կը զգետնէր զինքը. կարծես կը լսէր անոր ձայնը, երբ քիչ մը առաջ կ'ըսէր, և որուն թեքումները ծանօթ էին իրեն. «Երէկուրն է ի վեր ինչպէս էք...»: Այս երեք վանկերը կը բզկային ականջին մէջ, և անողոքաբար, մինչեւ օրտին խորը: Այլ եւս չվերագտնելու պայմանով, կորսնցուցած էր այն կատարեալ հաւատքը զոր ունէր անոր քաղցր ձայնին ու սիրուած աչքերուն վրայ: Փոքր կեղծիքներ չկան. ո՛վ որ ստած է անգամ մը, կրնայ միշտ տեսլ: Բնութեան այս օրէնքին յայտնութիւնն էր որ այդ պահուն կը չարչարէր Ալֆրէտը. դարձեալ այդ յայտնութիւնն էր որ արգելք եղած էր

Արմանի՝ հաւատալու Հելէնի խօսքերուն: Ստա-
խօս... ստախօս...: Երբ այդ բառը ըսելու
կը համարձակէր, վիշտի շնչասպառ հեւք մը
կ'ուռնար, իր աշխատութեան սենեակին մէջ
պտտելով, ուր քաշուած էր, ինչպէս կ'ընէր
ամէն գիշեր: Պատին վրայ կախուած էր երկար
ու սեւ գրատախտակ մը, գրահաշուի տարազնե-
րով խայտաբղետ: Երկու պատուհաններուն մի-
ջեւ կը կանգնէր ճերմակ փայտէ գրասեղան մը,
ոտքի վրայ գրելու համար: Ուրիշ ցած գրասե-
ղան մը կար, թղթակցութեան համար, մատենադա-
րան մը՝ մաթեմատիքի մեծ հատորներով Լակրան-
ժի Ֆրէսնէլի Գօշիի Լաբլասի տպուած կենդանա-
գիրներով լեցուն: Կաշիէ բազմոց մը և գորգ
մը կը լրացնէին այս սենեակին կարասիները,
որոնց վերացական ու հանդարտիկ երեւոյթը
տարօրինակ հակադրութիւն մը կը ձեւացնէր
հոն պտտող անձին այլայլած գէմքին հետ: Այս
հակադրութիւնը շատ լաւ կը խորհրդանշէր
տոմար այդ մարդուն կեանքին: Որ ուսումնա-
սիրութեան, երկար ու յամր խորհրդածութեանց,
երջանիկ աշխատանքի համար ծնած էր, բայց
հիւս կը բռնադատուէր գործելու, յանկարծական
յայտնութեան մը պատճառով:

Այո՛, գործելու պէտքը անխուսափելի էր:
Զինքը սպաննող կասկածին մէջ չէր կրնար մնալ
այլ եւս, թէ՛ բարոյապէս, առանց կորսնցնելու
իր արժանապատուութիւնը, և թէ՛ ֆիզիքապէս,
ինչ որ աւելի տառապանք կը պատճառէր իրեն:
Երբ գլուխը վեր կը բարձրացնէր յուսահատական
շարժումով մը, աչքերը հանդիպեցան գրատախ-

տակին. իր հաշիւներուն նշանները նշմարեց,
կաւիճով և շատ կանոնաւոր գիծերով գրուած,
առանց իրարու փակցուած կամ զատուած ըլլա-
լու, ինչ որ անբաղդատելի կերպով յստակ երե-
ւոյթ մը կ'ընծայէր իր գրին: Այս յանկարծական
նշմարը փոխեց իր վշտին ընթացքը. «Տրամա-
բանն՝», բաւ բարձրաձայն ու ակամայ վեր-
սացաւ մեթոտի բոլոր այն սովորութիւնները,
որով տոգորուած էր միտքը, իր տարփանքին
ծառայեցնելու համար: «Այո՛ տրամաբաննք...»,
յարեց, իր թիկնաթոռին անկիւնը նստաւ, ու
ճակատը ձեռքերուն վրայ կրթնցուցած, իր բո-
լոր գաղափարները ամփոփեց, որոնք սա երկ-
սայրաբանութեան ձեւին յանգեցան. «Երկու
բան կարելի է. կամ այն է որ այս պտոյտը ու
ստախօսութիւնը կը բացատրուին անմեղ փոքր
շարժառիթով մը, այսինքն այցելութիւն՝ աղ-
քատներու մօտ կամ հանդիպման մը դիպումը,
բան մը որուն վրայ չիսեցան, ինծի անհաճոյ
թուելու կեղծ վախով—և կամ այն է որ այս
պտոյտը և ստախօսութիւնը կը նշանակեն թէ
գաղտնիք մը կայ Հելէնի ու Արմանի միջեւ. ը-
սենք բուն բառը, զիրար կը սիրեն...: Ըար
չկայ այս երկսայրաբանութենէն դուրս ելլելու:
Առաջին պարագային՝ Հելէնը յանդիմանութեան
արժանի է, տղայօրէն նախանձոտ կարծելուն
համար զիս,—երկրորդ պարագային...»: Հոս իր
երեւակայութիւնը կանգ կ'առնէր, յանկարծակի
եկած: Այդպիսի դժբախտութեան մը մասին
ո և է նախատեսութիւն չունէր: Իր երիտասար-
դութեան մէջ ուսած գործնական կանոնները,

որոնց վրայ հիմնուած էր իր ամբողջ կեանքը, չէին պատասխաններ այս անդուծ ենթադրութեան: Միւս կողմէ իր ընելիքը որոշելու համար, ո՛չ հանրային կարծիքի վախը ունէր, որ գրեթէ ամէն ամուսիններու առաջնորդը կ'ըլլայ, նմանօրինակ տագնապի մը մէջ, և ոչ ալ Ֆիզիքականին ընդոստ զարթուումը, ու անոր ցնորակոծ և անտանելի պատկերը, որ խելօյնեղ կը դարձնէ նախանձոտ մը, ցոյց տալով սեռային միացումը, մօրին անձնատուութիւնը անշնչելի պղծութիւնը:

Հելէնի ու Արմանի զիրար սիրելը Շազէլի համար այն նշանակութիւնը չունէր թէ իր կինը անոր սիրուհին եղած ըլլայ: Ասիկա կը նշանակէր թէ Հելէն իր սիրտը տուած էր Արմանի: Բայց իբր ամուսին, իր պարտականութիւնը ի՞նչ էր: Այֆրէտ կանխաւ ընդունուած սկզբունքներ չունէր. ահա ինչո՞ւ Այֆրէտ անձնատուր եղաւ քացալձակ ու տեսլապաշտ տեւութեանց, որոնք չափազանցեցողուն յատուկ են...: «Պարտաւոր եմ ինքզինքս զօհել, եթէ խոչընդոտ մը կ'ըլլամ անոր երջանկութեան: Պէտք է ազատ ձգել Հելէնը, ամէն ինչ թողուլ...»: Իսկոյն խորհեցաւ իր զաւկին վրայ. աչքին առջեւ եկան փոքր շարժուածները, գեղեցիկ զէմքը ու պայծառ աչքերը այդ տղուն՝ զոր կերտած էր իրեն նման: «Ա՛ն», կ'ըսէր մտովի՝ «իրաւունք չունիմ լքելու զաւակս...: Ինծի՞ հետ առնեմ զայն: Մօրմէ՞ն զրկեմ...»: Այս ողբերգութիւնը նորէն շուարեցուց միտքը, և քանի մը գրկաչափ հեռացած վախկոտ լուղորդի մը պէս, փութով վերադարձաւ հոն՝ ուր ոտքը

հաստատուն էր, հոն՝ ուր իր տրամախոհութիւնը իրողութեանց մօտիկ կը զետեղէր զինքը: «Շուարեցայ մնացի», հծծեց Այֆրէտ. «Խնդիրը սա է. Հելէն կը սիրէ՞ զայն, թէ չի սիրեր...»:

Նորէն ոտքի ելած էր ու կը պտտէր, առաջ ուրնէ աւելի զահավէժ քայլերով: «Ի՞նչպէս հասկնալու է, ի՞նչպէս, ի՞նչպէս», կը հարցնէր ինքնիրեն, ու անստգութեան պատճառած յուզումը այն աստիճան անտանելի դարձաւ որ ինքնիրեն ըսաւ. «Վերջ մը տանք այս վիճակին...: Երթամ բացատրութիւն ուզեմ Հելէնէ, — ու անմիջապէս...»: Պատի ժամացոյցին նայեցաւ, որ կէս գիշերը ցոյց կուտար: Ժամէ մը ի վեր այդ օրհասական վիճակին մէջ կը գտնուէր: Ծրագը ձեռքին մէջ բռնած, դուրս ելաւ իր աշխատութեան սենեակէն: Փայտէ նեղ սանդուխին վրայ, կարմիր գորգով մը ծածկուած, ու է ազմուկ և լոյս չի կար: Բոլոր ծառաները պառկած էին: Այդ սանդուխին աստիճաններէն վար իջաւ, թաղիքին կիթնելով, սրունքները ղողղջողուն, բերանը չորցած, կոկորդը սեղմուած: Իր կնոջ սենեակին դրան առջեւ կը գտնուէր: Ձեռքին ներհակ կողմովը երկու թիթեւ հարուածներ տուաւ դրան...: Պատասխան չի կար...: Դրան պղնձ գունդը դարձուց և վրան կրթնեցաւ: Դուռը կրկնակի գոցուած և բանալին վրան մնացած էր ներսի կողմէն: «Կը քնանայ», ըսաւ մտովի...: Սանդուխին աստիճաններէն իջնելը, յետոյ դրան գունդը դարձնելը փարատած էր ծայրայեղ անստգութեան առաջ բերած տենդոտ վիճակը: Փոխանակ նորէն զարնելու դրան, ան-

շարժ կեցաւ: Ու կը կրկնէր. «կը քնանայ. եթէ արթնցնեմ զայն, ի՞նչ պիտի ըսեմ իրեն»: Ու քի վրայ կը կենար, պատին կրթնած, լամբարը գետին դրած, ու մտիկ կ'ընէր: Բարիզի գիշերային շշուկը միայն կը հասնէր հոն ու ինք կը խորհէր: Կանխաւ կը կռահէր այն ընդունելութիւնը զոր իրեն պիտի ընէր Հելէն. իր անկողին մէջ պառկած պիտի ըլլար, մազերուն փունջը գլխուն շուրջը զալարուած: Վզին ու դաստակներուն վրայ պիտի սարսռար իր նուրբ գիշերազգեստին ժանեակը: Այժիրէտ այդ մտածումը ունենալով, սիրային յուզումի մը սարսուռը զգաց, ու նորէն անձնատուր եղաւ այն երկչոտութեան, որուն տակ կ'ընկճուէր երբ կնոջը տենչար. ան կը շարունակէր աչքին առջեւ բերել պարզութիւն անսարանը. «Ի՞նչ պիտի ըսեմ անոր.— Սոնցի՛ր ինծի,— ի՞նչ պիտի պատասխանէ Հելէն...»: Ալֆրէտ ընդնշմարեց այն անհատնում պատրուակները՝ զոր Հելէն կրնար առաջ բերել, իր պլտոյտին շարժառիթը բացատրելու համար: «Պիտի հարցնեմ անոր. կը սիրե՞ս Արմանը...»: Զգաց որ ինք անկարող պիտի ըլլար առաջին անգամ մէկէն ի մէկ արտասանելու այդ պարբերութիւնը: Մնաց որ այդ հարցումը ի՞նչ հետեւանք կրնար ունենալ: Եթէ ստոյգ չէր որ Հելէն սիրահարուած էր Արմանի, անօգուտ վիշտ մը պատճառած պիտի ըլլար իր կնոջ, ա՛լ աւելի ծանրացնելով իրենց ներքին ամուսնալուծումը: Իսկ եթէ ստոյգ ըլլար...: Բայց Հելէն չպիտի խոստովանէր այն ատեն: Դեռ քիչ մը առաջ ստած էր: Զպիտի՞ կրնար սուտ մը աւելի ըսել:

Այս վարանքը ամենէն զօրաւորը եղաւ: Իր աշխատութեան դրամենեակը ելաւ, առանց նոր փորձ մը ընելու: Քանի մը վայրկեան հանդարտեցաւ, ինչպէս կը պատահի սուր տագնապներէ յետոյ: Առտուան ժամը մէկն էր. «պառկելու երթամ», ըսաւ ինքնիրեն: Իր սովորութեան համաձայն, քանի մը թուղթեր կարգի դրաւ, խնամով ծածկեց կրակը՝ հրդեհ մը պատահելու վախէն, ու գնաց անկողին մտաւ գրեթէ հանդարտ վիճակի մը մէջ: Բայց հազիւ թէ պառկած էր, անձկութիւնը վերսկսաւ ա՛լ աւելի չարատանջ: Բուսարանական պարտէզին նրբուղին նորէն Արմանի առջեւ պարզեց իր տերեւազուրկ ծառերու կամարը, որուն տակէն կ'անցնէին Հելէն և Արման: Ի՞նչ կ'ըսէին իրարու: Ծանօթ ձայնը դարձեալ արտասանեց սա աղիտարեր վանկերը. «Երէկուրնէ ի վեր...»: Ա՛հ, ստախօս կին, ստախօս կին...: Ու անգամ մըն ալ գործելու պէտքը ներկայացաւ անխուսափելիօրէն, այդ վերացական բնաւորութիւն ունեցող մարդուն առջեւ: Իր մտածումները երկու խումբերու բաժնուեցան. «կամ այն է որ զիրար կը սիրեն և կամ այն է որ չեն սիրեր...: Եթէ զիրար չեն սիրեր...: Եթէ կը սիրեն...: Ի՞նչպէս գիտնալու է: Հելէնի՞ թէ Արմանի միջոցաւ»: Այս վերջինին հետ բացատրութիւն մը ունենալու գաղափարը ունեցաւ յանկարծ. այս գաղափարը դո՛ւսցում կուտար գործելու պէտքին, բայց քանի մը ժամ կը յետաձգէր զայն. ուստի սկսաւ մտքին մէջ ամփոփել այն ամէն փաստերը, որոնք նըպաստաւոր էին Հելէնի: Այս բացատրութիւնը

չունէր այն անպատեհութիւններէն և ո՛չ մէկը, որոնք առաջ պիտի գային Հելէնի հետ ունեցած խօսակցութենէն: Եթէ երբեք Արման ու Հելէն զիրար չէին սիրեր բնաւ, ամէն ինչ իր վիճակին մէջ պիտի մնար, որովհետեւ Հելէն չպիտի իմանար իր ամուսնին կասկածը և Արմանի մօտ ըրած դիմումը: Եթէ կը սիրէին զիրար, այդ խոստովանութիւնը պիտի կորզէր իր բարեկամին ուղղամտութեան շնորհիւ: Գէթ այս վերջինը չէր ստած իրեն: Կրնա՞ր այլապէս պատասխանել, ինչպէս ըրած չէր Հելէնի պարբերութեան, իրեն՝ Ալֆրէտի համար այնքան պարզ ու անարկու եզոզ պարբերութեան. «Երէկուցնէ ի վեր ի՞նչպէս էք...»: Աս կը նշանակէր արգիլել Արմանը որ խօսի եթէ ինք այդ խօսքը ընէր...: Եւ յետոյ կան կասկածներ որոնց մասին պէտք չէ որ բարեկամ մը լուռ մնայ իր բարեկամին հանդէպ: Եթէ, ինք՝ Ալֆրէտ իմանար թէ Արման իր սրտին վրայ նախատական կասկած մը ունէր, միթէ խորապէս չպիտի՞ վիրաւորուէր, առանց բա՛ր մը բսելու: Այդպիսի լուծութիւն մը չպիտի՞ նկատէր ձրի նախատինք մը: Ե՛հ, ուրեմն, այդ նախատինքը չպիտի ընէր Արմանի: Սրտաբաց պիտի երթար Արմանի քով և անոր ցոյց պիտի տար իր վիշտը: Այս դիմումը գործնական արդիւնքներ ալ պիտի ունենար Հելէնի համար: Կրնար իր բարեկամէն խնդրել որ յաճախ չայցելէ Ռոշֆուօ փողոցի բնակարանը: Եթէ կը սխալէր իր կասկածին մէջ, և եթէ Արման իմացած էր Հելէնի վշտին բուն պատճառը, խօսակցութեան միջոցին կրնար փափկանկատու:

Թեամբ խօսիլ այդ մասին...: Երկար գիշերուան ընթացքին, այդ ծրագրին վրայ որոճաց, որ ի վերջոյ պարտադրութիւն մը դարձաւ իր կամքին համար: Առտուան դէմ քնացաւ, թրմորած ու վաստակարեկ, ինչ որ հետեւանքն է ջղային ուժի մեծ սպառումներու: Արթնցած պահուն, ինքզինքը գտաւ գիշերը տուած որոշման հանդէպ. կանխատեսեց թէ այդ օրը գիշերուան պէս սուկալի պիտի չըլլար իրեն համար. ու ժամը իննին, Արմանի դուռը ափ առաւ, սիրտը սարսուռն, թէեւ վճռական որոշում մը տուած ըլլար: Վերացական հոգիները, որոնք այնքան կը խորշին գործելէ, կարող են կորով ցոյց տալ, բաւ է որ այդ կորովը յենած ըլլայ տրամախօնութեան, ինչպէս կրթութեան հոգիները իրենց ուժը կը փաղկեն կոյր մղումէն, իսկ խիստ չոր հոգիները՝ շահու պայծառ տեսքէն:

Օրեր ու օրեր անցած էին անկէ ի վեր, երբ Շազէլ ա՛յլ չէր եկած Լինքօյն փողոցի բնակարանը: Այն սենեկապանը որ փութաց դուռը բանալ, Ալֆրէտի հնչեցուցած զանգակին ձայնը լսելով, Քէրն բնտանիքին վաղեմի ծառան էր, այն ծառան, որ ատենոք վարժարան կ'երթար աւճա-կուրդի միջոցին, տուն առաջնորդելու համար Արմանը: Այն քանի մը խօսքերը զոր ըրաւ այդ մարդը, երբեմնի մտերմութեամբ տեղեկութիւն խնդրելով իր տիրոջ նախկին դասընկերին վրայ, իրապէս քաղցր տպաւորութիւն մը գործեցին Ալֆրէտի վրայ: Յիշատակներու զարթում մը ունեցաւ, զոր բարեկամական տպաւորութեան համարժէք նկատեց: «Պառօնը իր լուգարանին

մէջ կը գտնուի, բայց պարօն Ալֆրէտ կըրնայ սրահ մտնել և լրագիր կարդալ», ըսաւ սենեկապանը, ու դուռը բացաւ փութով. լրագիրները երկարեց Ալֆրէտի ու կրակին առջեւ ծուկ չոքեց, նոր փայտ մը դնելու համար վառարանին մէջ. յետոյ հարցուց. «Պարօն Ալֆրէտ թէյը Պառօնի՞ն հետ պիտի խմէ...»: Այս անշան կանխահաճութիւնները խանդաղատեցուցին Ալֆրէտը: Ասոնց մէջ գտաւ չօշափելի դարձած այն մտերմութիւնը՝ որով ապրած էր Արմանի հետ: Սենեակին երեւոյթը սաստկացուց այդ առաջին տգաւորութիւնը: Շատ լաւ կը ճանչնար այդ սենեակը. տարուէ տարի տեսած էր անոր յարդարումը և կ'արասիներուն յաւելումը: Ամէն այցելութեան ատեն, քանի մը փոքր փոփոխութիւններ կը նշմարէր: «Նո՞ր է ասիկա...», կ'ըէր իր բարեկամին, որ իրեն կը բացատրէր իր գնած նոր առարկային զիւրին գործածութիւնը կամ հազուագիւտ հանգամանքը: Ալֆրէտ մօտեցաւ ցած մատենադարանին և հոն գտնուող քանի մը հատորներու կողքէն հասկըցաւ թէ քննութեան մրցանակներու գիրքեր էին անոնք: Անոնցմէ մէկը ղուրս քաշեց և վանապոսթ վարժարանին յայտանիշը տեսաւ անոր վրայ շակրէն կանաչ կաշիին վրայ ոսկեզօծ տպուած: Հատորը տեղը դրաւ ու վարժարանին բակը վերակենդանացաւ իր մօքին առջեւ: Ի՞նչ հեշտալի ժամեր սնցուցած էին այդ նեղ զրօսավայրին մէջ՝ Արմանի հետ, որ հակառակ սահած տարիներուն, այսօրուան Արմանին կը նմանէր. այդ մասին համոզում գոյացնելու

համար՝ գնաց դիտել իր բարեկամին մէկ կիսադէմ պատկերը, զոր նկարած էր Պասթիշն-Լըբաժ, դիմանկարներու վարպետի իր նուրբ և ճշգրիտ եղանակով: Ալֆրէտ յետոյ դիտեց վառարանին վրայ ցիւուցան գրուած լուսանկարները, որոնք մեռած ու կենդանի ընկերներ կը ներկայացնէին. Ալֆրէտ կը ճանչնար ամէնքն ալ...: Ա՛յ, այդ սենեակին մէջ գտնուող իւրաքանչիւր ամենափոքր առարկայէն ձայն մը կ'ելլէր, իր ու Արման տը Բէրնի բարեկամութեան ի նպաստ արտայայտուելու համար: Գիշերուան մօրմօքումներէն յետոյ, գորովի այդ մթնոլորտը անկասկած հզօրապէս կ'ազդէր Ալֆրէտի սրտին վրայ և թուլացում մը առաջ կը բերէր: Որքա՞ն լաւ ըրի հոս գալով», կ'ըսէր մտովի. թիկնաթոռի մը մէջ ձգելով ինքզինքը և կրակին նայելով, որուն կենդանի բոցերը զուարթ փայլ մը կը ստանային. «ամէն բան պիտի ըսեմ անոր, շատ պարզօրէն: Ի՞նչ հարկ խորամանկութիւն բանեցնելու: Մեծապէս վստահ եմ թէ ամէն ինչ պիտի լուսաբանուի»:

Այս խորհրդածութիւնները ընելու վրայ էր, երբ ձեռք մը զգաց իր ուսին վրայ, այն է Արմանի ձեռքը, որ ներս մտած էր: Բայց Ալֆրէտի մտազբաղութիւնը շատ զօրաւոր ըլլալուն, դրան աղմուկը չէր խանդարած զայն: Պառօն տը Բէրն հագած էր առտուան սիրուն թիկնոցակ մը. սեւ մետաքսով կիտանշուած, բաց գոյն տափառ մը, ներկուած փոքր կօիկներ. իր չուրջը կը ծփար անուշահոտութեան մը թարմ բոյրը, զոր Շաղէլ ճանչցաւ իսկոյն: Միեւնոյն անուշահոտութիւնը

կը գործածէր նաեւ իր կինը. երբ առտուն ան-
կողնէն ելած, թուրիկ զգեստներով կը պտտէր,
որոնք աւելի լաւ երեւան կը հանէին իր մարմ-
նին գծերուն դիւրաթեքութիւնը: Հելէնի եւ
Արմանի կողմէն միեւնոյն անուահոտութեան
գործածումը բաւ եղած էր որ Ալֆրէտի մէջ ա-
ռաջ եկած մանկական հանդարտիկ յիշատակները
նորէն տեղի տան առջի օրուան եւ գիշերուան
անորոշ, տարտամ ու տանջող կասկածին, մա-
նաւանդ իր գտնուած հոգեկան տրամադրութեան
մէջ: Ալֆրէտ նայեցաւ իր բարեկամին, բայց
այս վերջինը բոլորովին զբաղած կը թուէր նա-
խաճախին պատրաստութիւններովը: Սենեկա-
պանը վառարանին քով թաւալեց շարժուն փոքր
սեղան մը, կարգի դնելով արծաթէ թէյամանը,
գաւաթը, տաքցուած հացի շերտերը, կարագը
եւ մեղրը:

«— Ուրիշ գաւաթ մը բե՛ր Պ. Շազէլի հա-
մար», ըսաւ Արման:

«— Պարոն Ալֆրէտ արդէն իսկ մերժեց»,
պատասխանեց ծառան:

«— Այն ատեն կը թոյլատրե՞ս որ...» յա-
րեց Արման զուարթ չեշտով մը:

Նստաւ ու շատ սեւ թէյը պարպեց գաւա-
թին մէջ, յետոյ ջուր դրաւ վրան, հաշուելով
ջուրին համեմատութիւնը, իբր թէ իր բարե-
կամը հոն եղած չըլլար: Գաղանիքը ծածկող
մարգու մը կերպարանքն ունէր միթէ. «Ո՛չ» կ'ը-
սէր Ալֆրէտ մտովի, «եթէ գաղանիք մը կայ
Հելէնի եւ իր միջեւ, իմ այցելութիւնս պիտի
վրդովէր զայն, ու պիտի ուզէր գլտնալ թէ...»:

Յետոյ բարձրաձայն հարցուց. «Չե՞ս զարմանար
այսքան կանուխ հոս տեսնելով զիս», շատ բա-
րեմիտ մարդոց յատուկ եղող այն անկարողու-
թեամբ, որով չեն կրնար կեղծել, եւ իրենց
մտերմական խորհրդածութիւնները ակամայ կ'ար-
տայայտեն խօսքերու մէջ:

«— Կարծեմ փոքր ծառայութիւն մը պիտի
խնդրես ինձ. պատրաստ եմ...», պատասխանեց
միւսը: Յետոյ ինքնիրեն. «Սա խեղճ Ալֆրէտը
որքան միամիտ է: Ան կ'ուզէ հասկնալ թէ ին-
չո՛ւ չզարմացայ, քանի որ պարտէի զարմանք
յայտնել ու անոր կողմէ հարցումի մը սպասել,
որո՞ւ մասին, եթէ ոչ Հելէնի վրայ: Հելէն չէր
ուզեր իմ խօսքիս հաւատալ, երբ կը հաւատէի
թէ Ալֆրէտ նախանձոտ կը դառնար...: Լա՛ւ
ուրեմն, կրցածնուս չափ պիտի ստենք, քանի
որ այդ պարտականութիւնը ունինք Հելէնի
հանդէպ...»: Այդ պահուն Արման մեղմադձոտ
ղէմք մը առած, կարագ կը քսէր հացի շերտի
մը վրայ, խորհելով ստելու անհրաժեշտութեան
վրայ, որովհետեւ արժանապատուութեան հպար-
տութիւնը ունէր իր մէջ, որ յաճախ կը վե-
րապրի զգացումներու հպարտութենէն յետոյ:

«— Այո՛, դուն իմ բարեկամս ես... բա-
րեկամս ես...: Այո՛, կը հաւատամ, գլտեմ այդ-
պէս ըլլալը...», յարեց Ալֆրէտ ձայնի այնպիսի
չեշտով մը, որուն լրջութիւնը կը յայտնէր թէ
որքան կարեւորութիւն կ'ընծայէր այդ տեսակ-
ցութեան: Կարծես թէ ինքզինքը կը հարցա-
քննէր, իր անկեղծութեան մասին իսկ ապա-
հովուելու համար: Ու կրկնեց. «Կը հաւատամ»,

Արմանի ուղղելով այնպիսի նայուածք մը զոր երբեք չէր համարձակած ուղղել կեանքին մէջ։ Իր աչքերը այլ եւս չէին արտայայտեր այն ձախաւեր երկչոտութիւնը, որուն հետեւանքով՝ ամէն վիճաբանութեան մէջ Ալֆրէտ նախապէս կը պարտուէր, եթէ հազար անգամ իրաւունք ունենար իսկ. ու շարունակեց. «Ի՞նչ բարեկամս ըլլալուդ համար է որ քեզի կը դիմեմ՝ այսօր։ Արման, դուն իմ մէջս կը տեսնես մարդոց ամենէն ռփբախտը...»։ Միտային վեր առաւ գլուխը, զոր խոնարհած էր բարեկամին նայուածքին տակ, թէյ լեցնելու պատրուակով, թէ և գաւաթը կէսէն աւելի լեցուած ըլլար։ Արման իր դիմաց տեսաւ ուղղամիտ մարդը, որուն բնաւ կարեւորութիւն չէր ընծայած մտքով, այդ միեւնոյն սենեակին մէջ, ժամադրութեան նախօրեակին։ Եազէլ միակնօցը վար ձգած էր, ու իր պայծառ բիւրեղը ցոյց կուտային հոգին՝ մինչև իր խորքին մէջ։ Հոն կը կարդացուէր անոնի և ճշմարիտ տառապանք մը, որ սրտայոյզ ու եղերական կը զարձնէր այդ կացութիւնը. Արման ուրիշ ու է պահու մը ծիծաղելի պիտի գտնէր այդ կացութիւնը, ուր ամուսին մը խաբէութեան կասկածէն կը տառապի, ի ներկայութեան այն անձին, որ զինքը խաբած է։ Ո՛չ, մարդկային վիշտն էր ան, պարզ ու մերկ, այն ճշմարիտ ցաւը որ ձեր ընդերքը կը գալարէ, անցորդի մը ճիւղին պէս, որ փողոցին անկիւնը ջախջախուած է կառքի մը տակ։ Արման յանկարծ այդ մարդասիրական համակրութիւնը ունեցաւ. յետոյ ներքին անհանգստութիւն մը զգաց, խորհելով

թէ այդ ականքեւ վշտին պատճառը ինքն էր։ Ու Ալֆրէտ շարունակեց իր խօսքը, զոր Արման մտիկ կ'ընէր. «Քեզի պիտի ըսեմ այնպիսի բաներ զոր չեն ըսեր. բայց պէտք է որ զիս յետ...»։ Բարեկամս, շատ դժբախտ եմ, ու շատ շատաբակ պատճառներու համար։ Ա՛հ, վիպական բան մը չկայ իմ պատմութեանս մէջ։ Մէկ տողէ կը բաղկանայ ան. կինս կը սիրեմ, ու կինս չի սիրեր զիս։ Չես կրնար ըմբռնել թէ ի՞նչպէս և ո՛րքան կը սիրեմ զայն. այո՛, դուն իսկ չես կրնար ըմբռնել։ Երկչոտ ու ձախաւեր մարդ մըն եմ. միշտ գիտցած եմ այդպէս ըլլալս։ Մտադաշ երիտասարդութեանս ստեղծ, իմ անուշներուս մէջ կ'ուրուագէի կնոջ իտեալ պատկեր մը...։ Իմ աստուածածինս կը կոչէի զայն...։ Բայց անիմաստ բաներ կը պատմեմ քեզի...։ Ձգէ՛ որ ըսեմ։ Ան էր որ կը մխթալէր զիս, ուրիշներու բոլոր այն կիներուն հանդէպ, որոնք արհամարհանքով կը վարուէին ինծի հետ. ան էր որ կը սիրէի միայն։ Երբ Հելենը տեսայ, անոր մէջ գտայ նմանութիւնը այդ ցնորքին, որուն չէի հանդիպած բնաւ։ Մի՛ ժպտիր...։ Քիչ մը ըմբռնէ՛ ըսածս...։ Ամուսնացայ անոր հետ...։ Առաջին տարիները զգացի որ շատ երջանիկ չէր ան։ Ինքնիրենս կ'ըսէի. ժամանակը կարգի պիտի դնէ ամէն բան։ Ոչ ոք կրնայ հասկնալ թէ մարտիրոսի պէս ո՛րքան չարչարուեցայ, տեսնելով որ ան կը ձանձրանայ, ու յոգնած և տխուր երեւոյթ մը ունի, մինչև նա չէի կրնար բան մը ընել։ Մանաւանդ Բարիզ հաստատուելէն ի վեր, կը տեսնեմ որ աւելի մեծ տխրութեան մէջ կը խո-

«— Միթէ քենէ կը ծածկե՞նք ինքզինքնիս», յարեց Արման:

«— Լռէ՛», ըսաւ Ալֆրէտ, ձեռքը դնելով անոր բերնին վրայ. «Մի՛ ստեր»: Այլ եւս չեմ կրնար հանդուրժել սուտի: Զշարտութեան պէտք ունիմ, ի՛նչ որ ալ ըլլայ ան...»: Երէկ ձեզ տեսայ Բուսաբանական պարտէզը, մեծ շրր-բուղիին մէջ...: Ես ալ հոն կը գտնուէի...: Տեսայ ձեզ...: Միասին կը քալէիք, ու երեկոյին Հելէն ըսաւ քեզի. «Երէկուրնէ ի վեր ի՞նչպէս էք»: Ըսէ՛ք, ինքզինքնիդ ծածկած չէ՞ք ըլլար ասով...: Ա՛հ, ինչո՞ւ համար ստեցիք երկուքնիդ ալ»:

«— Իրաւունք ունիս», պատասխանեց Արման, «պարտաւոր էինք անմիջապէս իմացնելու ձեզ. ահա ի՛նչպէս ամենէն անմեղ բաները խորհրդաւոր կը դառնան...»: Ու ընդունովին հանդարտ ձեւանալով, կ'ըսէր մտովի. «Հելէն ազատեցա՛ւ...»: Արման իր յաւիտենական կասկածին հանդէպ հետեւողական, իր սիրուհիին հետ կը համաձայնէր ամէն սիրային ժամադրութեան ատեն, որպէս զի միեւնոյն բացատրութիւնը տային, երբ բռնուէին երկուքն ալ. ուստի բարձրաձայն ըսաւ. «Տիկին Շաղէլ կը դառնար բարեգործական այցելութենէ մը, երբ իրեն հանդիպեցայ Բուսաբանական պարտէզին մէջ. հոն պտտեցանք քիչ մը, որովհետեւ օդը զեղեցիկ էր: Ինէ խնդրեց որ բան մը չըսեմ քեզի, որովհետեւ պիտի յանդիմանէիր. զինքը, այդպիսի հեռաւոր թաղեր երթալուն համար»: Իրաւէ որ Ալֆրէտ, այդ մասին գաւառացիի պէս խոր-

հելով, յաճախ կը խօսէր այն վտանգներուն վրայ՝ որոնց կրնար հանդիպիլ կին մը, երբ առանձին պտտէր Բարիզի մեկուսացած մասերուն մէջ: «Միջոց մը ունիս՝ զիտնալու համար թէ կը ստե՛մ», յարեց Արման: «Կառք մը բռնէ՛, տուն դարձի՛ր ու հարցո՛ւր Տիկին Շաղէլի: Անոր իմաց տալու ժամանակ չպիտի կրնամ ունենալ, այնպէս չէ՞: Պիտի տեսնես որ միեւնոյն պատասխանը պիտի տայ քեզի»:

«— Ո՛վ, կը կարծես զիս», ըսաւ Ալֆրէտ: Կը խորշիմ այդ լրտեսական միջոցներէն. արդէն իսկ կ'ամչնամ՝ այս շեշտով խօսելուս համար քեզի հետ...», ըսաւ Ալֆրէտ, դէպի իր բարեկամը յառաջանալով. «Պատուոյ խօսք տո՛ւր որ Հելէն և գուն չէք սիրեր զիրար»:

«— Տիկին Շաղէլ և ես», գոչեց Արման, «բայց պատուոյ խօսք կուտամ որ մեր միջեւ ու է խօսք չէ արտասանուած որ պարզ, պարզեցող բարեկամութեան սահմանները անցած ըլլայ: Հիմա ալ ես պիտի հարցնեմ թէ ո՞վ կը կարծես զիս...»: Ու ներքին նողկանք մը զգալով իր անձնապատուութեան վրայ, յարեց. «Ասկէ աւելի ի՛նչ վատութիւն կրնայ դուրս ելլիլ մը՝ հանդէպ իր ամուսնին»:

«— Այն ատեն ես ներողութիւն պիտի խնդրեմ ձեռնէ», յարեց Ալֆրէտ. «որովհետեւ ձեռնէ կասկածեցայ: Ա՛հ, նախատինք մը չըրի ձեզի, երբեք չհաւատացի որ ձեր երկուքին միջեւ գէշ բան մը գոյութիւն ունի: Ո՛չ, երկուքդ ալ չատ կը յարգեմ: Բայց, ես կարծեցի թէ կըրնայ ըլլալ որ Հելէն զգացում մը ունենայ

քեզի հանդէպ և դուն ալ անոր նկատմամբ։ Հելէն հմայիչ է, իսկ դուն, Արման... բայց դո՛ւն ունիս այն ամէն բաները՝ որոնցմէ զուրկ եմ ես։ Դուն գեղեցիկ, վայելուչ և սրամիտ ես», յարեց Ալֆրէտ, «իսկ ես սա բանը ունիմ միայն», յարեց Ալֆրէտ, ու վշտագին շարժումով մը ծեծեց կուրծքին այն մասը, ուր սիրտը կը զրտնուի։ Տէ՛ր Աստուած, որքա՛ն պիտի տառապէի, եթէ ստոյգ ըլլար...։ Երեւեակէ՛ որ երկուքնիդ ալ պիտի կորսնցնէի Հելէնը՝ որ իմ բովանդակ կեանքս է և քեզ՝ զոր ա՛յնքան սիրած եմ...։ Արման, չես գիտեր թէ որքա՛ն քու բարեկամը եմ, ու թոյլ տո՛ւր որ ա՛նգամ մըն ալ կրկնեմ։ Մեր տարիքը ունեցող մարդոց համար, այս արտայայտութիւնները ծիծաղելի են...։ Բայց ի՞նչ փոյթ ծիծաղելին։ Կը տեսնե՞ս թէ հօրս հետ և Հելէնէն առաջ, դուն ես միակ անձը՝ զոր ամենէն տեղի սիրած եմ։ Թէր-Նէօ֊վի շուներուն պէս մէկուն պէտք ունիմ, որպէս զի անոր նուիրուիմ։ Իմ ամբողջ երիտասարդութեանս միջոցին՝ դուն այդ մէկը եղար ինծի համար։ Երբ տղայ էինք, կ'ուզէի որ ինէ խնդրես զժուարաւ կատարուելիք զոհողութիւն մը, գրեթէ անհնարին գործ մը։ Երջանիկ եղբօրմէ մը աւելի լաւ էիր ինծի համար։ Բնաւ չէի նախանձեր քու գերազանցութիւններուդ վրայ, այլ հպարտութիւն մը կը զգայի...։ Երբ ամուսնացայ, չի կրցիր Պոլոժ գալ, լաւ ուրեմն, կը հաւատա՞ս... սիրտս կը տրոփէր, երբ կինս քեզի ներկայացուցի Բարիզի մէջ։ Եթէ անհաճոյ թուէր քեզի, շատ պիտի տխրէի...։ Խոր-

հէ՛ առոր վրայ, բարեկամս, սիրելի բարեկամս», ու Արմանի ձեռքերը կը սեղմէր. «պիտի ներես ինծի. դժնդակ ու վիրաւորիչ խօսքերուս համար... ա՛հ, պիտի առնէի քալէի... Եթէ քեզ և ան կորսնցնէի...։ Սէր, բարեկամութիւն, ամէն ինչ պիտի գոհէի ձեր երջանկութեան։ Բայց այդ պատճառով ալ պիտի մեռնէի»։

Ալֆրէտ ինքզինքը ձգեց թիկնաթոռին վրայ, իր կրած յուզումներէն ուժասպառ։ Իր այլայլած դէմքը չափէն աւելի կը յայտնէր իր վիշտը. ու Արման դիտելով վիշտի և տկարութեան այդ տեսարանը, անբացատրելի յուզում մը կը զգար։ Հոգեկան ճշմարտութեան շնորհիւ էր որ Ալֆրէտ վերահաստատած էր ճշմարիտ կացութիւնը, եթէ ամուսինները յաճախ ծիծաղելի կը դառնան, ինչպէս կ'ըսէ առաժը, ատոր պատճառն է կամ հիւսթափ սնապարծութիւնը, զոր ունի ամէն ռիսկալ ամուսին, և կամ յաղթահարող սնապարծութիւնը. որ ամուսիններու ապահովութիւնը կը կազմէ։ Բայց Ալֆրէտ հանգէպ Արմանի, վստահութիւն մըն էր՝ անհաւատարմութեան դիմաց, լուրջ սէր մը՝ ամենէն եղերական զոհողութեանց պատրաստ, հանդէպ անձնասիրութեան ու զգայասիրութեան խաթարուած քմայքի մը. որ ո՛չ մէկ խղճահարութեան առջեւ ընկրկած էր։ Ու Արման լուռ կը մնար։ Ալֆրէտի սէրն ու համարումը կ'ապտակահարէին զինքը՝ ձեռքի մը պէս։ Ա՛հ, որչափ կ'ուզէր ըսել այդ մարդուն. «Այո՛, ստեցի, կ'ինդ առի ձեռքէդ։ Սա արդարացումը ունէի. չէի գիտեր թէ որքա՛ն կը սիրէիր զիս և կ'ինդ»։

Հիմա ուզած դարմանումդ պահանջէ՛, պիտի համակերպիմ: Վերջացնենք այս խնդիրը»: Այո՛, բայց Հելէն: Պոռնկութեան մը գաղտնիքը մէկ հոգիի չի վերաբերիր: Ալֆրէտի նկատմամբ ունեցած պարտականութեան մը հանդէպ կար ուրիշ պարտականութիւն մը. պատուոյ պարտականութիւնը, ազատօրէն կնքուած, ու Արման տղու մը պէս կը լուր այս պարկեշտութեան հանդէպ, որ կր տառապէր և կ'արտասուէր իր առջեւ —, իրաւ է որ միամտօրէն խարուած: Սակայն երբ մէկը ձեզի կը վստահի իր թղթապանակը, ու դուք անոր գրպանին մէջ գրանուած պանքտոմաները կը գողնաք, ան թէ՛ խարուած մը և թէ միամիտ մը կ'ըլլայ: Միայն թէ գող մըն էք դուք: Ինչ որ ալ ըլլային Արմանի ունեցած գերազանցութիւնները Ալֆրէտի վրայ. իր անհաւատարմութեան ու իր բարեկամին բարեմտութեան շնորհիւ, Արման մասնուած էր այն նուաստացուցիչ վիճակին, որ անտանելի կը դառնայ քիչ մը բարձր եղող մարդու մը համար: Քանի մը վայրկեան տեւեց այդ տպաւորութիւնը, բայց շատ դառն եղաւ:

«— Կարեւորութիւն մի տար իմ տրտունջիս», յարեց Ալֆրէտ. «ջիղերու թուլացման հետեւանք է...: Ես ալ չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ այս վիճակին մէջ կը գտնուիմ, քանի որ հոս գտայ այն ստուգութիւնը, որուն պէտքը կը զգայի...: Ահ, շնորհակալ եմ...»: Ու առաջ նետուեցաւ ողջագուրելու համար իր բարեկամը, ինչպէս եղբայր մը կ'ողջագուրէ իր եղբայրը: Արման զգաց որ արիւնը կը խուժէ դէմքին վրայ. այդ համբոյրին ազդեցութեան տակ:

«— Օ՛ն, հանդարտէ՛...», ըսաւ Արման, չփոթահար:

«— Բայց հանդարտ եմ», պատասխանեց Ալֆրէտ, «չառ բարի գտնուեցար ինծի հանդէպ, ու սրտանց մտիկ ըրիր ինծի: Աւա՛ղ», յարեց ցաւագին շեշտով. «բայց ինչո՞ւ Հելէնի բացատրութիւնն ալ չլսեմ, ինչպէս քուկինդ լսեցի: Անոր առջեւ շատ նեղուած, ճնշուած կը զգամ ինքզինքս...»:

«— Պատճառը սա է որ ոչինչ բաները կը չափադանցես», պատասխանեց Արման, որ կը նշմարէր թէ կարելի էր իր սիրուհիին խնայել անողոր բանավէճ մը ամուսնին հետ: Արման յարեց. «Կ'ուզե՞ս որ իմ կարծիքս յայտնեմ Տիկին Շաղէլի մասին, կարծիք մը՝ որ դու յացած է իրեն հետ ունեցած խօսակցութիւններու մէջ: Կեանքի փոփոխութենէն կը տառապի ան: Բարիքի օղը ու սովորութիւնները, անձերը, ամէն բան ջղադրգիւ կը դարձնեն զայն...: Մեծ զգուշութեամբ վարուելու է անոր հետ: Հաւատա՛ իմ խօսքիս և ամէն վիճաբանութիւն խնայէ՛ անոր...: Մեղմ վարուէ՛ անոր հետ»:

«— Իրաւունք ունիս», ըսաւ Ալֆրէտ, ու յիշեց թէ միեւնոյն խօսքերը ըսած էր բժիշկը. այս զուգահիշականութիւնը վայրկենապէս հանդարտեցուց զայն: Գլուխը ցնցեց և սա խօսքը ըրաւ, ինչ որ ժպիտ մը առաջ չբերաւ Արմանի դէմքին վրայ. «Ես անձնասէր մըն եմ և իմ վիշտս միայն կը տեսնեմ...: Բայց Հելէն վըս-

տահու թիւն ունի քու վրադ: Կը տեսնես որ
նախանձոտ չեմ... Իմ վրաս խօսէ՛ անոր, ըսէ՛
թէ որքա՛ն կը սիրեմ զինքը, և իր երջանկու-
թեան միայն կը բաղձամ...: Ամէն ինչ բացատ-
րէ անոր և պիտի հաւատայ քու խօսքիդ: Աս
տուա՛ծ իմ, ամբողջ կեանքս պիտի տամ, երբ
ինծի նայած ատեն անոր աչքերուն մէջ սիրոյ
անցք մը տեսնեմ...»:

է.

ՍԻՐԱՀԱՐԸ ԵՒ ՍԻՐՈՒՀԻՆ

Երբ Ալֆրէտ Շազէլ մեկնեցաւ Լինքօլն փո-
ղոցի բնակարանէն, ու Արման առանձին մնաց
սայօսին մէջ, այս վերջինը պէտք զգաց իր հո-
գեկան վիճակը քննելու յստակօրէն: Իր ման-
կութեան բարեկամին այցելութիւնը տարօրինակ
անհանգստութիւն մը պատճառած էր իրեն, ու
չկ'ուզէր զայն ցրուել ո՛չ այդ պահուն և ոչ ալ
կէս օրէն յետոյ, երբ ասդին անդին ժամանակ
անցուց: Երեւակայական պատճառ մը պատ-
րուակելով՝ երկտող մը գրած էր Հելէնի և իմա-
ցուցած թէ չպիտի կրնար ներկայ գտնուիլ առջի
օրը տրուած ժամադրութեան: Ու իր սենեակին,
ինչպէս նաեւ կառքին մէջ, որով թաղէ թաղ
երթեւակած էր, արիութիւնը ունեցաւ ինքզին-
քը հարգաքննելու անկեղծօրէն: Ֆիզիքական
շարժումներով կը ջանար մոռնալ այն անսահ-

ման ու անտանելի տխրութիւնը, որ Ալֆրէտի հետ ունեցած բանավէճը առաջ բերած էր իր մէջ ու ընկճած զինքը: Իր հայթայթ ինչեքուն մօտ գնաց, յետեակ հաշուեցուցակներ վճարեց և քարթեր ձգեց այն տունները, ուր ոտք չէր դրած ամիսներէ ի վեր: Ու միշտ կը վերաքննէր իր խղճին խորքը. ինչո՞ւ համար այդքան կը ցնցուէր բնական եղելութենէ մը, քանի որ աղետալի հետեւանքի մը չէր յաջած ան...: Բայց ո՞չ. Շագկի վրայ չէր կրնար խորհիլ, առանց արիւնոտ ու կսկծեցուցիչ վէրք մը զգալու իր մէջ: Իր արժանապատուութիւնը խոցուած էր իր ամենէն ներքին խորութեանը մէջ: Ինք որ, իրենց միասին անցուցած պատանեկութենէն ի վեր, ստորադաս էակ մը կը նշկատէր Ալֆրէտը, ինք որ առանց ամենափոքր խղճահարութեան՝ առած էր այդ տարարախտ մարդուն կիներ, յանկարծ այդ մարդուն վեհանձնութեան ներքեւ ջախջախուած ու նախատական կերպով անգոսնուած էր: Տեղի չի կար ընդվզելու, դիմակալելու անոր դէմ: Իրենց երկուքին մէջէն, ինքը՝ Արմանն էր որ տգեղ զերը կը խաղար, և ատոր համար կը տառապէր, իր էութեան գձուձ կողմերովը, առաջին ըլլալու յոխորտանքովը, որ իրենց մանկութենէն ի վեր ի յայտ կուգար ամենափոքր մանրամասնութեանց մէջ: Երբ ճաշարան մը մտնէին, կամ դաշտային պտոյտ մը կազմակերպէին, Արմանն էր որ վճարել կ'ուզէր, ինչպէս վարժարանը գտնուած ատեննին՝ այս վերջինը կը փափաքէր շահիլ խաղերուն մէջ ու մրցանակներ ստանալ պարզեւա-

բաշխութեանց միջոցին: Մնապարծութիւնը արգելք եղած էր Արմանի՝ ասպարէզ մը ընդգրկելու: Դայձեայ մնապարծութիւնը պատճառ եղած էր որ կնոջական արկածախնդրութեանց մէջ իյնայ: Այսպէս նուաստացած էր մինչեւ իր ծածը: Բայց իր անհանգստութիւնը աւելի ազնիւ պատճառէ մըն ալ առաջ կուգար: Կարեկցութեան լարը իր մէջ թրթռացած էր, ամբողջ ժամ մը յսելով սոսկալի տրտունջին հառաչանքը: Արման տը Քէրնի մէջ հոգիի չորութիւնը խորաթափանց չէր: Որովհետեւ անոր մէջ յուզումը ուղեղին կը հաղորդուէր միշտ, սիրտին հասնելէ առաջ: Ներքին ձեւազեղմումով մը, որ ամէն ուղեղային սէրերուն մէջ կը գտնուի, Արման պէտք է պատճառարանէր, այսինչ կամ այնինչ եղանակով զգալու համար: Սիրելու անկարողութիւնը, որուն զոհն էր, այս մասնաւոր տրամադրութենէն առաջ կուգար: Երբեք չէր կրցած հաւատալ ու է կնոջ սրտին ճշմարտութեան: Կեանաբար, միշտ պատճառարանութիւններ գտած էր, անոնցմէ և ո՛չ մէկը չսիրելու համար լիովին: Այս տեսակ բնաւորութիւն մը բնաւորութիւններուն ամենէն ողորմելին է, որովհետեւ մարդը կը մղէ եսասիրական ամենագէշ արարքներու, առանց ապահովելու ճշմարիտ եսասէրներուն յատուկ պաղարիւն և անդիտակից հանդարտութիւնը: Այսպէս, Արման կրցած էր սիրահարը ըլլալ Հելենի, առանց ու է խղճահարութեան, ու ոտնակոխ ընել իր բարեկամութիւնը, այնքան հանդարտօրէն՝ որքան իրենց ժամադրութեան սենեակին գորգը: Սակայն,

Ալֆրէտի տառապանքը ցնցած էր զինքը մինչեւ յետին երակներուն մէջ. որովհետեւ վիճելի չէր դարձներ իր տառապանքին անկեղծութիւնը։ Առարկայի մը պէս մօտեցած էր անոր, և որովհետեւ կր հաւատար այդ տառապանքին՝ կը զգար զայն։ Մէկ ակնարկով և առաջին անգամ ըլլալով, կը նշմարէր իր բռնած ընթացքին իրական աստիճանը։ Եթէ, միտքէն անցած ըլլար Շաղէլի ունեցած խորունկ սէրը Հելէնի նկատմամբ։ Եթէ գիտցած ըլլար թէ Ալֆրէտ ի՞նչ բարեկամական եռանդով կր սիրէր զինքը։ Բայց մարդ զազափար կը կազմէ մէկուն վրայ, առանց այլ ևս ստուգելու զայն։ Ինքնիկնէր կ'ըսէ. «Այս մարդը ոչինչ մէկն է»։ Անոր կեանքին այնքան կարեւորութիւն կը տրուի որքան կենդանիի մը կամ տունկի մը, Եւ յետոյ, մարդ կը գտնուի տրոփող սիրտի մը հան էպ, զոր ինք հարուածած է, ու երջանկութեան մը հանդէպ որ կենդանի էր և զոր ինք սպաննած է։ Ի՞նչ թիւրիմացութիւն մեր սխալներուն մէջ, և քանին՝ կան անոնց մէջ, որոնք առաջ եկած են գիմացիներ անգարմանելի կերպով չճանչնալէն։

Ամբողջ օրը, Արման տը Բէլնի մտքին մէջ պտտաւորեցան այս գազափարները, որոնք ի վերջոյ կը յանգէին Հելէնի պատկերին, միշտ իր աչքին առջեւ ներկայացած։ Որո՞ւն համար խաբած էր Ալֆրէտի վստահութիւնը։ Հելէնի համար։ Որո՞ւն համար զուարթօրէն զոհած էր իր մանկութեան ու երիտասարդութեան յիշատակները։ Հելէնի համար։ Որո՞ւն շահուն համար այդ ամօթալից պատուոյ խօսքը տուած էր Ալ-

Ֆրէտի։ Հելէնի շահուն համար։ Արդ, Ալֆրէտ իր սիրունիին նկատմամբ ունեցած զգացումներուն մէջ հասած էր կէտի մը, ուր ամենափոքր սրտեղծութիւն մը կր չափաւանջուի, անտանելի ըլլալու աստիճան։ Ի՞նչ կրնար լսել այդպիսի նուաստացման մը հանդէպ։ Չէր սխալած, երբ ժամադրութեան առջի օրն իսկ հասկցած էր թէ բնաւ չպիտի կրնար սիրել Հելէնը։ Նախ, բաւական քաղցր չըջան մը անցուցած էր, հաճոյքով արբչիւ. այդ միջոցին՝ զմայելի սիրունի մը վայելու հմայքին անձնատուր եղած էր. Հելէն այնքան զգուռտ էր որքան գեղանի, այնքան հյու՝ որքան տարփատենչիկ։ Բայց այդ շրջանին իսկ, պատրանք չէր զգար Հելէնի ներշնչած զգացման և տեւողութեան մասին։ Պալով այն սիրային ցոյցերուն որոնց անձնատուր կ'ըլլար Հելէն, Արման անոնց մէջ կը տեսնէր վիպական ցուցադրութիւն մը, գաւառի մէջ երկար առեն բնակած ըլլալուն համար, գէշ գիրքերով ու անհեթեթ անուրջներով շրջապատուած։ «Տիկին Պօլարի մըն է ան», կ'ըսէր Արման մտովի ու այս պարզ խօսքով պատասխանած կ'ըլլար ամէն բանի։ Անդամ մը որ անհաւատութեան ախտը յարձակում զործէ չարչարուած սիրտի մը վրայ, իւրաքանչիւր նոր մանրամասնութիւն իբր սնունդ կը ծառայէ անոր։ Հելէնի սիրային յափշտակութիւնները, մեյամազմութիւնները, խօսքերը և լռութիւնները իբր գէնք ծառայած էին իր ձեռքին մէջ՝ ընդդէմ Հելէնի։ Երբ մանկամարդ կիներ առաջ կը բերէր իր տպաւորութիւնները, խորապէս յուզուած հոգիի մը աւի-

նովը, Արման գէշ կերպով կը դատէր զայն. ցոփուհի մը կը նկատէր Հելէնը, ուրիշ ոչինչ: Երբ վերապահ տխրութեան մէջ գտնուէր մանկամարդ կինը, Արման դարձեալ գէշ կերպով կը դատէր զայն, խորհելով թէ կ'ուզէր տպաւորութիւն մը ձգել իր վրայ և դիրք մը բռնել: Հելէն հարցումներ կ'ընէր Արմանի ու իր կեանքին վրայ: Ի՞նչ բռնակալութիւն...: Երբ մանկամարդ կինը լռէր, Արման կեղծաւորութիւն կը համարէր զայն...: Այսպէս, բացայայտօրէն անխորհուրդ ընթացքի մը պատճառով, Արման գոհացում տուած էր Հելէնի տարփանքի պահանջումներուն, ինչպէս սովոր են ընել անտարբերները, իրենց հեշտ բարութեամբ, անօգուտ բազխումներէ զերծ մնալու հոգածութեամբ: Պրզտիկ արտահայտութիւններէ խուսափելու համար, Արման իր սովորութիւններէն շատերը ձգած էր: Յաջորդաբար կը մերժէր հացկերոյթները, կը յետաձգէր այցելութիւնները, ցանցաօրէն կը յաճախէր Ռուսեալ փողոցի քլիւպը, ուր ամէն օր կ'երթար ատկէ առաջ: «Այլ ևս չենք տեսներ ձեզ...: Ծամբորդութեան մէջ կը կարծէի ձեզ...: — Ստահակ, արդեօք ի՞նչ երջանկութիւն կը ծածկէք մենէ...»: Դրեթէ այդպիսի պարբերութիւններով կ'ընդունէին զինքը բոլոր այն անձերը, որոնց կը հանդիպէր Արման մայթին մէկ անկիւնը, ճաշարանին սեմին վրայ, թատրոնի մը նրբանցքին մէջ: Այս պարբերութիւնները նախ ժպիտ առաջ բերած էին իր դէմքին վրայ: Բայց հիմա ատոնք տարտամ վիշտ մը կը պատճառէին իրեն՝ երբեմնի կեանքի մասին: Երբ սո-

վորութիւնը տակաւ կը բթացնէր Հելէնի նըկատմամբ զգացած իր տարփանքին հաճոյքը, Արման յեղակարծօրէն ու կարօտով կը յիշէր իր երբեմնի ազատութեան անհամ զուարճութիւնները, զոր տարապարհակ ու անօգուտ պիտի նկատէր, նորէն անոնց մէջ նետուելուն պէս: Այս երփներանգ տպաւորութիւնները ի վերջոյ կը դանդաղեցնէին Հելէնի հետ ունեցած յարաբերութիւնները, շատ առաջ այն բանավէճէն, որուն յիշատակը հիմա կը հալածէր զինքը...: Բայց այդ բանավէճէն յետոյ կրնա՞ր իր յարաբերութիւնները շարունակել իր սիրուհիին հետ: Ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ: Չէր կրնար ընել այդ բանը: Նախ իրեն համար, ու կ'ըսէր մտովի. «Թրաւ որ, կ'ուզեմ ինքզինքս քամահրել մինչեւ մէկ աստիճան, բայց ոչ անկէ աւելի: Որքան ատեն որ Ալֆրէտ ինծի հետ չէր խօսած այդ մասին...»: Կանգ առաւ այդ գաղափարին առջեւ. յետոյ բարձրաձայն, գէշ ծիծաղով մը ըսաւ. «Որքան ատեն որ Ալֆրէտ ինծի չէր խօսած այդ մասին, ճիշդ միեւնոյն վիճակը կը տիրէր...: Այո՛, բայց հիմակուան պէս չէի զգար այդպէս ըլլալը: Ա՛յ կը բաւէ այսքան սուտ...: Բո՛ւհ, բո՛ւհ...»: Ու Արման բերնին մէջ կը զգար ֆիզիքական դառնութիւն մը, գրեթէ իրական նողկանք մը՝ Ալֆրէտը տակաւին խաբելու մտածումին առջեւ, անոր ըրած ուղղամիտ ու փափուկ դիմումէն յետոյ: «Եւ յետոյ», կը խորհէր ան, «չեմ կրնար այդ բանը ընել, նոյն իսկ Հելէնի համար: Երբ նախանձ մը արթնցած է, ա՛յլ չի քնանար երբեք: Ի վերջոյ Ալֆրէտ պիտի հաս-

կընար ամէն բան: Իր կնոջ պիտի հետեւէր կամ թէ մէկը պիտի դնէր անոր ետեւէն... Անա- կընկալ մը, գայթակղութիւն մը, և հա՛հ, Հե- լէն պիտի կորսնցնէր իր դիրքը. իր զաւակը, անտարակոյս իր հարստութեան մէկ մասը. այս ամէնը պիտի ընէ ապրելու համար ինծի հետ, որ չեմ սիրեր զինքը... և չեմ սիրուիլ իր կող- մէ...»: Ուժ տալու համար իր վերջնական խըզ- ման ծրագրին, որ կ'ուրուագծուէր իր մտքին մէջ, հաճոյ թուեցաւ իրեն՝ նկատողութեան առ- նել այդ գաղափարը: Ո՛հ, Հելէն չէր սիրեր զին- քը, այլ կը կարծէր սիրել, ինչպէս ճշմարտա- նմանօրէն սիրել կարծած էր Վարատը և ուրիշ- ները. անտարակոյս ուրիշ սիրարկածներ ալ ու- նեցած էր Հելէն, այն առածին համաձայն թէ կնոջ մը ո՛չ առաջին և ո՛չ ալ երկրորդ սիրարկածը յայտնի է: Եթէ իրարու հետ խզենք մեր յարաբերութիւնները, Հելէն բանա- վէճ մը պիտի ունենայ ինծի հետ՝ արտասուալից աչքերով. քանի մը չարաթ մեյամաղձոտ պիտի մնայ, և աչքերը երկինք բարձրացնելով պիտի ըսէ իր յաջորդ սիրահարին. որքա՛ն տառապե- ցայ, սիրելիս... կամ թէ իր լաւագոյն բարե- կամուհիին. — Օ՛հ սա այրերը... սա այրերը...»: Պահ մը անշնորհք զուարթութիւն մը ունեցաւ, յետոյ նորէն սկսաւ խորհրդածել. «Ի՛նչ եզական կենդանիներ են սա կիները: Ահա՛ երիտասարդ մը, որ սիրտ, միամտութիւն, հաւատք ունի, ինչ- պէս կ'ըսեն կիները. գիտէ սիրել, դարձեալ ի- րենց զործածած բառերէն մէկը. ասով հանդերձ, դարձեալ կը խաբուի իր կնոջ կողմէ, որո՞ւ հա-

մար: Ինծի պէս անպատկառ մարդու մը համար, որ իր ամուսնին ճիշդ հակառակն է: Եթէ ես չըլլայի, ինչ աւելի գէշ մէկուն պիտի հանդի- պէր: Ասիկա նուաստացուցիչ է սնապարծութեան համար, բայց կը սփոփէ խիղճը...: Այո՛, ուրիշ մը պիտի ըլլար իմ տեղս...»: Քանի մը վայր- կեան յետոյ, Արման կը խորհրդածէր դարձեալ. «Երիտակը, աղուո՞ր պատճառաբանութիւն, ինք- զինքս արդարացնելու համար: Մարդասպանու- թեան համար ալ սա արդարացումը կրնան ընել. — Եթէ այսօր չսպաննեմ ձեզ, ուշ կամ կանուխ պիտի մեռնիք ուրիշ ու է կերպով: — Ծշմար- տութիւնը սա է որ պոռնկութիւնը մեծ զազրու- թիւն մըն է: Բո՛ւհ, բո՛ւհ»: Տո՛ւ դարձաւ, այս տխուր եզակացութիւններուն վրայ որոճալով: Երբ նորէն իր սալօնին մէջ գտնուեցաւ ու այն թիկնաթոփին առջեւ, ուր Ալֆրէտ նստած էր առտուն, ա՛լ աւելի անկարող զգաց ինքզինքը, Հելէնի սիրահարը ըլլալու այնուհետեւ. — ո՛չ թէ երկու, այլ նոյն իսկ մէկ օր չէր կրնար իր սի- րահարի դերը շարունակել այլ էւս: «Պէտք է վերջ տալ այլ եւս ու յարաբերութիւնները խզել անմիջապէս», կ'ըսէր բարձրաձայն: Սեղանին առջեւ նստաւ, Հելէնի գրելու համար նամակ մը, որով ժամագրութիւն մը պիտի խնդրէր. որովհետեւ յիմարութիւն պիտի ըլլար՝ նամակով խզել յարաբերութիւնները և իրը գէնք անոր ձեռքին մէջ ձգել զայն: Առանց տեսնելու Հելէ- նը, առնել քալել, ինչպէս ըրած էր մէկէ աւելի սիրուհիներու հետ, այս պարագային անկարելի էր. այն առնն ընդ միշտ հրամարելու էր Ալ-

Ֆրէտը տեսնելէ: Հետեւաբար՝ պէտք էր համակերպիլ բանավէճով խզումին: Սակայն ո՛ւր ո՛րոշելու էր իբր ժամադրավայր: Հելէնի բնակարանը: Հապա եթէ ջիղերու տագնապ մը ունենար իմանկամարդ կիներ ու վրայ հասնէին...: Սթօքհոլմ փողոցի յարկաբաժնին մէջ: Կրնար ըլլալ որ իր թեւերուն մէջ նետուէր Հելլեն, ու ինք զգայարանքներու տենդէ մը բռնուած, պատասխանէր անոր զգուանքներուն, յետոյ գայն յընդուն համար, ինչպէս պիտի ընէր յինական մը: «Ո՛հ, հոս նախընտրելի է ամէն պարագայի մէջ», ըսաւ մտովի. «Ծառան դրան առջեւ կը դնեմ և անիկա բաւական պիտի ըլլայ որ տեղի չտամ անոր...: Եւ եթէ ջղային տագնապ մը անցնէ, ճամբորդութեան յատուկ փոքրիկ դեղարանս ունիմ...» Ու Արման սկսաւ նամակ մը ձափրտել, Հելլենի ուղղուած բոլորովին պատշաճ լեզուով մը: Այն պարագային՝ երբ Ալֆրէտի ձեռքը իյնար այս նամակը ան շատ բնական պիտի գտնէր այդ ժամադրութիւնը, թէեւ բացառապէս քիչ մը մտերմական, քանի որ Արման իր ալպոմները ցոյց պիտի տար Հելլենի, պարահանդէսի ծպտագրանտի մը ընտրութեան համար: Իր առունը տրուած ժամադրութեան իբր պատրուակ առաջ կը բերէր, ալպոմներուն մեծութիւնը, որոնց փոխադրութիւնը գծուար պիտի ըլլար: Հելլենի ուղղած նամակը զրկելէ առաջ, Արման մեղամաղձութիւն մը ունեցաւ: Յեղակարծ տեսիլ մը անխառն իրեն ցոյց կուտար այն ուրախութիւնը զոր պիտի զգար Հելլեն, իր նամակը ստացած պահուն: Վերջին երկու անգամուն ալ, Լինքօլն

փողոցի յարկաբաժինը եկած պահուն, Հելլեն սրտի խրախճանք մը ունեցած էր: Ի՛նչ յուսախաբութիւն կը սպասէր իրեն՝ յաջորդ օրուան համար: «Օ՛ն օ՛ն, կորովի ըլլանք», ըսաւ Արման: «Մէկ ամիսէն Լոնտոն պիտի գտնուիմ, եղանակին առթիւ: Վերադարձիս, անոնք իրենց արձակուրդը պիտի անցնեն Բարիզէն դուրս: Այս անգահ պատմութիւնը միւսներէն աւելի լաւ պիտի վերջանայ...: Խեղճ Ալֆրէտ...: Ատենն է իբր պարկեշտ մարդ շարժելու...»: Այդպէս կ'ըսէր մտովի ու կը հաւատար ալ, որովհետեւ մեր թշուառական սիրտը շատ ճարտար է, ինքզինքը խաբելու համար. ալ, բանը ըսելով ինքնիրեն, կը հաւատար անոր:

Յաջորդ օրը, կէս օրէն յետոյ, ժամը երկուրը անցած էր, երբ Հելլեն մտաւ այն միեւնոյն սալօնէն ներս ուր իր ամուսինը խօսած ու սիրահարը խորհած էր առջի օր:

Եթէ Հելլեն կարենար կոահել իր սիրահարին ընելիք խօսքերը ու մտածումները, հոգին պիտի ջախջախուէր յուսահատութենէն: Բայց բան մը միայն գիտէր մանկամարդ կիներ, այն է իր սիրահարը նորէն տեսնելու մասին զգացած խոր բերկրանքը, այնքան երկար միջոցէ մը յետոյ: Վերջին քառասունըութը ժամերը անվերջանալի թուած էին իրեն: Ծառային առջեւէն անցած պահուն, ջղային յուզումի փոքր շարժում մը ըրած էր, թէեւ երեսին վրայ քօղ մը ունենար, և այդ մարդը հաւանաբար ըսաւ չգիտնար իր անունը: Արմանը նորէն տեսնելու բերկրանքը ամենէն հզօրն էր, ինչպէս նաեւ այդ առթիւ զգացած անձկութիւնը, իրենց

սիրոյն առաջին օրերուն զգլխիչ ստուգութիւնը կորսնցնելէ յետոյ, Արման բաժնուած պահուն, միշտ կը հարցնէր մտովի. «Ի՞նչպէս պիտի գրտնեմ զայն, յաջորդ անգամուն...»: Ու տակաւին հիմա, մինչ Հելէն կը հանէր իր ձեռնամուշտակը և վերարկուն, մանկամարդ կինը թէ՛ գոհ էր և թէ՛ մտատանջ: Հելէն հանեց երեսին քօղը, և այն ատեն միայն «բարի լոյս» ըսաւ Արմանի, գլուխը զնելով երիտասարդին ուսին վրայ ու զայն դիտելով. այս նայուածքը բաւեղաւ, որպէս զի մանկամարդ կինը զանազանէքիչ մը յետոյ տեղի ունենայի՜ք խօսակցութեան յառաջընթաց նշանները Արմանի դէմքին վրայ: Այս վերջինը տակաւին չխօսած, Հելէն հասկըցած էր թէ ալլոմներ ցուցնելու համար չէր որ ժամադրութիւն մը տուած էր Արման, թէ սուտ էր առջի օրը զինքը չկարենալ տեսնելու մասին առաջ բերած արդարացումը և թէ ծանրակէիռ եղելութիւն մը պատահած էր...: Բայց ի՞նչ բան է Բ. սաբանական պարտէզը պտտած ատեն— ճիշդ երկու օր առաջ— աւելի փաղաքուշ, գորովալից ու դիւրահաղորդ եղած էր, հակառակ իր սովորութեան: Հելէն համարձակած էր իր զգացումները բարձրաձայն յայտնելու Արմանի առջեւ: Հոգեկան տրամադրութիւն մը յեղակարծօրէն նորէն խանգարած էր երկուքին միջեւ գոյութիւն ունեցող մտերմութիւնը...: Ի՞նչ պիտի ըսէր Արման, որ ստիպած էր զինքը նստելու, մագերուն տուած ձեռքի յոյանքէ մը զատուրիչ գգուանք չնայելով իրեն. ու Արման սկսաւ խօսիլ և մանկամարդ կնիք պատմել Ալֆրէտի

կողմէ առջի օր իրեն տրուած այցելութիւնը, խնդրուած բացատրութիւնը, Բուստբանական պարտէզին մէջ հանդիպումը: «Որքա՞ն կը մեզագրէիք զիս, շատ խոհմութեամբ վարուելուս համար: Տեսէ՛ք, չեմ սխալեր, ձեզի հաւաստելով թէ նախանձոտ կը դառնար Ալֆրէտ: Ի՞նչ ըսաւ ձեզի երէկ գիշեր»:

«— Ոչինչ», պատասխանեց: Ալֆրէտի մէջ ծնած նախանձը և Հելէնի ակներեւ կեղծիքը ծանրակէիռ վտանգ մը կրնային ըլլալ մանկամարդ կնոջ ապահովութեան համար, բայց այս վերջինը կ'ուզէր զիտնալ թէ իր սիրահարը ի՞նչպէս պաշտպանած էր իր սէրը, — իրենց սէրը. այդ պահուն՝ իրեն համար ամենէն աւելի կարեւորութիւն ունեցող կէտը ատ էր, ուստի հարցոյց. «Ի՞նչ պտտասխանեցիք անոր»:

«— Եթէ երբեք իմ վրաս միայն դառնար խնդիրը», յարեց Արման, «կ'ըմբռնէք թէ խորամանկութիւն չպիտի բանեցնէի անոր ուղղամիտ վարմունքին հանդէպ: Մէկ խօսքով, անոր պատիւը աղարտած եմ, հետեւաբար ամէն հատուցում պահանջելու իրաւունք ունի. ու ես մեծ սփփանք մը պիտի զգայի, անոր ընծայելով բոլոր հատուցումները...: Բայց խնդիրը ձեր վրայ կը դառնար, ու ես իմ պատուոյ խօսքս տուի անոր, ըսելով թէ ձեր և իմ միջեւ բարեկամական յարաբերութիւններ միայն գոյութիւն ունէին...»:

Արման պահ մը կանգ առաւ. յետոյ ակներեւ զայրոյթով մը յարեց.

«— Եւ որովհետեւ մեր սովորութիւնը չէ

եղած բնաւ մերթ ձգմարիտ և մերթ սուտ խօսիլ, Արման հաւատ ընծայեց իմ խօսքիս, և առ այժմ հանդարտած է...».

Մանկամարդ կիներ մտիկ կ'ընէր և Արմանը կը դիտէր, մինչ այս վերջինը կրակին կը նայէր, արմուկները ծուկներուն և թուշը ձեռքերուն վրայ կրթնցուցած: Մանկամարդ կիներ կը հարցնէր մտովի. «Այսքան նեղը ինչախնէս յետոյ՝ պիտի կրնայ զիս այնքան սիրել որ ինծի հետ հեռանայ, իր կեանքը ինծի նուիրելու և իմինս դառնալու համար: Բայց ո՞ւր կ'ուզէ յանգիլ Արման...»: Հելէն լուռ կը մնար. բլրալիքին սպասելով մտասոյզ, առանց կռահելու զայն: Արման, շարունակելու համար իր խօսակցութիւնը կրկնեց իր վերջին պարբերութիւնը.

«— Առայժմ հանդարտած է» ու չեւտեց այս երեք բառերը: «Բայց մեր յարաբերութիւնները շատ պիտի դժուարանան. պէտք է դիտել որ, չկասկածող մարդու մը համար՝ աննպաստ եղող ամէն ապացոյց նպաստաւոր կը դառնայ... Բայց երբ մարդ կասկածի, հակառակն է որ կը պատահի...: Իրաւունք չունի՞մ»:

Արման կը նեղուէր Հելէնի պահած լուռութենէն: Իր թիկնաթոռին յենարանին կրթնած, ձեռքերը թիկնաթոռին երկու թեւերուն վրայ երկարած, բերանը կիսաբաց ու չնչասպառ, սիրահարին դէմքին վրայ կը պրպտէր գողտրիկ յուզում մը: Զոր խորհրդածութիւն մը միայն կը կարգար հոն. խորհրդածութիւն մը՝ որուն միջոցաւ կը հաստատուին գործի մը տուեալները: Իր սիրահարին ձայնին ամենափոքր երանգներն

իսկ կը ճանչնար, ու այդ ձայնը կը ծորէր իր սրտին ամենայեւորին ծալքերուն մէջ. — ա՛հ այդ ձայնը, որ անողոք, գրեթէ մետաղական կարծրութիւն մը ունէր: Օ՛հ, նոր դրուագ մըն ալ կուգար աւելնալ իր երկար մարտիրոսագրութեան վրայ, այն տանջանքը որով չղթայուած էր մեռեալ հոգիի մը, ուր թրթռում մը առաջ չէր գար, հակառակ վիշտով գալարուելուն: Սակայն «իրաւունք չունի՞մ» հարցումին պատասխանեց մտատանջութենէն խեղդուկ ձայնով մը.

«— Կարելի է...: Ինչ աւելի աղէկ կը ճանչնաք Ալֆրէտը»: Ետոյ ճիգով մը յարեց. «Ի՞նչ եզրակացութիւն կը հանէք ասկէ»:

«— Նախ խօսք տուէք ինծի», պատասխանեց Արման, «թէ գէշ կերպով չպիտի մեկնէք ձեզի ըսելիքս...: Համոզում գոյացուցէք որ ձեր չափէն զատ ուրիշ բան նկատի չեմ առներ...: Կը տարակուսի՞ք միթէ...»: Ինչո՞ւ համար Հելէն այս պարզ բառերը լսած պահուն ծռեց գլուխը, իբր թէ այդ բերնին վրայ որոշապէս կարդացած ըլլար յարաբերութեանց խզման բոլոր աղիտարներ խօսքերը: Ինչո՞ւ քիչ մնաց պիտի ազաղակէր Սարսափի չրջանին մահապարտի մը պէս. «Դահի՛ճ, վայրկեան մըն ալ»: Ա՛հ, ինչո՞ւ սիրող սիրտ մը երկրորդ տեսողութիւն մըն ալ ունի, որ կը կրկնապատկէ դժբախտութիւնները, կանխելով զանոնք:

«— Հարկ է», կը յարէր Արման «առենի մը համար տոկալ բաժանման մը, մինչեւ որ Ալֆրէտի կասկածները թմրին...: Զորահինգ ամիս, թերեւս վեց, ո՛չ աւելի: Ամէն զիւրութիւն պիտի ընծայեմ ձեզի, ես ինքս հեռանալով Բարիդէն, թէեւ ասիկա շատ կը նեղէ զիս,

այս պահուս մանաւանդ... Բայց նախ ձեր հանգիստը, այնպէս չէ՞...»։ Արման կը շարունակէր։ Հելլէն մտիկ չէր ընել, ինչ որ իր առջեւ կը տեսնէր, վտանգը չէր։ Վտանգը ինչ կրնար ընել իրեն։ Մանկամարդ կնոջ համար միակ դժբախտութիւն մը կար, այն է Արմանը չտեսնելու դժբախտութիւնը։ Այս վերջինը կը խօսէր չորս-հինգ և թերեւս վեց ամսուան բաժանման մը վրայ, այնպիսի չեղտով մը որ կարծես օդին գեղեցկութեան, նոր թատերախաղի մը, տրուելիք այցելութեան մը վրայ դառնար խօսակցութիւնը։ Արմանի շատ պարզ բան մը կը թուէր այն քաղաքին մէջ չգտնուիլ, ուր կը բնակէր ինք՝ Հելլէն, և իրենց ամենօրեայ տեսակցութեանց այնքան քաղցր սովորութիւնը կորսնցնել։ Ո՛չ, ո՛չ, այդ մարդը չէր սիրեր զինքը։

«— Ու հանդարտօրէն՝ ինծի կ'իմացնէք այդ լուրը», ըսաւ մանկամարդ կինը. «և եթէ չսիրէք զիս, այդ բացակայութենէն յետոյ, ի՞նչ պիտի ըլլամ ես։ Ի՞նչ պիտի մնայ ինծի...»։

«— Կ'աղաչեմ», պատասխանեց Արման անհամբեր, որովհետեւ կը զգար թէ իրենց խօսակցութեան ղեկը ձեռքէն կ'ելլէր, «իրար չխառնենք խնդիրները։ Ձեր ամուսնին նախանձոտութեան ու ձեր ապահովութեան շուրջը կը դառնայ խնդիրը... Բացակայութիւն մը անհրաժեշտ է թէ ոչ։ Խնդիրը ասոր մէջ կը կայանայ»։

«— Իսկ եթէ ուրիշ միջոց մը առաջարկեմ ձեզի», հարցուց Հելլէն։ «Ամուսինս նախանձոտ

է, լս'ւ։ Իմ ապահովութիւնս վտանգուած է, կ'ընդունիմ։ Այն ատեն հետեւնիդ տարէ՛ք զիս։ Կը նախընտրեմ ամէն ինչ կորսնցնել և քովս ունենալ ձեզ...»։ Ու աչքերով կը լսուէր Արմանը, այս խօսքերը արտաբերած պահուն։ Այս անգամ ստիպուած էր իր սրտին խորքը հոյց տալու։ Մանկամարդ կինը կը գտնուէր այնպիսի վիճակի մը մէջ, ուր ամէն ինչ աչք կ'առնէ ենթական, գլխաւոր, — այո՛, գլխաւոր համար ճշմարտութիւնը, զայն բռնելու, ւեղմելու, չօչափելու համար մարմնի մը պէս, եթէ հարկ ըլլայ իսկ այդ պատճառով մեռնիլ...։

«— Ինչ աւելի աղէկ գիտէք», պատասխանեց Արման, «թէ չեմ կրնար այդ բանը ընել, և թէ ի՞նչ պատճառով։ Կը մոռնաք ձեր զաւակը։ Ամուսնի մը ձեռքէն կ'առնուի կին մը բայց մայր մը իր զաւակէն չի խլուիր երբե՛ք»։

«— Ա՛յ», գոչեց Հելլէն, ինչո՞ւ ինծի չէք ըսեր թէ այլ եւս չէք սիրեր զիս։ Ինչո՞ւ այս պարբերութիւնները այս զգուշաւոր լեզուն։ Միթէ կը կարծէք թէ արիութիւն չունի՞մ զէմ առ զէմ զիտելու իրականութիւնը, ի՞նչ որ ալ ըլլայ ան...։ Արման, կ'երդնում որ նուազ ան գութ պիտի ըլլաս, անմիջապէս ըսելով ինծի...։ Արման, ըսէ՛ զիս չսիրելդ, պիտի ըմբռնեմ զայն, չպիտի վշտանամ քեզի զէմ ու վիշտիս հետ առանձին՝ պիտի հեռանամ...։ Քու պատճառած վիշտը, դարձեալ քեզի վերաբերող բան մը պիտի ըլլայ, — բայց եթէ զիս կը սիրես, զիս մի՛ ձիւր այս անգելի անստուգութեան մէջ, ասանկ ցրտութեամբ ու անտարբերութեամբ մի՛ խօսիր

ինէ հեռանալուդ վրայ... Աստուած իմ, որքան կը տառապիմ...»։ Յուզումը կը կծկէր Հելէնի բերանը, շունչը կը կարճնար. ու արցունքները սկսան ժայթքիլ աչքերէն, խոշոր և դանդաղ արցունքներ, որոնք մէկիկ մէկիկ գրետորեցան իր այտին վրայ, գիծերու հետքեր ձգելով անոր վրայ։

«— Հասանք բուն կէտին», կ'ըսէր Արման մտովի, և այս արցունքները փոխանակ խանգաղատեցնելու, բարկացնելու աստիճան կը ջղագրգռէին զինքը։ Չէր կրնար համակրիլ այդ տառապանքին, ինչպէս կը համակրէր Ալֆրէտին, թերեւս սեռերու տարբերութեան պատճառով որ էրիկ մարդուն ունեցած վիշտին պէս հասկնալի չի դարձներ կնոջ վիշտը։ Երբեմն ալ, վատութեան տպաւորութիւնը զոր կը զգանք, սիրունի մը տառապեցնելով և ինքզինքնիս նուաաստացնելով, մեզ կը զայրացնէ, խանդաղատանքը արգիլելու աստիճան։ Արման ոտքի ելած էր սենեակին մէջ կը պտտկէր ու կը խորհէր. «Ինչո՞ւ վերջ չտանք իսկոյն»։ Ու բարձրաձայն. «Ձեմ գիտեր թէ իսկապէս ի՞նչ բանի համար արցունք կը թափէք... Այն խօսքերը, որ ձեզի ուղեցի, ամենախօր գորովանքով մը տողորուած էին ձեզի նկատմամբ...»։ Հելէն անշուշտ պիտի գիտէր թէ Արման սէր բառը չէր գործածեր այլ եւս։ «Բայց երբ կը պահանջէք որ անկեղծօրէն խօսիմ ձեզի հետ, պիտի հնազանդիմ...»։ Ո՛հ, միայն ձեզի համար չէ որ մեր բաժանումը կը խնդրեմ հիմա, այլ և ինձի համար... Հելէն, այսօր մեր երկուքին միջև

պատնէշ մը կայ, ուրկէ չի կրնար անցնիլ պատուաւոր մարդ մը»։

«— Ո՛րն է այդ պատնէշը», պատասխանեց Հելէն, որ քաջութիւն ունեցաւ վեր առնելու արտասուքներով արատաւ որուած դէմքը։

«— Ուրիշ մարդու մը բացարձակ վատահոլութիւնը», պատասխանեց Արման յեղակարծօրէն։ «Ալֆրէտ հոս գալով, այդ տեղը նստելով, միայն իր նախանձոտութեան վրայ չխօսեցաւ, այլ այնպիսի համարում մը, այնպիսի բարեկամութիւն մը ցոյց տուաւ ինձի որ չեմ ուզեր քեզի նկարագրել զայն...»։ Իմ վրաս կասկած ունէր, ու ինձի դիմեց սրտաբաց։ Ոչ մէկ զձեռութիւն սրտին մէջ, ո՛չ մէկ զառնութիւն... Ու զգացման ի՞նչ զեղեցիկութիւն, ուղղամտութիւն, բարեկամական անկեղծութիւն ցոյց տուաւ։ Ո՛հ, Հելէն, չեմ կրնար այլ եւս խաբիլ այդ մարդը։ Ինքզինքս չատ անարգած պիտի ըլլամ...»։

«— Է՛հ, հապա ե՛ս», գոչեց մանկամարդ կիներ ոտքի ելլելով իր կարգին։ Միրահարին կողմէ ամուսնին մասին եղած դրուատականը բոլորին վրդոված էր զինքը, ու հետզհետէ կը բարկանար։ «Միթէ ոտնակոխ չըրի՞ այդ ամէնը, մինչեւ քեզի հասնելու համար։ Կը կարծէ՞ք թէ ես ծնած եմ, խաբելու և ստելու համար։ Միթէ դուք վայրկեան մը իսկ վարանեցա՞ք, խաբելու համար այդ պարկեշտ մարդը, վատահոլի բարեկամը, երբ կը տենչայիք զիս...»։ Բնաւ ամօթապարտ չեղաք ո՛չ ինձի և ոչ ալ ձեզի համար... Կ'արգիլեմ ձեզ՝ պատուի երդմնազանցութեան, բարեկամական նենգութեան մասին խօսիլ. ի-

բաւունք չունիք խօսելու, որովհետեւ դուք պատճառ եղաք միայն, կ'իմանա՞ք: Դուք չէի՞ք ինծի թախանձող, որպէս զի ձերինը ըլլամ բողոքովին: Պատասխանեցէ՛ք ձեր կարգին. այո՞ թէ ո՛չ:

«— Ներողութիւն կը խնդրեմ, պատասխանեց Արման: «Իրողութիւնները ճշդե՛նք: Սիրեցի՛նք զիրար: Դուք նորատի աղջիկ մը չէիք, կարծեմ: Ես ալ պատանի մը չէի: Սկսնակներ չէինք կեանքի մէջ. երկուքնիս ալ փորձառու էինք, աջպէս չէ՞: Մեր բրածին գիտակցութիւնը ունէինք: Միթէ չզգուշացուցի՞ ձեզ: Պարտաւոր էի չվտանգել ձեզ: Պարտաւոր էի չվրդովել ձեր հանգիստը: Հիմա կը վրդովեմ զայն ու ետ կը քաշուիմ: Գալով իմ խղճիս, թոյլ տուէք անոր միակ դատաւորը ըլլալու, ինծի յանձնարարած և արգիլած բաներու մասին:

«— Իսկ վեց ամսուան մէջ», պատասխանեց Հելէն, «ձեր խիղճը աւելի՞ ճկուն պիտի ըլլայ: Օ՛ն, տրամաբանող ու անկեղծ եղէ՛ք: Վայրկեանական բաժանում մը չէ որ կը խնդրէք, այլ յարաբերութեանց խզում մը... գէթ յայտնեցէք զայն, եթէ կ'ուզէք որ յարգեն ձեզ»:

«— Այո՞», պատասխանեց Արման բրտօրէն, որ զայրացած կը թուէր յանկարծական ընդվզումէն մանկամարդ կնոջ, որ օղորաբար այնքան հեզահամբոյր էր:

«— Ըսել է, կը կարծէք որ այլ եւս ու ե պարտք չունիք ինծի հանդէպ...», շարունակեց Հելէն: «Կ'ուզէք այսպէս երեսի վրայ ձգել զիս,

բոլորովին մինակ...: Պիտի մեկնէ՞ք, ու հինգ վեց նամակներէ յետոյ ոչինչ...: Սա աղուոր պարբերութիւնները առաջ կը բերէք. «Մեր բրածին գիտակցութիւնը ունէինք...: Դուք նորատի աղջիկ մը չէիք... երկուքնիս ալ փորձառու էինք».— Հետաքրքիր եմ գիտնալու թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէք», յարեց մանկամարդ կինը ցաւագին հեգնանքով մը, որ յարաճուն զայրոյթէ մը առաջ կուգայ:

«— Ի՞նչ բանի կը ծառայէ», ըսաւ Արման:

«— Կ'ուզեմ գիտնալ», յարեց Հելէն ուժգնութեամբ «իրաւունք ունի՞մ գէթ իմանալու թէ ի՞նչ կը խորհիք իմ վրաս»:

«— Ինծի ըսել պիտի տաք այնպիսի խօսքեր, որոնց վրայ պիտի ցաւիք յետոյ», պատասխանեց Արման. «բայց ձեր կարգին պատասխանեցէ՛ք ինծի: Միթէ կը կարծէ՞ք թէ անտեղեակ եմ ձեր կեանքին»:

«— Ի՛մ կեանքի՛ս», հարցուց Հելէն ապշութեամբ ընկճուած, ինչ որ Արմանի կողմէ վերադրուեցաւ մանկամարդ կնոջ զգացած սարսափին, իր յեղակարծ յայտնութեան հետեւանքով:

«— Իրողութիւններ կ'ուզէ՞ք», յարեց Արման բրտօրէն. «Պիտի տամ այդ ապացոյցը. մոռցած էք ձեր յարաբերութիւնը Պ. տը Վարտի հետ»:

«— Ա՛յ», գոչեց Հելէն, «անուանարկութիւն մի՛ն է ատ... Պ. տը Վարտ...» ու ճակտին տանելով ձեռքերը, ըսաւ մոլորազին. «Կ'ազաչեմ, ըսէք թէ չէք հսււտացած այդ խօսքին...: Հոգիս, ըսէ՛ որ այդ գաղափարը չեմ ունեցած իմ վրաս»:

« — Հաւատացած եմ», պատասխանեց Արման սիրտը ամուր բռնած՝ սիրունիին այդ կոչին առջեւ, անոր անցեալին նկատմամբ զգացած չոր և չար նախանձին պատճառով, որ միշտ տառապեցուցած էր զինքը՝ իր բնաւորութեան մէկ տխուր անկանոնութեան երեսէն, երբ իր սիրունիին քով կը գտնուէր, թէեւ բնաւ չէր սիրեր զայն։

« — Եթէ հաւատացած էիք», ըսաւ Հելէն, որ սրտաբեկ եղած էր Արմանի վերջին պատասխանէն, «ինչո՞ւ ինծի չխօսեցաք այդ մասին։ Եթէ այդ գաղափարը տիրապետած էր ձեր մեջ, երբ անձնատուր ըլլալ կը խնդրէիք ինէ, և եթէ կը նկատէիք որ նուազ պատասխանատուութիւն ունէիք ինծի հանդէպ՝ այդ պատճառով, ինչո՞ւ չյայտնեցիք ձեր տարակոյսը։ Միթէ վստահ էիք այդ մասին։ Զեր աչքով տեսա՞ք... Միթէ բախտաւորութիւնը չունէի՞ որ անստոյգ ըլլար այդ լուրը — միակ բախտաւորութիւնը։ Բայց գիտէ՞ք թէ ոճիր մըն է կնոջ մը ամբողջ սիրտը գրաւել և իր սրտին մէջ պահել այդպիսի գաղափարներ»։

« — Հէ՛», պատասխանեց Արման, ուսերը ցնցելով, «բոլորովին ծիծաղելի պիտի համարէիք զիս, եթէ ձեր սիրահարը չըլլայի. եղայ, և անգամ մըն ալ կը կրկնեմ թէ իրարու մեղադրելիք բաներ չունինք, ո՛չ ես ձեզի և ո՛չ ալ զուք ինծի։ Զեր անցեալը ձեզի կը վերաբերի և իրաւունք չունիմ հաշիւ պահանջելու անոր մասին, և ոչ ալ ձեր ապագային նկատմամբ... Գալով ձեր ներկային, բաւական կը

ճանչնամ ձեզ, վստահ ըլլալու համար թէ միեւնոյն ստեղծ երկու սիրահար ունեցող կիններէն չէք դուք...»։

« — Ատիկա պատիւ մըն է ինծի համար», յարեց Հելէն խեղդուկ ձայնով մը։ Մեռեալի մը պէս գունատ էր իր սիրած մարդուն անձնասիրութիւնը և անզգայութիւնը այնպիսի արհաւիրքով մը կ'անդամալուծէին զինքը որ արցունք անգամ չէր հոսեր աչքերէն։ Միակ փափաք մը կը զգար, այն է հեռանալ այդ մարդուն քովէն, չտեսնել անոր աչքերը, բերանը, — այդ բերանը՝ զոր այնքան սիրած էր և որ այնքան ստած էր իրեն, միշտ ստած, քանի որ, առաջին օրէն իսկ, հաւատացած էր այդ ամբաստանութեան, առանց ապացոյց ունենալու։ — Մանկամարդ կի՛ն մեքենաբար առաւ իր վերաբերուն, ձեռնամուշտակը ու կապեց էմքին քողը։

« — Մնա՞ք բարով», ըսաւ Հելէն, այդ պահուն, այլ եւս չէր կրնար երկարել խօսակցութիւնը, որովհետեւ զգացած զայրոյթը շնչահեղձ կ'ընէր զինքը։ Արման չփոյձեց վար դնել զայն ու ինքն ալ ըսաւ. «Երթա՛ք բարով»։ Հելէն դուրս ելաւ սենեակէն. Արման ընկերացաւ անոր մինչեւ յարկաբաժնին դուռը, երկուքն ալ առանց խօսք ուղղելու իրարու։ Դուռը գոցուելէ յետոյ, Արման սրահ դարձաւ, ուր տեղի ունեցած ողբերգական տեսարանէն ուրիշ հետք չէր մնացած, եթէ ոչ թիկնաթոռի մը տեղէն խախտումը, զոր Հելէն հրած էր ոտքի ելած պահուն։ «Ամէն ինչ լաւ անցաւ, հակառակ իմ կարծիքիս», ըսաւ Արման մոտովի։ «Երբ յաջողիս

զանոնք պապանձեցնել՝ փոքր իրողութիւն մը առաջ բերելով... ամէն ինչ կը լմննայ այն ատեն...»։ Ու բարձրաձայն կրկնեց։ «Լմնցա՛ւ ամէն բան», սփոփանքի ու միեւնոյն ատեն անձկութեան զգացում մը ունենալով, որ կ'ընկերանայ սիրային խզումներուն։ «Շատ աղուոր էր Հելէն», խորհեցաւ ան. «հիմա զգուշանա՛նք անոր վրիժառութենէն... Բայց ի՞նչ կայ որ մէջտեղը։ Իրեն ուղղած իմ նամակներուս մէջ բնաւ չեմ դուրս գաւ զինքը... Տիկին Բարմիւրի մօտ ունեցած իր մանր առարկաները ետ պիտի առնեմ։ Ժամանակ անցնելէ յետոյ, երբ հասնինք այն շրջանին, ուր Հելէն ինծի ըսէ. շատ տառապեցուցիր զիս, այն ատեն պիտի վերադա՛նեմ զանոնք։ Այն ատեն Հելէն իր չփակին մէջ պիտի ունենայ իմ յաջորդիս նամակը, չըմիզէթին ու մորթին միջեւ զետեղուած...»։ Արման նորէն նստաւ կրակին առջեւ, ուրկէ կայծեր ցատկեցին, զայն խառնելուն համար։ «Ա՛հ», ըսաւ, «կեանքի յետսահամը շատ դառն է...»։

Ը.

Յ Ն Ո Ր Ք Ը

Վրէժխնդրութիւն։ Տարաբախտ կինը ատոր վրայ կը խորհէր, Լինքօլն փողոցէն դարձած ատեն։ Քիչ մը առաջ իր կրած հարուածը շատ բուռն էր, այնպէս որ ուրիշ ամէն զգացում տեղի տուած էր յարատեւ ու ամենէն ջախջախիչ վիշտի մը զգայութեան առջեւ։ Իրիկուան, ճաշի սեղանին վրայ. յետոյ գիշերը, իր սենեակին մէջ առանձնացած, ամէն լոյս մարելէ յետոյ, չէր կրցած քնանալ. յետոյ ցերեկը ու յաջորդ գիշերները և ցերեկները, երկու շաբթուան ընթացքին, նոյն վայրագ ու անընդհատ ակներեւութեամբ, միշտ կը նշմարէր սա բիրտ իրողութիւնը թէ իր սիրահարը չէր սիրած զինքը... ոչ իսկ վայրկեան մը։— Ոչ իսկ վայրկեան մը, քանի որ առաջին ժամադրութեան ատեն, Արման կարծած էր վայելել Պ. տը Վարատի նախ-

կին սիրուհին և թերեւս ուրիշներու սիրուհին։ Արմանի ժպիտներուն, լուսթեանց, չորութիւններուն, կասկածոտութեանց պատճառը հիմա կը հասկնար, ու բոլոր էութեամբ կ'ընդվզէր այդքան մահացուցիչ անարդարութեան մը դէմ, երբ իր տուածը կը բաղդատէր ստացածին հետ։ Ի՞նչ ուրեմն, իր անուրջներուն գողտրիկ փափկութիւնները, իր պաշտելի սիրոյն աղնիւ խելայեղութիւնը, իր յափշտակութեանց պաշտանքը, առանց վիշտի ու խղճահարութեան կատարած զոհողութեանց անկեղծութիւնը, երջանիկ ընելու համար իր սիրածը, — այս ամէնը յանդած էր սուտի մը, պարապութեան մէջ այնքան վայրապար, որքան հովէն քշուած տերեւները՝ նըրբողիկներու երկայնքը այն հին պարտէզին, ուր միասին պտտած էին — անօգուտ կերպով, փոշիներու նման, որոնք օդին մէջ կը պարէին արեւգական ճառագայթներուն տակ, պատուհանին եզերքը այն փոքր յարկաբաժնին, ուր զիրար սիրելու կ'երթային ամէն յետ միջօրէի։ — Իրա՞ր սիրելու։ Այո՛, ինք՝ Հելէն սիրած էր աւա՛ղ, խորապէս, խօլաբար, ո՛չ մէկ նկատուածով, բայց հիմա մէկ սիրարկածէն միւսը ցատկող, իր չըրջազգեստը այսինչին կամ այնինչին համար հանող, զգայութիւններ, հովահարներ ու գեղօրներ հաւաքող կիներու պէս կը դատուէր։ Ա՛հ, չէր կրնար հանդուրժել այդ բանին։ Արմանը տեսնելէ զրկուի՛լ, — որովհետեւ իրեն համար այնքան ողբերգական եղող բացատրութեան յաջորդօրը, Ալֆրէտ իր բարեկամէն ընդունած էր նա՛մակ մը, ծանուցանող իր անհրաժեշտ ու առ-

ժամեայ բացակայութիւնը գործի համար — այո՛, Արմանէն զրկուիլը տառապանք մըն էր. բայց զէնք մը ունէր այդ տառապանքին դէմ այն արհամարանքը զոր իրեն կը ներշնչէր սիրահարին չոր սիրտը, անոր անողոք անձնասիրութիւնը, վերջին տեսակցութեան մէջ երեւան ելած։ Ի՞նչ պէս սիրտը վարժեցնէր անարդարութեանը Արմանի, զոր այնքան սիրած էր։ Եթէ Արման իր մէջ բաժնուած ըլլար յանկարծ, անարժանաբար, բայց խոտովանելով իր սիրած ըլլալը, այնքան չպիտի տառապէր Հելէն որքան հիմա։ Մարտիրոսը, անտանելի մարտիրոսը հոն էր, իր սիրոյն անկարողութեան մէջ, ո՛չ թէ մասնակից ըլլալու իր զգացումներուն, այլ ըմբռնելու համար զանոնք։ Մեռնիլ ուղղով մահապարտի մը կը նմանէր, որուն համար ամենէն զէն տանջանքը մեռնելէ առաջ, չաղաղակելն է սա խօսքը. «Անմեզ եմ»։ Արման բաւական զգացնել տուած էր իր էրիկմարդու պատուին ժպիրհնախատինքը, և յանուն այդ պատուին զոհած էր մանկամարդ կիներ։ Ա՛հ, եթէ սիրած ըլլար Հելէնը, բանի տեղ չպիտի գնէր այդ պատուը, ինչպէս ինք՝ Հելէն ըրած էր իր պատուին համար. բայց ք՜նչպէս պիտի սիրէր Հելէնը, քանի որ առաջին վայրկեանէն իսկ ստախօս մը նկատած էր զայն։ Մանկամարդ կիներ ժամադրութեան գացած ատեն կ'ըսէր. «Քեզի համար պահեցի անձս»։ ու Արման կը խորհէր. «Պ, տը վարատէն յետոյ»։ Հելէն իր սիրոյն բոլոր ապացոյցները չառնած էր, որոնք փշուած էին այդ անյաղթելի համոզումին դէմ, և սակայն այդ սէրը ո՛րքան ճշմարիտ էր,

Աստու՛ած իմ, ա՛յնքան ճշմարիտ, որքան իր կեանքը, որ սկսած էր այն օրէն ի վեր, երբ ճանչցած էր Արմանը: Հելէն կը լսէր իր սիրահարին ձայնը. «Երկուքս ալ փորձառու էինք...»: Կը կարծէ՞ք թէ չեմ գիտեր ձեր կեանքը...»: Ա՛հ, անարդարութիւնը սոսկալի անարդարութիւնը: Հելէնի սիրտը կ'արիւնէր այդ մտածումով: Կ'երթար կուգար սենեակին մէջ, շարունակական տենդի մը մատնուած. ո՛չ իր խեղճ ու հրատույնը գլուխը և ոչ ալ իր արիւնած հէգ սիրտը հանդարտութիւն չէին գտներ: Ամէն ինչ իրարու կը խառնուէր իր մէջ. յաւէտ կորսուած երջանկութեան մը յուսահատութիւնը, իր բացակայ սիրականին առթած սրտայոյզ վիճակը և իր ամենէն ճշմարիտ ու ազնիւ զգացումին մէջ արհամարհուած ըլլալուն կատաղութիւնը: Իր գերագոյն յուսախաբուածութեան այս պահին առաջ, չէր կրնար զղջալ, այդ անգութ Արմանին սիրունին եղած ըլլալուն համար: Սէրը, վսեմ սէրն էր որ զինքը գահավիժած էր այդ արարքին մէջ, իրեն պէս վսեմ: Վսեմ սէրը... «Ո՛չ», կը գոչէր հիմա. «անմիտ, կո՛յր սէրը...»: Ու անվերջանալիօրէն, իր սենեակին մէջ կը պտտէր Հելէն, երկայնքին ու լայնքին, դառագեղի մը մէջ բանտարկուած կենդանիի մը պէս, ու միշտ՝ անխորտակելի պատի մը նման՝ կը բաղխէր սա գաղափարին. «Ի՞նչ օգուտ այսպէս սիրած ըլլալէն, ի՞նչ օգուտ: Ա՛հ, կեղծի՛ք, կեղծի՛ք...»:

Իր անցուցած մահացու տազնապին մէջ, ինչ որ ամենէն աւելի կը զայրացնէր զինքը, իր

ամուսինն գորովալից ու անպատեհ հոգածութիւնն էր: Ալֆրէտ իր կնոջ հիւանդ հոգիին մէջ յուզուող տոամը չգիտնալուն համար, հաճելի հեռանկար մը կը պարզէր անոր առջիւ, մերթըսելով. «Ազատ ըլլալուս պէս՝ ճամբորդութիւն մը պիտի ընենք: Թերեւս Արման մեզի հետ գայ...»: Եւ կամ թէ «Կը զարմանամ Արմանէն լուր չառնելուս համար: Միթէ չգրե՞ց քեզի»:

«Ո՛չ», կը պատասխանէր Հելէն: Ալֆրէտ հիմա ինքզինքը կը մեղադրէր, իր բարեկամին հետ ունեցած խօսակցութեանը համար, սա համոզումով թէ ճամբորդութիւն ընելու վրայ էր ան, որպէս զի իր նախանձը չգրգռէ: Իր կնոջ մեղամաղձութեան վրայ կը խորհէր Արման, ու տակաւ կը հասկնար անոր պատճառը, ըսելով թէ Հելէնը զրկած էր իր մէկ հազուագիւտ հաճոյքէն: Մանկամարդ կինը, ընդհակառակը, զայրացած անձնասիրութեան մը խոր զգացումն էր որ կ'ունենար իր ամուսինն վստահութեան հանդէպ, որ մեծապէս կը հակասէր իր սիրահարին անուշիկ կասկածին հետ: Մնաց որ, Ալֆրէտի առաջարկած ճամբորդութեան ծրագիրը, Արմանի ընկերակցութեամբ, միթէ այն ծրագիրը չէ՞ր զոր երբեմն զգուած էր Հելէն: Ծամբորդութեան այդ ծրագիրը շատ ճշդիւ իրեն ցոյց կուտար այն սսերմիկ իւր իմանքը սմբան ամիսներուն զոր Հելէն կ'երեւակայէր կանխաւ: Միասին պիտի բնակէին ծովուն մօտ, Նորմանտիոյ այն գիւղերէն մէկուն մէջ, ուր ծառելը կը դալարագարդեն մինչեւ կապոյտ ալիքներուն եղբրքը: Թերեւս միասին պիտի տեսնէին Իտալիոյ քա-

ղաքներէն մէկ քանին, որ նոց անունը միայն կարծես կը պարուրէր լուսաշող երջանկութեան խոստում մը... Բայց հիմա ոչինչ կար, բացի սառուցիկ մենութենէն ու լքումէն: Իրենց իզու-մէն ի վեր, նամակ մը իսկ չէր գրած Յրման, և ոչ իսկ կարեկցական տող մը: Բայց ինչո՞ւ կա-րեկցէր: Անշուշտ, Արման կը կարծէր որ Հելէն արդէն իսկ մխիթարուած էր ուրիշի մը թեւե-րուն մէջ, քանի որ հաւատացած էր թէ իրմէ-րուն մէջ, քանի որ սիրահար ունեցած էր Վա-րատը: Երկու երեք, տասը սիրահար, — ո՞նչ նը-շանակութիւն ունի թիւը, երբ մէկէ աւելի սի-րահար կը գտնուի:

Օրէ օր, անիրաւութեան այս կսկծեցուցիչ վիշտը աւելի կը մորմոքէր իր մէջ, ու կը յան-գէր ախտաւոր ու խօլ գաղափարի մը, միակ-գաղափար՝ որ քիչ մը կը գոհացնէր սրտին յու-սահատական կատաղութիւնը: Այո՛, իր անձկու-թեան ժամերուն մէջ, ոճրապարտ մտածում մը կ'ունենար, քանի որ զինքը կարող դատած էին սոսկալի արարքներ գործելու. նոյն իսկ կ'ըսէին թէ այդ արարքները ի գործ գրած էր, նմանե-լով այն պատկերին զոր Արման երեւակայած էր, այն դիւրահաղորդ և հաճոյասէր կնոջ, զոր Վա-յելի կարծած էր Սրման: Բարոյական կեանքը, ֆիզիքական կեանքին նման, ունի անձ-նասպանութեան իր տենդերը, փճացումի իր մո-լուցքները: Վայրկեաններ կան, երբ մարդ պէտք կը զգայ իր ներքին անձէն հրաժարելու, պաշտօնէն զայն, և ուրիշ մը ըլլալու: Անար-դարութիւնն է որ այդ խորհրդաւոր տազնապ-

ները առաջ կը բերէ ու անոնք այնքան անհրա-ժեշտ և բնական են որ տղաք ալ անոնց կ'ենթար-կուին անասուններուն պէս: Լաւագոյն անձերն իսկ գէշ չեն դառնար, երբ կը պարտուին անի-րաւօրէն: Հելէն անդարմանելիօրէն արհամար-ուած զգալով իր անձը, հաւրկու ձգողութիւն մը կը մղէր զինքը՝ դառնալու ճիշդ հակառակը երբեմնի: Յնորք մը կը պաշարէր զայն, ու նուաստացումի զառանցանքով մը կ'ըսէր մտո-վի. «Սիրտ ունենալը կը նշանակէ մեծապէս խաբուիլ...»: Քանդումի այդ ախորժը, որ ամէն արարածներու մէջ գոյութիւն ունի, ինչ-պէս նաև սիրոյ զգացողութիւնը ինք իր վրայ կ'անդարադառնար: Մանկամարդ կինը սխաթեմա-թիք կերպով յարձակում կը գործէր իր ներքին բնութեան վրայ, ինչպէս կարգ մը մարդիկ համանուն պարագաներու մէջ, կարծես պարտք մը կատարելու պէս կը գինովնան, իրա-րու ետեւ ճնկելով, հակառակ իրենց զգացած նողկանքին: Հելէն սկսաւ ջղադրգիւ զուարթու-թեան եղական երեւոյթներ ցոյց տալ կեանքի սովորական պարագաներուն մէջ, ինք որ՝ մինչեւ այն ատեն կ'արհամարհէր թեթեւ խօսակցու-թիւնները, սիրային բաներու մասին ուղղակի ակնարկութիւններ բովանդակող խօսքեր ըրաւ: Իր սեղանին վրայ ունենալու համար, ամենէն յանդուգն գիրքերը բերել տուաւ, որոնց վրայ խօսուիլը լսած էր վերջին տարիներուն մէջ: Հաճոյքի մոլուցքէ մը բռնուեցաւ. ամէն գիշեր, թատերական ներկայացման կ'երթար, Ալֆրէտը քաշքրտելով իր հետ: Մտադրութիւնը կը յայտ-նէր աշխարհի կ'ընկերութեան մէջ մտնելու համար

նորէն և զարմանալի գործունէութեամբ մը կը զբաղէր այն ծպտազգեստի պատրաստութիւնով, զոր պիտի կրէր Մալհուրի դիմակաւոր պարահանդէսին մէջ. Ալֆրէտ ստիպուած էր զգեստ մը պատրաստել տալ այդ պարահանդէսին համար: Հելէնի ձայնը աստիճան մը աւելի բարձրացած էր և աւելի հնչուն ծիծաղ մը ունէր. այս ցաւազին զուարթութեան արտայայտութիւններէն իւրաքանչիւրին հանդէպ՝ Ալֆրէտ կը նեղուէր տարտամ մտատանջութեամբ մը, Հելէնի աչքերուն մէջ տեսնելով տարօրինակ շող մը, իր շարժումներուն մէջ ջղային ցնցումներ, իր խօսքերուն մէջ այն տմարդութիւնները, որոնք երկիւղ կը պատճառեն թէ մի գուցէ այսպէս դիտելու, շարժումներ ընելու, խօսելու կարող կին մը յանկարծօրէն մտազարու թեան ենթարկուած ըլլայ և արտառոց ու անդարմանելի արարք մը գործէ:

Մանկամարդ կինը ա՛լ աւելի տարօրինակ դարձաւ այն օրը, երբ Մալհուրի պարահանդէսին պիտի երթար: Արմանի հետ գժտելէ յետոյ, առաջին անգամ ըլլալով, երեկոյթի մը կ'երթար: Առտուն, նախաճաշելու համար վար չիջաւ: Ալֆրէտ, քառակուսի սեղանին առջեւ նստած, կնոջ սպասը դիմացը դրուած և իր զաւակը աջակողմը առած, առանց խօսելու կուտէր, յարաճուն անձկութեան մատնուած, զոր իրեն կը պատճառէր Հելէնի շարժումներուն ցաւազին այլանդակութիւնը: Մանկամարդ կինը այլ եւս հոգածութիւն չէր ցուցներ իր զաւակին համար. «Բարի՛ լոյս զաւակս... բարի՛ իրիկուն

զաւակս...» . այս էր ամէնը: Սովորաբար այնքան գորովալից եղող Հելէնի մէջ անդամալուծուած էր մայրական բնազդը. առայժմ ճշմարիտ էր ատիկա: Սեւեռուն գաղափարը սրտին վրայ կը ձգէ այն ազդեցութիւնը, ինչ ազդեցութիւն որ պիտի ընէ լուսաւոր և անշարժ կէտ մը՝ մեր աչքերուն վրայ. կը մազնիսացնէ իր տիրապետած էակը և իր դատողութիւնը կը սահմանափակէ զգայնութեանց փոքր շրջանակի մը մէջ: Տարաբախտ կնոջ համար անկարելի դարձած էր ու է զգացում ունենալ նոյն իսկ իր զաւակին նկատմամբ. որովհետեւ իր յստակատես խելագարութեան մէջ, չէր կրնար զգալ այդ զաւակին գոյութեան իրականութիւնը: Այդ առտու փոքր մանչը նստած էր աթոռին վրայ, տխուր և միանգամայն չուարած տղու մը դէմքով. որ կը տառապի և չի գիտեր իր տառապելուն պատճառը: Անսահման վիշտի մը խորութիւնը կար անոր աչքերուն մէջ. Ալֆրէտ տեսնելով անոր ուտելու եղանակը, ակռաներուն ծայրով, վերահասու կ'ըլլար թէ թաքուն վիշտ մը կը տանջէր գանգրահեր գլուխը. ուստի ըսաւ անոր.

«— Այս առտու խելօք չէ՞ր միթէ, որ այդքան տխրեր ես»:

«— Այո՛, շատ խելօք էի», յալեց Հանրի, ու լռեց. յետոյ մէկէն իմէկ ըսաւ. «Յայրի՛կ, ինչ է միտքը»:

«— Մէկու մը հանդէպ եղած անիրաւ արարք մըն է: Բայց ինչո՛ւ կը հարցնես»:

«— Որովհետեւ Միէթ անցեալ օր ըսաւ թէ

իրենց մօրեղբօրը քով գտնուող քուզէնին մնաս հասցուցած են»։ Այս բառը առաջին անգամ ըլլալով տղուն կողմէ խուած և կէս մը հասկցուած, իր մանկական երեւակայութեան վրայ ազդած էր. տղան չարունակեց. «Միթէ պիտի կրնա՞ն ինծի մնասել քովդ կամ մայրիկին քով եղած միջոցիս»։

«— Ի՞նչ գաղափարներ կ'ունենաս մտքիդ մէջ», պատասխանեց հայրը։ Ալֆրէտ կը զգար թէ իր տղան իսկ կը նշմարէր իր մօր բնաւորութեան փոփոխութիւնը։ Նայեցաւ իր գաւկին ու լալու այն փափաքը զգաց, զոր կ'ունենան իրենց որբ տղուն հանդէպ այրի մնացած մարդիկ, — խեղճ փոքրիկ որ կորսնցուցած է այս աշխարհի ամենամեծ բարիքները, առանց մտքէն անցնելու, և սակայն կը նախգգայ և կը կռահէ անդարմանելի դժբախտութիւնը։ Հայր ու զաւակ լուծութիւն պահեցին. և ահա, ճաշասրահին բաց մնացած դռնէն ձայն մը եկաւ, որ հրաման մը կուտար գործաւորուհիի մը. «Ուրեմն, ճիշդ ժամը իննին...»։ Պարահանդէսի իր արդուզարգով կը զբաղէր։ Մանկամարդ կիներ չէր գտնուեր հոն, ուր իր նայուածքը և ժպիտը ուրախութեան ճառագայթ մը պիտի փողփողէին։ Ալֆրէտ խորհեցաւ այն անըմբռնելի ու անյալթելի աղէտին վրայ, որ երեքն ալ, զինքը, տղան և կիներ հասցուցած էր այդ վիճակին, — մանաւանդ Հելէնը։ Աստուած իմ, ի՞նչ ունէր ան։

Արման դեռ կը խորհէր այդ բանին վրայ, ժամեր յետոյ. երբ կառք նստած, ինք և Հելէն կ'երթային Մալնուրներու բնակած Պսք փողոցը։ Մանկամարդ կիներ կառքին անկիւնը կը զբա-

նուէր մազերը փռելով ճերմկած, երկու կեղծ պիսակներ՝ նիհարցած ու գունատած այտին վրայ։ Այս փռչին ու պիսակները, և աչքերուն շուրջը քսած քիչ մը սեւ ներկը, ուրկէ կը շոշար տենդոտ բոց մը, այս ամէնը անոր գեղեցկութեան կ'ընծայէին վտանգաւոր ու վրդովիչ բան մը աւելի քան երեք անմետելի դարձած՝ այն մարդուն, որ իր կնոջ քով նստած էր, առանց համարձակելու նայիլ անոր։ Հելէնի վիզը, յարաշարժ ու շնորհալից, կը խոյանար մուշտակէն դուրս, որ կը ծածկէր Լուի Ժե. ծաղկավաճառուհիի ծպտազգեստը։ Հագած էր վարդագոյն մետաքսէ գուլպաներ, վարդագոյն սաթէնէ կօշիկներ, ծաղկազարդ շրջադգեստ մը, իր հօգիին մէջ ունենալով կատաղութեան և յուսահատութեան խառնուրդը այնպիսի կնոջ մը, որ ոչինչ բանի մը համար ինքզինքը կորստեան պիտի մատնէր հեշտագին, ընդմիջտ անհետանալու համար այս աշխարհէն։ Կառքին պատուհանէն, որուն ապակին վար իջուցած էր, գիշերային քիչ մը զով օդը ծծելու համար, կը դիտէր տուններուն տողանցումը և Բարիզի պատկերը, աշխատանքի օրէ մը յետոյ։ Գեանայարկերու մէջ, խանութները կը փողփողէին լոյսերով։ Սրճարանները յաճախորդներու առջեւ կը բանային իրենց դուռները։ Հովը սարսուռ մը կը պտտցնէր օդային կաղի բոցերուն վրայ. որոնք կ'ուրուագծէին թատերական ծանուցումները։ Մատուղիներուն երկայնքը, ինչպէս Օթերայի պողոտային վրայ ու Թիւլերրիի փողոցին մէջ ամբոխ մը կը վժար։ Ի՞նչ կը փնտռէր այդ

ամբոխը: Հաճոյքը և միայն հաճոյքը: Ինք, Հելէն, իտէալ մը հետապնդած էր, իտէալ մը որ այնքան ստապատիր եղած էր: Ատենը եկած էր՝ ուրիշներու պէս ապրելու. պչրանքը, սիրային էնթրիկներն են որ կնոջ մը զուարճութիւնը կը ձեւացնեն: Պչրոտ պիտի ըլլար Հելէն: Սիրաս հարներ պիտի ունենար: Այդ բառերը մտքին մէջ կը կրկնէր եզական կատաղութեամբ մը, որովհետեւ իր սիրած մարդուն պատկերը յիշողութեանը առջեւ կը ներկայանար նորէն, և անոր հետ մէկտեղ կը վերսկսէր արտին տրոփումը, անտանելիօրէն: Ա՛հ, այդ զէմքին և իրենին միջեւ, այդ յիշատակին և իր սրտին միջեւ պիտի դնէր ուրիշ զէմքեր, ուրիշ յիշատակներ: Սակայն, Արման ո՛րքան խնդացած էր իր քթին... Հիմա, կարգ մը բողբոջներու մէջ ճշմարիտ ատելութիւն մը կը զգար Արմանի նըկատմամբ: Տեսակ մը հակադարձ բիւրեղացումով, իր մտքին մէջ Արմանի վրայ ունեցած զաղափարին շուրջը կը բազմապատկուէին քինախնդրութեան պատճառները. կատաղօրէն կը զըրպարտէր զայն, իր անձին համար իսկ: Արմանի բռնած ընթացքը իրեն հանդէպ՝ նողկալի և ամենօրեայ հաշիւի մը նշանակը չէ՞ր: Եթէ Արման խնդրած էր իրմէ բոլորովին անձնատուր ըլլալ, սա պատրուակով թէ իր սիրոյն չպիտի հաւատար՝ առանց այդ ապացոյցին, պատճառը սա էր որ ան չէր ուզեր անյաջողութեան մատնուիլ հոն՝ ուր յաջողած էր ուրիշ մը: Ստո՞յգ էր Ալֆրէտի նախանձառութիւնը: Անտարակոյս, յարաբերութեանց խզման համար յերկրուած

պատրուակ մըն էր: Ու այդ վարատ անունը իր մտքին մէջ պահած էր. իր սիրունիին երեսին տալու համար վերջին պահուն միայն, և առանց ատեն ձգելու, որպէս զի չկարենայ ինքզինքը արդարացնել: Պէտք էր որ ինք խօսէր, հին նամակներ փնտռէր ու ուէէ ապացոյց գտնէր... Ինչո՞ւ համար սակայն: Միթէ հաւատ պիտի ընծայէ՞ր մէկ վայրկեան իսկ: Ու նորէն ճմլուելով անիրաւութեան այդ թունաւոր սլաքին տակ, մանկամարդ կինը կ'ատէր րոյնը այրերը՝ այդ մարդուն պատճառով, կը նախանձէր այն կիներուն վրայ, որոնք խաղալիկ կ'ընեն այդ զարչելի ցեղը, կը նախանձէր այն ցոփուհիներուն վրայ, որոնք առաջնութիւն կը շահին կասկածառութեան այս մենամարտին մէջ և առաջին անգամ իրենք կը խարեն այրերը: Որքա՞ն կը փափաքէր այդ կիներէն մէկը ըլլալ, իրապէս ունենալով տապը հատ սիրարկածներ, Արմանի առաջ կարենալ ըսելու համար այդ բանը. նոյնպէս կ'ուզէր թէ՛ ինքզինքը նուազատեսիլ և թէ՛ Արմանը, ու ամէն ինչ պղծել իր մէջ և իր շուրջը, թէ՛ հոգին և թէ՛ մարմինը, այնպիսի ազոտութեամբ մը զոր ոչ մէկ ջուր կարենար մաքրել... Կառքին մէջ ունեցած էր զգացման այն փոթորիկներէն մէկը, որոնց քանիցս ենթարկուած էր ցերեկ ատեն և գիշերը մանաւանդ, — որովհետեւ վերջին երեք շաբաթուան մէջ երկու ժամ չէր քնացած ամէն գիշեր: Դառնութեան տեսակ մը մակրնթացութիւն կը բարձրանար իր մէջ. իր գաղափարներուն յորձանքը այնքան արագօրէն կը հոսէր որ չըջա-

պատի իրերու գիտակցութիւնը կը ջնջուէր իր մէջ. այս անըջանքէն կը սթափէր այն ատեն միայն, երբ անխուսափելի մանրամասնութիւն մը կը բռնադատէր զինքը գործելու, ինչպէս կառքին կեցած ատեն Ալֆրէտի ձեռքը, որ կը ցնցէր իր թեւը, ըսելով. «Հասանք»: Ընդոստ զարթումի մը առթած ապշութիւնը տեսնուեցաւ իր աչքերուն մէջ, ու ճանչցաւ՝ Մալհուրներուն տունը:

Մալհուրներու տունը կը գտնուէր բակի մը խորը. այն հին բնակարաններէն էր, որոնց նըմանը կը գտնուի դեռ Սէն-Ժէրմէնի այդ մասին մէջ, յետսակողմէն ունենալով խուսառետիւներ՝ ընդարձակ տարածութիւններու վրայ. մինչ յառաջակողմը կայ նեղ, բազմամարդ ու աղմկալից փողոց մը: Շէնքը վարձու տրուած էր յարկ յարկ, և Մալհուրները կը բնակէին երկրորդ յարկին վրայ: Բարձր պատուհանները կը փայլէին կէս իջուցուած սթօրներուն ետեւէն, և զոյգերու ստուերները լուսաւոր ապակիներուն վրայ կ'ուրուագծուէին շարժուն ու սեւ սիլուէթներով: Հայր Մալհուր, ինչպէս կը կոչէին ընտանեւար, ուսուցիչ էր. Բազմարուեստեան վարժարանին մէջ, անգամ՝ Կաճափն և բաւական հարստութիւն ժառանգած էր նշանաւոր հնարիչ մը եղող հօրմէն: Երեք հատ հարսնցու աղջիկ ունէր և ամեն չորեքշաբթի ընդունելութիւն կը կատարէր: Տարին երկու անգամ, ծաղեալ պարահանդէս կուտար: Այդ գիշերները, ընդհանուր իրարանցում մը կը տիրէր յարկարածին մէջ: Բոլոր սենեակները տրամադրելի էին, նոյն իսկ

գիտունին աշխատութեան սենեակը. բարձր ձեղունով և լայն էին սենեակները, սակայն հագիւ կը բաւէին բազմաթիւ հրաւիրեալներուն: Մալհուրներուն բնակարանը եկողներուն թիւը չատ էր. նախ՝ հաւաքման կեդրոնն էր մեծ բրօֆէսէօրին նախկին աշակերտներուն՝ կեանքի մէջ իրարմէ բաժնուած գիտութեանց Ակադեմիին անդամ կարեւոր անձերու հետ էնթրիկներ կը բանեցնէին դռներուն ետին. վերջապէս հո՛ր կը զուարճանային, երեք աղջիկներուն երիտասարդութեան և անոնց հօրը միամտութեամբ շնորհիւ, որուն կերպարանքը, վարժարանին մէջ աւանդական դարձած, կը բաւէր զուարճութիւն պատճառելու: Կարճ ու խոշոր մարդ մըն էր, կապոյտ ակնոցներու ետին կորսուած աչքերով, կանաչորակ սպիտակ մօրուքով, տարօրինակ հագուստով և գլխի շարունակական ճօճումով: Այս կառուցուածքը ունեցող ծերուկ մարդը առոյգ կ'նամուլ մըն էր, կ'ըսէին աշակերտները ծաղրաբանելով: Քսաներկու տարեկանին, երկրաչափական տեսութիւն մը գտած էր, որ իր անունը կը կրէր և անկէ ի վեր բազմապատկած էր Ակադեմիին ուղղած յուշագրերը: Տասնընչորս ժամ աշխատութենէ յոգնած, դուրս կ'ելլէր իւրիկուան, ու մանկամարդ գործաւորուհիներուն կը հետեւէր Դիտարանի թաղին մէջ, ուր կը բռնակէր այն ատեն: Չանոնք հրապուրելու համար յանկուցիչ առաջարկներ կը տեղացնէր. բայց այնքան տգեղ էր որ անպատկառօրէն կը խընդային անոր քթին. գիտունը կը նայէր իր շուրջը՝ վստահ ըլլալու համար թէ զինքը մտիկ ընող

չիկար, և իբր վերջին փաստ կը մըմնջէր. «Մալ-հուրն եմ ես, երկրաչափական տեսութեան հեղինակը...»: Ամուսնութեան յետոյ քիչ մը երկիւղած դառնալով հանդերձ, շատ զուարթ մնացած էր, մանաւանդ երբ օրուան մէջ գտած ըլլար վայելուչ տարազ մը: Անշուշտ այդ իրիկունն ալ լաւ տրամադրութեան մէջ կը գտնուէր, քանի որ դրան վրայ կեցած՝ հրաւիրեալները կ'ընդունէր իր ամենէն սիրալիր ժպիտով, թէեւ անոնցմէ տասնէն մէկը չի ճանչնար. դէմքերու մասին բնաւ յիշողութիւն չունէր: Իր քով կեցած էր մտերիմ բարեկամը՝ բրօֆէսէօր Մօրօ, նիհար և երկայնահասակ հաշուագէտ մը, այնքան յոռետես որքան լաւատես էր հայր Մալհուր: Այն պահուն՝ երբ տիկին Շաղէլ սանդուխին գլուխը կը հասնէր, և իր մուշտակը կուտար ծառային, երկու գիտունները կը խօսէին կնոջ մը վրայ, որ քիչ մը առաջ եկած էր այնքան հոլանի արդուզարդով, որքան ինք թարշամած էր. հայր Մալհուր կ'ըսէր. «Երկչափութիւնը չի ծերանար... հակուղիղին քառակուսին միշտ երիտասարդ է...»:

«— Դալով ինծի», պատասխանեց Մօրօ, «երբ կը տեսնեմ որ կին մը ուղղաձիգ կը քալէ կամ կը կաղայ, կը հասկնամ թէ միականի կամ կաղ է: Բայց տարբերութիւն մը կայ տղեղութեան ու գեղեցկութեան միջև, և ես երբեք չեմ կրցած գաղափար մը կաղմել այդ մասին...»:

Դաշնակին վրայ կը նուազուէր քառորիլ մը, պարահանդէսին ժխորով լեցուած էր յարկաբաժինը, Մալհուր կը սեղմէր Շաղէլի ձեռքերը,

զոր ուրիշ մը կարծած էր, կոչելով զայն. «Իմ սիրելի, շատ սիրելի Արթիւրս...»: Հելէն կը նայէր այն գիտուններուն, որոնց խօսակցութիւնը յանկարծակիի բերած էր տարօրինակ փափագով մը: Գէթ այդ գիտունները բնաւ չէին ունենար այն մշտապէս ու սեւեռուն տանջանքը, որ անկարող կը դարձնէ մարդը, տարբեր մտածում մը ունենալու, ուսումնասիրութիւն մը, ընթերցում մը. խօսակցութիւն մը ընելու: — Բայց Հելէն արդէն իսկ կը գտնուէր Տիկին Մալհուրի և իր երեք աղջիկներուն մօտ, որոնք իրարմէ աւելի անմիա, զուարճանալէ ուրիշ բան չէին գիտեր: Մայրը ծպտած էր Քաթէրին տը Մէտիչիի քօսութիւնով, և երեք աղջիկներն ալ գնչուհիի, կաթնավաճառուհիի ու Քոչուացի գեղջկուհիի քօսութիւններով: Անոնց կրած քօսութիւններէն յայտնի էր թէ տան մէջ պատրաստուած էին անոնք, պատկերազարդ թերթերու պատկերներուն համաձայն, ու ձեռք ձգուած կերպասի կտորներով, այդպէս պատրաստուած էին նաև իրենց բարեկամուհիներուն ծպտագգեստները: Դալով այրերուն կարծես անոնք կը նեղուէին իրենց սեւ զգեստներուն մէջ: Մէկ քանին այնպիսի երեւոյթ մը ունէին որ հետեւեալ առտուն կանուխ ելլելու ստիպուած ըլլալին կը հասկցուէր: Անոնք կը հաշուէին թէ դաշնակին իւրաքանչիւր եղանակը կը գողնար իրենց քունին մէկ մասը: Տպուկ մթնոլորտին մէջ թռչող խօսքերը զարմանք կը պատճառէին իրենց հակադրութեամբ: Մնամէջ և թերի պարբերութիւններ իրարու կը յաջորդէին սա իմաստով խօսակցութեանց. «Եր'

խօսիք ինձի՝ երեք տարածութեանէ աւելի ունեցող միջոցի նոր տեսութեանց վրայ...—Օրիորդ, շատ պարեցիք այս ձմեռ...—Ա՛հ, Բոլիի հանճարը, իր վերլուծելու կարողութիւնը...: Մայրիկ, պիտի թոյլատրե՞ս որ քոթիյնոնին հոս մնամ...»: Ալֆրէտ Շազէլ իր նախկին ընկերներէն մէկուն հանդիպելով՝ անոր կը հաղորդէր երկար ատենէ ի վեր փայփայած ծրագիրը, այն է նոր գրահաշիւ մը, բարեկարգութեան գրահաշիւը,—իսկ Հելէն, Մալհուրի կնոջ և աղջիկներուն փղձկումներէն պաշարուած, մտովի կ'ըսէր թէ հարկ չիկար յոգնելու նոր արդուզարդ ընելու համար: Շնորհիւ մօրուն կողմէ իրեն տրուած դաստիարակութեան ու Պ. տը Բէլընի հետ ունեցած խօսակցութեանց, բաւական ճշգրիտ գաղափար մը կազմած էր աշխարհիկ ընկերութեան վրայ: Կ'ըմբռնէր այն տարբերութիւնը, որ իսկապէս աշխարհիկ հաւաքոյթները կ'անջատէ միջակորեար դասակարգի այն բարեկենդանային հաւաքոյթներէն, որոնցմէ մէկուն մէջ կը գըտնուէր: Բայց Հելէն ո՞րքան զմայլելի էր իր բաց կապոյտ ու բաց վարդագոյն քոսթիւմին մէջ. ան իր գեղեցկութեան յաղթանակը կը կարդար մէկ քանի կիներու նախանձոտ նայուածքներուն ու այրերուն հիացիկ ակնարկներուն մէջ. ուստի կանխամտութեամբ անձնատուր եղաւ այդ յաջողութեան պատճառած զգայութեան, որ այնքան զգլխիչ է կնոջ մը անձնասիրութեան համար, նոյն իսկ եթէ ան արհամարհէ այդ յաջողութիւնը. ու սկսաւ խաղալ ամէն պար, ներքին չարչարանքը մոռցնելու համար ֆիզիքական

գործունէութեամբ. պարը կ'ընդմիջէր՝ մինչև պիւֆէ երթալու համար, ուր երկու մատ շամբանեա կը խմէր: Այս գինին քիչ մը փրփրոտ ու պճպճուն բան մը կը դնէր մանկամարդ կնոջ Գլխուն մէջ, որ այնքան յոգնած էր շատ խորհելէն:

Այսպէս, Հելէն պիւֆէի սեղանին մօտեցած, մէկ ձեռքի հողմահարովը կը փչուէր ու միւսովը կը բռնէր գաւաթը, ուր կը դեղնափայլէր վերջին կաթիլները այդ ըմպելիին, որուն պատճառած ջղագրգռումը կը սիրէր. իր պարակիցը, անշան և բաւական բարեկիրթ մարդ մը, մեծ հպարտութիւն կը զգար՝ Հելէնը իր թեւը պտտցնելուն համար, և կը փորձէր խօսիլ անոր հետ. նոր թատերախաղի մը վրայ խօսք կը բանար, միջակորեար դասակարգին վրայ գրուած կատակերգութիւն մը՝ զոր Պ. տը Բէլըն անդթօրէն ծաղրած էր իրիկուն մը. հիմա Հելէն իր պարակցին կը պատասխանէր՝ դրուատելով այդ թատերախաղը, երբեմն խոտելի իրեն համար, սիրահարին խօսքին վրայ հիմնուելով: Այդ կատակերգութեան խորագիրը և դերասաններուն անունները բաւ եղան, որպէս զի Հելէն ինքզինքը երեւակայէ թատրոնի օթեակին մէջ, ուր Արման իր քով կը գտնուէր. այդ պահուն՝ բոցի մը սուրբալը զգաց իր արեան մէջ, երբ յանկարծ իր մօտ լսեց ձայն մը, որ բոլորովին յուզեց զինքը... որո՞ւնն էր այդ ձայնը...—Պ. Վարատի ձայնն էր, այն մարդուն՝ որ այնքան աղետալի ազդեցութիւն մը գործած էր իր ճակատագրին վրայ, այն մարդուն ձայնը՝ որուն անունը Ար-

ման երեսին զարկած էր իբր նախատինք մը՝ իրենց յարաբերութիւններու խզման մասին բացատրութիւն տուած ատեն։ Բախտի ինչ անգութ գաղտնիքով, այդ սպան հոն կը գտնուէր, իրմէ երկու քայլ անդին գրեթէ, խօսակցութեան բռնուած, առանց զինքը տեսնողի մը եւ երեսոյթը ունենալու։ Եթէ քիչ մը խորհէր մանկամարդ կիներ, իր ներկայութեան պէս անորն ալ շատ բնական պիտի գտնէր, քանի որ Պ. տը Վարատ նախկին աշակերտն էր հայր Մահուրի։ Ու ինքն ալ այդ պարահանդէսին մէջ կը գըտնուէր, Պ. տը Վարատի նախկին դասընկերոջ կիներ ըլլալուն համար չէ՞ր միթէ։ Հելլէն կրնար խորհիլ թէ ամիսներէ ի վեր իր ամուսինն յաճախած ընկերութենէն հեռու ապրելով Ալֆրէտի ընկերներուն փոփոխութեան անտեղեակ էր։ Բայց իր հիւանդոտ գերագրգռման վիճակին մէջ, այս յեղակարծ հանդիպումը զինքը մտահար ըրաւ տեսակ մը ահաբեկ ապշութեամբ, որ ընդհուպ տեղի տուաւ իր ներքին նոր վիշտին, այն խենթեցնող վիտին, որ զինքը կը մղէր գործուած անիրաւութեան դէմ ազազակելու։ Ինչպէս մարդ կը պօռայ. «կրակ կայ», կամ «Հասէ՛ք, մարդ կը սպաննեն»։ Առանց ուշադրութիւն դարձնելու իր պարակցին խօսքերուն, լափող հետաքրքրութեամբ մը կը դիտէր Վարատը, իբր թէ զայն ճանչցած չըլլար տարիներէ ի վեր։ Աղուոր երիտասարդ մըն էր նուրբ մէջքով և մկանուտ։ Գրեթէ ճերմկած մազերուն և սեւ մնացած պեխին միջեւ եղած հակադրութիւնը իր նուրբ գլխին կ'ընծայէր եղա-

կան դիմադժութիւն մը։ Յած ճակատ մը, կոր քիթ մը, շատ փոքր ու իրարու մօտիկ աչքեր ունէր, իր նայուածքին փայլը, ուր միաժամանակ կը կարդացուէին արիութիւն և լրբութիւն, գիշակեր թռչունի մը կիսադէմքը կը յիշեցնէր։ Այդ սպան երեկոյթի սեւ զգեստ մը կը կրէր զինուորականի մը պէս, համազգեստի մը յատուկ բրտութեամբ, ինչ որ ինքնին դիտուելու արժանի մէկը կը դարձնէր զինքը այդ հաւաքոյթին մէջ, ուր կը տիրապետէր ուսումնասիրութիւններով պարապող անձերու և գրասենեակի մարդոց յոգնած դասակարգ մը։ Պուրժի մէջ եղած սիրային յանդուգն փորձէն յետոյ, Հելլէն երբ տեսնէր այդ վրդովիչ անձին զէպի իրեն ուղղուիլը, նսեմ անհանգրստութիւն մը կը զգար, որովհետեւ անոր մէջ կը տեսնէր թշնամի մը, ամէն բանի կարող։ Հիմա, ընդհակառակը, կ'ուզէր, որ այդ մարդը մօտենար իրեն, և երբեմնի պէս սիրաբանէր։— Այո՛, թող սիրաբանէր ի, հետ, և ինք այս անգամ միամիտ ու անփորձ չպիտի գտնուէր, ինչպէս ատենօք։ Տարաբախտ, խելակորոյս կիներ մինչև իսկ կը ցատէր անցեալին մէջ ունեցած ընթացքին վրայ։ Ուղղամիտ կին մը եղած էր ինք, բայց ինչ բանի ծառայած էր ատիկա։ Սա բանին ծառայած էր որ այդ պահուն աշխարհի վրայ ոչինչ ունէր բացի անբուժելի վէրքէ մը, հոն, իր սրտին ամենէն զգայուն մասին մէջ։ Շամբանեայի քանի մը կաթիլ ալ խմեց, վիշտը մոռնալու համար, այդ միջոցին, Վարատ՝ զոր աչքէն չէր կորսնցներ մանկամարդ կիներ, զէպի

իր կողմը դարձաւ։ Առաջին անգամ ըլլալով կը տեսնէր Հելէնը, այդ իրիկուն, եթէ ոչ զայն չտեսած ըլլալ կը ձեւացնէր։ Վարատ խոնարհութիւն մը ըրաւ և զայն ողջունեց հեգնական, յարգալից ու սառն արտայայտութեամբ մը, ինչպէս կ'ընէր Պուրթի մէջ։ Հելէն փոխանակ նմանօրինակ ցուրտ վարմունքով մը պատասխանելու, ինչպէս երբեմն, աչքերուն մէջ շող մը փայլեցաւ, ու ժպիտ մը՝ չլթունքին վրայ։ անոր երկարեց ձեռքը, ու քաղաքավարական բանաձեւերէ անմիջապէս յետոյ։

«— Առժամեա՞յ կերպով Բարիդ կը մնաք», հարցուց Հելէն։

«— Ո՛չ։ Տիկին, հոս հաստատուած եմ», պատասխանեց Վարատ։ «չորս ամիսէ ի վեր զինուորական վարժարանին բրոֆէսէօր անուանուած եմ»։

«— Չորս ամիսէ ի վեր Բարիդ կը գտնուիք և մեզ տեսնելու չեկա՞ք», յարեց Հելէն պչրոտ կշտամբանքով մը։

«— Բայց լուր առի ձեր վրայ...», պատասխանեց երիտասարդը, ու մտովի։ «Բարիդը ո՞րքան փոխեր է զայն...»։ Վարատ խորապէս կ'արհամարհէր Հելէնը, նախ իր անձնասիրութիւնը վիրաւորած ըլլալուն համար։ յետոյ անոր նկատմամբ ունեցած անուանարկիչ ընթացքին պատճառաւ։ Վարատ պարծած էր Հելէնի սիրահարը ըլլալուն համար, մանրամասնութիւններ ալ առաջ բերելով իբր փաստ, ինչ որ ստոյգ չէր, ու Վարատ չէր ներեր մանկամարդ

կնոջ, որովհետեւ անդարմանելի վնաս մը պատճառած էր իրեն։ Ա՛հ, եթէ այս զրպարտութիւնն ալ միւսներուն պէս եղած ըլլար, որոնք բարձրաձայն կը բանաձեւուին և կարելի է խեղդել զանոնք։ Բայց ո՛չ։ այդ զրպարտութիւնը կը հասնի ականջէ ականջ, բերնէ բերան, մինչեւ այն մարդուն՝ որ սիրած ըլլայ այդ կինը։ յանկարծ այս վերջինին սիրտը կանգ կ'առնէ, սա վայրագ անստուգութեամբ անդամալուծուած։ «Իր անցեալին մէջ սիրած է այդ մարդը...»։ Երիտասարդ սպան, պէտք է ըսել ի գովեստ անոր, այնքան հեռուները չէր տեսած։ Տեղի տուած էր արական սնապարծութեան յատուկ տգեղ վրիժառութեան, ու այդ սնապարծութիւնն էր որ Հելէնի անակնկալ ընդունելութեան առջեւ, Վարատի ըսել տուաւ ցած ձայնով։ «Ի՞նչ կ'ըսես ասոր...» ու որոշեց անմիջապէս վերսկսիլ երբեմնի սիրային կատակերգութիւնը։ «Ձառութի վալսը կը նուագուէր այդ պահուն։ Մալհուր քոյրերուն միջինը դաշնակին առջեւ անցած էր։ մանկամարդ աղջիկը, որ ընտանիքին արուեստագէտն էր, կ'ուզէր որ վարպետ երգահաններու եղանակներով պարեն, մինչ երէց և կրտսեր քոյրերը, որոնք կը պարծենային իբր լաւ ձայն ունեցող Բարիզոնիներ, օրէրէթներու և երգեցիկ սրճարաններու մէջ երգուած եղանակներու գոհիկ երաժշտութեան վրայ կը խենթեանային։

«— Տիկին, պատիւ պիտի ընէ՞ք ինձի, այս վալսը միասին պարելու», հարցուց Վարատ, խօսքը Հելէնի ուղղելով։

«— Ձեզի խօսք տուած էի թէ ոչ», ըսաւ մանկամարդ կիներ: «Աւելի գէշ... ազատ կը ձգեմ ձեզ». յարեց Հելէն, խօսքը ուղղելով իր պարակից երիտասարդին, որ իրեն ընկերացած էր պիւթէն, և որ երկչոտութենէն չհամարձակեցաւ մանկամարդ կնոջ յիշեցնել տուած խոստումը, իրեն հետ պարելու համար: Հելէն արդէն իսկ սկսած էր պարել մեծ սալօնին մէջ, վարատի թեւերուն մէջ:

Մանկամարդ կիներ կը դառնար, ա՛յ աւելի գեղեցկացած՝ իր տենդոտ վարդ երանգովը, որ կը գունաւորէր այտերը և անոնց կ'ընծայէր իր գույպաներուն, չըջագեցածին ու քորսածին երանգը: Իր այտին անկիւնը գտնուած երկու պիսակները, սեւ աչքերը ու փոշի ցանուած մազերը Հելէնի կ'ընծայէին այնպիսի վեհ շնորհ մը, որ վարատի սրտին մէջ կը յուզէր նախկին տենչանքները անձնասիրութիւնը վիրաւորուած ըլլալուն հակառակ: Վարատ կը խօսէր մանկամարդ կնոջ հետ պարած ատեն: Չարմանալի հակադրութեամբ մը, Հելէն մտիկ կ'ընէր անոր խօսքերը, Արմանի պատկերը մտքին առջեւ: «Եթէ Արման զիս տեսնէ հիմա», ըսաւ մտովի, «ա՛յլ եւս ու է տարակոյս չպիտի ունենայ իմ մասին. իր յաղթանակը տարած պիտի ըլլայ... է՛հ, ի՞նչ վիշաւ ունի...»: Իր թեթեւ ու մակերեսային եղող ներքին էութեան հակառնդդէմ գործելու այս տենչը, որ սրտնեղութիւն կը կոչուի, Հելէնի հիւանդոտ հոգիին մէջ մոլորում կը դառնար, ու նէ հաճոյակատարութեամբ մտիկ կ'ընէր վարատի խօսքերը: Այս վերջինը

բաւական ճարտար՝ գուշակելու համար թէ տարօրինակ բան մը կ'անցնէր Տիկին Շազլիի մրտաքէն, ու մեծապէս փափագող՝ ու է առիթէ չօգտուելու իր վրիժառութեան համար, սկսած էր խօսիլ իր զգացումներուն վրայ: Սիրազեղ խօսքերով կը նկարագրէր իր յուսահատութիւնը Պուրժի մէջ, երբ անհաճոյ թուած էր մանկամարդ կնոջ իր բրած գուր ճիգերը՝ մխիթարուելու համար, և ի վերջոյ կը յայտնէր թէ չէր ուզած ամուսնանալ այդ պատճառով: Երեսնամեակէն հասկցնել կ'ուզէր թէ միակ կիներ էր որ սիրած էր կեանքին մէջ, և թէ Բարիզի մէջ պաշտօն մը խընդրած էր, միայն զինքը գտնելու համար դարձեալ: Իրենց առաջին յարաբերութեանց ատեն ու իր բիրտ յարձա՛ռ մէջ առաջ, վարատ չէր համարձակած այդ ոճով խօսք ուղղելու Հելէնի: Բայց բոլոր այս կեղծիքները, առաջին վախին ատեն ըսուած ու կրկնուած, յետոյ հակապարենուն և քօթիյնօնի դադարներու պահուն, երբ միասին պարեցին, Հելէն տարակոյս յայտնող փոքր բացադանշութիւններ կ'արձակէր, որոնք քաջալեր կ'ըլլան խոստովանութեանց: Պչրանքի զոռանցանքէ մը բռնուած էր, երեկոյթի մը այս սիրաբանութիւնը տողորած էր զինքը տոչորող տենդով: Այսպէս, քանի մը ժամ յետոյ, երբ վարատ իր փոքր բնակարանը դարձաւ, որ Սէն-Տոմինիք փողոցին մէջ կը գտնուէր, — սենեակներու շարք մը, որոնցմէ երկուքը միայն կահաւորուած էին, ու միւսները համազգեստներով, զէնքերով և խոշոր մոյկերով լեցուած — հանուած պահուն երգում ըրաւ որ պիտի յաջող-

ցընէր այդ գործը: Կայսեր օրով ծառայած մեծ հօրը սա առածը կը յիշէր թէ միշտ ամէն ինչ համարձակելու է կիներուն մօտ և ամէն պարագայի մէջ: Այսպէս, երբ Վարատ իր գլուխը դրաւ բարձին վրայ, արդէն իսկ իր ուրոշումը տուած էր, այն է Տիկին Շաղէլը վայելելու փորձը ընել, ո՛ւր որ ալ ըլլար, նոյնիսկ իր սալօնին նստարանին վրայ, աչքը առնելով նաեւ սպասաւորի մը յանկարծական մուտքը.— «Այս անգամ չպիտի պրծի ձեռքէս...: Ինծի ըսաւ թէ միշտ տունը կը գտնուի ժամը երկուքէն մինչեւ չորս.— Վաղը, ուրեմն», յարեց Վարատ, ու աչքերը փակեց, անցեալի նախատինքը զարմանելու քաղցր յոյսով: Օ՛հ, խեղճ Հելէն. այդ վտանգաւոր ծրագրով կը քնանար Վարատ, որուն յանդգնութեան պատճառով խելայեղիչ անիրաւութեան մը ենթարկուած էր մանկամարդ կիներ: Այդ պահուն Հելէն անքուն կը հսկէր՝ անձնատուր եղած այն յիշատակներուն, որոնցմէ իրաքանչիւրը զինքը կը մղէր յիմարական արարքի մը: Ալֆրէտ գէշ գաղափարը ունեցած էր բնելու իր կնոջ՝ տուն վերադարձած ատենին, Մալնուրի պարահանդէսէն.— «Կը կարծէի թէ Վարատ շատ հակակրելի կը թուէր քեզի, սակայն անոր հետ միայն պարեցիր...»:

«— Միթէ կը նախանձի՞ս», հարցուցած էր մանկամարդ կիներ:

«— Ո՛չ», պատասխանած էր Ալֆրէտ, «բայց ի՞նչպէս կարելի է իր տրամադրութիւնը այսպէս փոխել մարդոց նկատմամբ»:

«— Ես այնպէս կը վարուիմ, ինչպէս որ

հաճոյ կը թուի ինծի...», պատասխանած էր Հելէն: Եթէ մանկամարդ կիներ արդիւնէն ջուրը նետուելէ այդ պահուն, Հելէն դարձեալ պիտի վազէր դէպի Սէն, մոլեգին հակառակութեամբ մը իր ջիղերը հանդարտեցնելու համար:

Երբ իր ննջասենեակը մտաւ, ինքզինքը այնքան տարաբախտ զգաց որ չհանուեցաւ իսկ: Մինչեւ առտու պտտեցաւ պարահանդէսի զգեստով, խմած շամբանեայի գինին, պարահանդէսին պատճառած թմրութիւնը, ա՛յն յուսահատութիւնը՝ որով կ'ապրէր իր հոգին այնքան ժամերէ ի վեր, այդ ամէնը միացած էին՝ շփոթութեան մատնելու համար իր բանականութիւնը: «Այո՛», կ'ըսէր մերթ մտովի. «պէտք է զայն ձեռք անցնել և ոչ թէ ուրիշ մը... առայժմ», կը յարէր Հելէն. չարիքը մեծցնելով իր երեւակայութեան մէջ, ինչ որ քիչ մը կը սփոփէ սիրտը, սեւամաղձ վայրկեաններու մէջ. «և երբ այդ բանը ընեմ, երբ շատ ցածը գտնուիմ տիղմին մէջ, այն ատեն թերեւս մոռնամ, և անկէ ետքը լմնցած պիտի ըլլայ ամէն բան...»: Ու երբ իր հոգին կ'ընկրկէր այդ հրէշային ծրագրի մոլորանքին առջեւ, վարժուելու համար այն ամօթին, որուն կը մղուէր ցնորքէ մը, մանկամարդ կիներ մտքին առջեւ կը բերէր Արմանը, աչքերով կը տեսնէր անոր ժպիտը, կը լսէր անոր ձայնը. «Կը կարծէ՞ք թէ ձեր կեանքին ծանօթ չեմ...»: «Ա՛հ» մը կ'արձակէր մանկամարդ կիներ, վիրաւորուած անասունի մը պէս, որ աղաղակ մը կ'արձակէ, ու կը տարածուէր անկողնին վրայ, հիւանդ գլուխը ցնորակոծ,

բան մը որուն չէր կրնար հանդուրժել այլ եւս:

Առտուն, ծանր քուն մը քաշեց, մզաւանջներով լեցուն: Ժամը իննին անկողնէն ելաւ և տնական գործերով գրադեցաւ յուլօրէն, հոգին ուրիշ տեղ թափ ոկոտ: Ծայրայեղ յոգնութիւն մը և օրհասականի մեղկութիւն մը կը զգար: Ճաշէն յետոյ, իր սենեակը ելաւ և, ակամայ, իր ձեռքերը բացին այն գզրոցը, որ կը պարունակէր Արմանի նամակները: Համրեց զանոնք, տասնը-հինգ հատի չափ չկային. ամենէն երկարները երկու էջէ աւելի չէին գրուած: Նորէն կարգաց զանոնք, ինչպէս կը կարգար ամէն օր, և անոնց պարունակած չորութիւնը ա'լ աւելի գէշ թուեցաւ իրեն քան թէ ուրիշ անգամներ: Այս բոլոր նամակներուն պարբերութիւնները այնպէս գրուած էին որ նամակը ընդունողը փափուկ կացութեան մէջ չէին դնել. անոնցմէ և ո'չ մէկը գրուած չէր անձնալքումի պահու մը մէջ, շատ լեցուն սիրտ մը թեթեւեղեղու համար միայն: Ատենօք, Հելէն այնպէս հաւատացած էր թէ Արմանի այդ կերպ գրելուն պատճառն էր չվրդովել իր հանգիստը, ու երախտագէտ եղած էր անոր:—Որքան միամիտ էր ինք. այդպէս կը գրէր իրեն, որովհետեւ բնաւ չէր սիրեր զինքը և չէր ալ սիրած երբեք. ինչո՞ւ համար սիրէր. քանի որ գէշ կերպով կը դատէր զինքը: Յաջ Արմանի, ինչ էր ինք: Ուրիշ կիներուն պէս կին մը: Միթէ Արման չէ՞ր կարծեր որ Հելէն ամէն բան ընելու կարող էր: Արման կ'ենթադրէր թէ գրած նամակները թերեւս իրեն դէմ պիտի գործածէր նէ...: Իր հոգին նորէն կ'ա-

րիւնէր ամէն կողմէ: Ա'հ, ինչպէս բուժէր զայն... և երբ հարիւրերորդ անգամն ըլլալով՝ այդ հարցումը կ'ընէր մտովի, ծառան ներս մտաւ և հարցուց թէ կ'ուզէ՞ր Պ. վարատը ընդունիլ: Սպան իր խօսքը բռնած էր և օր մը իսկ չէր յապաղած՝ օգտուելու համար այն թոյլ-տուութենէն զոր բրած էր Հելէն, զալ տեսնելու համար զինքը:

«— Սալօն մտցուցէ՛ք», ըսաւ Հելէն. իսկոյն Արմանի գործած անիրաւութեան յիշատակը արթնցաւ մտքին մէջ, աւելի սուր կերպով. ու վշտի այն տագնապը՝ որուն ենթարկուած էր քիչ առաջ, այնպիսի կատաղութեան մը յանգեցաւ որ այլ եւս չէր զիտեր բրածը: Իր զարդախուցը գնաց, ու քիչ մը ջուրով քնջեց հետքը իր արցունքներուն, որովհետեւ այն վայրկեաններուն երբ մանրամասնօրէն աչքին առջեւ կը պարզուէր իր թշուառութիւնը, կը սկսէր արտասուել անզգալարար, ու վշտէն խելայեղ՝ փոքր սալօնը իջաւ:

«— Որքան ազնիւ էք որ ինձի ընկերակցելու կուգաք, ըսաւ Հելէն իր ձեռքը երկարելով երիտասարդին: Դիտմամբ զայն նստեցնել տուաւ իր դիմացը գտնուող թիկնաթոռի մը. մէջ, ուր ընդհանրապէս կը նստէր Պ. տը Քէրն: Այս վերջինը բաւական ստած էր իրեն՝ այդ թիկնաթոռին մէջ: Ան բաւական արհամարհած էր զինքը, իրեն այնպէս կը թուէր թէ այդպէս վրէժը կը լուծէր, իրենց յիշատակներուն պղծումովը: Մանկամար, կիներ ալ նստաւ այն բազկաթոռին վրայ, որ շեղակի դրուած էր վառարանին դէմ,

և որուն մէջ գտնուած կրակի մնացորդ մը կը վառէր: Հելէն կը նայէր Վարատին, բայց իր աչքերը չէին տեսներ զայն, ու Վարատ, խօսելով հանդերձ, մեծ ուշադրութեամբ կը դիտէր զայն: Մանկամարդ կնոջ ցոյց տուած ակներեւ մոլորանքը, անոր խօսքերուն գրեթէ անկապ արագութիւնը, այն չեմ գիտեր ի՞նչ ջղագրգիռ վիճակը, որ ի յայտ կուգար ծիծաղներու, շարժուածներու, գլխի շարժումներու մէջ, այդ ամէնը կը յայտնէր կէս մը ինքզինքէն դուրս ելած կին մը: Վարատ առջի գիշեր, Մայհուրի պարահանդէսին մէջ ըսած էր մտովի, Հելէնի պարանքը մեկնելու համար. «Կ'ուզէ նախանձոտ դարձնել մէկը»: Յետոյ, ոչ ոք տեսած էր մանկամարդ կնոջ շուրջը, որ վիրաւորուած սիրահարի զիմացիներ ունենար. Փոքր սալօնին ազօտ լոյսին մէջ, Վարատ կ'ըսէր մտքով. «Ինք նախանձոտ է և կ'ուզէ վրէժ լուծել...»: Ու անգղալարար, խօսակցութիւնը կը սահեցնէր միեւնոյն զառիթափին վրայ, ինչպէս առջի օրը. նորէն կը խօսէր իր յուսահատութեան և մեղամաղձութեան վրայ: Մանկամարդ կինը մտիկ կ'ընէր, առանց պատասխանելու գրեթէ, մտքին առջեւ բերելով այն զայրոյթը զոր պիտի զգար Արման, եթէ այդ պահուն զինքը տեսնէր Վարատի հետ: Սակայն, այս վերջինը կը տրամաբանէր. «Ի՞նչ կը վտանգեմ: Նորէն պիտի վաճառուիմ, ինչպէս Պուրժի մէջ...»:—Ու միտքը գնելով օգտուիլ Հելէնի վրդովումէն, ոտքի ելաւ ու գնաց նըստաւ բազկաթոռին վրայ, մանկամարդ կնոջ մօտ, ըսելով.

« — Ո՛հ, շատ սիրած եմ ձեզ... »:

Հելէն դէմքը դարձուց Վարատի կողմը, զառնցանքի արտայայտութեամբ մը. սպան կարծելով որ զայրոյթէ առաջ եկած կատաղութիւն մըն էր ատիկա, թեւերուն մէջ առաւ մանկամարդ կինը: Հելէն արդեօք մոլորանքի ա՛յն պահերուն մէջ կը գտնուէր, ուր մարդ այնպիսի արարքներ կը գործէ որ յետոյ ինքզինքն ալ չի ճանչնար: Եթէ ոչ՝ պաղարիւն ու հաստատուն կամքի մը տիրապետումն էր իր հիւանդոտ կամքին վրայ: Մանկամարդ կնոջ ցոյց տուած տկարութեան մէջ ի՞նչ մաս ունէր նուաստացումի՝ մոլեգնութիւնը, որուն մատնուած էր իր խեղճ հոգին, առջի իրիկուն իսկ ի՞նչ որ ալ ըլլար պատճառը, Հելէն ինքզինքը չպաշտպանեց Վարատի գիրկընդխառնումին դէմ: Սպան աւելի յանդուգն դարձաւ ու Հելէն բոլորովին անձնատուր եղաւ: Այո՛, այն միեւնոյն սալօնին մէջ, ուր երբեմն սարսափ զգացած էր անձնատուր ըլլալու իր սիրեցեալին, աւա՛ղ, թոյլ տուաւ որ իր չսիրած մարդը վայելէ զինքը, ու Վարատ ապչեցաւ իր տարած դիւրին յաղթանակին և այդ անակնունելի սիրուհիին դիակնային անզգայութեան հանդէպ, սիրուհի մը՝ որուն վրայ չէր խորհեր իսկ քսանըջորս ժամ առաջ...:

... Վարատ երկար ատենէ ի վեր մեկնած էր և օրը իրիկուն կ'ըլլար: Հելէն միշտ նոյն տեղը կը մնար, բազկաթոռին միեւնոյն անկիւնը նստած, մեռեալի մը պէս: Ի՞նչ մը առաջուան անհեթեթ դէպքը յեղակարծօրէն ցըր-

ուած էր այն մտացնորումը, որուն մէջ կ'ապրէր իր հոգին՝ վերջին քանի մը շարաթնեան ի վեր։ Ի՛նչ, Պ. տը վարատի սիրունի՛ն էր ինք, Հելէն Շաղէլ...։ Ո՛ւր, ճշմարիտ չէր, քանի որ Արմանը կը սիրէր...։ Ո՛ւր կը գտնուէր...։ Ի՛նչ ըրած էր...։ Հելէն, նորէն Արմանը տեսնելու յանկարծական գաղափարը ունեցաւ, երբ զերագոյն սարսափ մը զգաց. տեսնելով որ տակաւին կենդանի էր ու ամէն ինչ ստոյգ էր։ Ինչո՞ւ համար։ Ինք ալ ճշդիւ չկրցաւ ըսել ատոր պատճառը, բայց այդ տենչանքը իր վրայ յարձակած էր անդիմադրելիօրէն. կը զգար թէ պէտք է զայն տեսնէր ո՛չ թէ վաղը, այդ իրիկուն, այլ անմիջապէս։ Պէտք է խօսէր անոր հետ, եթէ նոյն իսկ հարկ ըլլար տունէն փախչիլ ու գտնել զայն։ Բայց ամէն դնով պիտի տեսնէր զայն։ Բարիզ դարձած էր Արման։ Պիտի հասկնար ատիկա։ Տասը վայրկեանի մէջ շրջագցեստ մը հագաւ, գլխարկ մը դրաւ ու կառք մը վարձելով՝ անոր անկիւնը կձկուեցաւ, տեսնէր զոգոյնը, — ամէն ինչ որքա՛ն փոխուած էր այն օրէն ի վեր՝ երբ նմանօրինակ կառք մը կը տանէր զինքը իր սիրային ժամադրաւայրը. — կառքը կ'ուղղուէր դէպի Լինքօլն փողոցը։

Թ.

Ի ԽՈՐՈՑ ԿԱՐԴԱՅԻ

Կառքը դանդաղօրէն կը յառաջանար փողոցներուն երկայնքը, և իւրաքանչիւր վայրկեանին՝ Հելէն կ'ըսէր մտովի. «Արդեօք պիտի տեսնե՞մ զայն»։ Հիմա դէմ տու դէմ կը գտնուէր այն անդիմադրելի գաղափարին, որուն յայտնութիւնը բաւ եղած էր զինքը զրգելու որ Արմանը փրնտուէ իսկոյն, իր ահռելի զառանցանքէն յետոյ։ Այո՛, պէտք է ազադակէր այդ մարդուն երեսին, որ պատճառ եղած էր իր կորստեան։ Այո՛, պէտք է ընէր այդ բանը. Արման պէտք է իր խօսքին հաւատար, ու իր անպատիւ ընթացքը ըմբռնէր։ Հելէն պիտի ըսէր իր սիրահարին. «Պ. տը վարատի սիրունի՛ն եմ, և դուք էք ասոր պատճառը, ձեր անիրաւութիւնը և ձեր լքումը...»։ Եւ այդ մարդը ի՛նչպէս չպիտի հաւատար, երբ Հելէն յարէր իսկոյն. «Ձեզ ճանչ-

նալէ առաջ, անբիծ էի...»։ Իր ճշմարիտ զգացման այս անվիճելի ապացոյցը, այնքան բազմացուած այս ապացոյցը իր ձեռքին մէջ ունէր հիմա և թող չպիտի տար զայն։ Այժմու անկեղծութիւնը չպիտի՞ երաշխաւորէր անցեալին անկեղծութիւնը։ Եթէ խոստովանէր այսօրուան յանցանքը, ամօթխածութեան, կեղծիքի ու շահու ի՞նչ շարժառիթ իրեն ժխտել պիտի տար երէկուան յանցանքը։ Այս տարօրինակ պատճառաբանութիւնը իրեն հետ կը բերէր ակնհայտ իրողութիւն մը, ինչ որ չպիտի վրիպէր Արմանի ուշադրութենէն։ Հետեւաբար, Արման պիտի հաւատար իր խօսքին, և ատիկա պիտի ըլլար իր վրէժխնդրութիւնը։ «Բայց ի՞նչպէս պիտի ընդունի զիս։ Ի՞նչ փոյթ։ Անոր երեսին պիտի թքնեմ իմ թշուառութիւնս ու ամօթապարտութիւնս... բան մը որուն համար պատասխանատու է քան...»։ Իր հիւանդ հոգին թուլացում մը կ'ունենար այս յանդուգն ծրագրին մէջ։ Արմանը կ'ատէր այդ պահուն, կը վախնար որ բացակայ ըլլալով իր ձեռքէն պրծէր ան, «Աւելի՛ արագ», ըսաւ Հելէն, քանիցս խօսքը ուղղելով կառապանին։ Ատենին պիտի հասնէ՞ր միթէ՞ Հելէն գիտէր ճամբուն բոլոր մանրամասնութիւնները, — այդ ճամբուն՝ զոր այնքան զուարթ սրտով կըտրած անցած էր վերջին անգամ, երբ Արմանի տուած ժամադրութեան կ'երթար։ Ու այն բանակուրդ՝ զոր ունեցած էր իր սիրահարին հետ, ա՛յլ աւելի կենդանի ու ահարկու կերպով կը ներկայանար մտքին առջեւ։ Այդ բանավէճի միջոցին՝ զայրոյթը խեղճած էր զինքը։ Բան մը

չէր գտած պատասխանելու։ Այն ատեն Արման չէր հաւատացած իր խօսքին, բայց հիմա պիտի հաւատար։ Յոյց պիտի տար անոր թէ ի՞նչ եղած էր իր կեանքին տուածը՝ ամիսներէ ի վեր։ Վերջապէս պիտի բանար իր սրտին բոլոր թաքուն վէրքերը։ Մատովը Արմանի չօշափել պիտի տար այն մահացուցիչ գործը՝ զոր ան կատարած էր, ու պիտի առնէր քալէր, անոր պատճառելով խղճի սոսկալի խայթ մը, խղճմտանքին մէջ թունաւորուած սլաք մը, եթէ երբեք քիչ մը պատուի զգացում ունէր։ Յետոյ կը խորհէր. «Ի՞նչ վիճակի մէջ պիտի գտնեմ զայն. ի՞նչ ըրած է մեր խզումէն ի վեր...»։ Վերջապէս կառքը կանգ առաւ Լինքօյն և Շան զ'էլիզէ փողոցներուն անկիւնը։ Երկու վայրկեանէն, Հելէն հասած էր Արմանի բնակարանին դուռը։ Ո՛րքան կը զոզգոջէր իր ձայնը, զոնապանին հարցուցած ատեն. «Պառն տը Բէրն տո՞ւնն է»։ Դոնապանին տուած հաստատական պատասխանը ո՛րքան վրդովեց զինքը, ստկայն։ Հելէն վարանեցաւ պահ մը, հակառակ տուած որոշումին. յետոյ համարձակ քայլերով վեր ելաւ սանդուխէն։ Անվարան հնչեցուց զանդակը։ Մատային ոտնաձայնը լըսուեցաւ։ Դուռը բացուեցաւ։ Ընկրկելու միջոց չի կար։

Արման ի՞նչ ըրած էր այն ժամանակամիջոցին՝ երբ ինք յուսահատութեան մէջ կը հռնդար։ Եթէ մանկամարդ կինը գիտցած ըլլար, չողկանքէն ետ պիտի քաշուէր, նոյնիսկ բացուած դրան առջեւ։ Սոսկումով խոյս պիտի տար այդ յարկաբաժնին սեմէն, ուր կ'երթար պաշտպանելու ո՛չ

թէ իր անձը, իր երջանկութիւնը, այլ իր նախկին սիրոյն ճշմարտութիւնը, ինչպէս կը պաշտպանեն մեռեալի մը յիշատակը: Շագէլի ուղղած նամակին մէջ չէր ստած Արման: Տասը օրուան ճամբորդութենէ մը յետոյ, Նանթի մէջ ունեցած իր մէկ կալուածը գացած էր, — Քէրն ընտանիքը այդ քաղաքէն էր — և հոն կարգադրած էր ագորակի վարձակալութեան վերաբերեալ քանի մը գործեր: Յետոյ Բարիզ դարձած էր, համոզուած որ խզումը վերջնական էր, քանի որ Հելէն մերձեցման ու է փորձ չէր ըրած այդ տասը օրուան միջոցին իր բնաւորութեան մէկ հակասութեամբը, որ իր մէջ սովորական ըլլալուն, զարմանք չէր պատճառեր իրեն, խզման առաջին ըզպէները մեղամաղձութեամբ անցած էին: Արման անոնցմէ էր որոնք կը խանդավառին յիշատակի մը վրայ, իրականութեան հանդէպ գրեթէ անզգած մնալէ յետոյ, նման այն մարդոց՝ որոնք կը սիրահարին իրենց լքած կիներուն, ինչպէս կարօրը պիտի քաշէին այն վայրերուն՝ ուր կը ձանձրանային հոն գտնուած ատենին, — մարդկային մտատանջ դասակարգ մը որ ներկային խոնջէնքը կը զգայ միայն մինչ անցեալը եզական ու խանդակաթ հրապոյր մը ունի պարզապէս անոր համար որ անցեալ է ան: Արման բնաւ չէր սիրած խեղճ Հելէնը. իրենց յարաբերութիւններուն խզման վրայ կ'որախանար, իբր շատ բանաւոր գործի մը վրայ, նկատի ունենալով իր սեփական շահերը և խորապէս պահելով իր արժանապատուութիւնը, քանի որ նմանօրինակ վեհանձնութեամբ մը կը պատասխա-

նէր Արմանի վեհանձնութեան. բայց ո՛չ շահու և ո՛չ ալ արժանապատուութեան պատճառը արգելք չեղան Արմանի՝ զոնդակ յուզումով մը շխորհելու այդ փափուկ և հեղ սիրունիին վրայ, որ ստած էր, ա՛լ աւելի հաճոյ թուելու համար իրեն: Անտարակոյս, աւելի քան երբեք վստահ էր թէ Վարաթի հետ Պուրժի մէջ առաջին սիրարկած մը ունեցած էր Հելէն, որուն վրայ խօսած էր իրեն Լիւսիէն Ռիէօմ: Ի՛նչ աւելի ակներեւ նշան քան այն կերպարանքը՝ որով մանկամարդ կիներ ընդունած էր այդ ամբաստանութիւնը: Իսկոյն խոնարհած էր իր գլուխը, կարծես այդ նախատինքին ներքեւ կ'ըած: Բայց եթէ Հելէն ունենար իսկ նախկին երկու, երեք, չորս սիրահարներ, ինք՝ Արման ի՛նչ իրաւունքով պիտի զայրանար Հելէնի դէմ: Իրենց սիրային յարաբերութեան միջոցին, միթէ Հելէն ցոյց տուած չէ՞ր այն բովանդակ հաւատարմութիւնը, որ առանձնապատուկ է այս կարգի տարփանքներու: Ամենափոքր պչրոտութիւն ցոյց տուա՞ծ էր ու է անձի հանգէպ: Նախանձառ ըրա՞ծ էր զինքը, նոյնիսկ ժամ մը, ինչպէս աշխարհիկ կիները չեն վարանիր իրենց սիրահարին նախանձը գգուել աւելի ճարտարօրէն քան բուն իսկ պչրունիները, և ասիկա անապարձութեան ամենափուճ շարժառիթի մը սիրոյն, նշանաւոր անձնաւորութեան մը հաճելի ըլլալու կամ պարզապէս հրապուրելու համար մէկը, որ ուրիշ կնոջ մը ուշադրութիւնը գրաւած է: Ո՛չ, Հելէն անթերի վարմունք մը ունեցած էր իրեն հետ: Այս ստուգութիւնը թէ՛ հաճոյ կը թուէր

Արմանի և թէ կը չարչարէր զայն, որովհետեւ մէկ կողմէ կը գգուէր իր անձնասիրութիւնը, իսկ միւս կողմէն աւելի կը կենդանացնէր այդ սիրոյն նուազած հրապոյրը. զոր չէր կրցած վայելել ատենին, յանձնառութիւններէ վախճանով, Բայց ինչ որ ցաւ կը պատճառէր իրեն, Հելէնի շնորհալից սէրը չէր, այլ անոր ֆիզիքական անձը, Հելէնի սիրահարը ըլլալէն ի վեր, հակառակ իր սկզբունքներուն, հաւատարիմ մնացած էր անոր, և այդ հաւատարմութիւնը իր մէջ կը կրկնապատկէր զգայարանքներու վերյիշումին ճշդութիւնը: Մտքին առջեւ կը բերէր Սթոքհոլմ փողոցի ննջասենեակը, ու բարձին վրայ՝ Հելէնի նուրբ գլուխը ու աչքերը՝ խորհրդաւոր հետանքով մը լեցուած: Ամենափոքր մանրամասնութիւններ՝ զոր հազիւ նըշմարած էր այն ատեն, հիմա միտքը կ'իյնային Հելէնի աղուոր դէմքը իրեն վրայ ծռելու ի՞նչ նայատուկ ձեւ մը ունէր, ու բոյր մը կը ծփար իր համբոյրներուն շուրջը, որոնք մասնաւոր համ մը ունէին: Արման կարօտախտ մը ունեցաւ, որուն դէմ գործածեց իր սովորական և անվրիպելի դարմանը: Իր առաջին գործը եղաւ, Բարիզ դառնալուն պէս, սիսթէմաթիք ու շարունակական կերպով մխրճուիլ ցոփութեան մէջ: Հելէնի և իր միջեւ՝ հարկ էր դնել այնպիսի մարմիններու ձեւեր, որոնք կարենային իր զգայարանքներուն տալ գեղեցկութեան ճարակ մը, ինչպէս հոյակերտ լանջքեր, ուր կարելի է բաժակներ կաղապարել, արձանային ուսեր, ճկուն զիստեր, նուրբ սրունգներ և ճարտար գզուանքներ: Մոռացման այդ գործիները կը

վիտան հաճոյքի առաջնակարգ տուներու մէջ: Արման այս անգամ ալ ծայրայեղ ցոփութեան մէջ ինկաւ, այնպէս որ՝ երբ Հելէն իր բնակարանին դուռը կը զարնէր, մանկամարդ կիներ օտարոտի մէկը դարձած էր իրեն համար, իբր թէ բնաւ ճանչցած չըլլար զայն: Գիրք մը կը թղթատէր, թիկնաթոռին վրայ ընկողմանած քան թէ նստած, ու հագուելու վայրկեանին կը սպասէր, ակումբ երթալու և հոն գտնելու համար ճաշի մէկ քանի ընկեր: Արման կը գտնուէր երջանիկ խոնջէնքի մը մէջ. աս է որ առանց սիրտի զգացուած հաճոյքը կը հայթայթէ այն իմաստուն մարդոց, որոնք շօշափելի գեղեցկութեան մը վայելքը միայն կը պահանջեն կնոջմէ: Հելէն և վերջին ամիսներուն մէջ անոր հետ ունեցած սիրարկածը հեռաւոր բան մը կը թուէին իրեն, օրէ օր անմատչելի դարձած: Ասիկա աւելցուելիք գլուխ մըն էր այս սիրային տխուր վէպին միւս գլուխներուն վրայ, ուր մաշած էր իր զգայնութիւնը, առանց փճանալու: Ատոր վրայ խորհած ատեն, իր սրտին մէկ կէտը միայն հիւանդ կը զգար արդէն: Կը տառապէր, այդ աստիճան անտեսած ըլլալուն համար Շազէլը, Բայց միւս կողմէ՝ խղճի գոհունակութիւն մը կը մեղմէր այդ տառապանքը: Միթէ բարեկամին վրատահութեանը չէ՞ր զոհած անվարան բոլոր այն հաճոյքները, զոր տակաւին պիտի պատճառէր իր սիրային կապակցութիւնը: Ամենէն անհաճոյ անակնկալներէն մէկը ունեցաւ Արման, երբ իր ծառան իմացուց թէ կին մը խօսիլ կ'ուզէր իրեն հետ, և երբ Հելէն ներս մտաւ: Երեսին

վրայ քոյ մը անցնելու ձանձրութիւնը յանձն չէր առած։ Արման իսկոյն նշմարեց Հելէնի նիւ հարցած դէմքը, կապուտած շաւիւրը, փայլակ- նացայտ և սեւեռուն նայուածքը, դառն բերա- նը։ Արման, մեքենաբար, Հելէնի առջեւ քշեց թիկնաթոռ մը. մանկամարդ կինը մերժեց զայն։

«— Չարժեք նստիլ», ըսաւ Հելէն. «ձեզի ըսելիքս երկար չպիտի ըլլայ... չեմ ուզեր ձեր ժամանակը գրաւել երկար ատեն...»։

«— Օ՛ն, նորէն բանավէճի պիտի բռնուինք... բայց ասիկա վերջինը պիտի ըլլայ...», ըսաւ Արման մտովի։ Ֆիզիքական տենչանքներու կատարեալ բացակայութիւնը, արդիւնք իր վերջի օրերու ցոփութեանց, շատ կարծրասիրտ ու անհրապոյր դարձուցած էր զայն։ Խորհեցաւ թէ մեծ ձախաւերին մէկն էր ինք, քանի որ իր դուռը փակած չէր անոր առջեւ. իսկոյն որոշեց ու է բացատրութեան մէջ չմտնել ու ամենատափակ քաղաքավարութիւն մը ցոյց տալ։— Իբր թէ բոլորովին պաշտօնական յարաբերութիւններ ունենային իրարու հետ, Արման ըսաւ. «Ա՛թապարտ եմ վերադարձիս՝ ընդհուպ ձեզի չայցելելու համար, բայց կարգ մը անշահ գործեր արգելք եղան...։ Գիտէ՞ք թէ մեկնումի մը առջի օրը...։ Ամսուն վերջերը՝ կը յուսամ թէ Լոնտոն պիտի գտնուիմ...»։

«— Արդարացուցիչ պատճառներ առաջ մի՛ բերէք», ընդմիջեց Հելէն, ցնցելով ուսերը. «Ի՛նչ հարկ. ինչո՞ւ համար պիտի գայիք։ Փափուկ կացութեան մը մէջ գնելու համար զիս։ Ձեզ ազատ կը կացուցանեմ այդ փափկանկատու- թեանէն...։ Մեզի պիտի գայիք՝ կրկնելու համար

թէ չէք սիրեր զիս թէ չէք սիրած բնաւ, և իմ տառապանքս դիտելու։ Հրէշ մը չէք դուք... Ինչ որ ունէիք ինծի ըսելիք՝ ամբողջովին ըսիք։ Մի վախճաք» յարեց յղագրգիռ ժպիտով մը, «անցեալ օրուան խօսակցութիւնը վերսկսե- լու համար չէ որ հոս եկած եմ...»։

Հելէն կանգ առաւ. կարծես թէ իր արտա- բերելիք խօսքերը կ'այրէին շրթունքները, այն- քան տենդոտ գիշերներու միջոցին ցամաքած շրթունքները։ Այնքան կծու ու միեւնոյն ատեն լուրջ չեղտով խօսած էր որ՝ Արման անձկութիւն մը զգաց։ Հելէնը տեսնելուն պէս, սպասած էր որ աղերսանքի տեսարան մը պարզուի ու ետան- դազին կոչ մը ըլլայ լքուած սիրուհիի մը կող- մէ, որ օր մը միայն կը հայցէ նախկին երջան- կութենէն. Հելէնի չեղտին հանդիսաւորութիւնը երեւան կը բերէր առանց աղերսանքի և անյոյս յայտնութիւնը լուրի մը. որ մանկամարդ կնոջ համար եղբրական կարեւորութիւն մը ունէր։ Յզի՞ ըլլալը պիտի ըսէր իրեն, թէ մոլորանքի ժամու մը մէջ ամէն ինչ ամուսնին իմաց տուած ըլլալը պիտի հաղորդէր։ Հելէն լուռ կը մնար. կարգը Արմանինն էր անհամբեր ըլլալու։

«— Խօսեցէ՛ք, ձեզի մտիկ կ'ընեմ», ըսաւ Արման։

«— Մեր վերջին խօսակցութեան մէջ, զոր չեմ ուզեր վերսկսիլ. ըսիք թէ իմ կեանքս գի- տէիք։ Նոյնիսկ ճշդեցիք, անուն մը տալով, այն է Պ. Վարատի անունը...։ Պղծեցիք թէ այդ մարդը իմ սիրահարս եղած էր»։

«— Ձեզի ըսի թէ այդպէս ըսած էին ինծի», չեղտեց Արման։

«— Եւ թէ դուք կը հաւատայի՞ք ըսուածին», հարցուց մանկամարդ կինը:

«— Ինչպէս առհասարակ կը հաւատան այդ կարգի բաներու», յարեց Արման. «գէշ հասկցեր էք միտքս կամ թէ ես գէշ բացատրեր եմ, չառ գէշ». ու Արման կը խորհէր մտովի. «Հելէն հիմա գրպանէն պիտի հանէ ու է նամակ, ապացուցանելու համար թէ Վարատ խոր յարգանք կը տածէ...»: Յիշեց նախկին սիրուհիներու գրած իր նամանորինակ նամակները, որոնք կըրնային ցոյց տրուիլ ո՞րու որ անկ է: Անմիտ վիճարանութիւն մըն է աս, բայց ի՞նչպէս խուսափելու է անկէ», ըսաւ Արման հառաչելով:

«— Է՛ ուրեմն», գոչեց Հելէն եզական կոտորով մը. «եթէ հիմա ձեզի ըսեն այդ բանը, կրնաք անոր հաւատալ և պատասխանել թէ հաւատի աղբիւրէ մը իմացած էք...»: Մանկամարդ կինը զայն դիտելով՝ յաղթական ու յուսահատական կերպարանքով մը յարեց. «Պ. տը Վարատի սիրուհին եմ, կը լսէ՞ք...», ու կըրկնեց. «Պ. տը Վարատի սիրուհին եմ...»:

Արման կը լսէր այդ պարբերութիւնը ու անոր կրկնումը, որով ինքզինքը կ'անպատուէր Հելէն. աւելի դժնդակ քան ցաւագին տպաւորութիւն մը ունեցաւ Արման: Բոլորովին անիմաստ ու ողբալի թուեցաւ Հելէնի ըրած սա պատմութիւնը թէ իր սիրային յարաբերութիւնները վերսկսած էր առաջին սիրահարին հետ, — առամի ու յուզման վատառողջ ախորժէ մը մղուած: Մնաց որ, իր առաջին կասկածներուն ատեն՝ բացարձակ, անվիճելի ապահովութիւն մը

ունեցած չէր Հելէնի ու Վարատի մեղապարտ յարաբերութեանց բնոյթի մասին. բայց հիմա Հելէն այնքան բրտօրէն կը մատնէր ինքզինքը որ Արման զձուձ նախանձի պրկում մը ունեցաւ, ու ակամայ տմարդութեամբ պատասխանեց.

«— Կատարելապէս ազատ էք. ի՞նչ կ'ելլէ ատկէ...». քիչ յետոյ, յարեց յանդգնութեամբ. «ուրիշ խնդիր, եթէ կարենամ ձեզի օգտակար ըլլալ...»:

«— Սրամտութիւն չուզեր», յարեց Հելէն ա՛լ աւելի բուռն շեշտով. «պէտք է լսէք զիս. մարդ գոնէ պէտք է մտիկ ընէ այն կինը, որուն կորստեան պատճառ եղած է...: Որովհետեւ դուք կորստեան մատնեցիք զիս...: Այո՛, դուք, և հիմա կ'ուզեմ որ դիտնաք այդ բանը: Ա՛հ, այնպէս կը հաւատայիք թէ ես կը ստէի ու ձեզի հաճոյ ըլլալու համար կը պճնազարդուէի. այն ատեն ձեզի յայտարարեցի թէ սիրահար մը չէի ունեցած ձեռնէ առաջ. հիմա չպիտի հաւատա՞ք՝ երբ ըսեմ թէ Պ. Վարատի սիրուհին եմ այսօր, բայց անցեալին մէջ չեմ եղած...: Անոր հանդիպեցայ և անձնատուր եղայ...: Մի հարցնէք թէ ինչո՞ւ համար. եղած լմնցած է...: Կը տեսնէ՞ք որ դեր մը խաղալու ջանադիր չեմ, երկիւղ չունիմ ձեր արհամարհանքէն և ոչ ալ ձեզի հետ յարաբերութիւն վերահաստատելու համար եկած եմ հոս... Բայց իրաւ է որ ամէն ինչ նուաստացուցած ու արատաւորած եմ իմ մէջս, — մինչ ձեզի անձնատուր եղած ատենս՝ ո՞րքան անբիծ էի Բան մը չունէի իմ խղճիս վրայ...: Միմիայն ձեզի համար պահած էի իմ անձս, իբր

Թէ գիտնայի օրին մէկը ձեզի հանդիպիւս... : Ա՛հ, իմ ուզածս սա է որ գիտնաք այդ բանը... : Ինծի պէս ինքզինքը ամբաստանող կին մը ոչինչ ունի խնայելիք, այնպէս չէ՞ : Ինչո՞ւ ստեմ հիմա : Ըսէ՛ք, ինչո՞ւ... : Պէտք է որ հաւատաք իմ խօսքիս և մտովի ըսէք.— Իր առաջին սէրն էի, ինծի հետ չպայքարեցաւ, որովհետեւ կը սիրէր զիս... սիրուած ըլլալու երազով կը սիրէր զիս, իր բոլոր սրտով ու էութեամբ, ոչ միայն ներկային՝ այլ և անցեալին մէջ. և ահա ի՛նչ վիճակի մատնեցի զիս սիրող կինը, այնպիսի արարածի մը որ ա՛յլ եւս չի հաւատար բանի մը, ոչինչ կը յարգէ. նոր սիրահար մը ունեցած է քմահաճոյքի համար ու երկրորդ մը, երրորդ մըն ալ պիտի ունենայ, վերջապէս կորսուած կին մը — Այո՛, անգամ մըն ալ կը կրկնեմ Թէ զուր եղաք իմ կորստեանս պատճառը, և կ'ուզեմ որ գիտնաք այդ բանը. իմ վրէժխնդրութիւնս սա պիտի ըլլայ որ այլ եւս չտարակուսիք այդ մասին... կորսուած եմ, կորսուած եմ. զուր եղաք իմ կորստեանս պատճառը, զո՛ւր, զո՛ւր, զո՛ւր... » :

Հեկէն բոլոր այս խօսքերը ըրած էր շնչահատ ձայնով մը, հազիւ Արմանին մօտենալով, զէմքը կատաղութեամբ կծկուած. իր ձայնի շնչատին, նայուածքներուն և իր ամբողջովին վերդովուած էութեան մէջ կար ճշմարտութեան զգեստնիչ զօրութիւնը, որուն զէմ ի զուր կանգնիլ կը փորձէ տարակոյսը : Իր երբեմնի անբժուութեան անարկու և անպատուաբեր ապացոյցը, իր ներկայ խայտառակութեան անպատկառ խոստո-

վանութեան յենած, անժխտելի կը դառնար, շնորհիւ իր վերացած վիճակին, որ չէր թոյլատրեր ոչինչ ծածկել իր մտածումներէն : Բայց ինչ որ աւելի վճռական դարձուց այս պատճառաբանութիւնը այն մարդուն համար՝ որ ապշութեան ու սոսկումի խառնուրդով մտիկ կ'ընէր այս ողորմելի խոստովանութիւնը, յուզման յեղակարծ պոռթկումն էր Հեկէնի մէջ, իր խօսքը վերջացնելէ յետոյ : Կատաղութիւնը, այս մոլեգին բանախօսութեամբ յագեցած, իսկոյն տեղի տուաւ յուսահատութեան : Յանկարծ Արմանի նայեցաւ այնպիսի աչքերով՝ որ զսրբոյթի չողը կը խեղդուէր արցունքներուն մէջ, ու ճիշտ մը արձակելով տախտակամածին վրայ կ'ըսէր : Հոն երկայնքին փոռուած սկսաւ հեծել : Յամբ ու յարատեւ հեծեմանք մըն էր, միօրինակ և խուլ ողորդ անասունի մը՝ որ հոգեւարքի հոնդիւններ կ'արձակէ : Հեծիւնը կը բարձրանար դէպի Արման, ու այդ վսեմ հեծիւնը մանկամարդ կնոջ մէջ կ'ամփոփէր արձագանգը բոլոր այն հեծիւններուն՝ զոր խեղդած էր մինչեւ այն ատեն, արձագանգը բոլոր այն հառաչներուն՝ որոնք կանգ առած էին իր սրտին եղբրքը : Այնքան օրերու հոգեվարքը վերջին կոչի մը մէջ կ'արտաբերուէր : Արման, որ ցաւագին մարդասիրութեան անդիմադրելի զգայութիւն մը ունեցած էր՝ Ալֆրէտի տառապանքին հետ փման մէջ գտնուած ատեն, հիմա ալ այդ զգայութեան տակ ուժգնօրէն կ'ընկճուէր, այդ կնոջ տառապանքին հանդէպ, որ տարածուած էր տախտակամածին վրայ : Այն զաղփաղփուն և հը-

զօր կապը՝ որ զինքը միացուցած էր այդ յաղթութեամբ էակին հետ, միասին զգացուած հեշտանքին այդ անպարտելի կապը նորէն զինքը կը զօդէր մանկամարդ կնոջ հետ, յեղակարծօրէն։ Արման կը կարծէր թէ մոռցած էր Հելէնը բայց անգիտակից նախանձի մը և ֆիզիքական արգահատանքի մը կրկնակ ազդեցութեան ներքեւ, մանկամարդ կնոջ նկատմամբ իր մէջ կը գտնէր այնպիսի զգացումներ, որոնց մասին չէր կրնար կարծիք յայտնել այլ և ոչ։ Սիրազեղ չափնախառնութեամբ մը լեցուած, ծունկի եկաւ, փորձելով ոտքի հանել Հելէնը իբր թէ իր սիրուհին ըլլար տակաւին... «Հելէն, սթափէ՛...»։ Եթէ կը մեղքնաս զիս, մի՛ լար այդպէս...։ Ոտքի ելի՛ր...»։ Կ'ըսէր։ Հելէն հնազանդեցաւ ու դանդաղօրէն Արմանի դարձուց արտասուածքով աչքերը ու բացխրիկ բերանը։ Անձառ երախտագիտութեան արտայայտութիւն մը անցաւ այդ ցաւագին դէմքին վրայէն։ Արման թիկնաթոռի մը վրայ նստեցուց մանկամարդ կինը. յետոյ անոր ոտքերուն առջեւ ծնրադրեց՝ արցունքները սրբելու համար. Հելէն կրցաւ նորէն խօսիլ։

«— Ա՛հ, ամէն ինչ լմնցած է», կ'ըսէր մանկամարդ կինը։ «Ա՛հ, ոչ եւս...։ Արման, չես գիտեր թէ ո՛րքան սիրեցի քեզ, և ո՛րքան կը սիրեմ...։ Ա՛հ, ինչո՞ւ համար ըրի այն բանը...։ Կը տեսնես որ խելայեղ դարձած էի...։ Բան մը չէի գիտեր. միայն քեզ սիրելիս գիտէի...։ Դուն ամբողջ կեանքս էիր, ամբողջ հաւատքս, ինչ որ ունէի ազնիւ ու բարի...։ Ու յանկարծ ամէն ինչ կորսնցուցի...։ Ո՛րքան տառապեցայ։ Միշտ

կը լսէի այն ահարկու խօսքերը, որոնք դանակի մը պէս՝ ամէն վայրկեան սրտիս մէջ կը դառնային...։ Ուղեցի մոռնալ քեզ, մոռնալ զիս, ամէն ինչ քանդել...։ Ես թշուառական կին, ի՞նչ ըրի...։ Ինչո՞ւ համար ձեզի չեկայ՝ թախանձելու որ մեր յարաբերութիւնները վեր սկսիք ու խօսքիս հաւատաք։ Այնպիսի բառեր պիտի գտնէի՝ որոնք պիտի կրնային համոզել քեզ...։ Հիմա ամէն ինչ վերջացած է...։ Մի զպիւր ինծի...։ Սոսկում կ'ազդեմ ինքզինքիս...»։ Ու Հելէն կը զատուէր Արմանէն ու ետ կը հրէր զայն։ Արման կռահեց թէ միւսին՝ նոր սիրահարին քովէն կուգար. յետոյ մանկամարդ կինը յարեց կատաղութեամբ. «Ո՛հ, դահիճ, դահիճ, յանցանքը քուկդ է...։ Այո՛, դուն ո՞ն նետեցիր զիս։ Մի՛թէ իրաւունք ունէի՛ր այդպէս վարուելու ինծի հետ։ Պատասխանէ՛։ Ի՞նչ էին իմ յանցանքներս։ Ե՛րբ ստեցի քեզի, ինչո՞ւ իմ վրաս կասկածեցար...։ Ո՛հ, բարեկամս։ Դուն շատ բարի ու քնքուշ ես, ո՛րքան կը սիրեմ քեզ...։ Ներողութիւն, ներէ՛ ինծի...։ Վիշտը կը սպաննէ զիս...»։

Այսպէս Հելէն կը խօսէր հեծեռագին, մատնելով զինքը ցնցող փոթորկալի զգացումներուն անկապակցութիւնը, որ յաջորդաբար ի յայտ կուգար անիծող ու գորովագեղ պարբերութիւններու մէջ։ Յետոյ մոլեգնութիւնը հանդարտած, ըսաւ. «Թող տուէք որ արտասուեմ քիչ մը։ Ատիկա կը սփոփէ զիս։ Մի՛ խօսիք ինծի հետ...։ Ընդհուպ...»։ Արման հեռացաւ անոր քովէն։ Յուսահատութեան այս պոռթկումին առջեւ՝ Հե-

լէն որքա՛ն անդօր կը զգար ինքզինքը: Սկսաւ սենեակին մէջ պտտիլ երկայնքին ու լայնքին. վերջալոյսի մելամաղձութեամբ լեցուած սենեակին մէջ Հելէնի հեծկտուքը հիմա մեղմացած էր բոլորովին, աղջնակի մը հեծեծանքին նման: Սկիզբի մոլեգին ընդվզումին յաջորդած էր երկար հառաչ մը, միշտ ընդհատուած ու վերսկըսուած, ինչ որ ի վերջոյ վրդովեց երիտասարդը: Արման այլ եւս չէր փորձեր մխիթարել զայն և ոչ ալ կը փորձէր մաքառիլ իր մէջ հաստատուող անգութ յայտնութեան դէմ, որ չէր ուզեր հոնկէ դուրս ելլել: Իր ունեցած կարեկցութիւնը այդ տագնապին համար, զգացած սարսուռը՝ անջնջելի պղծութեան մը հանդէպ և իր գործած վայրագ անիրաւութեան տեսիլը իրարու կը խառնուէին՝ չարչարելու համար զայն: Բայց ինչ որ ամենէն աւելի կ'ընկճէր զինքը և սրտին վրայ կը գնէր ծանրութիւն մը՝ որուն բարձման անկարելիութիւնը կը զգար, մանկամարդ կնոջ կորստեան մէջ ունեցած պատասխանատուութեան տպաւորութիւնն էր: Ի՛նչ, այո՛, Արմանը ճանչցած, սիրած ըլլալուն համար էր որ տարաբախտ կիներ հասած էր այդ վիճակին: Հելէնի բնազդը յէր խաբած զինքը: Այլ եւս չէր կրնար տար կուսիլ Արման: Կը հաւատար Հելէնի խօսքին, իր բոլոր կէտերուն մէջ, կը հաւատար թէ մանկամարդ կիներ ճշմարտապէս սիրած էր զինքը: Կը հաւատար թէ իրենց հանդիպումէն առաջ՝ Հելէն անրիժ էր: Կը հաւատար թէ անիրաւ լքման մը զառանցանքը մոլորեցուցած էր զայն, մինչեւ իսկ ուրիշի մը թեւերուն մէջ նե-

տելով Հելէնը, և ինք՝ Արման ատոր պատճառը, միակ պատճառն էր: Երիտասարդը կը շարունակէր պտտիլ սենեակին մէջ, և ամէն անգամուն ալ՝ երբ ետին կը դառնար՝ իր քայլերուն վրայէն յառաջանալու համար, տրտմագին լուսաւորուած պատուհաններուն մէջէն կը նշմարէր այն կքած ձեւը, այն գունատ դէմքը՝ որ կ'անջատուէր օտուերի խորքին վրայ: Ի՛նչ եղած էր այն անտարբերութիւնը զոր ունէր Հելէնի մուտքէն առաջ, Ի՛նչ եղած էր իր զօրաւոր ժրխտումը: Մահուան հոնդիւնի մը հետ վիճաբանութիւն չի կատարուիր, և ինք ներկայ գտնուած էր հողիի մը մահուան: Շատ ճշմարիտ էր թէ Հելէն ոչինչ կը խնդրէր, ոչինչ կ'ուզէր իրմէ, միայն սա թէ Արման յայտնապէս տեսնէր իր սիրտը. ու այս վերջինը կը տեսնէր զայն, ինչպէս նաև այն արիւնը՝ որ կը հոսէր իր առաջ թերած վէրքէն: Բաւական ատեն այսպէս անխօս մնացին երկուքը, Արման պտտելով ու Հելէն միշտ արտասուելով, ի վերջոյ Արման մօտեցաւ մանկամարդ կնոջ և անոր ձեռքը բռնեց սարսուռագին, թոյլ, տամուկ և պաղ էր այդ ձեռքը, զոր բարձրացուց, չրթունքներուն տանելու համար, արցունքներ թափեց անոր վրայ, առաջին անգամ ըլլալով՝ երկար տարիներէ ի վեր: Յուսահատութեան անդունդին խորէն, ուր կը հեծեծէր Հելէն, կարեկցութեան զգացում մը ունեցաւ իր գահիճին արտասուքներուն հանդէպ: «Մի՛ լար», ըսաւ մանկամարդ կիներ, ու Արմանը իրեն քաշելով, տարփոտ համբոյրներով ծածկեց անոր դէմքը: Երիտասարդը

զգաց որ հրատույնը չըթուենքներ կը սուրան աչքերուն, ճակտին ու բերնին վրայ: Յետոյ Հելէն զատուեցաւ Արմանէն: Մանկամարդ կինը ոտքի ելաւ: Միւսին պատկերը նորէն աչքին առջեւ եկած էր:

«— Ա՛հ», գոչեց Հելէն մորմոքումով մը, «նայն իսկ չեմ կրնար միտթարել քեզ... մնա՞ս բարով, մնա՞ս բարով», ու շարունակեց. «այս անգամ, վերջին մնաս բարովն է»: Հելէն իր ձեռքերը քսեց Արմանի մազերուն ու գիմագիծերուն, կարծես համոզուելու համար այդ դէմքին գոյութեան՝ զոր այնքան սիրած էր, ու խոյս տուաւ՝ դրան կողմը վազելով:

«— Ո՛ւր կ'երթաս», հարցուց Արման:

«— Խոյս կուտամ քեռէ», ըսաւ Հելէն մուրաքով, և արդէն իսկ սենեակէն դուրս կը գտնուէր: Յարկաբաժնին դուռը գոցուած էր մանկամարդ կնոջ վրայ և Արման ուժ չէր ունեցած անոր հետեւելու: Ոտքի վրայ կը մնար, այն տեղը՝ ուր Հելէն բաժնուած էր իրմէ՝ կարծես անդամալուծութենէ բռնուած յանկարծ: Ահռելի սարսափ մը իր ամբողջ մարմինն մէջ առաջ բերաւ իսկոյն ցուրտ սարսուռ մը...: Հելէն իր յուսահատութեան զառանցանքին մէջ, խոյս տուած չէ՞ր արդեօք, անձնասպան ըլլալու համար: Պահ մը իր աչքերուն առջեւ ունեցաւ սա ահռելի մտացնորումը. քարափի մը ստուերը, գետին մեծ սփռոցը՝ մթին ու շարժուն, և կնոջ մը մարմինը՝ սառուցիկ ջուրին մէջ թաւալած: Ինք ալ դուրս խոյացաւ: Սանդուխին աստիճանները չորսական իջաւ: Մայթին վրայ կը զրտ-

նուէր կին մը, որ դէպի Շան-զ'ելիզէ կ'ուղղուէր: Գահավէժ քայլերով յառաջացաւ: Հելէնը չէր: Մոռուղի մը հասաւ, ուր անցորդները և կառքերը կը վխտային: Այդ ամբոխին մէջ ի՞նչ պէտք գտնէր զայն: Ի՞նչպէս կոահէր թէ տարաբախտ կինը ո՛ր կողմ ուղղուած էր: Բարակ անձրեւ մը կը տեղար. ի զուր քանի մը կառք կանչեց ու ծառուղիին բոլորավայրը միայն կրցաւ կառք մը կեցնել: Ռոշփուքօ փողոցի տան հասցէն տուաւ կառապանին. ճամբուն երկայնքը՝ ինք ալ անձկութեան մատնուեցաւ, խելայեղ ըլլալու աստիճան: Բայց արդէն իսկ կը գտնուէր փողոցին ծայրը և Ալֆրէտի բնակարանին առջեւ: Սրտի համակ դողողումով մը հնչեցուց տան դուռը և ծառային հարցուց թէ Տիկին Շան-զէլ տուն դարձած էր: Մոռային հաստատական պատասխանին վրայ, քիչ մնաց վար պիտի իյնար իր յուզման սաստկութենէն: Եւ որովհետեւ մարդկային կիրքերը մեզ կը մղեն կեանքի հազարումէկ ոչնչութեանց ընդհարելու, ինքզինքը անմիտ նկատեց այդ մարդուն առջեւ, որ մէկզի քաշուեցաւ՝ որպէսզի Արման ներս մտնէ: Ինչպէ՞ս հանդուրժէր այդ պահուն՝ Հելէնի և մանաւանդ Ալֆրէտի ներկայութիւնը: Պարբերութիւն մը մրմնջեց, մոռցուած գնում մը պատրուակելով և ըսելով թէ իրիկուան պիտի դարձնէր կառքին մէջ նետուեցաւ նորէն. «Իր զաւկին մտածումն է որ փրկած է զայն...», ըսաւ Արման մտ լի. «գէթ մարդասպան չեղայ»:

Ժ.

ԽՂՃԻ ԽԱՅՐ ՄԸ

Այս բանավեճէն քանի մը օր յետոյ, Արման Լոնտոնէն թուագրուած նամակ մը կ'ուղարկէր Շաղէլի. այդ նամակին մէջ ներողութիւն կը խնդրէր, իր բարեկամներուն ձեռքը չսեղմելուն համար՝ վերջնական մեկնումէն առաջ: Ռոչֆորտ քո փողոցի բնակարանը ոտք կոխել, նորէն տեսնել այն երկու էակները՝ որոնց կեանքը խորտակած էր, թէեւ անոնք վստահութեան ու ներումի խօսքեր միայն արտասանած ըլլային. դարձեալ ներկայ գտնուիլ այն բարոյական հնչունքներուն, որոնց առաջ բերած իւրաքանչիւր հառաչը մինչեւ իր հոգիին խորը կը գլորէր զմեզ հակօրէն այդ ճիգը իր ուժերէնվեր էր: Մէկ կողմէ՝ Ալֆրէտի հաւանական մեղամաղձու-

թեանց, միւս կողմէ Հելէնի ու անոր վարելիք կեանքին վրայ խորհելով. ամօթ խածութեան և զգացումներու այդ սնանկութեան մէջ Արման կ'ըսէր մտովի. «Ահա ի՞նչ բան է առ, բայց բան մը չեմ կրնար ընել: Պէտք է մոռնալ...»: Ու իր սիրական առածներէն մէկուն համեմատ, փոքր իրողութիւններ դնելով իր վշտին և իր միջեւ, Անգլիա կատարելիք ուղեւորութիւնը փութացուցած էր: Իր երիտասարդութեան տալիս երեսուն մէջ՝ անտանելիօրէն անգործ և պարագա, կրցածին չափ խաբած էր իր ձանձրոյթը՝ աշխարհաքաղաքացիական դատարկագորտութեամբ մը: Այսպէս՝ իրեն համար աշխարհիկ ընկերութեան երեք-չորս կեդրոններ ընտրած էր Եւրոպայի մէջ: Ամէն ինչ կազմ ու պատրաստ էր Լոնտոնի մէջ մանաւանդ: Պոլիթըն փողոցին մէջ՝ Բիքթաութլիի մօտ, յարկաբաժին մը վարձած էր. երկու ակումբներ կային՝ ուր ապստամբականութիւն կը գտնէր, քսան տուններ՝ ուր իրր բարեկամ կ'ընդունուէր: Բայց այդ տալիս, իր սովորութեան համաձայն՝ երբ հաստատուեցաւ իրեն համար պահուած կահաւորեալ երեք սենեակներուն մէջ, ա՛յ ինքզինքը անկարող զգաց անմիջապէս նետուելու ընկերութեան յորձանքին մէջ: Արման ըսաւ մտովի. «Քանի մը օրէն, իմ այցեւորմանս կը ներկայացնեմ...»: Քանի մը օրեր անցան և ծանօթ անձեր տեսնելու մասին իր զգացած խորչէնքը չփարատեցաւ: Այսպէս սահեցան մէկ, երկու, երեք շաբաթ, ու Արման չարունակեց անյաղթելի խորչէնք մը ունենալ ամէն խօսակցութեան ու

հաւաքոյթի, ամէն բանի ու էակի մասին: Այլ ևս իրիկունները միայն կը շրջագայէր, որպէսզի աւելի քիչ տեսնէր մարդկային դէմքը: Եթէ ցերեկ ատեն դուրս ելլէր, երկու անիւ ունեցող այն կառքերէն մէկը կը նստէր, որոնց կառապանը կը թափ կառքին ետեւը և անոր լծուած մէկ ձին կը սուրայ արագօրէն: Ահագին քաղաքին անհատնում փողոցներուն մէջէն կառք քչել կուտար աննպատակ ու անվերջանալի կերպով: Փոքրիկ սեւ տուները իրարու կը յաջորդէին, հեռուէն կը նշմարուէին փոքր պարտէզներ՝ վանդակապատով մը և խեղճուկ ծառերով շրջապատուած, հրապարակ մը՝ աղտոտ գոյն ունեցող քանի մը արձաններով, անսահման դարաստան մը՝ որուն մարգերուն մէջ կը ճարակէին կենդանիներու հօտեր: Այդ հրէշային խառնակոյտին վրայ կը տարածուէր մրագոյն երկնակամար մը. մերթ դեղին մշուշ մը կը խեղդէր երկինքը, մերթ մառախուղը կը փոխուէր տեղատարափի, և կամ երկինքը կը դառնար տաք տամ և ցուրտ կապտագոյն, ուր կարծես թէ կը ծփար ածուխին փոշին: Ամբոխ մը կը վերտար այդ փողոցներուն մէջ, բայց Արման ու է գէմք չէր ճանչնար. այսպէս՝ ժամերով կը պտըտէր, իր մտածումին հետ առանձին: Թէ՛ քունէն արթնցած, թէ հագուած ու ճաշած ատեն՝ միշտ ներկայ էր այ մտածումը, որ միեւնոյնն էր միշտ:

Ինչ էր այդ չարատանջ ու սեւեռուն մտածումը: Անդադար. Արմանի մտքին առջեւ կը ներկայանար Հելէնը և իրենց վերջին տեսակ-

ցութեան միջոցին անոր ըրած անուշի խոստովանութիւնը, իր բոլոր մանրամասնութիւններովը. նաև աչքին առջեւ կուգար այն արարքը, զոր խոստովանած էր մանկամարդ կինը, անողորքօրէն ճշգրիտ ու յստակ բառերով: Հելէնը կ'ոգեկոչէր Վարատի գրկին մէջ. որովհետեւ կը խորհէր թէ յուսահատութեան այս առաջին տագնապէն յետոյ՝ նորէն պիտի իյնար անոր մէջ. ու այդ տեսիլը զինքը կ'ենթարկէր այնպիսի զգացման մը՝ զոր նորէն կը բաղդատէր սրտին վրայ զգացած մէկ ծանրութեան հետ, և որուն տխրութեան տակ կ'ընկճուէր: Այդ մօայլ ծանրութիւնը զգացած էր այն օրը՝ երբ Հելէն այնքան եղբրականօրէն կը հեծէր Լինքօլն փողոցի տան օրահին մէջ: Այն ատենուան պէս՝ հիմա ալ անտանելի ճնշում մը կը զգար, գիտնալով որ այդ կնոջ դժբախտութեան պատճառը ինքն էր: Անտարակոյս, Վարատի հետ ունեցած սիրարկածէն յետոյ՝ ուրիշներ ալ պիտի ունենար: Կարելի՞ է միթէ կանգ առնել այդ լպրծուն զառիթափին վրայ՝ ուր երկրորդ սիրահարէն ետքը մինչեւ տասներորդը կը հասնի: Երբ մարդ կը կորսնցնէ ինքզինքը պատուելու սովորութիւնը և ուժը, որ միակ սկզբունքն է արժանապատւութեան, ինչ թումբով կարելի է դիմադրել փորձութեանց և հետաքրքրութեանց արշաւող յորձանքին: Հելէն գեղեցիկ ըլլալուն, պիտի սիրաբանէին անոր հետ: Այդ յաջորդական անկումները կը կատարուէին հոն, իր աչքերուն տակ, ու ինք չէր կրնար բան մը ընել՝ արգիլելու համար զանոնք. ինչպէս Հելէն աղաղա-

կած էր հոն արտասուած պահուն, ինք էր անոր կորստեան պատճառը: Այդ կնոջ կեանքի պատկերին հանդէպ՝ Արման ինքզինքը կը տեսնէր էակի մը առջեւ, որուն խմած թոյնը իր ձեռքովը տուած էր: Դէմքին մահացու այլայլումը, ցուրտ քրտինքը, հոնքի ջղաձգութիւնները ի՞նչպէս կարելի էր արգիլել, երբ աղիտարեր դեղը կը թաւալի արեան մէջ: Պոռնկութեան այն թոյնը՝ որով Արման վարակած էր Հելէնը, իր աւերումի գործը առաջ պիտի տանէր: Ի՞նչ չըբմեղանք ունէր՝ ատիկա ըրած ըլլալուն, համար: Ոչ մէկ պատճառ, քանի որ զայն վայելած էր, առանց սիրելու: Այո՛, գէթ սիրած, քիչ մը երջանկութիւն՝ պարզեւած ըլլար անոր, անձը նուիրած ըլլալուն փոխարէն: Բայց յանցանքին պատճառած անխուսափելի նուաստացման վրայ աւելցուցած էր նուաստացման ուրիշ տարր մը. ամենէն անգութ հիասթափութիւնը: Ի՞նչ վիճակի մատնած էր յոյսերով բեղուն կին մը, սիրոյ ամենէն բարձր կէտին հասնելու իր ազնիւ հետապնդումին մէջ մոռորած: Պատրանքը փարատած՝ Հելէն կը ջանար մոռացման մէջ թաղուիլ: Մէկ տալի յետոյ և անոր յաջորդող տարիներուն մէջ՝ ի՞նչ պիտի ըլլար մանկամարդ կինը: Սա նշանաւոր պարբերութիւնը կը կրկնէր իր միտքին մէջ. «Արաբիոյ բոլոր անուշահոտութիւնները չպիտի կըրնան մաքրել այս փոքրիկ ձեռքը...»: Ու Արման կը կօչէր խղճի խայթին բեռան տակ, — այնքան անգթօրէն ծանր որ չէր կրնար ոչինչ զգալ, բացի ընկճեցուցիչ և յարատեւ ջախ-

ջախումէ մը, գործուած արարքին տպաւորութեան տակ: «Ի՞նչ անհեթեթ մեքենայ է սա մարդ բռնածը», կը խորհէր Արման, «ու ի՞նչ արհամարհելի տկարութիւն է սա անձկութիւնը: Որպէսզի արդարանայ այս խղճի խայթը, պէտք է որ յանցաւոր ըլլամ. այսինքն պատասխանատու և ազատ: Խղճի ազատութիւնը սնտոյ բառ մը չէ՞ միթէ. ուստի և բարին ու չարը, առաքինութիւնը ու մոլութիւնը...»: Իր երիտասարդութեան ատեն չատ խորհած էր այս խընդիրներուն վրայ և իբր ճգրիտ ընդունած էր արդի գլխաւոր փաստերը՝ անձնիշխանութեան գէմ: Այս փաստերը իր անձին վրայ կիրարկելով և ինքզինքը ուսու մնասիլ ելով, կ'ուզէր անհետացնել այն բարոյական անհանգստութիւնը՝ որուն ենթաբերուած էր: «Ի՞նչ եմ եմ», կը յարէր Արման. «արգասիքը այսինչ մոռանգականութեան, այսինչ միջով սյրերու մէջ: Տրուած պարագաներուն մէջ պարտ էի զգալայնալ սինչպէս զգացած եմ, խորհիլ այնպէս՝ ինչպէս խորհած եմ, կա իննալ այնպէս՝ ինչպէս կամեցած եմ...»: Ու իր անձը կը տարբաղադրէր տարրերու ինչպէս յաճախ ըրած էր համըթականութեան իր չըջաններուն մէջ. չափազանց վերլուծումէ առաջ եկած իր ներքին անգամալուծութեան տագնապները կը կոչէր համըթականութիւն: Ընտանեկան կեանքէ զուրկ ըլլալուն կը վերագրէր իր եսասիրութեան առաջին ծագումը. կը խորհէր թէ քոյէժը չատ չուտ պղծած էր իր երեւակայութիւնը, ու քաղաքային պատերազմի ջարդերը իր մէջ առաջ բերած էին կանխահաս մարդա-

տեսցութիւն մը: Իր կրօնական հաւատքը կորսնցուցած էր կանխահաւ ընթերցումներով. ու է դատի վրայ հաւատք չունենալուն, ո՛ր է փառասիրութիւն չէր սնուցած, և որովհետեւ շատ հարուստ էր՝ արհեստի մըն ալ հետամուտ չէր եղած: Յետոյ Արման մտովի կը տեսնէր իր սիրային փորձառութեանց անօգուտ և աղիտաբեր շարքը մինչեւ այն օրը՝ երբ հանդիպած էր Տիկին Շաղէլի: «Ինչպէս պիտի կրնայի տարբեր կերպով դատել զանի, ինչպէս դատեցի ասկէ առաջ, երբ իմ առջեւ նետուեցաւ յանկարծ: Կրնայի՞ հասկնալ թէ վիպական, անխորհուրդ բայց անկեղծ բնաւորութիւն մը ունի ան. կարծեցի թէ ուրիշ կիներու պէս կին մըն է: Այդպէս հաւատացի և պարտէի այդպէս հաւատալ...: Այդ «պարտէի» բառը կը գործածէր անհրաժեշտօրէն, իբր լծակ մը՝ որով պիտի վերցնէր իր խղճի խայթին ծանրութիւնը, բայց ծանրութիւնը միշտ հոն էր: Ի զուր կը մաքառէր. իր անձէն աւելի գորաւոր բան մը կը բռնսդատէր՝ այդ կնոջ կորստեան հեղինակը նկատել ինքզինքը: Այն ատեն կը ջանար սփոփանքի ուրիշ միջոց մը հնարել: Արման իր երեւակայութեան մէջ կը տեսնէր իրենց սիրարկածին բոլոր հանգօրուանները, ու այդ կորստեան ճամբուն վրայ կը միտտէր այն քառուղիները, այն պահերը՝ ուր պիտի կրնար ինքզինքը և իր սիրուհին առաջնորդել տարբեր ճամբու մը մէջ: Այն քանի մը շարաթներու ընթացքին, երբ Շաղէլիները հաստատուած էին Բարիզի մէջ, ինչո՞ւ ինք Հելէնի հետ պտտած պահուն՝ զգայնիկ մարդու մը

գիրքը առած էր: Որպէսզի իր անըջանքներուն վրայ խօսի մանկամարդ կնոջ և հետաքրքրութեան միջոցով: Կրնա՞ր այդ բանը չընել: «Ո՛հ», կը պատասխանէր բարկութեամբ. «հրապուրանքը իմ բնաւորութեանս մէջ կը գտնուի, ինչպէս որսորդութիւնը՝ քերթէին բնաւորութեան մէջ...»: Ու օրին մէկը ստուգած էր որ Հելէն սկսած էր զինքը սիրել: Կրնա՞ր ետ քաշուիլ այն ատեն: Այո՛, եթէ կարենար հաւատալ թէ Հելէնի առաջին սէրն էր ան: Բայց մարդ կրնա՞յ ինքզինքին հրամայել՝ հաւատալու այս կամ այն կերպով: Ինչ պիտի տար այսօր՝ Հելէնը դատելու համար այնպէս՝ ինչպէս կը դատէր երբեմն, ինչ որ անկարելի էր, ինչպէս անկարելի եղած էր երբեմն այսօրուան պէս դատել զայն: Իրենց ժամագրութեան առաջին օրը, վարանոտ կը տեսնէր ինքզինքը, ճամբարութեամբ լեցուն նամակ մը Հելէնի ուղղած միջոցին, որպէսզի կարելի ըլլար խզել իրենց յարաբերութիւնները՝ անդամանելի վայրկեանէն առաջ: Բայց կրնա՞ր արգիլել որ այսինչ կամ այն ինչ պատկերը չդար պաշարել իր մտածումը և կասեցնել իր գրիչը: Իրենց սիրային յարաբերութեանց քանի մը ամիսներու ընթացքին՝ չէր սիրած Հելէնը, ու իր սրտին չորութեամբը չարչարած էր զայն: Միթէ կարելի՞ է հրամայել յուզումին և սիրոյն: Եթէ երբեք բրտօրէն խղած էր իր յարաբերութիւնները, ատիկա արգիւնքն էր մարդկային կամքին վրայ պատկերներուն գործած հզօր ազդեցութեան: Իր բարեկամին ունեցած վշտին տեսիլը աւելի զօրաւոր

եղած էր իր մէջ՝ քան իր սիրուհիին վշտին տեսիլը: Խոշորացոյցով գիտելու պէս կը տեսնէր այն ներքին մեքենականութիւնը՝ որուն զգալի նշանը եղած էին իր արարքները ու վերջին հանգրուանը, իր անցեալին մանրակրկիտ հայեցողութեան մէջ կը մխրձուէր... Ի՞նչ փոյթ, իր խղճի խայթին ծանրութիւնը հոն էր միշտ: Կը յաջողէր իր միտքը համոզել, բայց այդ համոզումը չէր սփոփեր իր սիրտը: Իր խղճմտանքն էր որ, ինչպէս կ'ըսեն ռամկական լեզուով, կը չարչարէր զինքը: Բայց խղճմտանքը պատրանքէ տարբեր քան մըն է միթէ: Երբ նետուած քար մը զգար իր թաւայումը, առանց սակայն գիտնալու թէ ձեռքէ մը արձակուած է, ինք ալ պիտի ըմբռնէր իր չարժման պատճառը: Իր խղճմտանքը կը յանդիմանէր զինքը՝ իր անցած ճամբուն վրայ խոտի շիւղեր ջախջախած ըլլալուն համար: Խղճի խայթը պիտի ծնէր իր մէջ: Ճեթէ ուրուական մը ունենայի աչքերուս առջեւ, մտացնորումի մը հետեւանքով, կ'եզրակացնէր Արման, ճմիթէ պիտի հաւատայի՞ ոգիներու... մտովի պիտի ըսէի՞ թէ ուրուական մը կը տեսնեմ, անտի ձեւ մը, և թէ իմ գործարաններուս վիճակը ինձի կը թելագրէ այդ մտալլկումը: Մեր ուրուականին գոյութեան հանդուրժենք, բայց չհաւատանք անոր»:

Բարիք, չարիք, խղճի խայթ, խղճմտանք, բոլոր ասոնք անիրական երեւոյթներ, անմարմին ստուերներ են: Բայց անվիճելի իրակ սնունդութիւն մը կար, այն է հոգիի մը կորուստը, և անուելի ճակատագիր մը զինքը գործիք պիտի ընէր այդ կորստեան: Կորսուած հոգի մը...

Ուրեմն հոգիներու կեանք և մահ կայ, քան մը որ զանոնք կը սնուցանէ և քան մը որ զանոնք կը քանդէ, հոգեկան գեհնապարտութեան ու փրկութեան պէս: Այն ատեն կը խորհէր Հելէնի հոգիին վրայ՝ այդ վերջնական քայքայումէն առաջ, ու իրենց անցեալին բոլոր դրուագները միտքը կ'իյնային միաժամանակ, կը մեկնէր ու կ'ըմբռնէր զանոնք: Հիմա որ գիտէր Հելէնի մասին ճշմարտութիւնը և զայն գէշ դատած ըլլալը, այդ անցեալին ամենափոքր իրողութիւնները անակնկալ նշանակոթիւն մը կը ստանային: Իր տխուր բարեկամութիւն լոռութեան պահերը, անոր մեղամաղձութիւնները, փղձկումները իր մտքին առջեւ կը ներկայանային կարգաւ և իւրաքանչիւր յիշատակ ի վեր կը հանէր թէ՛ իր ապերախտութիւնը և թէ Հելէնի ներշնչած իր սիրոյն զօրութիւնը: Կնոջ այդ հոգին ո՞րքան կենսունակ էր այն ատեն: Ո՞րքան ազնիւ էր ան՝ նոյնիսկ իր մեղանշումին մէջ: Ի՞նչ ճոխութիւն իր զգացողութեան մէջ: Ի՞նչ յորդութիւն՝ իր յուզումներուն մէջ: Ի՞նչ խորութիւն իր վիշտին մէջ, և ի՞նչ փառաւոր խոյանք գէպի անմատչելի երջանկութիւն մը: Ու այսօր, այս հոգիին վրայ, ի՞նչ անշնչելի պղծութիւն մը կար...: Արմանի խորհրդածութիւնները հիմա կը դառնային Այֆրէտի վրայ: Կը յիշէր իր վերջին խօսակցութիւնը՝ անարգօրէն խառած մարդու մը հետ: Այս վերջինն ալ կենսունակ հոգի մը ունէր, ուրկէ կը ցայտէին՝ իրր քարերար աղբիւրներէ, սէրը և ուղղամտութիւնը, հաւատալու և սիրելու բոլոր զօ-

թիւները: Արման այն ատեն իր մտածումը ինքզինքին վրայ կ'անդրադարձնէր, ըսելով. «Ա՛հ, իմ հոգիս է որ մեռած է...»: Մտովի կը հետեւէր իր երիտասարդութեան շրջանին: Ինքզինքը երիտասարդ ու անկարող կը զանէր՝ իտէպէտ հաւատքի նուիրելու համար իր գործունէութիւնը, ու ցոփակեաց և անկարող իր սիրտը հաստատելու համար զգացման մը մէջ, — մէկ խօսքով՝ անկարող էր բանի մը նուիրուելու, հաւատալու և սիրելու: Այլքին ծաղեւ կը բերէր այն աղետալի ցանկը՝ զոր պատրաստած էր իր հրապուրողի սնապարծութեամբ, գէթ այնքան որքան թելագրած էր իր ցոփակեացի հետաքրքրութիւնը: Արման մտքին մէջ կը փնտռէր անունը և դէմքը այն կիներուն՝ որոնք անձնատուր եղած էին իրեն՝ սկսեալ վատահամբաւ սենեակներու մէջ — ուր գրգարանի և ձեղունի հայելիները կը կրկնապատկեն մերկութեանց ապիտակութիւնը — անձնատուր եղողներէն մինչեւ այն կիները՝ զոր վայելած էր ամօթխածութեամբ. այս վերջիները կ'ուզէին որ վար իջուցուած վարագոյրներուն սառւերը թեւածէ իրենց գգուանքներուն շուրջը: Ինչպէս վարուած էր այդ բոլոր կիներուն հետ. Ալին, Ժիւլիէթ, Տիկին տը Ռիւկէ և Հելէն, որոնք տարփատենչիկ ու վարձկան, վիպային ու անպակասած էակներ էին: Չգայութեան գործիքներ զարձուցած էր զանոնք, ոչ աւելի: Կը յիշէր միթէ միակ կին մը՝ որուն հանդէպ բարի գրտնուած, աշակից եղած ըլլաւ և աւելի բան մը արժէր գայն ճանչնալէն յետոյ: Պոռնիկներու

գործել տուած էր իրենց հազարումէկ արարքնե-
րէն մէկը: Շնացող կիները անգամ մըն ալ ստած
էին իր պատճառով: Ո՛հ միայն մեռած էր իր
հոգին, այլ և իր չուրջը տարածած էր իր ներ-
քին մահուան վարակումը: Իր սուր իմացակա-
նութեամբ, իր հազուագիտ երեւակայութեամբ,
գերակշռութեան բոլոր այն միջոցներով՝ զոր ի-
րեն ընձեռած էր հարստութիւնը, ի՞նչ գործ կը
կատարէ երիտասարդութենէն ի վեր: Այս ա-
մէնը կը վերջացնէր բարոյական սպանութեամբը
կնոջ մը՝ որ հաւատացած էր իրեն...: Այսպէս
ծանրութիւնը հետզհետէ կ'աւելնար, ու նորէն
կը սկսէր տապալակիլ: «Հոգիին կեանքը և մահը:
Բառեր են ասոնք, բառե՛ր...: Ուղեղային թե-
թեւ խանգարում մը կը բաւէ հոգին փոխելու...:
Մանրադէտով կը տեսնուի թէ բջիջներու
փօքր յօրինուածքը չուղեր որ երբեք սիրեմ...:
Բայց ինչո՞ւ, կ'աւելցնէր Արման. «այս հոգին
կ'ապրի գաղափարներով և կը մեռնի ուրիշնե-
րով: Ինչո՞ւ: Բան մը չեմ գիտեր այդ մասին:
Ուրիշ շատ մը բաներ կան, որոնցմէ տեղեկու-
թիւն չունիմ: Ի՞նչ է ուղեղը, նիւթ է: Բայց
ի՞նչ է նիւթը...: Մարդ բան մը չի գիտեր,
բան մը չի հասկնար: Ի՞նչ հարկ հարցնել այս
կամ այն բանին ինչո՞ւն: Միակ հարցում մը
կայ. ինչո՞ւ բովանդակը: Իսկապէս գիտցածնիս
սա է որ այդ հարցման պատասխանը չպիտի
կրնանք գտնել երբեք...»: Արման կը նշմարէր
գաղափարին անդունդը, անճանաչելիին վիճե՛
զոր գիտութիւնը կը ստուգէ ամէն մտածումի
ու ամէն կեանքի խարխիսին մէջ: Իր անհատա-

կան ճակատագրին հարցը լուծել ջանալէ յետոյ, մարդկային ճակատագրի հարցը չալափել կ'ուզէր. իր բարոյական ցաւը այնքան բուռն էր որ փորձութիւն կ'ունենար մխիթարական կերպով մեկնել այն գաղտնիքը՝ որուն մէջ խեղդուելը կը զգար: Ինչո՞ւ կեանքի այդ առեղծուածին բանալին, բանականութեամբ անլուծելի, փրկարար բառ մը չպիտի ըլլար, բառ մը՝ որ պիտի դարմանէր տիեզերական անձկութիւնը, որ կեանք պիտի պարզելէր մեռած հոգիներուն, ինչպէս իր հոգին, ու խորհանդարտութիւն մը՝ չարատանջ խիղճերուն. ինչպէս իրը: Ինչո՞ւ մեր սիրտին պէս սիրտ մը հոն չգտնուէր, որ կարենար մեր վրայ մեղքնալ բնութեան այդ կեղբոնին մէջ. սակայն բնութիւնը մեզի ծնունդ տուած է, զգալու դառն ու քնքուշ եղանակով, իտէալի ու դեգեներացիոն մասին մեր ունեցած անորոշումով... մեր մեծութեամբ և մեր գձձութեամբ...: «Բայց ա՛յն ատեն», կը խորհէր Արման, «Աստուած գոյութիւն պէտք է ունենայ... Ըսել է պիտի կրնամ ծնրադրել այս պահուս՝ երբ կը տառապիմ, և ըսել. Հայր մեր որ յերկրնս ես... «Հայր մեր...»: Երբ Արման իր բանավարութեան այս կէտին կը հասնէր, արցունքներով կը լեցուէին աչքերը: Ինք որ չէր ճանչցած ո՛չ իր հայրը, ո՛չ ալ իր մայրը, վսեմ աղօթքին այդ միակ պարբերութիւնը անբացատրելի յուզում մը կը պատճառէր իրեն...: Յետոյ անզգած կը մնար: Իսկոյն կը պրկուէր: Գաղափարներ կուգային միտքը, աւելի զօրաւոր քան քիչ մը առաջ ունեցած միսթիքական փղձկումը: Իր մտքովը կը վիճաբանէր սրտին

դէմ և միշտ միտքն էր որ յաղթանակ կը տանէր: Աստուծոյ դէմ եղած առարկութիւնները, չարիքին գոյութենէն հետեւցուած, մարմին կ'առնէին իր առջեւ: Հօր մը բարութիւնը ինչպէս հաշտեցնել փոխանցականութեան այն օրէնքին հետ, որուն համաձայն, ոմանց յանցանքներուն հետեւանքը կը քաշեն ուրիշները: Ո՞վ էր յանցաւորը: Ի՞նքը թէ Հելէն: Ինքը...: Իրենց մէջ ո՞րը գործած էր սիրային ոճիւր մը: Ինք, քանի որ հրապուրած էր այդ մանկամարդ կինը, առանց զայն սիրելու, այլ հպարտութեան, ձանձրոյթի և զգայականութեան քմահաճոյք մը գոհացնելու համար միայն...: Ո՞վ պատժուած էր: Հելէն: Այս վերջին և Ալֆրէտի միջեւ ո՞վ յանցաւոր էր: Հելէն: Ո՞վ կը տառապէր: Ալֆրէտ: Այսպէս, իւրաքանչիւրին մեղքը, եթէ մեղք կայ, իր թունաւոր պտուղը կը տանի ուրիշի մը հոգիին մէջ, ու միեւնոյն համերաշխութիւնը կը վարէ մարդկային փոխադարձ յարաբերութիւնները: Զուակաները կը քաւեն իրենց հօր մեղքը, արդարները կը քաւեն չարերուն տեղ, ու անմեղները՝ յանցաւորներուն տեղ: Ա՛հ, այդ թշուառութիւններու անընդհատ փոխանցումին հանդէպ՝ ինչպէս կարելի է հաւատ ընծայել արդարութեան ու բարութեան սկզբունքի մը այդ մթին անդենականին մէջ: Արման կ'ըսէր մտովի. «Ոչ, ինչպէս որ յանցանքները պարագաներու և խառնուածքներու անհրաժեշտութեան ներքեւ առաջ կուգան, այդ արարքներուն հետեւանքներն ալ ըստ բախտի կը բաշխուին,— գէթ այս աշխարհի մէջ...»: Արման միսթիքա-

կան փղձկում կ'ունենար դարձեալ՝ «Ա՛յս աշխարհի մէջ միայն։ Ուրեմն ուրի՛շ աշխարհ մըն ալ կայ, որուն մէկ պատկերը կամ նախապատրաստութիւնը ըլլայ այս աշխարհը։ Բայց ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ ուրիշ կայ այս աշխարհին և միւս աշխարհին միջեւ։ Ինչո՞ւ օգնութիւն չի հասցուիր անձկութեան ժամերուն։ Ա՛հ, եթէ երկնային հայր մը գոյութիւն ունենար, ամէն տառապանք աղօթք մը չպիտի՞ ըլլար անոր համար...»։ Հակասական գաղափարներու այդ ժխտին մէջ՝ տարաբախտ Արման կը նշմարէր մարդկային կեանքի մեծ, միակ հարցը՝ զոր կրօնքը կը լուծէ, և կ'ուզէր գիտնալ թէ մեր սահմանափակ օրերէն, մեր կարճ զգայութիւններէն, մեր վաղանցիկ գործերէն անդին, բան մը կա՞յ որ անանցանելի ըլլայ և որ կարենայ գոհացնել անհունի մասին զգացած մեր քաղցն ու ծարաւը։ Արման թերեւս օրին մէկը կրօնասէր դատնար նորէն, բայց այդ պահուն չէր, ու ինքնիրեն կը պատասխանէր. «Եթէ ոչինչ կայ, ինչո՞ւ այս անոնի խղճի խայթերը, եթէ բան մը կայ, ինչո՞ւ չեմ կրնար զայն յղանալ իմ մտքովս, և ոչ ալ զգալ իմ սրտովս։ Ի՞նչպէս վերջ տալու եմ այս անտանելի անձկութեան։ Ի՞նչպէս վերցնելու եմ այս ծանրութիւնը՝ որուն տակ կը խեղդուիմ...»։

Այս մտայլ օրերուն մէջ պատահած զլխաւոր եղելութիւններն էին Ալֆրէտէն ստացած մէկ քանի նամակները, բոլորն ալ սիրալիր ու իր կնոջ առողջութեան, իր ընտանեկան յարկին տխրութեան, ապագայի մտատանջութեանց մա-

սին տրտունջներով լեցուն։ Այսպէս՝ Հելէն կը շարունակէր դժբախտ ըլլալ։ «Ա՛հ», կը խորհէր Արման, «կարելի է որ բարին և չարը, հոգին և Աստուած ուրիշ իմաստ չունենան։ Հազարաւոր տարիներէ ի վեր՝ իմաստասէրները կը վիճարանին անոնց վրայ, առանց եզրակացութեան մը յանգելու, ու կրօնքները իրարու կը յաջորդեն և կ'իյնան։ Բանականութեան անկարողութիւնը չափած եմ, ու հաւատք չունիմ։ Բայց ո՛չ հաւատքի և ոչ ալ բանականութեան պէտք կայ՝ գիտնալու համար թէ մարդկային թշուառութիւնը գոյութիւն ունի և թէ ամէն ինչ պարտինք ընել՝ այդ թշուառութեան պատճառ չըլլալու համար...»։ Բայց ի՞նչ պարտինք ընել...։ Իբրեւ թէ ազատ ըլլայինք։ Ազատ ըլլանք կամ ո՛չ, ինքզինքնիս ձգենք, այդ թշուառութիւնը զգալու և տրտունջ յայտնելու համար։ Երբ Արման կը մտնէր դէպի կարեկցութիւն տանող նոր ճամբուն մէջ, ոչ թէ միայն իր խիղճը բացարձակ սփոփանք մը կը զգար, այլ և տեսակ մը յուսահատ բանդադուշանք կ'ունենար, ի՞նչ որ կը տամկացնէր սիրտը։ Մաքին առջեւ կը բերէր Հելէնը՝ իր անցեալին մէջ, մանկամարդ կնոջ մտերմական խօսակցութիւններուն համաձայն, երբ փոքր աղջիկ մըն էր դեռ, անոր տխուր մանկութեան և ճշուած երիտասարդութեան վրայ կը կարեկցէր։ Նաեւ կարեկցութիւն մը կը զգար անոր ամուսնութեան ու այն բարոյական ամուսնալուծման նկատմամբ, որ մանկամարդ կինը բաժնած էր Ալֆրէտէն։ Յաւ կը զգար զայն ճանչցած ըլլալուն համար, նաեւ այն խօս-

քերուէն համար՝ զոր ըսած էր Հելէնի և որոնց այս վերջինն ալ հաւատացած էր այն համոզւորներուն համար ալ՝ զոր խնդրած էր Հելէնէ և անիկա տուած էր։ Բայց Արման մանաւանդ շատ կը մեղքնար մանկամարդ կինը, այն երկրորդ անկումին, այն մոլուցքին համար, որով նետուած էր վարատի գիրկը։ Նոյնպէս այն ամէն յանցանքներուն համար որոնց շարժառիթը եղած էր առաջին յանցանքը։ Յաւ կը զգար Հելէնի ծնելուն, շնչելուն, անոգորելի ճակատագիր մը ունենալուն համար։ Հիմա կը զգար որ Հելէն աւելի կենսունակ էր քան այն օրերը՝ երբ վայելած էր զայն, յուզումնալից, իր կուրծքին վրայ։ Հոգիի տեսակ մը զարմանալի կարգաւորութեամբ, կը տառապէր վիշտերովը սիրուն հիւն՝ որուն ուրախութեանցը մասնակից չէր եղած։ Մտածումով կը բնակէր այդ հիւանդ սրտին մէջ և իր կարեկցութեան տպաւորութիւնը այնքան բուռն, յորդ էր որ իրմէ դուրս, կը զեղուր բոլոր կեանքին վրայ։ Իրիկուան, երբ հետիոտն կը պտտէր փողոցներուն երկայնքը, Հայմարթի թու Ռէճէթ-Սթրիթի մոայլ քառուղիներուն մէջ, զանազան երկիրներէ եկած աղիճներու տեսքը, որոնք ամէն ատեն կը թափառէին հոտ, մինչեւ հոգիին խորը կը ցընցէր զինքը։ Մութ գոյն արդուզարդերով կը քալէին և ամէն տեսակ գաւառաբարբառներով կը կանչէին անցորդները։ Անոնց մէջ կային բարձրահասակ ու զանդաղ Գերմանուհիներ, նուրբ Ծրանսուհիներ և Անգլուհիներ, այս վերջինները կը ճանչցուէին իրենց գէմքերէն, որոնք

անմեղունակ բան մը ունէին։ Անոնցմէ շատերը պառուած էին, իրենց նայուածքին մէջ ունենալով վայրագ նշոյլներ։ Այս օտարուհիները ի՞նչ ողբալի, թերեւս ոճրապարտ արկածախնդրութիւններ ունեցած էին իրենց ծննդավայրէն հեռու, միշտ մշուշապատ երկինքի մը տակ, առուտուրով բանուկ փողոցներու սալայատակին վրայ, իսկ երիտասարդ կիներ ալ կը տեսնուէին հրեշտակի կիսադէմքով, — որովհետեւ այդպիսիներ ալ կային —, ի՞նչ մեղամաղձութիւն կ'ունենայ մարդ, տեսնելով այն կիները որոնք կը հրէին ոգելից ըմպելի ծախող խանութներու դռները, ու ներս մտնելով, մէկէն կուլ կուտային օղիի մեծ գաւաթներ։ Դուրս կ'ելլէին անոնք, իրենց այտերուն խնձորակները քիչ մը վարդերանգուած, ու կը վերսկսէին իրենց խայտառակ ուխտաւորութիւնը, ալքուի այդ ումպէն տաքցած՝ ընդդէմ խիստ կլիմային, յեղաւարծ տեղատարափներու, կծու մշուշին։ Արման կը զիտէր անոնց երթեւեկը, ասոր անոր մօտենալը, մէկուն նախատինք ուղղելը, իրենց միջեւ խօսակցիլը։ զատապարտեալներու ամբողջ խումբ մըն էր որ կը սեղմուէր այդ փողոցներուն մէջ։ Այո՛, զատապարտեալներ են, որովհետեւ ո՛չ մէկ բան պիտի փրկէ զանոնք, չպիտի փրկուին նաեւ պերճաղիճները՝ որոնք մարդոսութեան կ'ելլեն աղամանդներով ու ձիերով, և ոչ ալ շնացողները, նոր զգայութիւններու միշտ յուսախաբ հետապնդումին մէջ։ Ո՛չ մէկ բան պիտի փրկէր զանոնք, որովհետեւ ոչինչ կայ փրկող։ Սակայն, երբ Արման տա-

ճարներու առջեւէն կ'անցնէր, այն ատեն կը յիշէր թէ հազարաւոր էակներ կը հաւատային փրկչի մը: «Բայց երբ չեմ ես հաւատար անոր», կը հարցնէր մտովի, «յանցանքը ի՞նչ է միթէ: Ճշմարիտ փրկիչը ան պիտի ըլլայ որ նոյնիսկ անհաւատները, հաւատուրացները, ընդվզողները, չզղացողները պիտի փրկէր—քանի որ ամենէն արգահատելիները անոնք են— Ո՛հ, փրկութիւն չկայ և Քրիստոս ի զո՞ւր մեռած է...»: Այն ատեն Արման կեանքը կը նկատէր իբր կոյր ու աւերիչ անհրաժեշտութիւն մը, յոռի ու մը, որ արարածները կը մղէ՝ զիրար կորստեան մատնելու: Պոռնկութիւնը վարէն, շնութիւնը վերէն, ահա՛ ինչ որ արտադրած է մարդկային զգացումներուն ազնուագոյնը, սէրը: Իրեն այնպէս կը թուէր թէ քաղաքակրթութիւնը անհուն շուայտութիւն մըն է, ուր կերակուրները աւելի շատ են, գինիները՝ աւելի գլուխ դարձնող, կոչնականները՝ աւելի բազմաթիւ: Բայց ներումի սովահարները ո՛ր միւթիքական կերակուրին մէջ պիտի վերագտնեն փրկութեան հացը: Սակայն շուայտութիւնը կը խոկայ, կը գոռայ, կիները կ'ընծային իրենց կարմիր բերնին պտուղը, բերկրութեան հակաօրհներգ մը կը պարուրէ արեցութիւնները, վայրկեանէ վայրկեան՝ ներկաներէն մէկը կը թաւալի սեղանին տակ, մահէն շանթահարուած, որ իր զոհերը դիպուածաբար կը հնձէ. անոր տեղ կը բռնէ ուրիշ մը, այնքան շուտ որ այդ անհետացումն իսկ աչքի չի զարներ. ուրախութիւնն է որ բոլոր այդ ճակատներուն վրայէն

կ'անցնի ու կը ծիծաղի բոլոր այդ աչքերուն մէջ: Ուրախութիւն,—բաւ է որ իր անձկութեանը վրայ չմտածէ մարդ. կարելի է իր թըշուառութեանց հանդուրժել՝ արիութիւն ցոյց տալով. բայց ուրիշի մը թշուառութեան հանդէպ՝ ի՞նչպէս կարելի է հանդուրժելու արիութիւն ունենալ, երբ այդ թշուառութեան պատճառը ինք եղած է մարդ: Ու յեղակարծօրէն՝ ցնորքները, տեսութիւնները ու անըջանքները կ'անհետանային, տեղ տալու համար հնչուքներու մատնուած Հելէնի միակ պատկերին կամ թէ ապականած, վատթարացած Հելէնի մը պատկերին. Արման չպիտի կրնար ըսել թէ այդ երկու պատկերներէն ո՞րը ամենէն աւելի կը չարչարէր իր մտածումը:

«—Միթէ կը սիրե՞մ զայն», կը հարցնէր Արման մտովի, առտուն անկողնէն ելած ատեն. «արդեօք խղճի խայթ կոչածս պարզապէս սէ՞ր է»: Չկրցաւ այդ հարցման պատասխանել: Երբ կը սիրէ մարդ, երջանկութիւնը կ'ըմբռնէ իր սիրած կնոջմով միայն, և հիմա ի՞նչպէս կարելի էր վայրկեան մը երջանկութիւն երեւակայել Հելէնի հետ: Կրնար Բարիզ դառնալ, մանկամարդ կնոջ հետ յարաբերութիւնները վերահաստատելու փորձ ընել, զայն առեւանգել, տանիլ այնպիսի երկիր մը՝ ուր ամէն ինչ օտարոտի ըլլար, ուր մոռնային ամէն բան: Կը զգար թէ Հելէնի համար ընելիք ամենայնոյ խենթութիւններն ալ բնաւ չպիտի ջնջէին իր ներկայ անձկութիւնը: Ուրեմն չէր սիրեր Հելէնը: Բայց այն ատեն ինչո՞ւ սրտի անգութ տրո՞ւ

փում մը կ'ունենար այն միակ գաղափարին հանդէպ, որով Հելէն այդ արարքը գործած էր, յուսահատութենէն մղուած: Ինչո՞ւ այդ շարունակական անձկութիւնը կը դողողացնէր իր ձեռքերը, երբ Շազէլի նամակներուն առջեւ կը գրտնուէր, զանոնք բանալէ առաջ, իբր թէ անոնց մէջ պիտի կարդար տարաբախտ Ալֆրէտի երեւան հանած մէկ նոր արկածախնդրութեան լուրը: Ինչո՞ւ չէր կրնար ո՛չ գիրք մը ձեռք առնել, ոչ սեղանին առջեւ նստիլ, ոչ դուրս ելլել, ներս մտնել, առանց իր մօտ զգալու այդ կնոջ ուրուականը: Սակայն չէր սպաննած այդ կինը, անոր արիւնը չէր թափած իր ձեռքերով... Ինչո՞ւ այդ անխոնջ վերջիշումը իրենց նախկին սիրային յարաբերութիւններուն, սա յաւիտենական խորհրդածութեամբ և յուսահատ խորքով. «Եթէ գիտնայի»: Եթէ գիտնար մանկամարդ կնոջ ընծայած արժէքը իրեն, եթէ հիմա զգար այնպէս՝ ինչպէս կը զգար այն ժամանակամիջոցին երբ Հելէն այնքան քնքշօրէն ու անկեղծօրէն կ'իյնար իր սրտին վրայ, եթէ այն ատեն սրտին մէջ ունենար հիմակուան ունեցածը... այն ատեն պիտի սիրէր զայն...: Յորդ յուզում մը ունենալու իր անկարողութիւնը, անձնասիրութիւնը՝ որուն զոհ գացած էր, իր չորութիւնները, իր ամուլ վրիժառութիւնները, իր մաքին հալումաշը մենութեան և անձկութեան մէջ, այդ բոլոր բարոյական թշուառութիւնները վերջ պիտի գտնէին, եթէ աւելի պարզասիրտ եղած ըլլար, եթէ ըմբռնած ու հաւատացած ըլլար: Հիմա կը հաւատար Հելէնի խօսքերուն, բայց զատ ու իսկ էր արդէն: Կ'ըմ-

բռնէր զայն, երբ ա'յ զադրած էր անբիծ ըլլալէ: Կը սիրէր զայն, երբ ուրիշի մը զգուանքներուն պղծութեան ենթարկուած էր: Կը նկատէր որ երջանկութեան քովէն անցած էր, առանց նըշմարելու որ իր առջեւ փակուած էր այն դիւթական պալատը ուրկէ անցած էր, առանց տեսնելու զայն: Փափաք կը զգար սիրելու այդ կինը, ինչպէս մեռեալ մը՝ որուն հետ չպիտի կրնար խօսիլ երբեք...: Բայց մեռեալ մը պղծութիւններէ գերծ կը մնայ, իսկ Հելէն.— «Բոլոր անուշահոտութիւնները Արարիոյ չպիտի կրնան...», կը կրկնէր Արման մտովի, արիւնոտ թագուհիին պէս ձեռքերը չփշփելով: Նորէն ծանրութիւն մը կը զգար սրտին վրայ...: Ինչպէս բառնար զայն...: Սակայն այդ խղճի խայթը կրկնեւրեւոյթ մըն էր միայն, բացակայութեամբ սնած: Երբ տղաք գիշեր ատեն կը վախնան տարտամ ձեւէ մը, ինչ դարման կ'ընէ իրենց հայրը: Զանոնք կը տանի ահաբեկում պատճառող առարկային մօտ և շօշափել կուտայ զայն. ասիկա կը բաւէ տղոց խուճապը անհետացնելու: Ինչո՞ւ նորէն չտեսնէր Հելէնը և իր աչքերով չչափէր անոր պատճառած չարիքը: «Միայն այս միջոցը մնաց դորձադրելու», ըսաւ ինքնիրեն, օրին մէկը, և իսկոյն որոշեց Բարիզ դառնալ: Այսպէս վեց չաբաթ անցուցած էր սրտմաշուքով մը:

«— Հայրդ տո՞ւնն է»:

«— Դուրս ելաւ», պատասխանեց Հանրի. «բայց մայրս հոս է: Ձեր ճամբորդութեան միջոցին բաւական հիւանդացաւ...»:

«— Հիմա ի՞նչպէս է...»:

«— Աւելի լաւ է», յարեց տղեկը...: Արդէն իսկ սպասուհին կը քաշէր կը տանէր Հանրին, ու Արման նեղ անդաստակը կը մտնէր ու փայտէ սանդուխէն վեր կը բարձրանար, որ կարմիր գորգերով ծածկուած Հելլենի սալօնը կը տանէր: Իրերու երեւոյթը բնաւ չէր փոխուած, այն իրերուն՝ որոնք ականատես եղած էին իր կողմէ անփութօրէն ծրագրուած ու գործուած սիրային ուճիւն, և որուն առեւտրի քաւութեան ենթարկուած էր երկու ամիսէ ի վեր: Որքա՛ն թեթեւ քայլերով բարձրացած էր իր մանկութեան բարեկամին տան սանդուխին ցած աստիճանները, անպատուելի ու համար այդ բարեկամը: Մեր քայլերը ո՛ւր կ'առաջնորդեն մեզ, առանց մեր գիտութեան: Այն սալօնը մտաւ, ուր Արման շատ մը համբոյրներ տուած էր իր սիրուհիին, գողի մը պէս, երբ տունին տէրը դուրս ելլէր: Ինչո՞ւ այդ արարքները զինքը անտարբեր ձգած էին այն ատեն, և ինչո՞ւ իր զգայականութեան տկար կէտը այնքան անզթօրէն կ'արիւնէր հիմա: Մտաւ Արմանի անունը տուած էր՝ դուռը բանալով: Հելլեն, որ պատուհանին մօտ նստած կ'աշխատէր, զլուխը վեր առաւ՝ ծունդերուն վրայ դնելով իր գործը: Արման գիտեց որ Հելլենի դէմքը աւելի նիհարցած էր այն օրէն ի վեր՝ երբ վերջին տեսակցութիւն

մը ունեցած էին իրարու հետ. մանկամարդ կնոջ զիմագիծերը կ'այլայլէին, իբր թէ անհանգստութիւն մը զգար այդ պահուն: Մէկ ակնարկով նշմարեց վշտին առաջ բերած աւերը Հելլենի դէմքին վրայ. աչքերը փոսացած էին, բերանը ետ քաշուած, թուշը բարակցած էր, և մանրամասնութիւն մը՝ որ ամենէն աւելի յուզեց Արմանը, սա էր թէ նախորդ տարուան գորշ չրջագետքը ծալքեր կ'առնէր Հելլենի ուսերուն վրայ, ինչոր կը յայտնէր այդ խեղճ մարմնին ծիւրումը: Հելլեն խօսք մը չրբաւ և Արման ալ վայրկեան մը չբացաւ բերանը: Մեքենաբար, աչքերով փնտռեց այն ցած թիկնաթոռը, զոր մանկամարդ կնոջ քով կը թաւալէր երբեմն, աւելի լաւ խօսակցելու համար անոր հետ: Այս թիկնաթոռը, ինչպէս նաև երկայն բազկաթոռը անհետացած էին, ասոնք առաջ չըմինէին անկիւնը դրուած էին կողմնակի: Այնքան մտերմական իրիկուններ անցուցած էին ինք և Հելլեն, այս վերջինը երկայն բազկաթոռին վրայ նստած, Արման թիկնաթոռին վրայ...: Անտարակոյս այդ սիրային տեսարանները մոռնալու համար էր որ լքուած կիներ վերջնեյ տուած էր իր մտերմիկ սենեակին այդ կարասիները:— Եթէ Արման գիտնա՛ր այդ փոփոխման պատճառը:— Արման աթոռի մը վրայ նստաւ՝ Հելլենի մօտ, և անոր ձեռքը բռնելով բաւ. «Եկած եմ՝ ներում խնդրելու ձեռնէ...»: Մանկամարդ կինը ետ քաշեց ձեռքը, որուն գրեթէ զլաճգական դողը կը զգար: Չսփսզանց խորունկ աչքերով կը նայէր Արմանի: Մանկամարդ կնոջ բիւրի սեւ կէտը կ'ընդլայնէր տարօրէն: Յետոյ, ցած, գրեթէ մարած ձայնով պատասխանեց.

«— Ձեզի ներելիք բան չունիմ: Եթէ դժ-

բախտ ըրիք զիս, յանցանքը ձերը չէ բնաւ...: Ա՛հ, շատ փոխուած եմ... շատ հիւանդ էի, բայց ուզեցի ապրիլ իմ զաւկիս համար... ինչպէս նաև ձեզի համար, որպէսզի ձեր խղճին վրայ ծանրութիւն չունենաք...: Անցուցած վերջին տենդոտ գիշերներուս մէջ՝ շատ խորհեցայ ձեր վրայ...: Ո՛հ, յանցանքը ձերը չէր, քանի որ չէիք կրնար հաւատալ ինձի: Աստուած իմ, որքա՛ն մեղքայ ձեզ...»:

Արման անհուն երախտագիտութեամբ մը մօտիկ կ'ընէր այդ կարեկից խօսքերը, որոնք դուրս կ'ելլէին այնպիսի բերնէ մը, ուրկէ այնքան հեծկտուքներ խլած էր իր անիրաւութիւնը: Վայրկեանի մը համար՝ իր զոհին ըրած այդ ներումը գուրգուրանքի կը փոխէր իր խղճի խայթին ծանրութիւնը, որուն թեթեւացումը փրկաբաժնի մը աշխարհի ատեն, բայց ի գո՛ւր: Խոր յուզման մը շնչով ըսաւ Արման.

«— Որքա՛ն տառապեցուցի ձեզ»:

«— Ասոր համար մի՛ մեղադրէք ինքզինքնիդ», պատասխանեց Հելէն հրեշտակային հեզութեամբ մը, որ թէ՛ տխրութեան և թէ՛ սփոփանքի այնքան եղական տպաւորութիւն մը կը ձգէր իր վրայ—տխրութեան, որովհետեւ այդ հեզութիւնը նշան էր ստրկանքի մը. միտթաւութեան, որովհետեւ կարեկցութեան այդ քայքայանքը մուտ գտած էր իր վերաւոր արտին ամենէն խորին ծայրերուն մէջ: «Այո՛», շարունակեց Հելէն, գլուխը ցնցելով, «այդ տառապանքն է որ փրկած է զիս, և անոր միջոցաւ կրցի դատել իմ կեանքս...: Երբ իրարմէ բաժնուեցանք, գրեթէ խելայեղ վիճակի մէջ հոս եկայ. ստիպուեցայ անկողնի ծառայել օրերով, ու կը տեսնէի որ խաբած մարդուս աչքերը իմ վրաս սեւեռած էին այնքան անձնուիրութեամբ

ու տխրութեամբ: Իմ տառապանքս աչքի առջեւ ունենալով, ըմբռնեցի թէ որքա՛ն տառապեցուցած էի և որքա՛ն չարիք սփռած էի իմ շուրջս: Այն ամօթը՝ ուր գլտորած էի, աչքիս առջեւ երեւցաւ, ու մահուան հանդէպ, երդում ըրի ամէն ինչ փորձել, պարկեշտ կի՛ն մը ըլլալու համար... Նորէն»: Հելէն լռեց. Արման որոշապէս հասկցաւ որ մանկամարդ կի՛նը կ'ուզէր թօսիլ միւսին վրայ, և իրեն ըսել թէ այդ մարդը այլ եւս չէր բնորոշւած իր տունը. իր պահած լռութիւնը վերջին պարբերութենէն յետոյ՝ բաւական պերճախօս չէ՛ր միթէ: Հելէն յարեց. «Ու այդ բանը ձեզի համար ըրի, որպէսզի զիս կորստեան մատնած ըլլալու խղճի խայթն ունենաք...: Ա՛հ, անիրաւութեան ատաճ եկած մոլորանքն է որ կրցաւ զիս մղել այդ անպատիւ վրէժխնդրութեան: Բայց տեսայ ձեր արտասուելը...: Ու կը խորհէի...—Եթէ կը տառապի, օրին մէկը պիտի գայ տեսնել զիս, և եթէ չի տառապիր, ինչո՞ւ տառապեցնեմ զայն...: Բայց ոչ, օր մը պիտի գայ ինձի և իրեն պիտի ըսեմ որ հանդարտ սրտով ապրի...: Կեանքիս մէջ այլ ևս ուրիշ բան չունիմ ընելիք, եթէ ոչ իմ պարտականութիւնս՝ հանդէպ իմ զաւկիս և անոր հօր, և պէտք է գիտնաք որ, այդ որոշումը տալու ուժիդ գտայ ձեզի հանդէպ զգացած սիրոյս մնացորդին մէջ...: Բայց թերեւս իրաւունք ունիմ խոստում մը առնելու ձեռնէ, իմ տուած խփոխարէն...»: Մանկամարդ կի՛նը յարեց խորունկ ձայնով մը. «Ի յիշատակ ինձի, որովհետեւ պէտք է իրար չտեսնենք այլ եւս, խօսք տուէք որ երբեք չպիտի կոխտէք սիրտ մը, ու պիտի յարգէք զգացումը՝ ո՛ւր որ հանդիպիք անոր...»:

Արման կը լռէր: Այս վերջին խօսքերը վեր կը հանէին մարտիրոսութեան առաջ բերած կեր-

պարանափոխութիւնը այդ հոգիին մէջ, ու կը հանդարտեցնէին այն անոեւի մտատանջութիւնը՝ զոր կը զգար Լոնտոնի մէջ անցուցած մէկ քանի շաբաթներու ընթացքին։ Արման նշմարելէ յետոյ թէ եսամոլ ու կասկածոտ անիրաւութիւնը ինչ քայքայումներ առաջ կը բերէ, գթութեան գերագոյն բարիքը կը զգար։ Իր սիրահարին զգացած խղճի խայթը կը շարժէր իր գութը, իր ամուսինին սէրը կը մեղքնար, իր տղուն ապագային վրայ կը կարեկցէր. ահա ինչո՞ւ Հեյէն կանգ առած էր աղետալի ճամբուն վրայ։ Իր կարեկցութեան շնորհիւ էր որ ամէն ինչ կը ջնջուէր իրենց տխուր ու մռայլ անցեալին մէջ։ Իր ամուսնին ու զաւկին նկատմամբ զգացած կարեկցութեան շնորհիւն էր որ պիտի կրնար միջոցը գտնել՝ ապաշխարութեան կեանք մը ապրելու, բաւ է որ ինք, Արման, մեղքնար զինքը և աշակցէր իրեն՝ այդ գործին մէջ։—Այսպէս, փրկութեան այն սկզբունքը՝ զոր չէր կրցած ձեռք բերել անգոր բանականութենէն, ու հաւատքի վարդապետութիւններն ալ այդ բանը չէին պարզեւած իրեն, Արման զայն կը գտնէր գութի առաքինութեան մէջ, որ ամէն ապացոյց ու յայտնութիւն մէկդի կը դնէ—բայց անիկա մնայուն և գերագոյն յայտնութիւնը չէ՞ միթէ։—Ու Արման զգաց որ բան մը ծնած էր իր մէջ, որուն շնորհիւ պիտի կրնար միշտ պատճառ մը գտնել ապրելու և գործելու. այն է յարգանքը, գթութիւնը, մարդկային տառապանքի կրօնքը։

ԵԵ

ԵԻ

~~128~~ 107

գրք

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0171907

